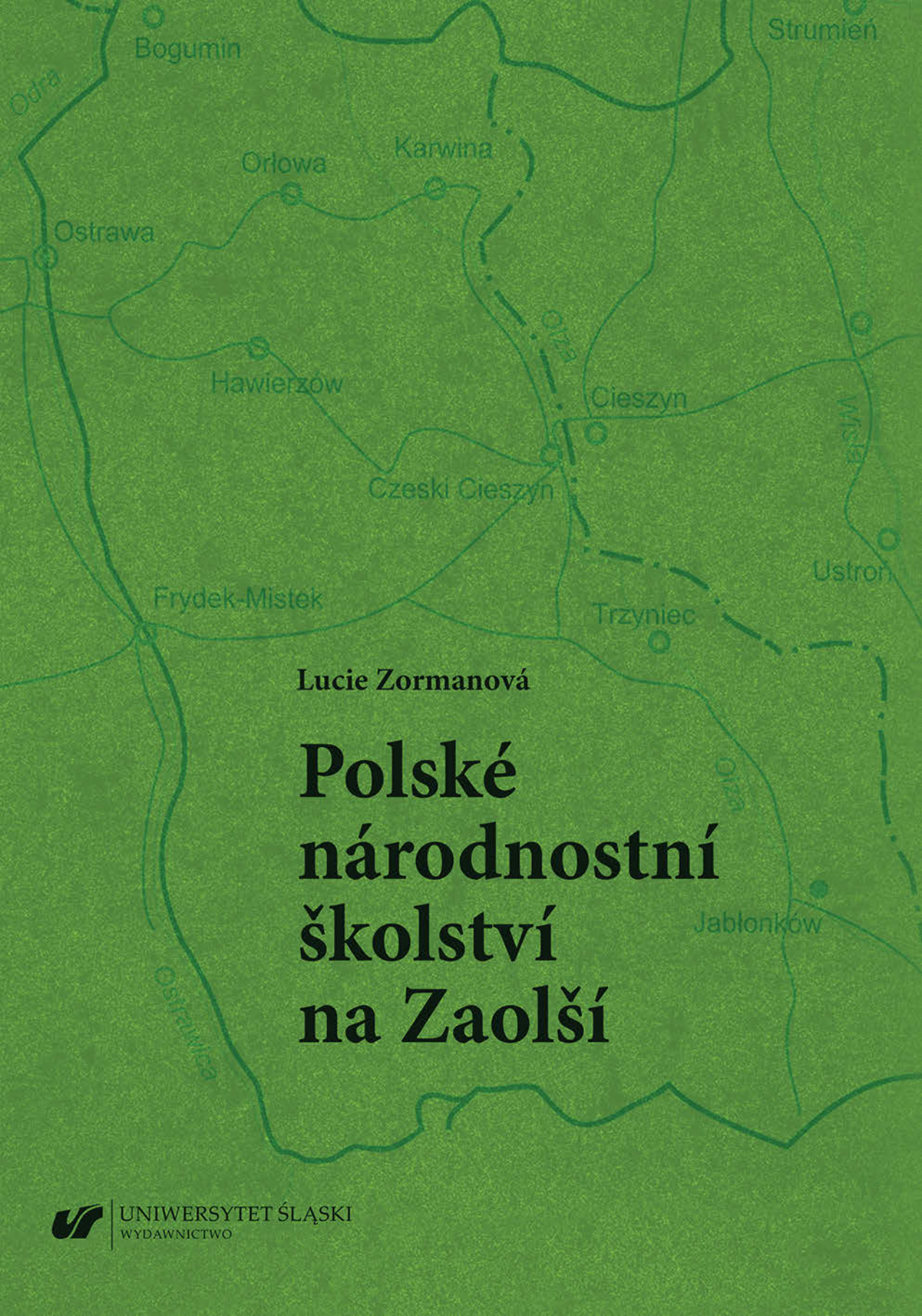

Lucie Zormanová

Polské národnostní školy na Zaolší

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

Dr Lucie Zormanová urodziła się w 1983 roku w Karwinie. Studia magisterskie ukończyła na kierunku pedagogika na Uniwersytecie Ostrawskim. Rozprawę doktorską z pedagogiki obroniła na Uniwersytecie Masaryka w Brnie. Obecnie pracuje w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Dr Lucie Zormanová prowadzi badania z zakresu pedagogiki międzykulturowej (interesuje się głównie problematyką polskiego szkolnictwa na Zaolziu). W kręgu jej zainteresowań badawczych znajduje się również pedagogika komparatywna.

Dr Lucie Zormanová se narodila roku 1983 v Karviné. Je absolventkou Ostravské univerzity, kde ukončila magisterské studium pedagogického oboru a Masarykovy univerzity, kde získala doktorát z pedagogiky. Je zaměstnána v Institutu Pedagogiky Slezské univerzity v Katovicích.

Dr Lucie Zormanová se zabývá multikulturní pedagogikou (zabývá se především tématem polského národnostního školství na Zaolší) a také srovnávací pedagogikou.

Dr. Lucie Zormanová was born in Karviná in 1983. She holds a Master's degree in pedagogy from the University of Ostrava and a PhD degree in pedagogy from Masaryk University in Brno. She works at the Institute of Pedagogy of the University of Silesia in Katowice.

Dr. Lucie Zormanova conducts research in the field of intercultural pedagogy (she is interested in the topic of Polish education in Zaolzie), she is also interested in comparative pedagogy.

Polské národnostní školství na Zaolší

(Polskie szkolnictwo narodowościowe na Zaolziu)

Lucie Zormanová

Polské národnostní školství na Zaolší

(Polskie szkolnictwo narodowościowe na Zaolziu)

Recenzent

Alojzy Suchanek

Obsah

Úvod	9
1. Zaolší, Těšínsko a Těšínské Slezsko	13
1.1 Vymezení pojmů	13
1.2 Zaolší	14
1.3 Národní a regionální identita autochtonního obyvatelstva polské národnosti Zaolší	15
1.3.1 Těšínské nářečí	18
1.3.2 Folklór a dětské folklórní soubory na Zaolší.	20
2. Školství na území Těšínského Slezska ve středověku	22
2.1 Těšínské Slezska a jeho strategický význam.	22
2.2 Vymezení středověku	22
2.3 Slovanské osídlení	23
2.4 Rozvoj osídlení a středověká města na Těšínsku.	24
2.5 Těšínské knížectví a jeho vztah k českému království	25
2.5.1 Úřední jazyky a jazyk lidu.	26
2.6 Školství na území Těšínského Slezska ve středověku.	27
2.6.1 Klášterní a katedrální školy	27
2.6.2 Farní a městské školy	30
2.6.3 Univerzity	32
3. Školství na území Těšínského Slezska v 16. a 17. století	33
3.1 Těšínské Slezsko v 16. a 17. století	33
3.1.1 Náboženská otázka, vzdělanost obyvatel a rozvoj školství z hlediska jednotlivých církví	35
3.1.2 Úřední jazyk a jazyk lidu	39
3.2 Školství na území Těšínského Slezska v 16. a 17. století	40
3.2.1 Farní školy.	41
3.2.2 Městské školy	43
3.2.3 Jezuitské gymnázium	44
3.2.4 Univerzity	45
4. Školství na území Těšínského Slezska od počátku 18. století do roku 1848.	46
4.1 Správní systém Rakouského Slezska a jeho dopad na školství na území Těšínského Slezska.	47

4.2 Ekonomický rozvoj Těšínského Slezska a potřeba gramotného obyvatelstva	48
4.3 Rozvoj osídlení a obyvatelstvo Těšínského Slezska.	50
4.3.1 Sociální otázka a dětská práce	51
4.3.2 Otázka náboženských menšin, vzdělanost obyvatel a rozvoj školství z hlediska jednotlivých církví	51
4.3.3 Národnostní otázka a germanizační usilí školství	54
4.4 Úřední jazyk, vyučovací jazyk a jazyk lidu	56
4.5 Školství na území Těšínského Slezska.	57
4.5.1 Záhaňská metoda a další metody užívané ve školství.	58
4.5.2 Všeobecný školský řád	60
4.5.3 Reformy týkající se dozoru nad školami	62
4.5.4 Docházka dětí do škol	62
4.5.5 Josefínské reformy a rozvoj školství	64
4.5.6 Střední školy.	64
4.5.7 Univerzity	66
4.5.8 Učitelé a příprava budoucích učitelů	66
5. Školství na území Těšínského Slezska od roku 1848 do roku 1918	70
5.1 Ekonomický rozvoj a potřeba nové pracovní síly	70
5.2 Rozvoj osídlení a obyvatelstvo	73
5.2.1 Proces národnostního vyhraňování obyvatelstva a germanizační usilí školství	74
5.2.2 Úřední jazyky, vyučovací jazyky a jazyk lidu	76
5.2.3 Náboženská otázka a role církve v národním hnutí	77
5.2.4 Rozvoj polského a českého národního uvědomění na Těšínském Slezsku a rozvoj polských a českých škol	79
5.3 Vývoj školství v letech 1848–1918 na území Těšínského Slezska.	86
5.3.1 Předškolní výchova	88
5.3.2 Obecné a měšťanské školy.	89
5.3.3 Výukové metody v elementárních školách.	92
5.3.4 Učebnice používané v polských triviálních, hlavních, obecných a měšťanských školách	95
5.3.5 Školy střední.	96
5.3.6 Univerzity	98
5.3.7 Učitelé	99
5.3.8 Příprava budoucích učitelů	101
5.3.9 Školství za 1. světové války	103
6. Polské národnostní školství na území Zaolší od roku 1918 do roku 1945	105
6.1 Zaolší v letech 1918–1920	105
6.2 Politická, kulturní a osvětová činnost polské národnostní menšiny na Zaolší v meziválečném období.	108
6.3 Zaolší za 2. světové války.	111
6.4 Obyvatelstvo polské národnosti na Zaolší	112
6.4.1 Obyvatelstvo Zaolší v letech 1939–1945	115

6.4.2 Náboženská otázka a národnostní spory ve farnostech	117
6.4.3 Sociální otázka a postavení polské národnostní menšiny	118
6.5 Ekonomický vývoj a jeho vliv na polské národnostní školství.	118
6.6 Polské národnostní školství na území Zaolší	119
6.6.1 Polské základní a mateřské školy.	120
6.6.2 Malý školský zákon.	124
6.6.3 Polské střední školy	125
6.6.4 Učitelé a příprava budoucích učitelů	126
6.6.5 Vysoké školy.	127
6.6.6 Školství za 2. světové války	128
7. Polské národnostní školství na Zaolší od roku 1945 do roku 1989	130
7.1 Ekonomický vývoj a jeho dopad na trh práce a školství	130
7.2 Obyvatelstvo Zaolší v letech 1945–1989	132
7.2.1 Polská národnostní menšina na Zaolší v letech 1945–1989	132
7.2.2 Úbytek obyvatelstva polské národnosti a jeho příčiny	136
7.3 Školství s polským vyučovacím jazykem na Zaolší v letech 1945–1989.	138
7.3.1 Učebnice pro polské národnostní školství	146
7.3.2 Učitelé a příprava budoucích učitelů	147
7.3.3 Postavení učitele za komunismu	153
8. Polské národnostní školství na Zaolší od roku 1989 do současnosti.	155
8.1 Národnostní struktura obyvatelstva	155
8.1.1 Polská národnostní menšina na Zaolší roku 1989	156
8.1.2 Polská národnostní menšina na Zaolší od roku 1990 do současnosti.	156
8.1.2.1 Národní a regionální identita absolventů škol s polským vyučovacím jazykem.	157
8.1.2.2 Vznik nových spolků a organizací reprezentujících polskou národnostní menšinu	159
8.1.2.3 Dvojazyčné nápisy	160
8.2 Ekonomický vývoj a jeho dopad na trh práce a školství	161
8.3 Polské národnostní školství po roce 1989 až do současnosti	162
8.4 Síť školských zařízení s polským vyučovacím jazykem.	163
8.4.1 Předškolní vzdělávání.	164
8.4.1.1 Mateřské školy s polským vyučovacím jazykem.	165
8.4.2 Základní vzdělávání	167
8.4.2.1 Základní školy s polským vyučovacím jazykem.	169
8.4.2.2 Dvojazyčnost žáků škol s polským vyučovacím jazykem	170
8.4.2.3 Regionální výchova na základních školách s polským vyučovacím jazykem	176
8.4.2.4 Učebnice používané ve školách s polským vyučovacím jazykem	179
8.4.3 Střední školy.	180
8.4.4 Vysoké školy.	182
8.4.5 Učitelé a příprava budoucích učitelů	182
8.4.5.1 Učitelé ve školách s polským vyučovacím jazykem	184

Závěr	187
Přílohy	189
Literatura	193
Imenný rejstřík	205
Seznam tabulek	209
Summary	211
Souhrn	212
Streszczenie	214

Úvod

Na téma Těšínského Slezska, čímž máme na mysli jeho polskou i českou část, i Zaolší vzniklo již relativně velké množství textů – článků, monografií, sborníků apod. Těšínské Slezsko i Zaolší je jak předmětem výzkumů, které jsou poté publikovány v odborných publikacích, tak také tématem populárně naučné literatury a v nespolední řadě se objevují také beletrie zabývající se touto oblastí.

Téma Těšínského Slezska je relativně dobře probádáno, pokud jde o historii Těšínského Slezska, popis různých historických událostí týkajících se tohoto regionu, otázky národní a regionální identity, národnostní spory, vztahy mezi národnostmi, které obývali či obývají tento region či jazykovou otázku. Pokud však jde o školství s polským vyučovacím na území celého Těšínského Slezska nebo Zaolší, existuje na toto téma několik starších prací, například monografie Józefa Macury *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu* (*Z dějin polského školství na Zaolší*) či Józefa Chlebowczyka *Szkolnictwo na przełomie wieków* (*Školství na přelomu století*).

Téma Těšínského Slezska a Zaolší je zajímavé pro výzkumníky žijící a bádající po obou stranách řeky Olše, jak české, tak polské. V České republice se tomuto tématu nejvíce věnují na Ostravské univerzitě. Vzpomeňme například publikace z oblasti polonistiky, obecné lingvistiky či dialektologie Ireny Bogocz nebo publikace z oblasti obecné lingvistiky a polonistiky Jany Raclavské, četné monografie a vědecké články z oblasti folkloristiky, dialektologie a etnografie Karola Daniela Kadhubca, výzkumy týkající se polské národnostní menšiny a regionální identity Tadeusze Siwka nebo odborné i populárně naučné publikace Józefa Szymeczka zabývající se historií Zaolší. V Polské republice se tématu Těšínského Slezska a Zaolší věnují především na Opolské univerzitě (Uniwersytet Opolski) a na Slezské univerzitě v Katovicích (Uniwersytet Śląski w Katowicach). Z výzkumníků pracujících na Slezské univerzitě věnující se této oblasti můžeme zmínit Halinu Rusek, která se zabývá kulturou a vzory způsobu života polských rodin na Zaolší, tématem náboženského vyznání obyvatelstva tohoto regionu či národní identitou obyvatel Zaolší, nebo Barbaru Grabowskou, která se věnuje zejména oblastem multikulturní a regionální výchovy, regionální a národní identity, a také Jolantu Suchodolskou, která se zabývá především multikulturní výcho-

vou. W rámci Opolské univerzity chceme zmínit především významnou osobnost Zenona Jasińskiego věnující se již od 70. let 20. století výzkumu problematiky kulturně osvětové činnosti polské národnostní menšiny na Zaolší. Právě díky Zenonu Jasińskému i historikovi Bogdanu Cimałovi vyšel na Opolské univerzitě obsáhlý i rozsáhlý, několikadílný *Leksykon Polaków w Republice Czeskiej i na Słowacji* (*Lexikon Poláků v České republice a na Slovensku*).

Cílem této monografie bylo představení, analýza a sumarizace nejvýznamnějších událostí, vývojových rysů, statistických údajů a dalších jevů týkajících se problematiky školství v regionu Těšínského Slezska. Především se zaměřujeme na oblast školství s polským vyučovacím jazykem, a to od jeho počátků do současnosti.

Větší část práce realizována metodami historicko-pedagogického výzkumu se věnuje popisu vývoje školství na celém území Těšínského Slezska od prvních škol, které se na tomto území objevují spolu se šířením křesťanství v 9. století, až po současnost. Nejprve naznačujeme hlavní vývojové rysy školství v rámci celého území Těšínského Slezska, tedy jeho dnešní české i polské části. Po roce 1860, tedy po vzniku polských škol se zaměřujeme pouze na polské školy, terénem našeho výzkumu však stále zůstává celé území Těšínského Slezska, tedy jak jeho dnešní česká, tak i polská část, a to až do rozdělení území na polskou a českou část, tedy do roku 1920, neboť se až do roku 1918 jednalo o jednotné území v rámci Habsburské monarchie, přičemž hranice mezi Polskou a Československou republikou byly definitivně stanoveny až v roce 1920. Do roku 1920 nelze vývoj školství popsat jen v rámci dnešní české části Těšínského Slezska, právě proto, že se jednalo o jednotné území. Po roce 1920 se již věnujeme pouze polskému národnostnímu školství v české části Těšínského Slezska, tedy na Zaolší.

V rámci historicko-pedagogického výzkumu byly využity tištěné normativní materiály, archivální dokumenty. Materiály týkající se evangelických škol a zde působících učitelů pocházely z Knihovny a archivu Tschammera v Těšíně (Biblioteka i Archiwum Tschammera w Cieszyńie). Školní kroniky, učebnice a jiné ve školách používané materiálně didaktické prostředky pocházely z Archivu Karviná, Zemského archivu v Opavě, Dokumentačního centra Kongresu Poláků (Ośrodek Dokumentacyjny Kongresu Polaków). Bylo využito také mnoha knižních zdrojů a dalších zdrojů dostupných v knihovnách. Především se jednalo o materiály přechovávané v následujících institucích: Knihovna Těšínská (Książnica Cieszyńska), Městská knihovna v Těšíně (Biblioteka Miejska w Cieszyńie), Knihovna evangelického sboru Rudolfa Tschammera (Biblioteka Zboru Ewangelickiego im. Rudolfa Tschammera), Knihovna slezského těšínského muzea (Biblioteka Muzeum Śląska Cieszyńskiego), Pedagogická knihovna (Biblioteka Pedagogiczna), Knihovna Český Těšín, Regionální knihovna Karviná, Oddělení polské literatury regionální knihovny Karviná (Oddział Literatury Polskiej Biblioteki Regionalnej w Karwinie). Důležitým zdrojem byly také noviny a tiskopisy vydávány pro učitele, především „Školský věstník“, který byl

vydávány od roku 1904, „Pedagogický měsíčník“ („Miesięcznik Pedagogiczny“), který vycházel v letech 1892–1939, a dvoutýdeník „Vzdělávací průvodce“ („Przewodnik Oświatowy“) vydávány Společností lidové školy (Towarzystwo Szkoły Ludowej) v letech 1907–1939. Důležitým zdrojem byly také časopisecké zdroje, týdeník „Gwiazdka Cieszyńska“, vydávány v letech 1851–1939, a měsíčník „Zwrot“ vydávány od roku 1949 až dodnes.

V poslední kapitole se věnujeme popisu a zhodnocení současného stavu školství s polským vyučovacím jazykem na území Zaošlí, a to pomocí obsahové analýzy internetových stran mateřských, základních a středních škol s polským vyučovacím jazykem, internetových stran Pedagogického centra pro polské národnostní školství (Centrum Pedagogiczne dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego), internetových stran Kongresu Poláků (Kongres Polaków), internetových stran Společnosti polských učitelů v České republice (Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej). Důležitým zdrojem byl také měsíčník „Zwrot“. V poslední kapitole jsou také představeny výsledky kvantitativního a kvalitativního výzkumu. Za pomoci dotazníkového šetření byla zjištěna národnost rodičů žáků a dětí, které navštěvují základní a mateřské školy s polským vyučovacím jazykem, úroveň bilingvismu rodičů, zaměřili jsme se také na jazyk používaný v každodenní mluvě rodičů s dětmi, prarodičů s dětmi, rodičů mezi sebou či rodičů s prarodiči. Dotazníkového šetření se zúčastnilo 203 respondentů. Pomocí kvalitativního výzkumu realizovaného metodou polostrukturovaných rozhovorů s 18 rodiči dětí a žáků navštěvujících mateřskou a základní školu s polským vyučovacím jazykem v Karvině jsme se zaměřili na motivy rodičů, které je vedly k zapsání dítěte do této základní či mateřské školy. Výzkum realizovaný metodou polostrukturovaných rozhovorů se zaměřoval také na průběh domácí přípravy na vyučování v těchto rodinách.

Zaolší, Těšínsko a Těšínské Slezsko

1.1 Vymezení pojmů

Jako *Těšínsko* nebo *Zaolší* je označováno území té části dávného Těšínského knížectví, které roku 1920 po rozdělení Těšínského Slezska mezi Polsko a Československo, bylo přiznáno Československu. S pojmem *Těšínsko* se setkáváme především v české literatuře. Tento postup však není správný, neboť vymezení pojmů *Těšínsko* a *Zaolší* není jednoznačné. Proto dále vymezujeme používání těchto pojmů v rámci monografie.

Před rokem 1920 byl pojem Těšínsko používán také jako synonymum pro území někdejšího Těšínského knížectví. V současné době je tento pojem používán také pro označení okolí města Českého Těšína a někdy také nesprávně pro celou oblast Těšínského Slezska, která se po roce 1920 stala součástí nové vytvořené Československé republiky. Pojem *Těšínsko* tedy budeme v rámci monografie používat v jeho původním významu, tedy jako pojmenování území někdejšího Těšínského knížectví do roku 1920. Setkáváme se také s označením *Těšínské Slezsko*, tento termín však rovněž není jednoznačný, neboť může být pojmenováním jak pro území někdejšího Těšínského knížectví spolu s částí Bohumínska, která k němu byla připojena roku 1742, tak také po roce 1920 označujeme tímto pojmem z pohledu občanů České republiky tu část území Těšínského Slezska, která se stala po roce 1920 součástí Československé republiky, a naopak z pohledu občanů Polské republiky označujeme tu část území Těšínského Slezska, která se stala po roce 1920 součástí Polské republiky¹. Jelikož je tento pojem nejednoznačný, musíme, zde jasně vymezit, že v rámci monografie se přikláníme k používání názvu *Těšínské Slezsko* pro pojmenování celé části Těšínského Slezska, tedy jak polské, tak i české části. Pro část Těšínského Slezska, která se po roce 1920 stala součástí Československé republiky a jež se stala předmětem polsko-českého sporu, tedy území, jež je dnes koncentrovaněji obývané polskou menšinou, používáme pojem *Zaolší*. Jako *Zaolší* je chápáno území, které bylo

¹ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

v roce 1938 obsazeno Polskem, o čemž česká historiografie převážně hovoří jako o „polském záboru“ a a polská jako „připojení nebo obsazení Zaolší“. Pojem *Zaolší* je tedy mnohem jednoznačnější než pojem *Těšínsko*². Pojem *Zaolší* preferujeme právě proto, že tento pojem není pojmenováním pro zeměpisnou oblast, nejedná se o politicky či administrativně vymezený region, jeho hranice nelze přesně vymezit, představuje však pojmenování etnografické oblasti, která je koncentrovaněji obývaná polskou menšinou. Pojem *Zaolší* se nevztahuje na pojmenování té části Těšínského Slezska, kterou obývalo či obývá velmi nízké procento obyvatel polské národnosti. A jelikož je tématem monografie školství s polským vyučovacím jazykem v České republice, bude pro nás důležitější právě etnografická oblast obývaná polskou národnostní menšinou, než zeměpisná oblast. Pojem *Zaolší* není z geografického hlediska zcela přesný, neboť malá část území se nachází také i na pravém břehu řeky Olše.

1.2 Zaolší

Těšínské Slezsko se nachází v severovýchovní části Slezska. Pro českou část Těšínského Slezska, která je koncentrovaněji obývaná polskou národnostní menšinou, tedy část území někdejšího správního okresu Frýdek Místek a území někdejšího správního okresu Karviná (či dříve Fryštát), tedy území koncentrovaněji obývané polskou národnostní menšinou, se v dnešní době užívá pojmenování *Zaolší* (polsky *Zaolzie*). Jak již bylo řečeno pojem *Zaolší* se nevztahuje na tu část Těšínského Slezska, kterou obývalo velmi nízké procento obyvatel polské národnosti. Termín *Zaolší* či spíše *Zaolzie* je častěji užíván v polské literatuře, neboť název je spojován s polským pohledem na dané území, tedy z pohledu Polska se jedná o území, které je obývané rovněž i autochtonním obyvatelstvem polské národnosti, nacházející se na levém břehu řeky Olše, tedy z pohledu Poláků za řekou Olší, polsky či v těšínském nářečí Olzou³.

Zaolší je území táhnoucí se po celé délce Těšínského Slezska o rozloze okolo 850–900 km². Jak již bylo uvedeno jedná se města a vesnice, ve kterých je ve větší míře koncentrováno autochtonní obyvatelstvo polské národnosti nacházející se na části území někdejšího správního okresu Frýdek-Místek a bývalého správního okresu Karviná. Do roku 1960 existoval správní okres Český Těšín, tedy do roku 1960 se území Zaolší nacházelo na území správního okresu Český Těšín a správního okresu Karviná. Bývalý okres Karviná je zde zastoupen 16 obcemi, 5 městy s rozšířenou působností (Bohumín, Český Těšín, Havířov, Karviná, Or-

² B. MAŁYSZ: *Kontroverze součastnosti v dějinné souvislosti*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.

³ J. KOWALCZYK: *Po drugiej stronie Olzy. Przemiany zasad samookreślenia polskiej ludności Śląska Cieszyńskiego w świetle prasy*. Warszawa: Stowarzyszenie Redaktorów, 1992.

lová), 2 další obcemi se statusem města (Petřvald, Rychvald) a 9 vesnicemi (Těrlícko, Doubrava, Dětmárovice, Chotěbuz, Dolní Lutyně, Albrechtice, Petrovice, Stonava, Horní Suchá). Do území, které je označováno termínem *Zaolší*, spadá z bývalého správního okresu Frýdek-Místek 30 obcí, 2 města (Třinec, Jablunkov) a 28 vesnic (Bocanovice, Bukovec, Bystřice, Dobratice, Dolní Domaslavice, Horní Domaslavice, Hrádek, Hrčava, Košariska, Komorní Lhotka, Dolní Lomná, Horní Lomná, Milíkov, Mosty u Jablunkova, Návsí, Nýdek, Písečná, Písek, Ropice, Řeka, Soběšovice, Smilovice, Horní Tošanovice, Dolní Tošanovice, Třanovice, Strítěž, Vendryně a Vělopolí).

1.3 Národní a regionální identita autochtonního obyvatelstva polské národnosti Zaolší

Autochtonní obyvatelstvo polské národnosti obývající v současné době území Zaolší si do jisté míry zachovalo stále vazby k Polsku, ačkoliv přes dlouhá léta oddělení tohoto území od území Polska ztratilo mnoho znaků, kterými lze charakterizovat etnický národ. Pro etnický národ je primární užívání stejného jazyka, důležitými atributy jsou také společná historie a kultura⁴. Při porovnání definice národa se můžeme v odborné literatuře setkat se dvěma pojetími. První, primordialistické pojetí, které se objevuje zejména v literárních zdrojích z 19. století, chápe národ jako odvěkou skupinu, mající své charakteristické rysy, především je zdůrazňována národní kultura a vlastní jazyk. Toto pojetí je již v současnosti přežito a používá se především konstruktivistické (také nazývané jako modernistické) pojetí. Dle konstruktivistického pojetí je národ vnímán jako konstrukt specifických společenských a historických podmínek. Toto pojetí se začíná objevovat na přelomu 19. a 20. století, v té době se rozvíjí zájem o otázky uvědomění si vlastní národní identity⁵.

Podle Janusze Burszty má polská národnostní menšina obývající území Zaolší charakteristické rysy regionální komunity, což je označení používané pro skupinu lidí, jež se odlišují používaným jazykem nebo nářečím, vlastní kulturou, mají vlastní název, kterým je označována jejich regionální komunita, a také pociťují odlišnosti ve vztahu k jiným regionálním komunitám obývajícím stejné území⁶.

⁴ J. KEANE: *Civil Society*. Stanford: Stanford University Press, 1998.

⁵ F. BAHENSKÝ: *Etnicita v historické perspektivě*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v. i, 2010, s. 6.

⁶ J. BURSZTA: *Kultura ludowa-kultura narodowa. Szkice i rozprawy*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1974.

Mezi nejvýznamnějšími elementy, které charakterizují regionální komunity patří⁷:

- společné území,
- společná kultura (jazyk, lidový kroj, tradice, zvyky),
- pocit sounáležitosti s členy vlastní regionální komunity a pocit odlišnosti vůči členům jiných regionálních komunit.

Autochtonnímu obyvatelstvu polské národnosti, tedy polské národnostní menšině, obývající území Zaolší, v současné době z atributů charakteristických pro etnický národ zůstal pouze jazyk, a to nikoliv polský národní spisovný jazyk, současný polský jazyk, ale spíše se jedná o těšínské nářečí, které polská národnostní menšina používá v neformálních kontaktech⁸, a jež je místním obyvatelstvem naývané jako „po našymu“. Těšínské nářečí zde pro autochtonní obyvatelstvo polské národnosti představuje formu interdialektu, neboť tím, jak jsou v něm propojeny prvky českého i polského jazyka, je užíván obyvateli Zaolší v komunikaci jak s obyvateli hovořící česky, tak i s obyvateli hovořící polsky. Můžeme tedy konstatovat, že tento interdialekt je nadnářečním útvar, rozšířeným komunikačním kódem na celém území Zaolší, je však více rozšířen mezi obyvatelstvem polské národnosti, které patří především k autochtonnímu obyvatelstvu, než mezi obyvatelstvem národnosti české, mezi nimiž je velké procento lidí, kteří do tohoto regionu přišli především v době komunismu za práci v průmyslu nebo v dolech.

Autochtonní obyvatelstvo obývající tento region dává používáním těšínského nářečí najevo svůj původ, dává najevo, že jsou místní, že jejich rodina tento region obývá již po několik generací. Neboť tímto nářečím tu místní prostý lid mluvil od nepaměti, bez ohledu na to, jak se měnily úřední jazyky. Propagování těšínského nářečí, láska k těšínskému nářečí je spojena také s láskou k místním tradicím, místní kultuře, je tedy bezesporu pozitivní, že autochtonní obyvatelstvo, které tento region obývá, především však obyvatelstvo polské národnosti, nadále udržuje těšínské nářečí jako komunikační prostředek a předává je tak dále dalším generacím.

Pro autochtonní obyvatelstvo, zvláště pro autochtonní obyvatelstvo polské národnosti je charakteristická regionální identita. Jako regionální identita je chápáno kolektivní vědomí skupiny obyvatelstva obývající určitý region, spočívající ve společném uvědomění si rodové, emocionální a další příslušnosti k danému regionu. Takto pojmána regionální identita vystihuje kolektivní vědomí pocitu příslušnosti autochtonního obyvatelstva obývajícího území Zaolší. Větši-

⁷ J. BURSZTA: *Kultura ludowa-kultura narodowa. Szkice i rozprawy*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1974.

⁸ J. SZYMECZEK: *Od grupy etnicznej do grupy etnicznej? W kwestii „uwstecznienia” świadomości narodowej Polaków na Zaolziu*. W: Józef Chlebowczyk – badacz procesów narodotwórczych w Europie XIX i XX wieku. Red. M.W. WANATOWICZ. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2007.

na těchto obyvatel se totiž cítí být obyvateli Zaolší, což opisují slovy, že jsou „tu stela“ nebo „ze Zaolší“ (v těšínském nářečí je užíván podobně jako v polském jazyce termín *ze Zaolzia*). Silné citění vlastní regionální identity bylo doloženo také ve výzkumném šetření, které realizovaly Alina Szczurek-Boruta a Barbara Grabowska v roce 2009. V rámci zmiňovaného výzkumného šetření bylo zjištěno, že 29,9% žáků škol s polským vyučovacím jazykem v České republice deklaruje svoji identitu na základě regionální identity, cítí se být Zaolšany, a 29,9% se cítí být Slezany⁹. K podobným výsledkům došla také ve svém výzkumném šetření realizovaném v roce 1995 Jolanta Suchodolská. Výzkumné šetření bylo rovněž realizováno na výzkumném souboru mládeže navštěvující školy s polským vyučovacím jazykem na území Těšínska. Výsledky výzkumného šetření prokazují silnou identifikaci této mládeže z regionem (89%), který považují za svoji domovinu. Pokud bychom použili doslovný překlad z polského jazyka, ve kterém byl veden výzkum i publikovány výsledky výzkumu, a který patrně lépe opisuje tento stav, pak bychom napsali, že většina zkoumané mládeže považuje území Zaolší za svoji „malou vlast“ (v polském originale se používá pojem *mała Ojczyzna*)¹⁰.

Podle Barbary Grabowské výsledky těchto výzkumných šetření mohou ukazovat slábnutí národní identity, ale také můžeme tento stav chápat jako obraz regionální identity, kdy vazby k regionu zastupují vazbu k národu. Dle Barbary Grabowské je regionální identita v tomto případě pozitivním jevem, důležitým pro tuto národnostní menšinu, neboť regionální identita je spojena s pozitivním obrazem vlastní národnostní menšiny. Člen patřící ke skupině obyvatel polské národnostní menšiny obývajících tento region se cítí součástí dané skupiny, ve které nachází podporu, skupina je pro něj motivačním činitelem v otázce vyšší společenské angažovanosti v rámci regionu, v otázce podpory polské národnostní menšiny žijící na tomto území a její kulturně-osvětové činnosti¹¹. Popsaný lokální patriotismus polské národnostní menšiny může však být podle Tadeusze Siwka příčinou nebo důsledkem jevu nazývaném jako tzv. uzamykání

⁹ A. SZCZUREK-BORUTA, B. GRABOWSKA: *Dynamika kształtowania się tożsamości młodzieży – ku tożsamości wzbogaconej*. W: *Poczucie tożsamości i stosunek młodzieży do wybranych kwestii społecznych – studium z pogranicza polsko-czeskiego*. Red. B. GRABOWSKA, T. LEWOWICKI, E. OGRODZKA-MAZUR, A. SZCZUREK-BORUTA. Cieszyn–Warszawa–Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009.

¹⁰ J. SUCHODOLSKA: *Identyfikacja z regionem a plany młodzieży Pogranicza*. W: *Społeczności młodzieżowe na pograniczu*, Red. T. LEWOWICKI. Cieszyn: Uniwersytet Śląski – Filia w Cieszynie, 1995, s. 41–48.

¹¹ A. SZCZUREK-BORUTA, B. GRABOWSKA: *Dynamika kształtowania się tożsamości młodzieży – ku tożsamości wzbogaconej*. W: *Poczucie tożsamości i stosunek młodzieży do wybranych kwestii społecznych – studium z pogranicza polsko-czeskiego*. Red. B. GRABOWSKA, T. LEWOWICKI, E. OGRODZKA-MAZUR, A. SZCZUREK-BORUTA. Cieszyn–Warszawa–Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2009, s. 46–47.

se ve vlastním prostředí, na vlastním území, v rámci vlastního regionu¹². Lokální patriotismus autochtonního obyvatelstva polské národnosti obývající území Zaolší vytlačuje z jejich životů polskou kulturu, která je nahrazena regionální kulturou.

Národní a regionální identita polské národnostní menšiny obývající území Zaolší se vytvořila a rozvíjela v průběhu několika století. Členové této národnostní menšiny jsou si vědomi svého historického původu, své národní identity spojené se společnou minulostí, která je odlišuje od obyvatel české národnosti, kteří také obývají tento region. Pro obyvatele polské národnosti menšiny všech generací žijící na území Zaolší je ovšem také velmi důležité území regionu, ve kterém bydlí, a jejich regionální identita, pro mládež a osoby v rané dospělosti je často regionální identita důležitější než národní identita. Na kulturu obyvatel polské národnostní menšiny obývajících Zaolší mělo velký vliv odtržení od Polska, od polské kultury, která se dále vyvíjela, zvláště po dobu, kdy hranice mezi Polskou a Českou republikou byla ještě „opravdovou hranicí“. Proto se na území Zaolší rozvíjela vlastní lokální kultura, proto je zde také silná regionální identita. Z toho důvodu je také pro kulturu polské národnostní menšiny žijící na území Zaolší charakteristický jistý element konzervatismu, který je znatelný v regionální tvorbě, kulturní činnosti a při komunikaci v polském jazyce, kdy si také povšimneme jistých elementů, jež nejsou již v současném polském jazyce přítomny¹³.

V současné době, kdy hranice „již takřka neexistují“ a průchod obyvatel z polské strany na českou a z české na polskou je zcela volný, se rozvíjí významná spolupráce mezi organizacemi zastupující polskou národnostní menšinou v České republice a organizacemi sídlícími v Polské republice, také mezi školami a dalšími vzdělávacími a kulturními institucemi.

1.3.1 Těšínské nářečí

Mezi základní charakteristické elementy, které dosvědčují příslušnost k danému regionu patří jazyk. Jazyk, který používají autochtonní obyvatelé nejlépe odliší osoby, jejichž rodiny zde žijí po generace a které zde cítí své kořeny od osob, které se do regionu přistěhovaly. Tedy jak by řekli místní Zaolšané odliší ty co jsou „tu stela“ od těch, co nejsou „tu stela“.

Na území Zaolší můžeme mluvit až o náklonosti či lásce autochtonního obyvatelstva ke svému nářečí, což se projevuje především u polské národnostní

¹² T. SIWEK: *Pole kontaktów młodzieży z polskiej i czeskiej części Śląska Cieszyńskiego*. „Przegląd Polonijny” 1992, nr 1992/4, s. 167.

¹³ J. KOWALCZYK: *Po drugiej stronie Olzy. Przemiany zasad samookreślenia polskiej ludności Śląska Cieszyńskiego w świetle prasy*. Warszawa: Stowarzyszenie Redaktorów, 1992.

menšiny¹⁴. V neformálních kontaktech je polskou národnostní menšinou preferována komunikace v nářečí, především v rodinných a přátelských kruzích je v rámci běžné každodenní komunikace používáno zejména nářečí, a to u většiny obyvatel hlásící se k polské národnosti. Dle Karola Daniela Kadłubca hraje nářečí v současné době v tomto regionu již často roli ukazatele původu dané osoby, neboť člověk, který používá nářečí tím často odhaluje polské kořeny¹⁵.

Těšínské nářečí, jež vykazuje formu interdialektu, nadnářečního útvaru je rozšířeným komunikačním kódem mezi autochtonním obyvatelstvem jak české, tak i polské národnosti v celém regionu Zaolší. Mezi obyvatelstvem polské národnosti je však jeho používání výraznější, stejně tak, jako předávání tohoto nářečí z generace na generaci, což se mezi obyvatelstvem české národnosti vytrácí. Pokud se podíváme na generaci dětí, mládeže a mladých dospělých obyvatel české národnosti obývajících toto území jen málo z nich v každodenní komunikaci používá nářečí¹⁶.

Těšínské nářečí je již dlouhodobě spornou otázkou lingvistů, neboť dle polských lingvistů je těšínské nářečí jedním ze slezských nářečí a vyvinulo se ze staropolštiny, a tak se pod vlivem němčiny, polštiny, češtiny a slovenštiny vyvinulo do dnešní podoby¹⁷. Čeští lingvisté zaujímají zcela odlišný názor, podle nich je těšínské nářečí jedním z lašských nářečí. Existují také dvě varianty nářečí zvaného „po našymu“, a to goralština také nazývaná jako „po gorolsku“, která je používána v okolí Jablunkova, a varianta těšínského nářečí zvaná „po dolaňsku“, která se používá v okolí Karviné. V oblasti kolem Českého Těšína se někdy setkáváme s užíváním obou těchto variant.

Příkladem těšínského nářečí je následující báseň Adolfa Fierly pt. *Pónjezus na Beskidzie*¹⁸.

Pónjezus na Beskidzie
Adolf Fierla

Wysoko nad Beskidym
niebieskim, na oltorzu
miesiączek, jak mónstrancyj
złocistą plónie zorzą.

¹⁴ I. BOGOCZ: *Świadomość językowa najmłodszej generacji Polaków na Zaolziu*. Ostrava: Uniwersytet Ostrawski, 1998.

¹⁵ K.D. KADŁUBIEC, M. WŁADYSŁAW: *Cieszyńska ojczyzna polszczyzna*. Czeski Cieszyn–Cieszyn: PROprint, sp. z o.o., 2001.

¹⁶ K.D. KADŁUBIEC, M. WŁADYSŁAW: *Cieszyńska ojczyzna polszczyzna*. Czeski Cieszyn–Cieszyn: PROprint, sp. z o.o., 2001.

¹⁷ A. ZAREMBA: *Szkice z dialektologii śląskiej*. Katowice: Śląski Instytut Wydawniczy 1988, s. 49–50.

¹⁸ Ze zbioru *Kołędy beskidzkie*, Czeski Cieszyn, 1935.

Złocistą gore zorzą
Środ świyczek – gwiozdek złotych –
monstrancij miesięczkowo
w jasnocie swej szumoty.

W jasnościach skrzi sie miesiąc
w złociste strojny pręty –
aż go Pónjezus wezną
do swoich dłoni świętych.

Bierą Pónjezus miesiąc,
na gróniach ś nim sie jawią –
i nim z osobna każdy
grón z wolna błogosławią.

Chylą sie k ziymi strómy
i grónie przikłękają...
po cichu, cichusinku
sie z grzychów spowiadają
i w piersi sie biją...

A pod gwiozd w niebie mrugliwym migotym
idą gróniem Pónjezus
z miesięczkym w dłóniach złotym,
ze złotą mónstrancją.

Idą Pónjezus, a jak sie jyny oczami zastawią,
wszędzi żegnają, wszędzi błogosławią
tym świętym krżizym...

1.3.2 Folklor a dětské folklórní soubory na Zaolší

Na území Zaolší jsou folklórní tradice již málo zachovány. Některé elementy folklóru (hudba, lidové kroje, ústní lidová literatura, zvyky, přísloví, legendy, lidově umělecká tvorba), která umožnila obyvatelům Zaolší vytvořit povědomí o vlastní etnické a kulturní odlišnosti¹⁹, je především udržována polskou národnostní menšinou.

V rámci základních a středních škol s polským vyučovacím jazykem nebo v rámci PZKO (Polského kulturně-osvětového svazu čili v originále Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego) fungují různé folklórní soubory, které předávají lidové písně, tance a jiné lidové tradice dalším generacím. Tyto folklórní

¹⁹ M. SZYNDLER: *Folklor pieśniowy Zaolzia. Uwarunkowania, typologia i funkcje*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2011.

soubory často v rámci svých vystoupení seznamují posluchače s lidovými zvyky z Beskyd či regionu Těšínska. Příkladem takového folklórního souboru je „Zorómbek“, jehož členy jsou absolventi Polského Gimnázia Juliusza Słowackiego v České Těšíně. Známy je také folklórní soubor „Dziecka ze Stonawy“, který vznikl v rámci místní skupiny Polského kulturně-osvětového svazu ve Stonavě, taneční soubor „Oldrzychowice“, který funguje při místní skupině Polského kulturně-osvětového svazu v Oldrzychovicích, dětský folklórní soubor „Dziecka z Oldrzychowic“, do kterého je zapsáno zhruba 25 dětí ve věku od 6 do 12 let, dětský folklórní soubor „Małe Oldrzychowice“, který funguje při místní skupině Polského kulturně-osvětového svazu v Oldrzychovicích i je určen pro mládež navštěvující 6.–9. třídy základních škol s polským vyučovacím jazykem v Trinci, Vendryni, Hnojniku a Českém Těšíně, folklórní soubor „Bystrzyca“, který vznikl v rámci místní skupiny Polského kulturně-osvětového svazu v Bystřici nad Olší, Soubor písní a tanců „Suszenie“ (Zespół Pieśni i Tańca „Suszenie“) fungující v rámci místní skupiny Polského kulturně-osvětového svazu v Horní Suché, dětský sbor „Cieszynianka“, který navštěvují děti z mateřské a základní školy s polským vyučovacím jazykem v České Těšíně. Ve školách s polským vyučovacím jazykem fungují také tyto folklórní soubory „Gizdy“ (Základní škola s polským vyučovacím jazykem v Karvině), „Mali Błędowanie“ (Základní škola s polským vyučovacím jazykem v Havířově), „Jabłoneczka“ (Základní škola s polským vyučovacím jazykem v Jablunkově), „Łączka“ (Základní škola s polským vyučovacím jazykem v Bystřici), „Tyrka“ (Základní škola s polským vyučovacím jazykem v Oldřichovicích), „Lipka“ (Základní škola s polským vyučovacím jazykem v Bukovci), lidová kapela „Gróńczek“ (Základní škola s polským vyučovacím jazykem v Bystřici).

U dětí z mateřských škol a žáků základních škol s polským vyučovacím jazykem jsou také rozvíjeny komunikační dovednosti v nářečí. Zúčastňují se recitačních či pěveckých konkursů, které jsou zaměřeny na propagaci nářečí a jsou často realizovány ve spolupráci s polskými kulturními či vzdělávacími organizacemi nebo školami nacházejícími se ve slezském vojvodství jako například: „Konkurs nářečí“ („Konkurs Gwar“), „Slezské písně v Koszęcinie“ (Śląskie Śpiewanie w Koszęcinie), „Zpívám a tancuji slezsky“ („Śpiwóm i tańcujym po Ślónsku“) v Gorzycach²⁰ nebo „Přehled těšínské lidové písně“ („Przegląd Cieszyńskiej Pieśni Ludowej”)²¹. Folklórní soubory a lidové kapely vystupují každoročně na Mezinárodním svatojánském folklórním festivalu (Międzynarodowy Świętojański Festiwal Folklorystyczny) v Bystřici, na „Goralském svátku“ („Gorolski Święto”) i v rámci různých školních vystoupení, akcí PZKO, obecních akcí a dalších akcí pořádaných různými institucemi a organizacemi fungujícími jak v regioně, tak i ve slezském vojvodství v Polské republice.

²⁰ Polska szkoła podstawowa i przedszkole w Karwinie [online]. Dostupný z: <https://www.pzskarvina.cz> [datum citování: 24.9.2018].

²¹ *Przegląd Cieszyńskiej Pieśni Ludowej. Znamy wynik.* „Zwrot“, miesięcznik Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Republice Czeskiej, č. 5, 2019, s. 13.

Školství na území Těšínského Slezska ve středověku

2.1 Těšínské Slezska a jeho strategický význam

Těšínské Slezsko označuje území bývalého Těšínského knížectví spolu s bývalými územími, která byla v rámci historického vývoje součástí Těšínského knížectví, a z nichž se postupně stala samostatná stavovská panství, a také zde zařazujeme samostatné stavovské panství Bohumín, jež bylo připojeno až roku 1742. V této kapitole budeme používat také pojmu *Těšínsko*, jako synonymum pro Těšínské knížectví. V rámci Habsburské monarchie pak byl pojem *Těšínsko* používán pro území Těšínského knížectví a Bílského knížectví¹.

O území Těšínského Slezska byly často vedeny spory, neboť se jednalo o území strategického významu, což si vladaři sousedních států uvědomovali. Těšínské Slezsko, zvláště okolí města Těšína, mělo strategický význam proto, že se nacházelo na severojižní obchodní a kulturní spojnici spojující severní a jižní Evropu. Podél řeky Olše a jejich přítoků probíhaly obchodní cesty, jejichž existenci nám dnes dokládají například nálezy římských mincí ze 2.–4. století ve Frýdku, Dobré, Komorní Lhotce, Stonavě, Horní Suché, Fryštátě, Mostech u Jablunkova².

2.2 Vymezení středověku

Počátek středověku nelze jednoznačně vymezit, jelikož přerod ze starověku do středověku představuje plynulý proces přeměny celé společnosti související s postupným přesunem mocenského a kulturního centra ze středomořské oblasti na území západní a střední Evropy. Středověk je také spojován s příchodem nového náboženství – křesťanství. Proto existuje několik symbolických dat, kte-

¹ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

² B. HAVLÍČEK: *Průvodce stálou expozicí „Těšínsko od pravěku k dnešku“*, část I. *Dějinné osudy země a lidu v přehledu*. Český Těšín: Okresní vlastivědný ústav Český Těšín, 1989.

rá vztahujeme k začátku středověku. Nejčastěji je uváděn rok 476, kdy došlo k pádu Západořímské říše. Za další mezník konce starověku a počátku středověku je považován rok 313, kdy byl vydán Edikt milánský, který je znám také pod pojmem Milánské ujednání či Milánský reskript. Edikt milánský je označením pro dohodu mezi císařem Východořímské říše Licinem a císařem Západořímské říše Konstantinem I., která umožňovala všem obyvatelům svobodnou volbu vyznání, což znamenalo toleranci křesťanství. Proto je někdy Edikt milánský nazýván také jako Toleranční edikt milánský. Někdy je také jako počátek středověku uváděn rok 330, tedy rok založení Konstantinopole či rok 395, kdy byla Římská říše rozdělena na Západořímskou říši a Východořímskou říši neboli Byzantskou říši.

Podobně také konec středověku jde jen stěží určit jedním datem. Nejčastěji je jako konec středověku podáváno datum 1492, kdy Kryštof Kolumbus objevil Ameriku a zároveň v tomto roce došlo také k dobytí Granady, tedy poslední arabské pevnosti na Pyrenejském poloostrově, došlo k dokončení Reconquisty, což je označení pro vytlačení Maurů z Pyrenejského ostrova. Jako další mezník vymezující konec středověku a začátek novověku je uváděn rok 1453, kdy došlo k dobytí Konstantinopole Osmanskými Turky. Někdy je také uváděn rok 1456, kdy byl Johannem Gutenbergem vynalezen knihtisk. Za mezník vymezující konec středověku a začátek novověku je také někdy uváděn rok 1517, tedy počátek reformace, rok, kdy německý teolog, kazatel a zakladatel protestantismu Martin Luther zveřejnil svých 95 tezí, nazývaných také jako Disputace o moci odpustků³.

2.3 Slovanské osídlení

První známky slovanského osídlení jsou datovány do 7. století, tehdy toto území začalo osidlovat obyvatelstvo, jež etnicky patřilo k Holasovicům, Vislanům a Opolanům, jejich mocenské centrum se nacházelo na Zámeckém vrchu v Těšíně (Góra Zamkowa w Cieszyńie) v dnešní Chotěbuzi-Podoboré, kde měli své hradisko⁴.

První Slované se nejprve usadili na starém hradiště nazývaném jako Starý Těšín nacházející se na území dnešního Chotěbuzu-Podobory, které vzniklo pravděpodobně při prvním osídlení oblasti slezským slovanským kmenem Holasoviců v 7. století. V 9. století bylo toto hradiště zničeno nájezdem knížete Velkomoravské říše Svatoplukem I. Starý Těšín byl poté obnoven a nadále pl-

³ J. LE GOFF: *O hranicích dějinných období: na příkladu středověku a renesance*. Praha: Karolinum, 2014.

⁴ B. HAVLÍČEK: *Průvodce stálou expozicí „Těšínsko od pravěku k dnešku“, část I. Dějinné osudy země a lidu v přehledu*. Český Těšín: Okresní vlastivědný ústav Český Těšín, 1989.

nil funkci administrativního, kulturního, duchovního a hospodářského centra. Rovněž však bylo postaveno nové hradiště na Zámeckém vrchu, které bylo zpočátku pouhým zázemím pro staré hradiště. Hradiště Starý Těšín postupně ztrácelo již svůj význam a během 11. století bylo postupně opuštěno a centrum se přesunulo na Zámecký vrch⁵. Kde byla v 11. století postavena rotunda sv. Mikuláše, jež byla ve 13. století spoluzasvěcena rovněž i sv. Václavovi⁶. Zámecký vrch v Těšíně je nejstarší částí města Těšína, na jehož plošině se v současné době nachází několik významných dochovaných historických památek: Rotunda sv. Mikuláše a sv. Václava, Piastovská věž a studna. Toto místo bylo osídleno již ve starověku, pravděpodobně od 5. století př.n.l.

V Chotěbuzi-Podobore se v současné době nachází Archeopark Chotěbuz-Podobora, jež je jednou z poboček Muzea Těšínska. Tento archeopark je historickou replikou výše zmíněného hradiska Starý Těšín, jež nám didakticky a interaktivním způsobem ukazuje přibližnou podobu zmiňovaného raně středověkého slovanského hradiska. Je zde dobově autentickým způsobem vybudována část čelní komorové hradby s věžovitou vstupní bránou a replika mostu, jenž spojil první předhradí s akropolí. V prostoru samotné akropole byla na základě archeologických výzkumů vybudována replika dlouhé halové stavby. Součástí archeoparku je také akropole obklopena obvodovou palisádou, a replika šesti obytných domů reprezentujících odlišné techniky budování staveb v období raného středověku. Jsou zde vybudovány také repliky několika drobnějších výrobních objektů, z nichž k nejvýznamnějším patří replika železářské pece a kultovního objektu⁷.

2.4 Rozvoj osídlení a středověká města na Těšínsku

Těšínsko, tedy území Těšínského knížectví, bylo centrem obchodu již v době hradištní. Z písemných pramenů víme, že Těšínsko již nabývalo na významu, ve 12. století, kdy zde byl založen také dřevěný hrad, ve 13. století vzniklo i těšínské podhradí. V polovině 12. století se na území Slezska počali zdržovat Židé, zejména v části Opavského Slezska a na Těšínsku, které zde přilákaly hlavní obchodní cesty vedoucí územím⁸, a kteří měli namířeno například z Prahy do

⁵ W. KUŚ: *Ziemia cieszyńska w okresie wczesnego średniowiecza*. W: *Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych – Śląsk Cieszyński w czasach prehistorycznych: Ziemia cieszyńska do doby plemiennej*, část I. Red. I. PANIC. Cieszyn: Starostwo Powiatowe, 2009, s. 231–232.

⁶ B. HAVLÍČEK: *Průvodce stálou expozicí „Těšínsko od pravěku k dnešku“*, část I. *Dějinné osudy země a lidu v přehledu*. Český Těšín: Okresní vlastivědný ústav Český Těšín, 1989.

⁷ Archeopark Chotěbuz-Podobora [online]. Dostupný z: <https://www.archeoparkchotebuz.cz/o-archeoparku/soucasnost> [datum citování: 29.5.2020].

⁸ J. SPYRA, M. WODZIŃSKI: *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*. Český Těšín: Muzeum Těšínska, 2001, s. 5.

Krakova nebo z Krakova do Prahy⁹. I přesto však bylo území Těšínska až do konce 13. století velmi řídké osídleno, větší část území pokrývaly pralesy. V roce 1213 bylo na tomto území, jak uvádějí dochované prameny, pouze 14 vesnic. Ve 13. století docházelo již k většímu rozvoji osídlení tohoto území, a za prvního samostatného knížete Měška, který panoval v letech 1282–1314 přicházeli na toto území noví osadníci slovanského i německého původu z Moravy, Lužičtí Srbové ze Saska, či z Malopolska, především od Krakova. Docházelo tak již k velké kolonizaci. Vzrostl význam Těšína, které získalo v roce 1292 městské právo a na Zámeckém vrchu byl koncem 13. století postaven první zděný zámek s baštou a hradbami. Na území Těšínska se setkáváme s městy jako samostatnými administrativními celky teprve ve 13. století. První zmínka o městských právech Bílska pochází z roku 1312. Fryštát a Frýdek získaly městská práva roku 1327, později Bohumín, v roce 1373. Skočov získal městská práva ve druhé polovině 14. století na základě Magdeburských práv. Středověká města byla kulturními středisky, centry řemeslné výroby a obchodu, v malé míře i zemědělství. Řemeslní mistři, kteří tvořili nejbohatší vrstvu, se sdružovali v cechy, které se řídily cechovními předpisy, a byla jim těšínskými knížaty přidělována nejruznější privilegia. Je doloženo, že nejvíce cechů se nacházelo v Těšíně, kde již v roce 1488 máme první zmínku o cechu řeznickém nazývaném také jako masařský, z roku 1655 pochází první zmínka o cechu kloboučnickém, z roku 1547 pak pochází první zmínka o cechu ševcovském, z roku 1554 pak o cechu tkalcovském a 1599 o cechu stolařském. Další cechy, jako cech koželužský, plátenický, tkalcovský, barvířský, prýmkařský, hrnčířský jsou v pramenech zmiňovány až mnohem později, až v 18. století¹⁰.

2.5 Těšínské knížectví a jeho vztah k českému království

V 9. století bylo Těšínsko závislé na Velkomoravské říši a po jejím zániku, v roce 907, bylo ovládáno knížaty z rodu českých Přemyslovců¹¹. Na konci 10. století připadlo po vpádu Boleslava Chrabrého Těšínsko polskému rodu Piastovců. Český kníže Břetislav I. sice získal koncem 30. let 11. století Těšínsko zpět, avšak již roku 1054 bylo Těšínsko znovu ovládnuto Piastovci¹². Od roku 1177 za panování Piastovců docházelo k postupnému dělení území Slezska, které bylo postupně rozděleno na čtyři části, která měla centra v Hlohově, Ratiboři, Opoli

⁹ J. SPYRA: *Ztracený svět Židů na Těšínském Slezsku*. Český Těšín: Ducatus Teschinensis, o.s., ve spolupráci s Muzeum Śląska Cieszyńskiego, 2013.

¹⁰ B. HAVLÍČEK: *Průvodce stálou expozicí „Těšínsko od pravěku k dnešku“*, část I. *Dějinné osudy země a lidu v přehledu*. Český Těšín: Okresní vlastivědný ústav Český Těšín, 1989.

¹¹ *Těšínsko. 1. díl: Přírodní prostředí, dějiny, obyvatelstvo, nářečí, zaměstnání*. Šenov u Ostavy: Tilia, 1997.

¹² R. ŽÁČEK: *Dějiny Slezska v datech*. Praha: Libri, 2004.

a Vratislavi¹³, postupně došlo k jisté centralizaci a byla vytvořena již pouze dvě části, Horní Slezsko s centrem v Opoli a Dolní Slezsko s centrem ve Vratislavi.

Těšínsko bylo součástí Opolského knížectví, od něhož se v 80. letech 13. století oddělilo, a stalo se samostatným knížectvím s centrem v Těšíně¹⁴ a přiklonilo se politicky k českému státu, který v té době za panování Přemyslovců nabýval na mocensko-politickém významu v tehdejší středoevropském prostoru. Od roku 1290 se součástí Těšínského knížectví stalo také Bílské knížectví. V letech 1291–1292 se Měšek, první samostatný těšínský kníže, stal leníkem českého krále Václava II., kterému slíbil také vojenskou pomoc. Ve 13. století zažívalo území Těšínského knížectví velmi těžkou dobu. Nájezdy Tatarů způsobily zrušení kraje¹⁵. V roce 1305 se Viola, dcera Měška provdala za Václava III., syna Václava II., čímž se upevnil vztah Těšínska s českým královstvím. Také Měškův syn Kazimír I. Těšínský navázal lenní vztah s českým králem Janem Lucemburským, kterému se v Opavě roku 1327 zavázal¹⁶. Následovalo ujednání mezi českým králem Janem Lucemburským a polským králem Kazimírem Velikým v roce 1339 v Trenčíně, v rámci tohoto ujednání se polský král vzdal nároků na slezská knížectví nacházející se v Dolním a Horním Slezsku a to nejen za sebe, ale také i za své potomky. Tímto ujednáním začala etapa oddělení Těšínského Slezska od Polska, které trvalo šest století¹⁷.

Nástupce Jana Lucemburského, jeho syn Karel IV, který panoval v letech 1346–1378 se vzdal svých práv na polskou korunu, těšínská knížata však hrála na dvoře Karla IV. velkou roli. Jeden z nejvýznamnějších knížat z rodu těšínských Piastovců, těšínský kníže Přemyslav I., byl diplomatem Karla IV. Ve službách Karla IV. byl také těšínský Piastovec Boleslav, který v roce 1335 získal beneficium probošta u Věch svatých v královské kapli na Pražském hradě, či těšínský kníže Vladislav, který byl součástí Karlovy družiny¹⁸.

2.5.1 Úřední jazyky a jazyk lidu

Od první poloviny 14. století byla na území Těšínského Slezska používána jako úřední jazyk latina, často obohacena o elementy německého jazyka¹⁹. Po

¹³ W. WOJNAR: *Dowody Polskości Śląska Cieszyńskiego*. Czeski Cieszyn: nakładem „Prawa Ludu“, 1930.

¹⁴ I. PANIC: *Księstwo Cieszyńskie w średniowieczu*. Cieszyn, 1988, s. 40–41.

¹⁵ J. KOWALCZYK: *Po drugiej stronie Olzy. Przemiany zasad samookreślenia polskiej ludności Śląska Cieszyńskiego w świetle prasy*. Warszawa: Stowarzyszenie Redaktorów, 1992.

¹⁶ K. PIWARSKI: *Historia Śląska*. Wydawnictwo Instytut Śląski, 1947, s. 70.

¹⁷ J. LABOCHA: *Polsko-českie pograničie na Śląsku Cieszyńskim*. Kraków, 1997, s. 58.

¹⁸ B. HAVLÍČEK: *Průvodce stálou expozicí „Těšínsko od pravěku k dnešku“*, část I. *Dějinné osudy země a lidu v přehledu*, Český Těšín: Okresní vlastivědný ústav Český Těšín, 1989.

¹⁹ J. KROP: *Z historii języka i piśmiennictwa polskiego na Śląsku Cieszyńskim*. W: *Słownik gwarowy Śląska Cieszyńskiego*. Red. J. WRONICZ. Ustroń 1996, s. 8.

roce 1291, kdy byl navázán lenní vztah Těšínského knížectví s českým králem Václavem II., a především po roce 1327, kdy Kazimír I. Těšínský navázal lenní vztah s českým králem Janem Lucemburským se začala jako úřední jazyk používat němčina. Spolu s husitstvím pak vzrostla také na tomto území obliba českého jazyka, který byl navíc podobný do jazyka polského a do dialektu, používaného na daném území²⁰. Český jazyk byl pak používán jako úřední jazyk tam, kde byl pro místní obyvatelstvo srozumitelnější než německý či latinský jazyk, proto se stal velmi rozšířen nejen na území Těšínského Slezska²¹.

2.6 Školství na území Těšínského Slezska ve středověku

První školy vznikaly zároveň s šířením křesťanství, k rozvoji školství však dochází až spolu s rozvojem měst a velkou kolonizací Těšínského Slezska. Ačkoliv k povolení tolerance křesťanské víry ediktem milánským došlo již roku 311, počátky křesťanství na území Těšínského Slezska jsou datovány do druhé poloviny 9. století, kdy na toto území přišli věrozvěstové Cyril, zvaný také jako Konstantin, a Metoděj. Tito slovanští bratři zde sehráli jak roli propagátorů křesťanské víry, tak také i roli „prvních učitelů“. Konstantin vytvořil první slovanskou abecedu, nazývanou jako hlaholice, přeložil Bibli i jiné církevní texty z řečtiny na jazyk staroslovanský. Slovanští bratři, Cyril a Metoděj, zakládali také první školy, v nichž byl vyučovacím jazykem jazyk staroslovanský, jehož používání bylo dovoleno Římskou kurií také během náboženských obřadů.

2.6.1 Klášterní a katedrální školy

Vznik prvních klášterních škol je spojen s koncilem ve Vaison, který v roce 529 vyzval biskupy v Provence ke zřizování škol při kláštorech, katedrálách a významných kostelech v rámci diecéze²². Klášterní školy, které vznikaly ve světě již ve 6. století, byly prvními středisky vzdělanosti. První benediktýnský klášter a klášterní škola byly založeny roku 529 římským patriciem Benediktem z Nursie. Tato klášterní škola se stala vzorem i pro další církevní řády, cisterciáky, dominikány, františkány a premonstráty²³. Podobně také klášterní školy na území Těšínského Slezska si braly za svůj vzor již existující klášterní školy v jižní

²⁰ J. LONDZIN: *Polskość Śląska Cieszyńskiego*. Cieszyn: Drukarnia Dziedzictwa w Cieszynie, 1924.

²¹ W. WOJNAR: *Dowody Polskości Śląska Cieszyńskiego*. Czeski Cieszyn: nakładem „Prawa Ludu“, 1930.

²² P. RICHÉ, J. VERGER: *Učitelé a žáci ve středověku*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 12.

²³ M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

a západní Evropě, kde se klášterní školství rozvíjelo již v 8. a 9. století²⁴. Na území Těšínského Slezska neexistovaly velké kláštery a navíc zde kláštery nebyly zastoupeny v hojném počtu, z pramenů víme pouze o benediktýnském řádu, který se objevil na Těšínsku v 13. století. Benediktýnský řád dbal o duchovní potřeby zdejšího obyvatelstva, ale také o hospodářský rozvoj celého kraje. Členové řádu mýtili lesy, odvodňovali a vysušovali bažiny, čímž připravovali půdu k výstavbě nových osad²⁵. Klášter benediktýnského řádu byl v Orlové. Na území Těšínska působil také řád dominikánů. Jejich klášter, při kterém fungovala také škola, která byla významným střediskem vzdělanosti zdejšího regionu, se nacházel v Těšíně a zdejší výuka byla na vysoké úrovni²⁶.

Klášterní školy jsou zpočátku určeny pro vzdělávání řádových mnichů a vedle úkolů výchovných plní i významné cíle kulturní, hospodářské, politické i sociální. Již ale koncem 6. století začínají klášterní školy sloužit také pro výuku chlapců, jež zde byli připravováni na plnění významné společenské funkce v rámci církve, knížecího či královského dvora. Klášterní školy se tak staly místem vzdělávání členů knížecí rodiny, významných církevních představitelů, poradců knížat a králů nebo diplomatů. Výuku zajišťovali kněží a představitelé řádů. Absolventi klášterních škol sehráli také významnou politickou úlohu na knížecím a královském dvoře v Praze. Dalo by se říci, že klášterní školy byly školami internátního typu, neboť chlapci v klášteře i bydleli. Postupem času se klášterní škola rozdělila na školu vnitřní, a vnější. Vnější škola byla určena chlapcům, kteří na výuku docházeli, jednalo se především o šlechtice, a vnitřní škola byla určena chlapcům žijícím v klášteře, tedy především budoucím církevním hodnostářům.

Při sídlech biskupů pak vznikaly školy katedrální, které se orientovaly na přípravu kněží a šlechticů, budoucích představitelů světské moci. Od roku 776 platil pro katedrální školy závazný organizační řád vydaný biskupem Chrodegangem v Metách. Na území Těšínského Slezska se katedrální škola nevyskytovala.

Výuka v klášterních a katedrálních školách byla zpočátku vedena dialektem používaným žáky v každodenní komunikaci, postupně je však vyučování stále více vedeno v latinském jazyku, který v 6. a 7. století již postupně přestává být považován za mateřský jazyk, jelikož se novolatinské dialekty postupně proměňují v románské jazyky, okolo roku 800 přestává být latina živým jazykem a stává se jazykem používaným církevními představiteli a vzdělanci.

Obsahem výuky v klášterních a katedrálních školách bylo sedmero svobodných umění (*septem artes liberales*). Jelikož sedmero svobodných umění bylo

²⁴ J. MACURA: *Z dziejów polskiego szkolnictwa na Zaolziu*. Český Těšín: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 1998.

²⁵ I. HAJZLEROVÁ, V. MATROSOVÁ: *Karviná*. Praha–Litomyšl: Paseka, 2009.

²⁶ I. PANIC: *Sieć szkolna w Księstwie Cieszyńskim na przełomie XVII i XVIII stulecia. Z badań nad dostępnością szkół dla dzieci i młodzieży na Śląsku w dawnych wiekach*. W: *Społeczności młodzieżowe na pograniczu*. Red. T. LEWOWICKI. Cieszyn 1995.

rozsáhlým komplexem vědomostí, bylo rozděleno na jednodušší trivium, kterým výuka začínala, a složitější kvadrivum, které představovalo pokračovací studium. Jako trivium bylo označováno studium gramatiky, rétoriky a dialektiky. Do kvadrivia byla zařazena aritmetika, geometrie, astronomie a hudba nazývaná jako muzika. Takto strukturované učivo se stalo páteří středověkého školství. Gramatika byla základem celé výuky, zde se žáci učili číst a psát, osvojovali si základy latiny.

Pro výuku psaní byla používána metoda kopírovací, při které žáci používali voskové tabulky s vyrytými písmeny. Aby si tvary písmen osvojili, obtahovali rýdlem tvary vyrytých písmen, tedy kopírovali tvar písmene. Voskové tabulky na psaní používaly i žáci, kteří již psát uměli. Voskové tabulky byly po celou dobu středověku hojně používaným psacím materiálem, neboť pergamen a později papír, který se zpočátku dovážel z Číny, od roku 1104 byl vyráběn ve Španělsku, byly drahé. Na voskovou tabulku bylo psáno rozehřátým rýdlem. Navíc tabulku šlo používat opakovaně, neboť pomocí široké lopatky na konci rýdla šlo napsaný text snadno odstranit²⁷. Jak již bylo zmíněno, cena pergamenu i papíru byla vysoká, proto byly pro většinu lidí knihy cenově nedostupnou komoditou, což způsobovalo, že si většina lidí té doby neuvědomovala smysl gramotnosti. Papír se na evropské půdě poprvé začal vyrábět ve španělské Valencii roku 1104, v Rakousku byl papír poprvé vyprodukován až v roce 1321 v Leedorsu u Badenu. Ve 14. století se v Rakousku výroba papíru rozrostla, vznikaly první papírny, v 15. století již v Rakousku fungovala síť papíren a papír se pomalu stával cenově dostupným psacím materiálem²⁸.

Pro výuku čtení byla používána především metoda písmenková, která je založena na tom, že se žáci nejprve seznamují s názvy všech písmen abecedy, následně se učí číst slabiky a slova. Tato metoda byla založena na mechanickém učení, a trvalo velmi dlouho dobu, často dva roky i více, než se žáci pomocí této metody naučili číst. Žáci pracovali samostatně, nedostávalo se jim systematického metodického vedení.

Latinský jazyk v rámci gramatiky byl vyučován memorováním latinských textů, gramatických pravidel, modliteb, žalmů a také veršů římského básníka Vergílie, jehož literární tvorba byla po celá staletí pokládána za vzor jazykových dovedností. Jako cvičebnice latinské gramatiky byla používána gramatika Aelia Donata z poloviny 4. století, od 6. století pak doplňována Priscianovým *Institutiones grammaticae*, později v období vrcholného středověku od roku 1199 byla používána učebnice *Doctrinale* Alexandra de Villa Dei. Rétorika rozvíjela dovednosti žáků týkající se tvorby různých dokumentů, listin, znalostí z práva a etiky. Což je velký rozdíl v porovnání s tím, jak byla rétorika vnímána v ob-

²⁷ S. NAWROCKI: *Rozwój form kancelaryjnych na ziemiach polskich od średniowiecza do końca XX wieku*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1998.

²⁸ S. DAWSON: *Kunstwerkstatt Papier*. Freiburg im Breisgau: Christophorus Verlag, 1994.

dobí starověku, kdy byla zaměřena na rozvoj řečnických dovedností. Dialektika učila základům formální logiky, vedení disputací, což byly diskuse, které měly přesně danou formu. Při výuce dialektiky byly používány Boethiovy překlady Aristotelových kategorií a spisu *De interpretatione*²⁹. Obsah předmětů kvadrivia byl často doplňován o poznatky dalších vědních disciplín.

Kláštery a klášterní školy postupně sehrávaly významnou roli ve všech oblastech života středověké společnosti, a po celý středověk byly významnými centry vzdělanosti, neboť mniši, zde žili v ústraní, a tudíž se jim dostávalo prostoru pro studium jazyků, teologických, filozofických textů i textů zaměřených na jiné oblasti poznávání. Mniši se v klášterech plně mohli věnovat překladům antických filozofických textů i jiných textů filozofického a teologického zaměření. Věnovali se však také sepisování znalostí praktičtějšího rázu, v klášterech například vznikaly i texty z oblasti zemědělství, zahradnictví, přírodního léčitelství apod. Během středověku vznikla organizovaná síť církevních řádů a kongregací. Bohužel byl rozvoj klášterů spolu s rozvojem klášterních škol přerušen husitskými válkami.

2.6.2 Farní a městské školy

Farní školy poskytovaly žákům elementární vzdělávání, obsah výuky zde byl orientován na čtení, psaní a základy počtů. Úroveň výuky v těchto školách byla nízká. Na území Těšínského Slezska existovaly fary ve Fryštátě, Těšíně, Bílsku, Skočově, Frýdku a Bohumíně, při těchto farách pravděpodobně fungovaly farní školy, jako tomu bylo u většiny far. Ve větších farnostech na konci 12. století začaly vznikat spolu s rozvojem řemesla a obchodu první městské školy³⁰. Městské školy, které vznikaly spolu s rozvojem měštanského stavu, měly vyšší úroveň výuky než školy farní, kromě výuky čtení, psaní a základů matematiky, poskytovaly také výuku základů latinského jazyka³¹, u pokročilejších žáků byla realizována také výuka konverzace v latinském jazyce³², a také se výuka zaměřovala na praktické potřeby měšťanů, na rozvoj dovedností žáků potřebných pro obchod a výrobu³³.

²⁹ M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1987.

³⁰ I. PANIC: *Z badań nad dziejami oświaty w Księstwie Cieszyńskim w średniowieczu i czasach wczesnonowożytnych*. W: *Szkoła na pograniczach*. Red. T. LEWOWICKI, A. SZCZUREK-BORUTA. Katowice: Uniwersytet Śląski, 2000.

³¹ J. MACURA: *Z dziejów polskiego szkolnictwa na Zaolziu*. Cieszyn: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 1998.

³² M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1987.

³³ M. NOVOTNÝ: *Snahy o reorganizaci a unifikaci městské školství v Čechách v 16. století a na počátku 17. století*. „Pedagogika“, nr 5, 1986.

Jelikož školní docházka nebyla povinná, do školy docházeli spíše děti z bohatších rodin. Ve školách nebyly používány učebnice. Výuka byla postavena na mechanickém pamětním učení. Učitel četl nebo předříkával z paměti texty, například modlitvy nebo žalmy, a žáci je po něm opakovali tak dlouho až si je zapamatovali. Pro výuku čtení byla používána metoda písmenková, tedy jedna ze syntetických metod založených na mechanickém učení, při které žáci poznávají nejprve všechny písmena abecedy. Písmena byla často napsaná na kartičkách a tabulkách, jež učitel ukazoval žákům a přitom pojmenovával dané písmeno. Až poté, co žáci znali všechna písmena abecedy, bezpečně je poznali na kartičce či tabulce ukazované učitelem, učili se spojovat tato písmena ve slabiky a poté až slova. Negativem středověkých škol bylo vyžadování přísné kázně, vlastní aktivita a vlastní názor dětí byl často potlačován, a to i pomocí přísných tělesných trestů. Tělesná výchova byla zcela zanedbávána.

Velkým problémem, se kterým se potýkaly především vesnické farní školy byla nízká školní docházka dětí, zvláště v horských vesnicích. Vesnické děti plnily již záhy v rodině roli pomocné síly. Vše, co potřebovaly znát pro svůj budoucí život se učily v rodině napodobováním činností svých rodičů.

Farní školy byly vedeny duchovními, jako učitelé byli zaměstnaní kněží, až od 14. století jsou na pozici učitele přijímány také světské osoby, které jsou však zaměstnány rovněž jako kostelníci, varhaníci, písaři³⁴. Také městské školy byly zpočátku vedeny duchovními, světské osoby byly na pozici učitele městské školy přijímány rovněž až od 14. století. Patronát nad farní školou měl místní farář, od 14. století byl ještě ustanoven vrchní dozor nad školami v celé diecézi, který vykonával kanovník zvaný tako jako scholasticus³⁵. Nad městskými školami měly dohled úředníci městské rady. Na počátku středověku se učitelům nedostávalo speciálního vzdělávání, kterým by se připravili na svou profesi. V pozdním středověku sehrály svou roli univerzity, jejichž absolventi artistické fakulty učili na městských školách, ale stále mezi učiteli městských škol převažovali učitelé, kteří sami byli pouze absolventy městské školy. Podmínkou pro zaměstnání na pozici učitele ve farní škole byla schopnost číst a psát a ovládat základní počty³⁶.

Podle spisu provedeného roku 1447 vratislavským biskupství bylo na území Těšínského Slezska více než 50 farních kostelů u nichž také pravděpodobně fungovala farní škola³⁷. Ve 13. a 14. století začaly být farní školy zřizovány rovněž

³⁴ J. MACURA: *Z dziejów polskiego szkolnictwa na Zaolziu*. Cieszyn: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 1998.

³⁵ J. MACURA: *Z dziejów polskiego szkolnictwa na Zaolziu*. Cieszyn: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 1998.

³⁶ J. MACURA: *Z dziejów polskiego szkolnictwa na Zaolziu*. Cieszyn: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 1998.

³⁷ A. ADAMUS: *Jazyková otázka ve škole na Těšínsku*. Moravská Ostrava, 1930.

ve vesnicích³⁸, ve 14. století již můžeme mluvit o síti farních škol, které byly udržovány církví nebo obcí³⁹, na svůj provoz a vybavení čerpaly dotace také z různých darů, nadací či byly dofinancovány majiteli panství. I přesto byly materiální podmínky a vybavení škol skromné⁴⁰. První městské školy se nacházely ve Fryštátě, Těšíně, Bílsku, Skočově, Frýdku a Bohumíně⁴¹.

2.6.3 Univerzity

První univerzity v Evropě začaly vznikat v průběhu 12.–14. století. Univerzity byly autonomními korporacemi s vlastní správou, jměním i soudní jurisdikcí. Univerzity fungovaly jako mezinárodním latinským jazykem spojená akademická obec a řídily se vlastními zákony a předpisy⁴².

První univerzitou v Evropě byla bezesporu univerzita v Bologni, která byla zřízena podle většiny pramenů roku 1088, některé prameny však uvádí také rok 1119. V roce 1150 byla zřízena Pařížská univerzita, která se záhy stala jednou z nejvýznamnějších univerzit, jež zatřešovala několik fakult a kolejí, z nichž nejznámější je Sorbonna⁴³. Po vzoru těchto dvou univerzit, především Pařížské univerzity, pak vznikaly i další univerzity v Evropě, roku 1348 pražská Univerzita Karlova, roku 1364 krakovská Jagellonská univerzita, roku 1365 pak Univerzita ve Vídni.

Na území Těšínského Slezska se ve středověku univerzity nenacházely, proto studenti studovali nejčastěji na univerzitách v Praze, Vídni, Krakově, Lipsku a Erfurtu⁴⁴.

Úkolem univerzitního vzdělávání bylo zprostředkovat znalost určité disciplíny, univerzitní profesori neviděli smysl v bádání, v hledání nové pravdy. Proto se univerzitní výuka zaměřovala především na čtení a výklad církví schválených spisů. Pořádány byly také veřejné disputace, což byly vědecké diskuse vedené ustálenou formou, jejichž účelem bylo obhajování či vyvrácení především aktuálních filozofických, méně již teologických či právních tvrzení. Žáci vstupovali na univerzitu v různém věku a mnohdy se přemísťovaly spolu se svými učiteli, mistry⁴⁵.

³⁸ J. LONDZIN: *Polskość Śląska Cieszyńskiego*. Cieszyn: Drukarnia Dziedzictwa w Cieszynie, 1924.

³⁹ W. OSTROWSKI: *Wiejskie szkolnictwo parafialne na Śląsku w drugiej połowie XVII wieku (w świetle wizytacji kościelnych)*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo, 1971.

⁴⁰ W. OGRODZIŃSKI: *Dzieje piśmiennictwa śląskiego*. Katowice–Wrocław, 1946, s. 54.

⁴¹ J. MACURA: *Z dziejów polskiego szkolnictwa na Zaolziu*. Cieszyn: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 1998.

⁴² M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

⁴³ P. RICHÉ, J. VERGER: *Učitelé a žáci ve středověku*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 12.

⁴⁴ H. AUBIN: *Geschichte Schlesiens I*. Breslau: Verlag Priebatschs Buchhandlung, 1938, s. 402.

⁴⁵ M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

Školství na území Těšínského Slezska v 16. a 17. století

3.1 Těšínské Slezsko v 16. a 17. století

Slezsko se v 16. a 17. století vyznačovalo teritoriální roztržitostí a organizačně-právními specifiky. Pestrá mozaika lokálních mocenských skupin tento dezintegroující dojem ještě umocňovala. Společným spojníkem byly vazby k českému králi a jeho prostřednictvím také vazby na říšskoněmecké prostředí. Mnoha piastovská knížata velmi úzce spolupracovala s jagelonským polským dvorem, především těšínská piastovci inklinovali k blízkému Krakovu¹. Významným těšínským knížetem z Piastovského rodu byl Václav III. Adam, který podporoval řemeslnou výrobu v Těšíně, Bílsku, Jablunkově a Fryštátě. Vedl však rozmařilý život a zadlužil se u měšťanů². S manželkou Václava Adama, která několik let po jeho smrti vládla jménem jeho syna, nástupce Adama Václava, který ještě nebyl plnoletý, Kateřinou Sedenou (Sidonií), nazývanou černá kněžna, je spjato mnoho legend, jež jsou dodnes známy v kraji. Po smrti Bedřicha Viléma roku 1625 vyhasla mužská linie rodu Piastovců a v roce 1653 po smrti Alžběty Lukrecie, sestry Bedřicha Viléma vládnoucí po jeho smrti, vymřel rod Piastovců i po přeslici. Území se následovně dostalo pod vládu Habsburků³.

Zadluženost knížecího dvora vedla v průběhu 15. století k postupnému rozprodávání následujících částí Těšínského knížectví: Frýdek, Fryštát, Bílsko, Karviná. Tyto události poznamenaly zejména frýdecké panství. V roce 1434 byl Frýdek dán do zástavy Arnoštu z Tvorkova, kterého pak následovalo několik dalších věřitelů. Roku 1492 se však podařilo knížeti Kazimírovi II. Frýdek znovu vyplatit. Avšak i v dalších letech byl Frýdek z důvodu nemalých finančních

¹ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

² B. HAVLÍČEK: *Průvodce stálou expozicí „Těšínsko od pravěku k dnešku“*, část I. *Dějinné osudy země a lidu v přehledu*. Český Těšín: Okresní vlastivědný ústav Český Těšín, 1989.

³ J. KOWALCZYK: *Po drugiej stronie Olzy. Przemiany zasad samookreślenia polskiej ludności Śląska Cieszyńskiego w świetle prasy*. Warszawa: Stowarzyszenie Redaktorów, 1992.

dluhů těšínských knížat dáván znovu věřitelům do zástavy, například roku 1545 Pernštejnům, 1573 Matyášovi a Jiřímu z Lohova. Jelikož však od roku 1402 bylo k frýdeckému panství připojeno i Místecko, nelíbilo se olomouckého biskupovi, že by touto koupí došlo k odloučení Místecka od jeho moravských statků, proto po dlouhých právních sporech přijali Lohovští frýdecké panství od olomouckého biskupa v léno. Tím ale právní spory o frýdecké panství neskončily. Tím, že do vlastnictví olomouckého biskupství přešlo frýdecké panství, přešla tak do jeho majetku i část slezského území, což se nelíbilo slezským stavům. Olomoucký biskup Stanislav Pavlovský měl spíše zájem o Místecko, frýdecké panství pro něj nemělo takovou důležitost, aby o něj vedl dlouholeté vyčerpávající právní spory, proto roku 1584 prodal frýdecké panství Bartoloměji Bruntálskému z Vrbna, v jehož majetku pak Frýdek zůstal až do roku 1636⁴.

Na karvinském panství se již tolik majitelů nevystřídalo. Karviná byla součástí majetku Kitliců, kteří se uváděli také jako Karvinští z Karviné. Roku 1595 pak Petr Karvinský po svém přesídlení do Čech prodal panství svobodným pánům Benkovským, kteří jej ještě koncem 16. století prodali Jiřímu Larischovi. A právě s rodem Larischů je pak spjat další vývoj Karviné až do roku 1945⁵. Jméno šlechtického rodu Larischů je někdy psáno v podobě Laryš, někdy v podobě Lariš, také i Laryss či Laris, v průběhu 18. století se však definitivně ustálila psaná podoba rodového jména této šlechty na německé verzi Larisch. Koncem 18. století, roku 1791 došlo ke změně rodového příjmení. Jan Josef Erdman Larisch se roku 1791 oženil s Annou Marií Teklou, poslední nositelkou rodového jména Mönnich, došlo tedy ke spojení těchto dvou rodových jmen v jedno příjmení Larisch-Mönnich, což bylo dne 21. ledna roku 1791 povoleno diplomem císaře Leopolda II. Od té doby členové tohoto hraběcího rodu používali jména Larisch-Mönnich⁶.

S rodem Larischů je úzce spjata i sousedící fryštátské panství, jež bylo v držení tohoto rodu od roku 1792 až do roku 1945. Fryštátské panství bylo také po několik století vlastnictvím Piastovců, kteří zde vládli od roku 1292 do roku 1570. Poté se na fryštátském panství vystřídalo několik majitelů: Cigánové ze Slupska, hraběcí rod hlásící se k protestantskému náboženství sídlící ve Fryštátě v letech 1572–1637, Minsterberkové, slezský knížecí rod, kteří vlastnili Fryštát pouze dva roky, a to v letech 1637–1639, Žampachové z Potštejna, majitelé Fryštátu v letech 1639–1645 a Gašínové z Gašína, slezský hraběcí rod sídlil ve Fryštátě v letech 1650–1738. Častým střídáním majitelů zámek ve Fryštátě chátral⁷.

⁴ T. ADAMEC, M. KLEGA, V. PETER: *Pozdrav z Frýdku-Místku. Frýdek Místek nejen na dobových pohlednicích*, Frýdek-Místek, 2009.

⁵ I. HAJZLEROVÁ, V. MATROSOVÁ: *Karviná*. Praha–Litomyšl: Paseka, 2009.

⁶ I. HAJZLEROVÁ, V. MATROSOVÁ: *Karviná*. Praha–Litomyšl: Paseka, 2009.

⁷ A. REBROVÁ: *Zámek Fryštát*. Karviná: Oddělení správy zámku a majetkové péče Magistrátu města Karviná, 1998.

Na Bohumínsku si rodovou enklávu vybudovala anbašsko-francká větev hohenzollernského rodu, kteří v té době ovládali také Opolsko, Ratibořsko, Bytomsko a Krnovsko⁸.

Můžeme konstatovat, že 16. století a 17. století neznamenal pro celé území Těšínska dobré časy, území v té době zažívalo nájezdy vojsk, hlad, rabování a nemoci, především epidemii cholery, která velmi sužovala obyvatelstvo⁹. Zejména Těšín byl velmi sužován různými epidemiemi, především v letech 1585, 1615 a 1623.¹⁰ Těšínsko poznamenala v 16. století válka v Uhrách, kdy územím procházelo vojsko, stejně jako tomu bylo v 17. století za třicetileté války. Během třicetileté války trpěly obce nájezdy císařských i švédských vojsk. Třicetiletou válkou byla velmi poznamenána Karviná i Frýdek, které roku 1626 obsadil hrabě Mansfeld, následně také Skočov, Bílsko a Jablunkov. V Karviné a v Těšíně o něco později mělo ležení vojsko Albrechta z Valdštejna, který zde z Mansfeldem bojoval, naštěstí Mansfeld již roku 1627 podlehl Valdštejnově přesile a ustoupil¹¹. Ke konci třicetileté války, roku 1644, se na Těšínsku se svým vojskem usadil švédský generál Wittenberg či v roce 1647 císařský plukovník Devaggi, který rovněž roku 1647 dobyl Těšín¹².

3.1.1 Náboženská otázka, vzdělanost obyvatel a rozvoj školství z hlediska jednotlivých církví

Judaismus

Ačkoliv existují teze o středověké genezi židovského hřbitova a obývaní tohoto území mnoha Židy již ve středověku, které jsou podloženy macevy, jež se vyskytují na židovském hřbitově na Hažlašské ulici (ul. Hažlaska) v Těšíně a na nichž jsou vyryta data ze druhé poloviny 14. století a z počátku 15. století, všechny formální znaky na náhrobcích dokládají pozdější období vzniku, neboť se na středověkých macevách nevyskytovaly. Rozhodujícím argumentem pro popření teze o středověkém židovském hřbitově a osídlení území mnoha Židy je fakt, že tyto macevy jsou usazeny mezi jinými náhrobkami ze druhé poloviny 18. století a počátku 19. století, od kterých se neliší, a tato oddělení byla připojena

⁸ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

⁹ I. HAJZLEROVÁ, V. MATROSOVÁ: *Karviná*. Praha–Litomyšl: Paseka, 2009.

¹⁰ H. WAWRECKA, J. SPYRA, M. MAKOWSKI: *Těšín [a] Český Těšín na starých pohlednicích a fotografiích*. Třinec: WART, 1999.

¹¹ B. HAVLÍČEK: *Průvodce stálou expozicí „Těšínsko od pravěku k dnešku“*, část I. *Dějinné osudy země a lidu v přehledu*. Český Těšín: Okresní vlastivědný ústav Český Těšín, 1989.

¹² B. HAVLÍČEK: *Průvodce stálou expozicí „Těšínsko od pravěku k dnešku“*, část I. *Dějinné osudy země a lidu v přehledu*. Český Těšín: Okresní vlastivědný ústav Český Těšín, 1989.

ke hřbitovu až koncem 18. století. Z historických pramenů jednoznačně vyplývá, že hřbitov vznikl až v polovině 17. století. První podložené zprávy o pobytu Židů na Těšínském Slezsku jsou ze zámostí u Polské Ostravy z roku 1531, kdy zde koupil dům Žid Jakub. Ještě v tom roce jej prodal a přestěhoval se do Ostravy, kde usadil větší skupinu Židů vlastníkem obce Jan Sedlnický z Choltic. Židé z Polské Ostravy měli domy ve svém vlastnictví, jeden z nich provozoval krčmu. Zůstali zde až do roku 1554. O několik let později vydal císař Ferdinand dekret k vyhnání Židů ze Slezska, od roku 1582 pak platit zákaz pobytu Židů na celém území Slezska z výjimkou obcí Hlohov (Głogów) a Bílé u Priudnika (Biała pod Prudnikiem)¹³. Hrstky Židů však na tomto území stále přebývali díky toleranci některých místních feudálů, kteří Židy chránili, zejména na území Těšína¹⁴. V roce 1575 těšínský kníže povolil svému dvornímu skláři Židu Markusovi koupit domu ve Stříbrné ulici (ul. Srebrna). Je možné, že již koncem 16. století pobývali Židé v Bílsku a ve Fryštátě, kde v 16. století existovala „Judengasse“ neboli židovská čtvrť¹⁵.

Pro Židy představovala třicetiletá válka naopak pozitivní obrat jejich situace, znamenala obrat v netoleranci vůči Židům, jelikož Židé místním panovníkům mohli sloužit jako zdroj financí této válkami zničené země. Proto císař Ferdinand II. Židům povolil obchodování¹⁶, aktivity tzv. dvorních Židů, kteří mohli výměnou za hotovostní platbu přebírat některé činnosti mocenských úřadů, především výběr cel a daní. Těšínská kněžna Alžběta Lukrécie vzala několik moravských Židů přebývajících v Těšíně, Skočově, Strumění a Jablunkově pod svou ochranu. V roce 1631 se do Těšína přistěhoval Jakub Singer se svým bratrem a ujal se funkce výběrčího daní. Singerové měli v Těšíně významné postavení, měli právo obchodovat, vlastnili domy na ulici Mincovní (ul. Menniczna) a Hluboké (ul. Głęboka). Rovněž majitelé nižších panství již ve druhé polovině 16. století zaměstnávali Židy jako výběrčí cla, mýta a arendáře vodky, nájemce kořalečního úřadu. Okolo roku 1650 již židovské rodiny sídlily ve Frýdku, Fryštátě, Bohumíně, Bílsku a na panství Ráj. Ve Fryštátě již v 16. století existovala „Judengasse“, židovská čtvrť¹⁷.

Mezi Židy na území Těšínského Slezska byly značné rozdíly, jak z hlediska vzdělanosti, tak z hlediska jejich postavení ve společnosti, bohatství. Někteří Židé byli bohatí, ale většina se sotva užívala. Někteří byly na svou dobu velmi

¹³ J. SPYRA: *Ztracený svět Židů na Těšínském Slezsku*. Český Těšín: Ducatus Teschinensis, o.s., ve spolupráci s Muzeum Śląska Cieszyńskiego, 2013.

¹⁴ J. SPYRA: *Ztracený svět Židů na Těšínském Slezsku*. Český Těšín: Ducatus Teschinensis, o.s., ve spolupráci s Muzeum Śląska Cieszyńskiego, 2013.

¹⁵ J. SPYRA: *Ztracený svět Židů na Těšínském*. Český Těšín: Ducatus Teschinensis, o.s., ve spolupráci s Muzeum Śląska Cieszyńskiego, 2013.

¹⁶ J. SPYRA, M. WODZINSKI: *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*. Muzeum Těšínska 2001, s. 8.

¹⁷ J. SPYRA: *Ztracený svět Židů na Těšínském*. Český Těšín: Ducatus Teschinensis, o.s., ve spolupráci s Muzeum Śląska Cieszyńskiego, 2013.

vzdělání, a to jak z hlediska znalosti Talmudu, tak také i světských věd. Velmi důležitou roli měli duchovní vůdci, tedy rabíni, muži znalí písma, kteří jsou schopni vyložit Židům, jak mají Mojžíšovy zákony aplikovat ve svém každodenním životě. Nejstarší rabíni působící na území Těšínského Slezska prošli tradičním způsobem vzdělávání, které se započalo vzděláváním doma až po studium Talmudu pod vedením uznávaných autorit z řad rabínů. V pozdější době probíhalo vzdělávání také v chederu, což je tradiční základní židovská škola, v níž se žáci seznamují se základy hebrejštiny a judaismu. Chedery se v Evropě rozšířily zejména v průběhu 18. století. Na studium v chederu navazovalo studium v ješívě, což je židovská škola zaměřená zejména studium Talmudu¹⁸.

Protestantismus a rekatolizace

Luteránství se v Těšínském knížectví rozšířilo již za vlády Piastovců v době reformace v 16. století. Jelikož nástupci na trůn Václavu III. Adamovi bylo v době, kdyby se měl ujmout vlády teprve čtyři roky, spravoval v jeho jménu Těšínské knížectví Jan z Pernštejna, který se silně angažoval v udržení učení české reformace ve Slezsku, na Moravě i v Čechách¹⁹. V jeho úsilí pak pokračoval sám Václav III. Adam, který roku 1568 v rámci Církevního řádu zavedl Lutherovu víru, odstranil z ní „špatné, nečisté a nekřesťanské obřady“²⁰. Přijetí protestantismu knížetem Václavem III. Adamem bylo následováno přijetím protestantismu také těšínskými knížaty. Kníže Václav III. Adam se přikláněl k Augsburskému vyznání víry. Když Václav III. Adam zemřel, byl jeho syn a nástupce Adam Václav neplnoletý, proto v jeho jménu vládla až do roku 1595 jeho matka Kateřina Sidonie, která obohatila církevní řád svého manžela o nové elementy a roku 1584 vydala nový církevní řád, jehož hlavními pravidly se stala Augsburská konfese a Katechismus Martina Luthera. Byly zrušeny různé svátky, vyzdvižen význam velikonočních svátků, dne Narození Páně, vymýcen dosud praktikovaný zvyk svěcení svící, olejů a vody, zavedl Večeři Páně podobojí způsobem. Kateřina Sidonie vydala také školský řád, na základě kterého byly při evangelických kostelích a modlitebnách zřizovány školy. Díky němuž bylo na území Těšínského Slezska zřízeno při evangelických kostelích a modlitebnách asi 50 evangelických škol.

Těšínské protestanti stavěli základy své víry na bázi augsburské konfese. Luteránskou náboženskou literaturu nepořizovali z husitských Čech, ale především z měst, v nichž měli značný vliv evangelíci, tedy především z Královce, Vilna, Toruně, Gdaňska a Poznaň. Jednalo se především o Lutherovu Domácí postilu,

¹⁸ J. SPYRA: *Ztracený svět Židů na Těšínském*. Český Těšín: Ducatus Teschinensis, o.s., ve spolupráci s Muzeum Śląska Cieszyńskiego, 2013.

¹⁹ P. VOREL: *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*. Praha: Rybka Publishers, 1999.

²⁰ A. WANTUŁA: *Porządek kościelny Wacława Adam. Początki organizacji Kościoła ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim*. Warszawa, 1937, s. 161–178.

Bibli radziwillowskou, gdaňskou postilu Samuela Dambrovského, zvanou Dambrovka. Do luteránských kancionálů byly umisťovány verše polských básníků, především Jana Kochanowského a Mikołaje Reje²¹. Na základě těchto informací předložil Daniel Kadłubiec tezi o polském charakteru těšínské reformace²². Józef Szymeczek pokládá tuto tezi za příliš jednostrannou a domnívá se, že těšínská reformace měla multikulturní charakter, a to polský, český a z části německý²³. Významným těšínským luteránem byl také Jiří Třanovský, známý autor dlouho používaného kancionálu Cinthara Sanctorum.

V úsilí svého otce a později také matky zpočátku pokračoval také Adam Václav, jenž vydal roku 1598 listinu, která nakazovala měšťanům vyznávat pouze evangelickou víru. Roku 1609 se však Adam Václav znovu obrátil na katolickou víru, důvody jeho počínání nejsou zcela zřejmé, možná měly charakter materiální, možná duchovní, a vyhnal z Těšína evangelické duchovní²⁴. Roku 1609 však vydal císař Rudolf II. Majestát na náboženskou svobodu, tento právní akt zajišťoval českým evangelíkům svobodu náboženského vyznání, ve stejném roce jej získali také evangelíci ve Slezsku²⁵.

Evangelická víra již na tomto území zůstala. Například v Karvině se k této víře během třicetileté války přiklonila většina obyvatelstva, zejména ve 30. a 40. letech 16. století. O síle protestantského hnutí na Karvinsku svědčí i skutečnost, že do rukou evangelíků přešel roku 1534 i zdejší katolický kostel, který v jejich vlastnictví zůstal až do roku 1654²⁶.

Po třicetileté válce vymezil postavení evangelíků na území Těšínského Slezska vestfálský mír. V rámci vestfálského míru byla zrovnoprávněna katolická, luteránská a kalvínská náboženství, proti čemuž se postavil papež Inocenc X. a prohlásil vestfálkou mírovou smlouvu za neplatnou. Problémem vestfálské mírové smlouvy z hlediska svobody víry evangelíků na území Těšínského Slezska bylo, že podle této smlouvy svobodným a nezávislým stavům a úřadům příslušelo právo, aby na svých pozemcích zavedli evangelickou nebo katolickou víru dle vlastního uznání. Na základě tohoto ustanovení císař v letech 1635–1654 výrazně snížil počet protestantských svatostánek ve Slezsku²⁷. Ka-

²¹ J. SZYMECZEK: *Vznik Československa a evangelíci augsburského vyznání v Těšínském Slezsku 1918–1923*. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2010.

²² K.D. KADŁUBIEC, W. MILERSKI: *Cieszyńska ojczyzna polszczyzna*. Český Těšín, 2001.

²³ J. SZYMECZEK: *Vznik Československa a evangelíci augsburského vyznání v Těšínském Slezsku 1918–1923*. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2010.

²⁴ H. WAWRECZKA, J. SPYRA, M. MAKOWSKI: *Těšín [a] Český Těšín na starých pohlednicích a fotografiích*. Třinec: WART, 1999.

²⁵ J. Szymeczek: *Vznik Československa a evangelíci augsburského vyznání v Těšínském Slezsku 1918–1923*. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2010.

²⁶ I. HAJZLEROVÁ, V. MATROSOVÁ: *Karviná*. Praha–Litomyšl: Paseka, 2009.

²⁷ D. SPRATEK: *Právní poměry v evangelické církvi na Těšínsku v letech 1709–1781 a jejich vliv na uspořádání toleranční církve v Rakousku*. „Revue církevního práva“, nr 21, 2002.

tolická církev během těchto let převzala 656 kostelů²⁸, krátce po roce 1648 již na území Těšínského Slezska existovalo pouze 50 evangelických kostelů a modliteben²⁹.

Krátce po úmrtí Alžběty Lukrécie, roku 1653 byla zřízena zvláštní náboženská komise, tzv. církevní komise, jejímž cílem byla rekatolizace těšínského knížectví. Roku 1654 zabrala 49 evangelických kostelů a jednu kapli. V Karvině probíhala rekatolizace způsobem, že členové komise 26. března 1654 vyhnali evangelického kněze z karvinského kostela, kostel uzavřeli a začali s násilnou rekatolizací obyvatelstva. Kostel i fara byly znovu v rukou katolíků. Jan Bedřich Larisch, pán z Lhoty a Karviné, byl pak „díky svým zásluhám o obrácení protestantů na katolickou víru“ dne 6. srpna 1654 povýšen císařem Ferdinandem III. do stavu svobodných pánů a s právem používat erb³⁰. Rekatolizace vyhnala z Karviné mnoho starousedlíků. Vizitační zpráva z roku 1679 uvádí, že z tohoto důvodu opustilo Karvinou 36 protentských selských rodin, což představovalo zhruba tři čtvrtiny obyvatelstva, navíc odcházela převážně majetnější a vzdělanější část obyvatelstva³¹.

Rozvoji katolických škol významně napomohlo Tovaryšstvo Ježíšovo, které začalo působit na území Slezska od roku 1623 a které se zaměřilo především na otázku organizace zdejšího školství. Roku 1670 se usadili v Těšíně a roku 1674 v Těšíně založili první střední školu na tomto území, latinské jezuitské gymnázium³².

3.1.2 Úřední jazyk a jazyk lidu

V období husitství vzrostla na tomto území obliba českého jazyka, který byl pro místní obyvatelstvo z důvodu podobnosti místnímu nářečí bližší než němčina či latina. Český jazyk byl pak na tomto území používán jako úřední jazyk v 15. a 16. století³³. Za vlády poslední Piastovny Alžběty Lukrécie se úřadovalo na území Těšínska výhradně česky³⁴. Po bitvě na Bílé Hoře roku 1620 byla

²⁸ J. SZYMECZEK: *Vznik Československa a evangelici augsburského vyznání v Těšínském Slezsku 1918–1923*. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2010.

²⁹ J. SZYMECZEK: *Vznik Československa a evangelici augsburského vyznání v Těšínském Slezsku 1918–1923*, Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2010.

³⁰ I. HAJZLEROVÁ, V. MATROSOVÁ: *Karviná*, Praha–Litomyšl: Paseka, 2009.

³¹ I. HAJZLEROVÁ, V. MATROSOVÁ: *Karviná*, Praha–Litomyšl: Paseka, 2009.

³² I. PANIC: *Z badań nad gimnazjum jezuickim w Cieszyń (1674–1773)*. W: *Tradycje kształcenia nauczycieli na Śląsku Cieszyńskim: studia, rozprawy, przyczynki*. Red. W. KORZENIOWSKA. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2009, s. 60–68.

³³ J. LONDZIN: *Polskość Śląska Cieszyńskiego*, Cieszyn: Drukarnia Dziedzictwa w Cieszyń, 1924.

³⁴ B. HAVLÍČEK: *Průvodce stálou expozicí „Těšínsko od pravěku k dnešku“*, část I. Dějinné osudy země a lidu v přehledu. Český Těšín: Okresní vlastivědný ústav Český Těšín, 1989.

v rámci politických vlivů Habsburgů a jejich germanizačního úsilí jako úřední jazyk preferována němčina. Avšak v kostelech byly v 17. století převážně vedeny bohoslužby v polštině, používány polské modlitební knížky a zpěvníky³⁵, polština byla nejčastěji používána jako administrativní jazyk v kostelech, jelikož byla pro zdejší obyvatelstvo hovořící těšínským nářečím nejlépe srozumitelná³⁶. Ojedinele se setkáváme také s použitím polského jazyka či spíše místního dialektu v úředním dokumentu. Takovým příkladem je dokument týkající se práv obyvatelstva města Fryštátu z roku 1636, který začíná těmito slovy: „My Burmistrz a Rada Woitt Przysięznicy, Cechmistrzowie a wszystko pospólstwo Miasta Frysztata teraz ninieyszy y na potym będący Wyznawamy y wiadomo Czyniemy tymto listem i Zapisem naszym”³⁷.

TABULKA I. Administrativní jazyk používaný v kostele a jazyk používaný při bohoslužbách v roce 1688

Obec	Moravský jazyk	Polský jazyk	Německý jazyk
Těšín	0	1	0
Jablunkov	0	1	0
Těrlicko	0	1	0
Střítěž	1	0	0
Vendryně	0	1	0
Bludovice	0	1	0
Fryštát	0	1	0
Karviná	0	1	0
Německá Lutyně	0	1	0
Orlová	0	1	0
Rychvald	0	1	0
Stonava	0	1	0
Bohumín	0	1	0
Celkem	1	12	0

Zdroj: A. ADAMUS: *Jazyková otázka ve škole na Těšínsku*, Moravská Ostrava 1930.

3.2 Školství na území Těšínského Slezska v 16. a 17. století

Konec 15. a počátek 16. století je charakteristický náboženskými spory, což zapříčinilo do jisté míry i úpadek školství jako instituce, která byla pod cír-

³⁵ A. GROBELNÝ: *Szkoły cieszyńskie w XVII wieku*. Śląskie Studia Historyczne „Sobótka“, 1951, roč. 6, č. 6, s. 45–49.

³⁶ S. ZAHRADNIK, M. RYCKOWSKI: *Korzenie Zaolzia*. Trzyniec, 1992, s. 12–16.

³⁷ K.D. KADŁUBIEC, W. MILERSKI: *Cieszyńska ojczyzna polszczyzna*.. Český Těšín, 2001.

kevním dozorem, což se týká především farních škol³⁸. Kníže Václav III. Adam a jeho manželka Kateřina Sidonie se zasazovali o legislativní úpravy, které by regulovaly otázky školství, známý je školský řád Kateřiny Sidonie z roku 1584, který doplnil církevní řád jejího manžela věnující se jazykovým otázkám, který nařizoval, že církevní bohoslužby a školní výuka má být vedena v českém jazyce³⁹. Na základě zmiňovaného školského řádu byly při evangelických kostelích a modlitebnách zřizovány školy, celkem se jednalo asi o 50 škol, které byly udržovány místním lidem, díky čemuž nespadaly pod kontrolu místní vrchnosti, což znamenalo, že výuka mohla být vedena v mateřštině dětí, nikoliv v úředním jazyce, což zapříčinilo rozvoj používání polštiny v evangelickém školství, jelikož polský jazyk se jevil jako nejbližší místnímu nářečí a tedy pro místní žáky také nejsrozumitelnější. V období třicetileté války došlo na území Těšínska ke zničení mnoha vsí i měst, tedy i školních budov⁴⁰. Ke konci 17. století byly válkou zničené školní budovy obnovovány⁴¹.

3.2.1 Farní školy

Ve farních školách se děti učily číst, psát, počítat a zpěvu. Výuka probíhala často v místním nářečí či variantě místního nářečí, kterou hovořil učitel. Obvykle byla školní docházka rozdělena na tři etapy, kterým odpovídaly tři školní oddělení. V prvním oddělení se děti seznamovaly s abecedou, v druhém oddělení se učili číst slabiky a postupně i celá slova a věty, ve třetím oddělení děti rozvíjely svou schopnost čtení a psaní⁴². Při výuce čtení byla používána písmenková metoda, jejíž největším problémem bylo, že neumožňovala v mysli žáků propojení písmen ve slabiky, neboť to, že písmena se nevyslovovala ve své zvukové platnosti způsobovalo, že odpísmenkované slovo se nepodobalo slovu mluvenému, a pro děti bylo jen velmi těžké si uvědomit, že „ká“ je „k“⁴³. Pro výuku psaní byla používána metoda kopírovací, jedná se o metodu mechanickou, při které je používán napodobovací princip.

³⁸ J. CHLEBOWCZYK: *Szkolnictwo na przełomie wieków, O komornikach i głodnych rokach*, Katowice: Śląski Instytut Wydawniczy 1984.

³⁹ J. WANTUŁA: *Początki ewangelickiej organizacji kościelnej na Śląsku Cieszyńskim*. W: *Udział ewangelików śląskich w polskim życiu kulturalnym*. Red. T. WOJAK. Warszawa 1974.

⁴⁰ A. KUBACZ: *Szkolnictwo na Śląsku Cieszyńskim w pierwszej połowie XVIII wieku*. Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka” 2005, č. 60, s. 125–155.

⁴¹ A. KUBACZ: *Szkolnictwo na Śląsku Cieszyńskim w pierwszej połowie XVIII wieku*. Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka” 2005, č. 60, s. 125–155.

⁴² J. MACURA: *Z dziejów polskiego szkolnictwa na Zaolziu*, Cieszyn: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 1998.

⁴³ L. BLATNÝ, B. FABIÁNKOVÁ: *Prvopočáteční čtení a psaní*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Brně, 1981.

Vesnické farní školy čelily problému nízké školní docházky, jelikož vesnický chudý lid vnímal vzdělávání jako zbytečné a drahé a navíc školní docházka nebyla povinná⁴⁴. Nízká docházka byla také zapříčiněna malým počtem farních škol v některých oblastech. Farní školy nebyly ve všech vesnicích a právě vzdálenost školy od místa bydliště žáka byla další příčinou nízké školní docházky⁴⁵.

Roku 1688 na teréne celého Těšínského Slezska fungovalo 33 farních škol, většina z nich byla jednotřídních. Do škol ve městech a na vesnicích bylo zapsáno pouze 263 žáků, z celkového počtu 25696 dětí ve školním věku⁴⁶. Z díla Josefa Jungwitze *Visitationsberichte der Diocese Breslau* se dozvídáme o fungování farní školy v Domaslovicích, kterou navštěvovaly děti z Hnojníka, Třanovic, či farní škole v Strítěži, kterou navštěvovaly děti z Řeky, Smilovic, Gutů, Oldřichovic, Tyry a Neborů. Školy se nacházely v blízkosti kostela a byly velmi špatně vybaveny, zdejší učitelé a žáci neměli k dispozici žádné materiálně didaktické pomůcky⁴⁷.

Problém spočíval také v nízké vzdělanosti učitelů farních škol, kteří uměli často pouze číst a psát, neznali jazyky, hovořili místním nářečím. Učitelé, kteří ovládali latinský či německý jazyk byli výjimkou. Učitelé byli často bývalými vojáky či drobnými řemeslníky, kteří vnímali učitelství jako přivýdělek k provozování své řemeslné výroby, která představovala jejich hlavní obživu. Práce učitele vesnické farní školy by je neuživila. Příkladem může být ropický učitel Jakub Celiborský, který na škole v Ropici učil v 70. letech 17. století. Tento učitel, který byl zároveň také kostelním varhaníkem, měl jako služné malou zahrádku k užívání, dostával čtvrtinu tzv. štoly, což byl poplatek za křest, sňatek či pohřeb, od šesti rolníků dostával po bochníku chleba a každoročně dostával v hotovosti 3 toлары, 23 groše a 1 halířů⁴⁸.

Roku 1679 byla založena jednotřídní karvinská škola, ve které se vyučovalo v místním nářečí. Prvním učitelem jednotřídní karvinské školy, byl Mateusz Laurenz, který byl tkalcem. Tento učitel uměl pouze číst, nikoliv psát, proto ve škole realizoval pouze výuku čtení a zpěvu⁴⁹. Ve vizitační zprávě z roku 1679 se dočteme o docházce karvinských dětí této školy, která byla tak nízká, že někdy nebylo možno výuku ani realizovat⁵⁰.

Ve školách panovala disciplína, založena na tvrdých tělesných trestech.

⁴⁴ J. CHLEBOWCZYK: *Szkolnictwo na przełomie wieków, O komornikach i głodnych rokach*. Katowice: Śląski Instytut wydawniczy 1984.

⁴⁵ K. BŘEZINA: *Památník vydaný na oslavu osmdesátiletí obecné školy „U kostela“ v Německé Lutyni na Těšínsku*. Místní školní rada v Německé Lutyni 1927.

⁴⁶ M. BOGUS: *Nauczyciele szkół ludowych Śląska Cieszyńskiego w XIX i na początku XX wieku. Uwarunkowania prawne i zawodowe*. Czeski Cieszyn–Częstochowa: Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, 2013.

⁴⁷ J. JUNGWITZ: *Visitationsberichte der Diocese Breslau*. Archidiakonát Oppeln, 1652, s. 270.

⁴⁸ K. JAWORSKI: *220 let školství v Kanské*. Třinec–Kanská–Ossówki: PZKO, 2011.

⁴⁹ A. REBROVÁ: *Karviná. Radnice v proměnách času*. Karviná: Oddělení správy zámku a majetkové péče Magistrátu města Karviná 2008.

⁵⁰ F. ŠLACHTA: *Kronika města Karvinné 1268–1933*. Státní okresní archiv Karviná, e. č. 133. Zakoupěna městským úřadem v roce 1935.

3.2.2 Městské školy

Městské školy učily žáky elementárním dovednostem, avšak na vyšší úrovni než školy farní, a mimo to byly zaměřeny na rozvoj praktických dovedností, jež pořebovali měšťané. Zejména latinské městské školy překračovaly již svou úroveň výuky práh praktické potřeby života ve městech a jejich absolventi měli dostatečný základ pro výuku univerzitní. Městské školy latinské si kladly za cíl pomoci měšťanům k lepšímu společenskému postavení, k možnosti ovládnout správu, vytvářet výhodnější ekonomické vztahy a také utvářely světový názor svých žáků. V 16. století jsou již městské školy takřka ve výlučné závislosti na městských radách, což s sebou nese řadu pozitivních rysů, jako je odproštění škol od církve, ale také řadu rysů negativních, neboť vydržování městských škol vyžadovalo značné finanční náklady z obecní pokladny, a byly z velké části závislé také na darech měšťanů. Jelikož však měšťané nebyly příliš štedří a dobročinnost nebyla jejich silnou vlastností, často tyto školy a spolu s nimi i jejich učitelé živořili⁵¹.

Městské školy se nacházely ve Fryštátě, Těšíně, Bílsku, Skočově, Frýdku a Bohumíně⁵². Ve Fryštátě existovala městská škola, která se patrně uchovala až do roku 1653. Tato škola měla vysokou úroveň v době, kdy v ní působil učitel Pavel Lang, který byl velmi vzdělaný, o čemž pochází zmínka z roku 1540⁵³. Ve druhé polovině 17. století zájem o městskou školu ve Fryštátě klesal a začaly být preferovány především latinské školy. Ve druhé polovině 17. století úroveň městských škol někdy poklesla i na úroveň škol vesnických, jelikož učitelé zde působící byli spíše pomocníci kněží dané farnosti než učiteli a navíc úroveň jejich znalosti byla dosti ubohá⁵⁴.

Někteří šlechtici a měšťané také posílali své děti do škol v Opavě či Olomouci⁵⁵, protože chtěli, aby se dobře naučili německy, tedy, aby ovládli jazyk, jež byl pro jejich budoucí kariéru a společenské postavení velmi potřebný⁵⁶.

⁵¹ M. NOVOTNÝ: *Snahy o reorganizaci a unifikaci městské školství v Čechách v 16. století a na počátku 17. století*. „Pedagogika“, č. 5, 1986.

⁵² J. MACURA: *Z dziejów polskiego szkolnictwa na Zaolziu*. Cieszyn: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 1998.

⁵³ A. REBROVÁ: *Karviná. Radnice v proměnách času*. Karviná: Oddělení správy zámku a majetkové péče Magistrátu města Karviná, 2008.

⁵⁴ A. ADAMUS: *Dějiny školství na Těšínsku*. část I., Moravská Ostrava, 1926, s. 18.

⁵⁵ W. KORZENIOWSKA: *Edukacja i wychowanie różnych warstw społecznych na ziemiach polskich – od drugiej połowy wieku XIX do roku 1918*. Kraków: Wydawnictwo Impuls, 2004.

⁵⁶ J. CHLEBOWCZYK: *Szkolnictwo na przełomie wieków, O komornikach i głodnych rokach*. Katowice: Śląski Instytut Wydawniczy, 1984.

3.2.3 Jezuitské gymnázium

Tovaryšstvo Ježíšovo na území Slezska působilo v letech 1623–1755. Na vůli jezuitů byla ponechána organizace zdejšího školství. Na počátku jejich působení byli finančně podporováni rodem Oppersdorfů na Horním Hlohově, po založení své rezidence v Opolí a spolu s ní i gymnázia a semináře se začalo působení jezuitů na zdejším území rozvíjet⁵⁷. V roce 1670 se mimo jiné usadili v Těšíně, což napomohlo rozvoji školství na daném území. Jezuitský řád zde roku 1674 založil latinské jezuitské gymnázium, což byla první střední škola na tomto území⁵⁸.

Jezuitský řád si byl vědom významu vzdělávání, školství, proto se jejich úsilí soustředilo na tuto oblast. Jezuitská gymnázia byla přístupna všem chlapcům bez ohledu na původ či zámožnost rodiny, pokud vykonali úspěšně přijímací zkoušky. Obsah výuky byl zaměřen především na osvojování si latinského a řeckého jazyka, historie, ve které nešlo jen o získání faktografických znalostí, ale také o rozvoj schopnosti psaní historických děl, počtů a rozvoj rétorických schopností. Zařazovány byly také prvky tělesné výchovy, ve formě procházek a her, což představovalo v té době pokrokový jev. Výukové metody na jezuitských gymnáziích se hojně opíraly o práci s textem, domácí úkoly, kompozice, důležitým rysem bylo zařazování prvků dramatické výchovy, například ve formě školského divadla. Jezuité kladli také velký důraz na procvičování probraňného učiva, a to často i formou různých soutěží, jež považovali za motivační prvek. Soutěživost byla podporována i formou vybírání dekurionů, tedy nejlepších žáků, kteří zkoušeli spolužáky, zda se naučili zadanou učební látku, vybírali domácí úkoly a vedli evidenci o nesplnění domácího úkolu či nenaučení zadané učební látky u jednotlivých spolužáků. Hlavními úkoly, které stály před učiteli jezuitského gymnázia byly následující:

- vést žáky ke zbožnosti,
- rozvíjet jejich jazykové dovednosti zejména v latinském jazyce a
- udržet si ve třídě kázeň a řád.

V jezuitských školách fungoval propracovaný systém zkoušek a klasifikace. Pokrokovým bylo také odmítnutí tělesných trestů, žáci byli za neukázněné chování trestáni modernějšími způsoby, například úkolem navíc⁵⁹.

Jezuitské gymnázium v Těšíně, které bylo určeno pro chlapce především ze šlechtických rodin, fungovalo také konvikt, tedy internát. Toto gymnázium bylo

⁵⁷ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

⁵⁸ I. PANIC: *Z badań nad gimnazjum jezuickim w Cieszynie (1674–1773)*. W: *Tradycje kształcenia nauczycieli na Śląsku Cieszyńskim: studia, rozprawy, przyczynki*. Red. W. KORZENIOWSKA. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2009, s. 60–68.

⁵⁹ K. BOBKOVÁ-VALENTOVÁ: *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Karolinum, 2006.

financováno zemským starostou, hrabětem Adamem Václavem Tenczyńským⁶⁰. Bylo vyhlášeno vysokou úrovní své výuky. Obsah výuky zde byl soustředěn kromě latiny, řečtiny, rétoriky a historie, jak bylo obvyklé ve školách tohoto typu, také na výuku hebrejštiny, francouzštiny, němčiny, filozofie, matematiky, poezie a hudby⁶¹.

3.2.4 Univerzity

Roku 1573 byla založena olomoucká univerzita, která je nejstarší moravskou univerzitou. Vznikla z olomoucké koleje Tovaryšstva Ježíšova, která tu fungovala už od roku 1566. Budova této koleje, školní budova, konvikt s kaplí Božího Těla, seminář sv. Františka Xaverského i kostel Panny Marie Sněžné, které byly součástí této bývalé jezuitské koleje, jsou dnes uznávány jako kulturní památky. Roku 1573 tehdejší biskup Vilém Prusinovský získal od císaře Maxmiliána II. pro školu oprávnění udělovat univerzitní tituly, což znamenalo, že olomoucká kolej Tovaryšstva Ježíšova byla povýšena na plnohodnotnou vysokou školu, olomouckou univerzitu⁶². Podobný osud mělo také gymnázium, které jezuité založili ve Vratislavi roku 1659, kterému pak kníže Leopold I. přiznal roku 1702 právo akademie. Vznik dvou fakult, teologické a filozofické, byl základem pro vznik vratislavské univerzity⁶³.

Na této univerzitě pak pokračovalo ve studiu několik absolventů jezuitského gymnázia. Roku 1633 byl ke studiu na této univerzitě zapsán Henricus Arnoldus Poll Freistadiensis Silesius, student logiky, a roku 1636 Joannes Georgius Pficholz Freistadiensis Silesius studující syntax. Mezi místními šlechtickými rody byly v oblibě i německé univerzity. Karel Jindřich Cikán a jeho bratr Václav Bedřich Cikán, jež patřili k hraběcímu rodu Cikánů ze Slupska, majitelů fryštátského panství v letech 1572–1637, se roku 1617 zapsali ke studiu na aldorfské univerzitě v Německu, zatímco jejich mladší bratr Jan Jiří se roku 1619 zapsal na univerzitu v holandském Leydenu⁶⁴.

⁶⁰ H. WAWRECZKA, J. SPYRA, M. MAKOWSKI: *Těšín [a] Český Těšín na starých pohlednicích a fotografiích*. Třinec: WART, 1999.

⁶¹ I. PANIC: *Z badań nad gimnazjum jezuickim w Cieszylinie (1674–1773)*. W: *Tradycje kształcenia nauczycieli na Śląsku Cieszyńskim: studia, rozprawy, przyczynki*, Red. W. Korzeniowska. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2009, s. 60–68.

⁶² R. ZIMPRICH: *Olmütz als deutsche Hochschulstadt in Mähren*. Esslingen am Neckar: Bruno Langer Verlag, 1974.

⁶³ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

⁶⁴ B. TUREČKOVÁ: *Kultura a školství v historii města Karviné* [diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav hudební vědy, 2008.

Školství na území Těšínského Slezska od počátku 18. století do roku 1848

Druhá polovina 18. století byla pro Rakouské Slezsko především obdobím osvícenského absolutismu, byl to pokus vládců ospravedlnit rozumově úlohu státu vedeného osvícenským panovníkem s absolutní mocí. Můžeme tedy říci, že se jednalo o snahu uplatnit myšlenky absolutismu v politické praxi. Období osvícenského absolutismu je obdobím obrany monarchie, obdobím významných správních, finančních, hospodářských a školských reforem¹.

Na počátku se podíváme na dějiny celého Slezska, neboť ty významně ovlivnily osudy Těšínského Slezska. Slezskému obyvatelstvu 18. století přineslo další útrapy v podobě válek, především První Slezské války (1740–1742), Druhé slezské války (1744–1745), Války sedmileté (1756–1763), Války o bavorské dědictví (1778–1779), které zapříčinily velké zpusťování kraje², podobně jako důsledky průchodu vojsk a hospodářské důsledky válek napoleonských. Problémem byly také častá období neúrody a epidemie. Avšak i přes tento neutěšený stav docházelo k relativně vysokému přírůstku obyvatelstva, je odhadováno, že se počet obyvatel Slezska v období 18. století zvýšil až trojnásobně. Ekonomické problémy vyplývající ze ztráty velké části Slezska mohly být překonány na regionální úrovni, v níž sehrála část Těšínského Slezska velkou roli. Veletrhy v Těšíně, počátky uhelného hornictví a zakládání nových železářských podniků bylo předzvěstí budoucího rozvoje³. V tomto období došlo k velkému rozvoji průmyslové výroby⁴.

Od roku 1742, kdy bylo Slezsko fakticky rozděleno v důsledku pruské expanze a výsledků první slezské války, jež proběhla v letech 1740–1742, přičemž výsledky dalších válek a míry uzavírané mezi Marií Terezií a Fridrichem II. tento

¹ A. KUBACZ: *Szkolnictwo na Śląsku Cieszyńskim w pierwszej połowie XVIII wieku*. Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka“, 2005, č. 60, s. 125–155.

² S. ZAHRAĐNIK, M. RYCZKOWSKI: *Korzenie Zaolzia*. Trzynieć 1992, s. 12–16.

³ A. REBROVÁ: *Karviná. Radnice v proměnách času*. Karviná: Oddělení správy zámku a majetkové péče Magistrátu města Karviná, 2008.

⁴ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

stav pouze potvrzovaly, používáme pro tu část Slezska, která zbyla v Habsburské monarchii termín *Rakouské Slezsko*. Větší část Slezska byla v důsledku slezských válek pod Pruskou nadvládou, Rakouské Slezsko bylo pod panováním Habsburské monarchie až do roku 1918. Na území Rakouského Slezska se nacházela tři slezská knížectví: těšínské, včetně nižších stavovských panství – Bílska, Frýdku, Fryštátu, Německé Lutyně, Ráje, Petrovic a Rychvaldu, knížectví opavské a krnovské, včetně nižších stavovských panství – Albrechtic a Bruntálu a nižší stavovské panství Bohumín. V Rakouském Slezsku existovalo v 18. století více než sto panství, významnými byly dominia hraběte Wilczků rozkládající se na Opavsku a Těšínsku. Zejména na Těšínsku a Bílsku hrála významnou roli v ekonomice menší panství⁵.

4.1 Správní systém Rakouského Slezska a jeho dopad na školství na území Těšínského Slezska

Vznik Rakouského Slezska byl spjat s nutností zavést na jeho území nový správní systém. Na základě reskriptů Marie Terezie byl v roce 1743 ustaven v Opavě Královský úřad, který byl zřízen po vzoru Vrchního zeměpanského celoslezského úřadu ve Vratislavi, jako vrcholný politický a správní orgán pro Rakouské Slezsko. Královský úřad byl organizován kolegiálním způsobem, v jeho čele stál prezident, kterému bylo podřízeno několik radů, jejichž počet se měnil. Maximilizace centralismu habsburské monarchie postupující v 18. století směřovala k potlačení stavovské samosprávy, nezlikvidovala ji však úplně. Ve Slezsku byl ponechán slezský stavovský konvent, nazývaný také jako veřejný konvent, který přetrval až do roku 1861, od roku 1848 pak s výraznějšími úpravami. Úkolem konventu bylo přijímání daňových postulátů panovníka, schvalování rozvržení berní na jednotlivá knížectví, vybírání berní, vedení zemského katastru, provádění repatriace, některé záležitosti správy přímých daní, správa slezského domestikálního fondu, fondu na ubytování vojsk, vedení šlechtických matrik atd. Běžnou agendu vykonával veřejný konvent prostřednictvím pomocných orgánů, konventní kanceláře, slezské generální daňové pokladny, krajské stavovské pokladny v Opavě a Těšíně⁶.

Podoba státní správy Rakouského Slezska se zásadním způsobem změnila v souvislosti s reformami Josefa II., jež směřovaly k odstranění těžkopádnosti, vysoké náročnosti a nepružnosti dosavadního správního systému. Reformy

⁵ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

⁶ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

Josefa II. také vedly k prosazení centralizace a byrokratizace⁷. Roku 1782 byl dvorským dekretem Josefa II. zrušen Královský úřad v Opavě, Slezsko bylo sloučeno v jeden správní celek s Moravou se správou v jediném úřadě nazývaném Moravskoslezské zemské gubernium se sídlem v Brně⁸. Tento stav zůstal neměnný do roku 1849. Jelikož Těšínsko spadalo pod Moravskoslezské zemské gubernium se sídlem v Brně, byly do všech škol na tomto území posílány české učebnice, které byly vydávány v Brně, proto se jim také říkalo učebnice psané moravsky.

Nově vzniklý moravsko-slezský celek byl rozdělen na osm menších správních území neboli krajů. Tehdy bylo k Těšínskému kraji odpovídajícímu původnímu území Těšínského knížectví připojeno Klímkovicko. V roce 1787 byla provedena reforma městské správy, která si tuto podobu udržela až do roku 1850. V největších městech, kterými byla Opava, Krnov, Těšín, Bílsko, byl státem jmenován magistrát, sestávající z purkmistra a právnický vzdělaných a apelačním soudem zkoušených radních, doplněný o sbor nezkoušených radních volených sborem z řad měšťanů⁹.

4.2 Ekonomický rozvoj Těšínského Slezska a potřeba gramotného obyvatelstva

Odbobí 18. století a první poloviny 19. století je významným obdobím pro počátky ekonomického rozvoje na území Těšínského Slezska, objev černého uhlí a vznik prvních povrchových dolů, rozvoj hutnictví železa, manufaktury a továrny, odklon od feudálního hospodářství, to vše si vyžadovalo gramotné obyvatelstvo. A přitom do 70. let 18. století byla většina obyvatel Těšínského Slezska negramotných. Bylo tedy nutno zavést reformu školství, zavést povinnou školní docházku, neboť manufaktury a továrny potřebovaly gramotné dělníky, kteří umí číst, psát a počítat.

Pokud se podíváme na otázku zemědělství, důležitou roli měl chov ovcí chovaných na statcích Larisch-Mönnichů. S rodem Larischů je spjata fryštátské panství, jež je v držení Larischů od roku 1792 až do roku 1945, a také panství karvinské, jež patřilo Larischům od konce 16. století až do roku 1945¹⁰. Pokud jde o potravinářskou produkci dominovalo zde lihovarnictví, pivovarnictví a cukrovary. Významnými pivovary byly pivovar v Těšíně, postaven roku 1845 jako největší pivovar na Moravě, a pivovary v Karvině na statcích hraběte Larische.

⁷ A. REBROVÁ: *Karviná. Radnice v proměnách času*. Karviná: Oddělení správy zámku a majetkové péče Magistrátu města Karviná, 2008.

⁸ J. KOWALCZYK: *Po drugiej stronie Olzy. Przemiany zasad samookreślenia polskiej ludności Śląska Cieszyńskiego w świetle prasy*. Warszawa: Stowarzyszenie Redaktorów 1992.

⁹ A. PETER: *Teschen. Ein historisch-topographisches Bild*. Teschen, 1878, s. 58–59.

¹⁰ I. HAJZLEROVÁ, V. MATROSOVÁ: *Karviná*. Praha–Litomyšl: Paseka, 2009.

Likérky fungovaly v Těšíně, Fryštátě, Bílsku, Albrechticích. Jeden z nejmodernějších cukrovarů ve střední Evropě byl vybudován v Horní Suché.

Na statcích Larischů a Wilczků se rozvíjelo uhelné hornictví. K prvním pokusům o dolování černého uhlí došlo v 70. letech 18. století na Karvinsku a na počátku 19. století došlo k rychlému rozvoji těžby kamenného uhlí, zejména na Karvinsku a v Polské Ostravě. Uvádí se, že počátky těžby černého uhlí začaly roku 1776, kdy si hrabě Jan Larisch všiml černých kamenů, které vystupovaly na povrch. Prikázal pak postavit povrchové doly. Nejstarší doly a šachty byly majetkem Larischů, až od poloviny 19. století je začala stavět také Těšínská komora¹¹, což bylo největší zemské dominium, správa statků těšínských knížat, která zprvu náležela Piastovcům a po roce 1653 Habsburgům¹².

V Ustroni, Bašce, Třinci se rozvíjelo hutnictví železa. Do konce 18. století bylo významným producentem železa frýdecké dominium, provozující železářny v Bašce, které ukončily svou činnost pravděpodobně roku 1782. V roce 1772 zahájila své podnikání v hutnictví i Těšínská komora, která zřídila železářny v Ustroni.

V horských oblastech bylo významné salašnictví, tkalcovství, plátenictví a zpracování vlny, především v Brenně, Visle a Ustroni¹³. Roku 1806 vznikla v Těšíně tiskárna Tomáše Prochasky, která zde fungovala po několik generací¹⁴.

Do podnikatelské činnosti se zapojili také příslušníci šlechty, na Těšínsku to byli zejména Larischové. Významnými podnikateli byli také Beesové z Chrostiny, městští šlechticové sídlící na fryštátském zámku Ráj¹⁵. V roce 1799 se majitel Těšínského knížectví kníže Albert Saskotěšínský pokoušel oživit soukenictví, kvůli němuž založil nové předměstí Saská Kupa¹⁶.

Do podnikatelské činnosti se zapojovali stále více i Židé, především od 20. let 19. století, ačkoliv rakouské úřady zaujímalý k ekonomickým aktivitám Židů různý postoj, někdy jim rušily, někdy naopak obnovovali různá omezení. Židé se zabývali obchodem, distribucí alkoholu, měli továrnu s octem, továrny na výrobu sukna a kašmíru v okolí Těšína, ve Skočově a v okolí Frýdku. Například Simon Frankl si v Polské Ostravě pronajal od hrabat Wilczků pivovar a později také lihovar, Josef Neumann si od hrabat Wilczků pronajal pivovar v Radvani-

¹¹ K.D. KADŁUBIEC: *Skoro zapomniane. O radościach a straszech starej Karwinie*. Karviná: Město Karviná, 2002.

¹² J. SPYRA: *Ztracený svět Židů na Těšínském Slezsku*. Český Těšín: Ducatus Teschinensis, o.s., ve spolupráci s Muzeum Śląska Cieszyńskiego, 2013.

¹³ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

¹⁴ H. WAWRECKA, J. SPYRA, M. MAKOWSKI: *Těšín [a] Český Těšín na starých pohlednicích a fotografiích*. Třinec: WART, 1999.

¹⁵ A. REBROVÁ: *Zámek Fryštát*. Karviná: Oddělení správy zámku a majetkové péče Magistrátu města Karviná, 1998.

¹⁶ H. WAWRECKA, J. SPYRA, M. MAKOWSKI: *Těšín [a] Český Těšín na starých pohlednicích a fotografiích*. Třinec: WART, 1999.

cích, významný byl také obchod s vínem rodiny Zifferů z Těšína, který byl založen roku 1816. V majetku Židů byla také továrna s octem, jejímiž majiteli byli Michael Goldschmidt a Moses Löbenstein. V roce 1831 založil Samuel Paneth továrnu na výrobu sukna a kašmíru, továrny na výrobu sukna vedli také bratři Baumové, Samuel Brüll, Wilhelm Shäffer. Josef Munk měl manufakturní barvírnu, poté se věnoval také výrobě látek. Samostatnou činnost vedly i židovské ženy, které byly na svou dobu vysoce vzdělané, uměly číst a psát, orientovaly se v měnícím se světě, znaly novinky týkající se domácnosti či výchovy dětí¹⁷.

Pro rozvoj ekonomiky bylo zapotřebí rozvíjet také dopravní komunikaci. Až do nástupu Josefa II. zde fungovaly pouze dvě státní komunikace, tj. slezská silnice vedoucí z Opavy přes Olomouc a Brno k Vídni a silnice slezsko-haličská spojující Opavu, Ostravu a Těšín. Roku 1775 započala výstavba slezsko-haličské silnice až do Bílska, dále byla v letech 1782–1787 vybudována silnice haličská vedoucí z Frýdku do Těšína a Bílska¹⁸.

4.3 Rozvoj osídlení a obyvatelstvo Těšínského Slezska

Vývoj osídlení byl poznamenán řadou nepříznivých faktorů, slezskými válkami táhnoucími se od roku 1740 do roku 1763 či epidemií moru v roce 1813. V roce 1740 přesahovala populace měst jen výjimečně dva tisíce obyvatel, pouze Těšín a Bílsko měly přes 3000 obyvatel¹⁹. V roce 1813 vzrostl počet občanů na 5400, zároveň vzrostl také počet domů ve městě na 609, z nichž 363 se nacházelo na předměstích pod zámeckou jurisdikcí²⁰. Těšínská předměstí spadající pod zámeckou jurisdikci patřila do těšínského knížecího panství. Z tohoto důvodu na těchto předměstích platilo knížecí právo, nikoliv městské a obyvatelé předměstí byli nazýváni předměstšany nikoliv měšťany a nezapočítali se mezi občany města Těšína, proto se můžeme v publikacích setkat také s uváděním nižšího počtu obyvatel města Těšína v tomto roce.

Na území Těšínského Slezska se v průběhu 19. století začala formovat větší židovská seskupení, nejprve v Těšíně, poté v Bílsku, následně ve Skočově, Polské Ostravě, ve Frýdku, Místku a v Bialé. V Těšíně žilo koncem 19. století 120 Židů, v roce 1837 již to bylo 327 a v Bílsku bylo roku 1837 dokonce 426 Židů²¹.

¹⁷ J. SPYRA: *Ztracený svět Židů na Těšínském Slezsku*. Český Těšín: Ducatus Teschinensis, o.s., ve spolupráci s Muzeem Śląska Cieszyńskiego, 2013.

¹⁸ J. POŠVÁŘ: *Dopravní politika na Moravě a ve Slezsku v 18. a v 1. polovině 19. století*. SoT, 2, 1973, s. 293, 307, pozn. č. 14.

¹⁹ I. KORBELÁŘOVÁ, R. ŽÁČEK: *Slezsko v církevních statistikách olomoucké diecéze (arcidiecéze) z 2. pol. 18.–1. pol. 19. století*. ČSZM: Opava, 1995–1996, s. 44–45.

²⁰ H. WAWRECZKA, J. SPYRA, M. MAKOWSKI: *Těšín [a] Český Těšín na starých pohlednicích a fotografiích*. Třinec: WART, 1999.

²¹ J. SPYRA: *Ztracený svět Židů na Těšínském Slezsku*. Český Těšín: Ducatus Teschinensis, o.s., ve spolupráci s Muzeem Śląska Cieszyńskiego, 2013.

4.3.1 Sociální otázka a dětská práce

V 18. století se dostaly do napjatého stavu také vztahy vrchnosti a poddaných. Roku 1776 došlo k povstání poddaných na Těšínsku, vlna revolty se rozšířila i do dalších měst. K urovnání povstání jmenovala císařovna Marie Terezie vyšetřující a urbaniální komisi. Urbaniální komise nechala pro všechny obce pořídit nové urbáře, významným počinem byl robotní patent z roku 1771, který přinesl novou úpravu právního postavení slezských poddaných a předznamenával řešení formou státních zásahů do vztahu mezi vrchností a poddanými. Patent se spolu s urbáři stal základem právní a sociální stability slezského venkova až do konce feudálního období. Významnou měrou ke zklidnění poměrů přispělo také snížení robotní povinnosti roku 1775. Význačným byl Josefův patent o zrušení nevolnictví, který tak uvolnil pracovní sílu poddaných pro trh²².

Pracovní podmínky dělníků v továrnách a manufakturách však byly velmi špatné. Pracovní doba trvala 12–14 i více hodin za velmi nízké výdělky. V manufakturní a tovární výrobě byly zaměstnávány také děti, které tak svým malým výdělkem přispívaly ke zlepšení sociální situace rodiny. Pracovní podmínky v továrnách a manufakturách byly pro děti velmi tvrdé, k jistému zlepšení došlo roku 1788, kdy byly dvorským dekretem stanoveny základní hygienické požadavky u dětí pracujících v manufakturních výrobcích, které měly být podle tohoto dekretu aspoň jednou týdně myty a česány a dvakrát za rok lékařsky prohlédnuty. V dalších letech dochází k postupnému zlepšení pracovních podmínek zaměstnaných dětí. Od roku 1842 na základě dvorského dekretu mohly být zaměstnávány děti až od 9 let věku, a to za předpokladu, že již absolvovaly alespoň tři roky školní docházky. Děti, které školu nenavštěvovaly, mohly být zaměstnány až od 12 let. Pracovní doba pro děti do 12 let byla stanovena na 10 hodin, pro děti od 12 do 16 let pak již na 12 hodin²³.

4.3.2 Otázka náboženských menšin, vzdělanost obyvatel a rozvoj školství z hlediska jednotlivých církví

Evangelíci

Slezští evangelíci měli v porovnání s moravskými evangelíky mnohem lepší postavení, ačkoli se na ně vztahovala různá omezení, která často nebyla v souladu s altranstädtskou konvencí. Altranstädtská konvence je mezinárodní smlouva, která byla roku 1707 uzavřena na zámku v Aaltranstädtu v Sasku, odtud

²² D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

²³ K. MALÝ: *České právo v minulosti*. Praha: ORAC, 1995, s. 174.

tedy pochází její název, mezi švédským králem Karlem XII. a císařem Josefem I. Cílem bylo zlepšení postavení evangelíků ve Slezsku. Císař Josef I. se v této dohodě zavázal vrátit do půl roku evangelíkům augsburského vyznání všechny kostely a školy, které jim byly odňaty po vestfálském míru, umožnit evangelíkům vykonávat tiché domácí bohoslužby, evangelickým kazatelům bylo dovoleno navštěvovat nemocné, vězněné nebo k smrti odsouzené evangelíky a vysluhovat jim Večeři Páně. Také bylo zakázáno přidělovat evangelickým sirotkům katolické poručníky. I přes přijetí této konvence docházelo například k odmítání sňatků, překážkám v budování školství. Tyto sporné případy pak musely řešit vyšetřovací komise.

V polovině 18. století významně vzrostla důležitost těšínského evangelického sboru, jako jednoho ze dvou sborů v Předlitavsku spolu s ašským sborem, neboť v roce 1775 bylo Ašsko inkorporováno do Českého království²⁴. V Těšíně tak byla založena evangelická škola, která byla na výborné úrovni, a evangelická konzistoř. V Těšíně byl v důsledku altranstädtské konvence z roku 1709 vybudován evangelický kostel. Navštěvovali jej evangelíci z těšínské části Slezska, Bílska, Fulnecka, Valašska i Opavska. Ke zlepšení postavení evangelíků došlo roku 1772, kdy Marie Terezie vyznavačům augšpurké konfese povolila vlastnit reality ve městech a vést podnikatelkou činnost. Největší svobody pak zavedl toleranční patent, který povolil evangelíkům zřizovat sbory, modlitebny, provozovat náboženské obřady, mít své kněze a učitele²⁵. Na jeho základě mohl vzniknout evangelický sbor v obcích, ve kterých se k Augsburgské konfesi přihlásilo 500 věřících nebo 100 rodin²⁶. Zejména na území Těšínského Slezska vznikla řada sborů²⁷, například v Bludovicích (1782), Komorní Lhotce (1782), Bystřici nad Olzou (1782), Návsí (1785)²⁸.

Na utváření zbožnosti těšínského obyvatelstva evangelického vyznání, mělo vliv rovněž pietistické hnutí. Jako pietismus je označováno jedno z nejvýznamnějších hnutí v rámci protestantských církví, které vzniklo v druhé polovině 17. století. Pietismus kladl důraz na praktickou zbožnost; osobní zodpovědnost za své spasení, podřízení vlastního života. Představitelé pietismu byli také prvními pastory v těšínském sboru. Pietisté se však ve svém učení odklonili od státem povoleného augsburského vyznání, takže je stát považoval za prvek představující

²⁴ J. SZYMECZEK: *Vznik Československa a evangelíci augsburského vyznání v Těšínském Slezsku 1918–1923*. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2010.

²⁵ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

²⁶ J. SZYMECZEK: *Vznik Československa a evangelíci augsburského vyznání v Těšínském Slezsku 1918–1923*. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2010.

²⁷ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

²⁸ J. SZYMECZEK: *Vznik Československa a evangelíci augsburského vyznání v Těšínském Slezsku 1918–1923*. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2010.

ilegální činnost a byli roku 1730 postaveni před soud. Podle soudního nařízení pak pět nejhorlivějších představitelů muselo opustit těšínské území. Jednalo se o pastora Adama Steimetzze, pastora Jana Muthmanna, pastora Samuela Ludwiga Sassadiuse, katechetu Jiřího Sargánka a katechetu Immanuela Traugotta Jerichoviuse²⁹.

Židé

Židé se na základě tolerančního ediktu Karla VI. vydaného roku 1713 usazovali zejména na Těšínsku, kde jich již koncem 40. let 18. století bylo 200 až 300. Byl také vydán židovský toleranční patent roku 1752 v Opavě. Židům byly umožněny obchodní a jiné aktivity. Bylo jim povoleno provozování modliteben a zřizování matrik, k čemuž docházelo zejména v Těšíně, Bílsku, Polské Ostravě a ve Frýdku. V roce 1801 si v Těšíně Židé zřídili první modlitebnu a v roce 1838, kdy jejich počet významně vzrostl, nechali vystavět vlastní synagogu.³⁰ Podle ustanovení tolerančního patentu však Židé byli na území Těšínského Slezska pouze tolerováni, pro úřady nepředstavovali židovskou obec, ale pouze korporaci tolerovaných Židů, ozančovaných jako „Židovstvo“ („Judenschaft“). Pro Habsburgy představovali hlavně zdroj příjmů, proto je prosazovali jako výběrčí daní, které si volili sami Židé, stali se tedy reprezentanty svých souvrvců, byli významný obchodníky. Židé byli stále diskriminováni. Mnohdy platili dvojnásobné poplatky, především při vjezdu do Struměně. Císař Josef II. usiloval o zrušení bariér, které dělily jeho poddané na skupiny a chtěl vytvořit jednotný stát. Proto roku 1782 odvolal některá nařízení, která diskriminovala Židy, současně je však přiměl k používání německého jazyka s výjimkou kultovních záležitostí a k postupně také k přijetí německých jmen a příjmení. Postupně, především po smrti císaře Josefa II. přijala většina Židů Těšínského Slezska německou kulturu za svou vlastní. Ve 30. letech 19. století, jak napsal Těšínský starosta a kronikář Alois Kaufmann, se mezi těšínskými Židy zřídka našel někdo, kdo nehovořil německy. Mladší generace navštěvující německé školy se také přizpůsobovala životnímu stylu ve svém okolí, rezignovala na pejzy, tradiční oděv či jiné charakteristické znaky pro židovskou společnost³¹.

V první polovině 19. století pak Židé začali na území Těšínského Slezska organizovat hromadný náboženský život, zřídili modlitební domy v Bílsku (1800) a v Těšíně (1801), synagogy³².

²⁹ J. SZYMECZEK: *Vznik Československa a evangelíci augsburského vyznání v Těšínském Slezsku 1918–1923*. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2010.

³⁰ H. WAWRECZKA, J. SPYRA, M. MAKOWSKI: *Těšín [a] Český Těšín na starých pohlednicích a fotografiích*. Třinec: WART, 1999.

³¹ J. SPYRA: *Ztracený svět Židů na Těšínském Slezsku*. Český Těšín: Ducatus Teschinensis, o.s., ve spolupráci s Muzeum Śląska Cieszyńskiego, 2013.

³² J. SPYRA: *Ztracený svět Židů na Těšínském Slezsku*. Český Těšín: Ducatus Teschinensis, o.s., ve spolupráci s Muzeum Śląska Cieszyńskiego, 2013.

Josef II. jim umožnil vzdělávání na všech stupních škol včetně univerzit. V tolerančním patentu bylo stanoveno, že židovské děti mají navštěvovat školu, která se nachází nejbližše jejich bydlišti, přičemž se na ně nevztahuje výuka náboženství³³. Židé mohli studovat na veřejných vysokých školách, studovali zejména na těšínském gymnáziu. Přesto však byli až do roku 1848 značně diskriminováni³⁴. Nemohli například uzavírat sňatky s křesťany³⁵.

4.3.3 Národnostní otázka a germanizační usilí školství

O etnickém a národnostním charakteru obyvatelstva Těšínska existuje řada publikací opírajících se o jazykovědné, etnografické, folkloristické, státoprávní či statistické argumenty.

Proces národnostního vyhraňování obyvatelstva byl komplikovaný a jistá národnostní nevyhraněnost obyvatelstva, která se udržovala až do konce 30. let 19. století³⁶ napomáhala procesu germanizace, jež byla cílem rakouské národnostní politiky. Charakteristickým rysem rakouské národnostní politiky byla idea o nadřazenosti německé kultury a německého jazyka a tuto ideu kultivovalo rakouské školství také ve svých žácích. Budovali v nich německou národní identitu a pocit sounáležitosti s německou kulturou. Tato idea byla žákům vštěpována ještě i v polovině 19. století³⁷. Snaha školství, zvláště hlavních a středních škol, o vybudování pocitu sounáležitosti s německou kulturou, a snaha o vybudování německé národní identity v místní mládeži dobře ilustruje vzpomínka Andrzeje Cinciały, narozeného roku 1825: „Bylo nás pět Slezanů... těšíňští gymnazisté... všichni Němci, přestože naši rodiče neuměli německy ani slovo“³⁸. Prof. Jan S. Bystron v úvodu do tohoto památníku Andrzeje Cinciały, který byl vydán knižně, píše: „Když se našel někdo schopnější nebo ambicióznější, tak chtěl opustit svou vesnici, chtěl bydlet ve městě a věnovat se městským činnostem, a pochopitelně se stát Němcem“³⁹.

³³ J. SPYRA: *Ztracený svět Židů na Těšínském Slezsku*. Český Těšín: Ducatus Teschinensis, o.s., ve spolupráci s Muzeem Śląska Cieszyńskiego, 2013.

³⁴ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

³⁵ J. SPYRA: *Ztracený svět Židů na Těšínském Slezsku*. Český Těšín: Ducatus Teschinensis, o.s., ve spolupráci s Muzeem Śląska Cieszyńskiego, 2013.

³⁶ P. KLADIWA: *Lokální a regionální identita versus národní a státní identita. Historický exkurz na příkladech Slezska a Moravy*. W: *Regionální a národní identita*, recenzovaný sborník k mezinárodnímu odbornému workshopu konanému dne 16.10.2019 v Českém Těšíně, Český Těšín: ACCENDO – Centrum pro vědu a výzkum, z.ú., 2019.

³⁷ J. CHLEBOWCZYK: *Nad Olzą. Śląsk Cieszyński w wiekach XVIII, XIX i XX*. Katowice: Wydawnictwo Śląsk, 1971.

³⁸ Vlastní překlad autorky.

³⁹ A. CINCIAŁA: *Pamiętnik Dra Andrzeja Cinciały notariusza w Cieszynie (1825–1898)*. Wydawnictwa Muzeum Śląskiego, Katowice 1931. (vlastní překlad autorky).

Nízká národní uvědomělost velkého počtu obyvatelstva je zneužita v řadě starších českých nacionalistických publicistických textů pro tvrzení, že až do masového přílivu polského obyvatelstva z Haliče žádní Poláci Těšínsko neobývali. Což je pochopitelně tvrzení nepravdivé. Podle této teorie místní obyvatelstvo podlehlo polonizaci a stali se z nich „popolštění Moravci,“ jak uváděl František Uhlíř, poslanec československého parlamentu za národně socialistickou stranu ve své knize *Těšínské Slezsko* (1946), v níž napsal: „Po celou tu dobu nebylo na Těšínsku ani zmínky o Polácích. Slovanské obyvatelstvo Těšínska, a to pořád byla zdrcující majorita proti nepatrnému počtu Němců ve městech a okolí Bílska, výslovně se označovalo za Moravany nebo Slezáky. Odmítalo však označení Polákem. Vždyť ještě před sto lety bylo např. na Těšínsku 115 českých škol, kdežto Poláci neměli ani jediné...“⁴⁰ Také Jan Kapras ve svých knihách *Z dějin českého Slezska* (1922)⁴¹ či *Jazyková a národnostní otázka na Těšínsku v historickém vývoji* (1930)⁴² vnímá jako jediné polské obyvatelstvo Těšínského Slezska přistěhované Haličany, Slezané jsou podle něj „přechodné kmeny“ a Goralé „směs několika kmenů“, kteří mají blíž k Čechům než k Polákům. Extrémní stanovisko polské strany naopak zdůrazňuje polský charakter území Těšínského knížectví až po řeku Ostravici, tedy i včetně Frýdku a Polské Ostravy. Tuto teorii zastával Wiesław Wojnar ve své knize *Dowody Polskości Śląska Cieszyńskiego (Důvody polskosti Těšínského Slezska)* z roku 1930⁴³ či Alois Adamus ve své knize *Jazyková otázka ve školství na Těšínsku* z roku 1930⁴⁴. Alois Adamus v této publikaci píše: „Tvrdí-li se dnes, že Těšínsko bylo popolštěno, je to tatáž logika, jako když Němci v Čechách tvrdí, že Čechy byly počestěny. Veškerá moc pochází z lidu, a na Těšínsku učilo se tak dlouho česky, dokud lid neměl moci. Jakmile přišel k moci, odstraňoval to, co mu bylo úřady vnuceno. Čeština ustupovala cestou přirozenou, a nebýti průmyslu v Ostravě, byla by ustoupila až na břehy Ostravice. Každý spravedlivý Čech nebyl by v tom viděl bezpráví, ale právo přirozené“. Převládá však názor, k němuž se také přikláníme, o polsko-českém charakteru Těšínského Slezska v první polovině 19. století, s tím, že východní část je výrazněji polská, zatímco v části západní převažují spíše české dialekty⁴⁵. Pás území táhnoucí se podél řeky Ostravice byl tradičně etnicky český. Polské nářečí dominovalo v bývalých okresech Těšín, Fryštát, Bílsko, avšak nikoliv v okrese Frýdek. Přibližně takto stanovili hranici mezi slezsko-polským nářečím a slez-

⁴⁰ F. UHLÍŘ: *Těšínské Slezsko*. Moravská Ostrava–Praha, 1946, s. 61.

⁴¹ J. KAPRAS: *Z dějin českého Slezska*. Opava, 1922.

⁴² J. KAPRAS: *Jazyková a národnostní otázka na Těšínsku v historickém vývoji*. „Obrana Slezska“, 1930.

⁴³ W. WOJNAR: *Dowody Polskości Śląska Cieszyńskiego*. Czeski Cieszyn: nakładem „Prawa Ludu“, 1930.

⁴⁴ A. ADAMUS: *Jazyková otázka ve školství na Těšínsku*. Moravská Ostrava, 1930.

⁴⁵ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

sko-moravským nářečím již rakouští badatelé jako Reginald Kneifel (1804), Karl von Czoerning (1855). Pavel Josef Šafařík umístil roku 1842 česko-polskou jazykovou hranici shodně s hranicí oddělující Těšínské Slezsko od Moravy⁴⁶.

4.4 Úřední jazyk, vyučovací jazyk a jazyk lidu

V období osvícenského absolutismu se díky vídeňskému etatismu dostávala do popředí němčina, rovněž i jako úřední jazyk. Vytěšňování českého jazyka jako jazyka úředního však na Slezsku trvalo déle než v Čechách a na Moravě. Na Těšínsku se čeština udržovala na úřadech až do roku 1790, pak již převládla němčina. Česky se nejdéle uřadovalo ve Frýdku a v Klímkovicích. Střední školství bylo německé, němčina se však také pozvolna začala uplatňovat i v rámci triviálních škol ve městech⁴⁷. Ačkoliv z pohledů monarchů bylo cílem školství naučit poddané německy, každodenní praktická zkušenost se školní realitou prokázala nereálnost tohoto cíle. Příkladem může být triviální škola v Jablonkově, která se nacházela poblíž kostela a o níž první zmínka pochází z roku 1685. Tehdy podle místní kroniky učitel realizoval výuku v pro žáky zcela nesrozumitelném jazyce, jazyce německém⁴⁸.

Roku 1805 v rámci školského zákoníku nesoucí název Politické zřízení školské nařídil císař František II. roku 1805, že triviální školy budou opět pod církevním dozorem. Kněži, kteří často pocházeli z tohoto regionu a byli s ním spjati, chápali etnický a národnostní charakter místního obyvatelstva, proto požadovali, aby jazyk používaný ve školách byl zcela srozumitelný pro žáky, což znamenalo výuku v jazyce českém, polském či místním nářečí. Můžeme tedy konstatovat, že církevní dozor nad školami do velké míry napomohl k uchování místního těšínského nářečí⁴⁹. Negativem vrácení školního dozoru výhradně do rukou církve však bylo snížení úrovně rakouských triviálních škol, které pak vychovávaly zbožné a poslušné poddané. Neboť, jak hlásí školský zákoník Politické zřízení školské „Rakousko nepotřebuje lidi učené, ale dobré poddané“. Proto si mají žáci osvojovat jen takové znalosti, které by je „nemátly, nenarušovaly jejich spokojenost se stávajícími poměry“⁵⁰, „nerušily v pozdější práci a nečinily je nespokojenými“⁵¹.

⁴⁶ B. MAŁYSZ: *Úřední jazyky a jazyk lidu W: Poláci na Těšínsku* Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009.

⁴⁷ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

⁴⁸ *Kronika szkoły parafialne w Jabłonkowie* (Dokumentární centrum Kongresu Poláků v České republice, bez sygn.)

⁴⁹ A. ADAMUS: *Jazyková otázka ve škole na Těšínsku*. Moravská Ostrava 1930.

⁵⁰ Z. VESELÁ: *Vývoj české školy a učitelského vzdělávání*. Brno: Masarykova univerzita, 1992.

⁵¹ F. MORKES: *Učitelé a školy v proměnách času*. Plzeň: Pedagogické centrum, 1999.

Prvním školním dozorcem byl Leopold Šeršník (někdy psaný také jako Szer-sznik), katolický kněz, jezuita, narozený v Těšíně⁵². Leopold Šeršník roku 1808 žádal, aby do vesnických triviálních školách nepřicházely česky psané učebnice (tehdy Těšínsko spadalo pod Moravskoslezské zemské gubernium se sídlem v Brně), nýbrž polské učebnice, které by byly pro žáky mluvící pouze místním nářečím srozumitelnější a výuka by tak byla efektivnější⁵³. V té době byly v katolických školách užívány učebnice v českém jazyce vydávané v Brně pro celé gubernium. Nejpopulárnějšími z nich byl *Slabikář pro venkovské školy* používaný ve školách od roku 1780 (později byla také velmi populární *Čítanka a mluvnice pro obecné školy* používaná ve školách od roku 1841). Z Moravskoslezského zemského gubernia, jež za tuto otázku zodpovídalo, přišla bohužel negativní odpověď „pro šest děkanátů (čímž byly myšleny tyto děkanáty: bílský, fryštátský, jablunkovský, karvinský, skočovský a těšínský), jejichž lid hovoří těšínským nářečím se nevyplatí tisknout jiné učebnice než používají školy v celém guberniu“⁵⁴. Školy evangelické si většinou vydávaly své učebnice samy, proto na Těšínsku používaly polské učebnice. Mezi nejznámější z nich patří Učení Kristova evangelia (v originále Nauka ewangelii Chrystusowej) vydaná roku 1817 bystrickým pastorem Andrzejem Paulinim, která byla užívána jako čítanka. Dalšími velmi známými učebnicemi byly Katechismus (v originále Katechizm), Biblické příběhy (v originále Historie biblijne) a Počátky psaní a čtení (v originále Początki pisania i czytania) vydané roku 1833 ustoňským pastorem Karolem Kotschym⁵⁵.

4.5 Školství na území Těšínského Slezska

Druhá polovina 18. století byla pro Rakouské Slezsko především obdobím významných správních, finančních, hospodářských a školských reforem. Rozvoj školství byl velmi potřebný, odklon od feudálního hospodářství a vznik manu-fakturní výroby vyžadoval reformu školství⁵⁶, především nižšího školství, zavedení povinné školní docházky, neboť manufaktury již potřebovala gramotné dělníky, kteří umí číst, psát a počítat. A přitom do 70. let 18. století byla většina

⁵² I. PANIC: *Źródła inspiracji pedagogicznej oraz wkład w rozwój cieszyńskiego szkolnictwa elementarnego ks. Leopolda Szersznika*. W: Ks. Leopold Jan Szersznik *znany i nieznany*. Red. H. ŁASKARZEWSKA, A. BAĐUROVÁ. Materiały z konferencji naukowej, Cieszyn, 6–7 listopada 1997, Cieszyn: Książnica Cieszyńska 1998, s. 152–171.

⁵³ A. ADAMUS: *Jazyková otázka ve škole na Těšínsku*. Moravská Ostrava 1930.

⁵⁴ J. MACURA: *Z dziejów polskiego szkolnictwa na Zaolziu*. Cieszyn: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 1998.

⁵⁵ Vlastní výzkum autorky realizovaný v rámci archivních dokumentů Dokumentačního centra Kongresu Poláků v České republice.

⁵⁶ A. KUBACZ: *Szkolnictwo na Śląsku Cieszyńskim w pierwszej połowie XVIII wieku*. Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka“, 2005, nr 60, s. 125–155.

obyvatel Těšínského Slezska negramotných. V Těšínském a Bílském knížectví navštěvovalo vesnické farní školy jen 310 žáků z 25696 dětí, a to ještě zejména jen v zimních měsících. Za účelem zvýšení gramotnosti obyvatelstva byla roku 1759 zřízena ve Vídni Dvorská studijní komise, jejímž cílem bylo zlepšení stavu rakouského školství. Pod Dvorskou komisi spadaly zemské studijní komise, které dohlížely na dodržování školského řádu na jednotlivých školách v monarchii, vydávaly učitelské dekrety o zaměstnání, z řad církevních představitelů ustanovovaly dozorce v okresech. Zástupci zemské studijní komise dohlíželi na řádný průběh zkoušek na školách⁵⁷.

4.5.1 Záhaňská metoda a další metody užívané ve školství

Roku 1774 pozvala Marie Terezie uvědomující si ekonomickou nutnost komplexní reformy školství, především nižšího, Johanna Ignaze von Felbigera, který si již ve městě Zaháň (Sagan) získal proslulost svou vyučovací metodou, známou jako Zaháňská metoda, někdy se setkáváme také s označením zaháňský nebo normální vyučovací způsob. V roce 1777 byla do češtiny přeložena také Felbigerova Kniha metodní pro učitele v c.k. zemích, v níž Felbiger velice podrobně, srozumitelně a na praktických ukázkách popisuje svou metodu. V roce 1777 byla ve Vídni vydána kniha *Jádro metodní knihy*, což byla instrukce pro učitele, především venkovské. Tyto knihy byly na školách používány bezmála sto let.

Metoda byla založena na hromadném vyučování, užívání mnemotechnických pomůcek, na písmenkové (literní) a tabulkové (tabelární) metodě, pospolném čtení a katechezi.

V rámci hromadného vyučování byli žáci rozděleni do oddělení neboli tříd podle svých schopností nikoliv podle věku. Felbiger také kladl požadavky na učitele: měli mluvit srozumitelně, dostatečně hlasitě, udržet si pozornost všech žáků ve třídě například pomocí metody kladení otázek celé třídě, motivovat žáky pochvalou.

Pospolného čtení se pak účastnili ti žáci, kteří již uměli číst, cílem této metody bylo rozvíjení čtenářských dovedností u více žáků najednou a navíc Felbiger také zdůrazňoval, že opakovaným čtením krátkých textů si žáci vryjí do paměti jeho obsah⁵⁸. Při této metodě učitel nejdříve nechal přečíst krátký text žákům, kteří již dobře četli, poté jej ti žáci přečetli společně s ostatními žáky a pak postupně text četli všichni žáci, nejprve jej četli všichni žáci sedící v první řadě, pak ti sedící v druhé řadě a tak dále až jej nakonec přečetli všichni žáci. Na

⁵⁷ L. ZORMANOVÁ: *Polské školství regionu Těšínského Slezska v 19. na počátku 20. století*. *Historia Scholastica*, 2/2017, s. 55–69.

⁵⁸ J. MRZENA: *Počátky povinného všeobecně vzdělávacího školství v jižních Čechách*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980, s. 9–10.

základě přečteného textu a zapamatování si jeho obsahu pak žáci odpovídali na otázky vycházející z textu⁵⁹.

Písmenková metoda představovala mnemotechnickou pomůcku. Výrazy nebo věty, které byly určeny k zapamatování zaznamenal učitel na tabuli pouze pomocí počátečních písmen jednotlivých slov. Rovněž také tabulková metoda představovala mnemotechnickou pomůcku. Učitel z každé probrané učební látky sestavil stručné shrnutí, sumarizaci základního učiva do přehledné tabulky, v níž měly být na první pohled patrné hlavní a vedlejší části, později učitel také do tabulky zapisoval pouze počáteční písmena slov. Metody písmenková a tabulková se používaly při opakování, nikoliv při samotném výkladu⁶⁰.

Velice významnou částí zaháňské metody byla metoda katecheze, která představovala vyučování formou otázek a odpovědí, přičemž dotazování mělo mít podobu tzv. sokratovského dialogu. Metoda se používala především při výuce náboženství, ale také i při výuce jiných předmětů. Tato metoda usnadňovala žákům analytické vyvozování a opětovnou syntézu vyvozených jevů v celek⁶¹.

V rámci výuky čtení na školách stále převládaly syntetické metody vedoucí k mechanickému učení, které vycházejí z jednotlivých elementů, jako jsou písmena, hlásky či slabiky, jež se postupně spojují v celek. Výuka čtení za pomoci syntetických metod byla zdoluhavá a neefektivní. Ze syntetických metod byly používány především metoda písmenková a metoda hláskovací.

Metoda písmenková, o které jsme hovořili již dříve, neboť byla používána pro výuku čtení od starověkého Řecka a Říma až do poloviny 19. století, byla založena na mechanickém čtení. Žáci se nejprve seznámili se všemi písmeny abecedy a až tato písmena s určitostí poznávali, učili se je teprve skládat v slabiky a slova.

Metoda hláskovací byla vytvořena Amandem Schindlerem, jež působil od roku 1784 jako ředitel pražské normální školy. Tuto metodu podrobně popsal ve své knize *Zum Unterrichte im Lesen* vydanou roku 1773. Podstatou hláskovací metody bylo spojovat hlásky ve slabiky a slabiky ve slova. Pozitivem této metody bylo to, že žáci již nečetli názvy písmen, jako tomu bylo u metody písmenkové, nýbrž vyslovali samostatnou hlásku odpovídající napsanému písmenu⁶².

V rámci výuky psaní byly na školách používány metody mechanické, především metoda kopírovací a metoda syntetická.

⁵⁹ V. ŠTVERÁK, J. MRZENA: *Felbiger a Kindermann: reformátoři lidového školství*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 116.

⁶⁰ E. ŠTRNAD: *Didaktika školy národní v 19. století*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975, s. 35.

⁶¹ J. MRZENA: *Počátky povinného všeobecně vzdělávacího školství v jižních Čechách*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980.

⁶² B. FABIÁNKOVÁ, J. HAVEL, M. NOVOTNÁ: *Výuka čtení a psaní na 1. stupni základní školy*. Brno: Paido, 1999, s. 81.

Metoda kopírovací, o které jsme hovořili již dříve, je nejstarší mechanickou metodou používanou na našich školách, jež v mnoha různých obměnách byla používána až do 20. století. Žáci si osvojovali tvary písmen tak, že jezdili po tvaru písmene. Poté jejich tvar již sami napodobovali. K nácvičku psaní byli využívány břídlíkové tabulky, na které se psalo kamínkem. Poté následovalo již psaní perem a to zpravidla husím, labutím, havraním či rákosovým.

Metoda syntetická se ve školách začínala používat kolem roku 1820. Jejím autorem je Johann Heinrich Pestalozzi. Dle této metody si žáci nejdříve nacvičovali psaní části jednotlivých písmen, až poté se učili psát celé písmeno. Nakonec pak slovo. Osvojování si tvarů jednotlivých písmen bylo velmi náročné z důvodu ozdobnosti písmen, stínových a vlasových tahů⁶³.

4.5.2 Všeobecný školský řád

6. prosince roku 1774 byl vydán tzv. *Všeobecný školský řád pro německé normální, hlavní a triviální školy ve spojených císařsko-královských dědičných zemích*, který zavedl všeobecnou vzdělávací povinnost pro děti ve věku od 6 do 12 let. Pro venkovské děti od 9 do 12 let byly možné úlevy. Z řádu je patrné významné postavení němčiny ve školní výuce, čímž Marie Terezie chtěla posílit pozici němčiny na tomto území. Zavádění německého jazyka do výuky však nebylo ani tak počinem nacionalismu panovnice, němčina zde plní roli centralizujícího státního jazyka, díky kterému mělo být dosaženo výkonnější jednotné státní správy a efektivní kontroly na chodem a rozvojem monarchie⁶⁴, a dopomoci tak k rozkvětu národního hospodářství a zvýšení životní úrovně obyvatel⁶⁵.

Všeobecný školský řád zaváděl tyto typy škol:

1. Školy triviální byly většinou jednotřídní či maximálně dvoutřídní školy určené vesnické a městské chudině. Byly zřizovány při farách, stejně jako školy farní. Tyto školy byly rovněž placené, stejně jako další typy, ale byly levnější, a navíc děti z obzvláště chudých rodin mohli být školného zproštěny. Vzhledem k potřebám žáků, kterým byly určeny, byly zaměřeny především prakticky. Obsahem výuky tedy bylo čtení, psaní, základy počítání, na vesnicích také základy polního hospodářství a ve městech pak základy průmyslové výroby. Dívky se věnovaly ručním pracem, které měly v rozvrhu významné postavení a byl jim věnován velký časový prostor. Triviální školy byly buď české nebo německé, od roku 1860 také polské. Přímým dozorcem nad školou byl místní farář, vrchním dozorcem děkan, jenž podával také úřední zprávy školní provinciálním komisím.

⁶³ R. MLČÁKOVÁ: *Grafomotorika a počáteční psaní*. Praha: Grada, 2009.

⁶⁴ T. KASPER, D. KASPEROVÁ: *Dějiny Pedagogiky*. Praha: Grada, 2008.

⁶⁵ L. ZORMANOVÁ: *Polské školství regionu Těšínského Slezska v 19. na počátku 20. století*. „Historia Scholastica“, 2/2017, s. 55–69.

2. Hlavní školy již měly tři nebo čtyři třídy a bývaly zřízeny ve všech krajích, vždy ve velkých městech. Obsahem výuky bylo náboženství, čtení, psaní, počítání, základy latiny, zeměpis, dějepis, přírodopis, sloh, kreslení, geometrie, základy hospodářství a průmyslového vzdělávání. Hlavní škola byla zaměřena také na rozvoj jazykových dovedností v německém jazyce. V první třídě byla výuka ještě vedena v mateřském jazyce, ale ve druhé třídě již z části německy, a ve třetí třídě jen německy. Ve škole byli obvykle zaměstnání tři nebo čtyři učitelé, katecheta a ředitel školy.
3. Normální škola byla zřízena v hlavních městech země nebo provincie. Obsah výuky byl totožný s obsahem výuky ve škole hlavní, ale výuka probíhala pouze v německém jazyce, a to už od první třídy. Ve škole obvykle pracovalo čtyři nebo pět učitelů, ředitel školy a katecheta. V rámci těchto škol byly pořádány i vzdělávací metodní kurzy pro učitele či při nich fungovaly preparandy, tedy školy připravující učitele triviálních a hlavních škol⁶⁶.

Existovala také povinnost výuky v pokračovací škole, která byla ustálena do 15 let věku. Výuka v pokračovací škole se konala jednou týdně, v sobotu nebo v neděli. V rámci pokračovací školy učitel s žáky opakoval dříve probrané učivo a dále ho prohluboval, také žáky učil základy korespondence, účetnictví, zahradnictví, sadovnictví a včelařství⁶⁷.

Všeobecný školní řád vnesl změnu do oblasti řízení školství. Stát získal větší prostor v rámci dozoru nad školstvím. Nad triviálním školstvím měli dozor církevní představitel, zpravidla to byl místní farář, a také světský školní dozorce, který dohlížel na ekonomické záležitosti, což byl zpravidla bohatý sedlák nebo panský úředník, jehož do funkce dosadila obec spolu s vrchností. Školní dozorce, jak světský, tak i duchovní, dohlížel na školní docházku dětí, dbal na příjem učitele, zajišťoval dřevo na topení, měl na starosti stav školní budovy. Byl ustanoven také okresní školní dozorce, což byl zpravidla děkan či vikář jmenovaný diecézí a potvrzený guberniem, který měl povinnost alespoň jednou ročně navštívit každou školu, včetně škol hlavních. Okresní dozor dohlížel na kvalifikaci učitele, dbal o příjmy učitele, dohlížel na pravidelnost výuky náboženství a zaopatření učitele a žáků učebnicemi. Nejvyšším úřadem byla Zemská školní komise Moravskoslezského zemského gubernia, jejímž hlavním úkolem bylo zřízení normálních škol.

⁶⁶ T. KASPER, D. KASPEROVÁ: *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008.

⁶⁷ J. MACURA: *Z dziejów polskiego szkolnictwa na Zaolziu*. Cieszyn: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 1998.

4.5.3 Reformy týkající se dozoru nad školami

Dozor nad školami reformoval dále Josef II. v rámci nařízení o ustanovení krajských školních komisařů z roku 1786, jenž usiloval o úplnou sekularizaci škol. Kněží jako učitelé měli být ze školy zcela vyřazeni a k posílení státního dozoru měli být vedle duchovních jmenováni světské komisaři. Komisaři museli projít veřejnými zkouškami, v rámci kterých prokazovali své pedagogické a metodické znalosti a také schopnost jednat s krajskými úřady ve prospěch školství. V každé zemi rakouské monarchie byli podřízeni vrchnímu školnímu dozorcům. Komisaři vykonali přísahu u zemského gubernia a jemu také zasílali zprávy o školách.

Změna nastala, když se vlády ujal František II. V roce 1795 pověřil František II. hraběte Jindřicha Františka z Rottenhanu, odpůrce osvícenských idejí, zřízením opravné studijní dvorské komise. Hrabě Rottenhan považoval vzdělávání poddaných za zbytečné a nebyl nakloněn ani samostatnosti učitelů. Opravná studijní dvorská komise pod jeho vedením vypracovala nový rozsáhlý školský zákoník nazvaný jako Politické zřízení školské, označovaný také někdy zkráceně jako „Schulkodex“, který začal platit jako školská norma od roku 1805 až do poloviny 19. století⁶⁸. Na jeho základě se školní dozor triviálních škol vrátil výhradně do rukou církve a rakouské elementární školství se řídilo příkazem „výchova zbožných a poslušných poddaných, nikoli pak lidí učených“⁶⁹.

4.5.4 Docházka dětí do škol

Povinnou školní docházku nebylo možné Všeobecním školním řádem zavést, neboť ještě neexistovala dostatečně početná síť škol a ani takové množství učitelů, které by bylo potřebné pro vzdělávání všech dětí od 6 do 12 let. Jednalo se tedy pouze o vzdělávací povinnost, kterou dítě mohlo realizovat i v domácím prostředí. Ke zpřísnění pravidel týkající se vzdělávací povinnosti docházelo až za Josefa II., který již za neposílání dětí do škol uzákonil sankce, ve formě peněžité pokuty, veřejných prací či jednodenního vězení⁷⁰. Tato opatření měla za úkol motivovat rodiče z nižších vrstev, aby své děti do školy posílali. Nízká docházka do školy však byla stále problémem, který byl způsoben potřebou dětské pracovní síly, chudobou rodin, vzdáleností bydliště dítěte od školy.

⁶⁸ J. BARTOŠOVÁ, J. ŠIMEK, M. ŠUSTOVÁ: *Od školdozorce k inspektorovi. Historie školní inspekce*. Praha: Česká školní inspekce ve spolupráci s Národním pedagogickým muzeem a knihovnou J.A. Komenského, 2019.

⁶⁹ V. ŠTVERÁK, J. MRZENA: *Felbiger a Kindermann: reformátoři lidového školství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 116.

⁷⁰ L. ZORMANOVÁ: *Polské školství regionu Těšínského Slezska v 19. na počátku 20. století*, „Historia Scholastica“, 2/2017, s. 55–69.

V roce 1772, jak již bylo dříve zmíněno, chodilo v Těšínském a Bíleckém knížectví do venkovských škol při farách pouze 310 dětí z 25696 dětí školou povinných⁷¹. V roce 1782 chodilo do školy ve fryštátském děkanátu ze 1116 dětí školou povinných pouze 85 žáků, v karvinském děkanátu z 836 dětí školou povinných jen 32 žáků⁷². Ještě v první polovině 19. století museli učitelé, kněží i úřady bojovat za řádnou školní docházku dětí. Zvláště chudé rodiny, především u děvčat, tuto povinnost zanedbávali.

V roce 1808 bylo na území Těšínského Slezska 60 katolických škol a 25 škol evangelických. Ačkoliv již byla zavedena vzdělávací povinnost, je ze statistických údajů stále patrné, že frekvence školní docházky chudých dětí do školy je velmi nízká, v katolických školách činí 47% a ve školách evangelických 50%. Například v Německé Lutyni navštěvovaly zdejší školu jen 4 děti ze 156 školou povinných. Uvádí se, že tato skutečnost byla zapříčiněna tím, že rodiče potřebovali děti k práci v domácnosti, k péči o malé sourozence, k pasení dobytka. Dalším faktorem, který tuto situaci zavinil byla vzdálenost školy, od některých vesnic, které pod tuto školu spadaly. Navíc chudí rodiče neměli pro své děti vhodný oděv, ve kterém by mohli jít do školy, a už vůbec nebyli schopni platit školné⁷³.

Na území Třinecka napomáhal ke zvýšení školní docházky dětí mecenáš hrabě František Josef Wilczek, majitel velkostatku v Konské, který obnovil nadaci svého dědečka a pro podporu vzdělanosti dětí a pro chudé poddané žijící na jeho panství založil fond ve výši 29350 zlatých rýnských, z něhož 1185 zlatých poukázal na vzdělávání dětí na svých panstvích v Konské, Věřbici a Budišovicích⁷⁴.

Na území Těšínského Slezska se stávali nejlépe vzdělanou náboženskou komunitou Židé, kteří vždy přikládali vzdělání velký význam. Josef II. jim nařídil, aby užívali jako úřední jazyk němčinu a umožnil vzdělávání na všech stupních škol včetně univerzit. V tolerančním patentu bylo stanoveno, že židovské děti mají navštěvovat nejbližší školu, přičemž se na ně nevztahuje výuka náboženství. Mohou ovšem také vzdělávat své děti soukromými učiteli, kteří však museli ve státních školách vyššího stupně složit pedagogickou zkoušku. Tato ustanovení byla převzata do Politického zřízení školského z roku 1805, které v Rakousku platilo do roku 1869. Židé po dlouhou dobu posílali své děti k soukromým židovským učitelům, aby nebylo zanedbáváno ani jejich vzdělávání v rámci židovského náboženství. V Těšíně fungovala taková neoficiální škola na úrovni ješivy tedy židovské školy vyššího vzdělání určené ke studování Talmudu, představující

⁷¹ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

⁷² K. BŘEZINA: *Památník vydaný na oslavu osmdesátiletí obecné školy „U Kostela“ v Německé Lutyni na Těšínsku*. Německá Lutyně: Místní školní rada, 1927.

⁷³ K. BŘEZINA: *Památník vydaný na oslavu osmdesátiletí obecné školy „U kostela“ v Německé Lutyni na Těšínsku*. Místní školní rada v Německé Lutyni 1927.

⁷⁴ K. JAWORSKI: *220 let školství v Konské*. Třinec–Konská–Ossówki: PZKO, 2011.

soupis rabínských diskusí zaměřených na oblast židovského zákona a etiky, a židovského náboženského práva, halachy, kterou vedl těšínský rabín L. Glücklich. Výuka židovských dětí však tradičně začínala v počáteční škole zvané cheder, určené pro děti do 6 do 13 let, kde se učili číst, psát, počítat a základům židovského náboženství. Úřady však rázně proti těmto nekompetentním, „pokoutním” školám zakročily a pro zajištění toho, že se Židé budou vzdělávat v německých školách, stanovily tolerovaným Židům podmínku k uzavření sňatku, kterou bylo vysvědčení o ukončení německé školy. Co zapříčinilo, že většina židovských dětí, chlapců i děvčat, navštěvovala ještě před rokem 1848 německé obecné a měšťanské školy⁷⁵.

4.5.5 Josefínské reformy a rozvoj školství

K rozvoji školství napomohly významně i další reformy zaváděné Josefem II., jako zušení nevolnictví či toleranční patent, který umožnil vyznávat nejen katolické náboženství, ale také luteránské, kalvínské a ortodoxní křesťanské vyznání, od roku 1782 bylo tolerováno také židovské náboženství. Zmíněné církve měly spolu s tolerováním víry povoleno v obci, v níž se nacházelo alespoň 100 rodin daného vyznání, zakládat své soukromé školy a samy si zajistit do nich učitele, které pak platila náboženská obec. Tento učitel podléhal stejně jako učitel katolické školy doзору státních školních rad⁷⁶.

Dekrety a nařízení vydávané za Josefa II., které měly za úkol zvýšit kontrolu nad školstvím a školní docházkou dětí byly opublikovány v několika dílné publikace nazvané *Vollständige Sammlung aller seit den glorieichistes Regierungsantritt Joseph des Zweyten für die k.k. Erbländer ergangengen höchsten Verordnungen und Gesetze, Th. I–IX: Die Verordnungen und Gesetze von Jahre 1780 bis 1790, Wien 1788–1792*⁷⁷.

4.5.6 Střední školy

Na školy hlavní a normální navazovaly školy střední, jimiž byly jak již dříve fungující latinské školy neboli gymnázia, tak také střední odborné školy.

Latinské školy (gymnázia) reorganizované patentem z roku 1775 byly určeny pro děti z bohatých rodin. Gymnázia přijímala ke studiu chlapce po třetí třídě

⁷⁵ J. SPYRA: *Ztracený svět Židů na Těšínském Slezsku*. Český Těšín: Ducatus Teschinensis, o.s., ve spolupráci s Muzeum Śląska Cieszyńskiego, 2013.

⁷⁶ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

⁷⁷ M. BOGUS: *Nauczyciele szkół ludowych Śląska Cieszyńskiego w XIX i na początku XX wieku, uwarunkowania prawne i zawodowe*. Český Těšín–Częstochowa, 2013.

normální nebo hlavní školy, kteří úspěšně vykonali zkoušku v německém jazyce. Gymnázia měla tři třídy gramatické a dvě humanitní. Na ně na některých gymnáziích navazovalo dvouleté studium filozofie, které představovalo přípravu na vysokou školu.

V době, kdy se vlády ujala Marie Terezie, byla gymnázia především v rukou jezuitů. Marie Terezie již roku 1752 zavedla státní dozor nad těmito školami a zrušila také jezuitský řád a s ním i jezuitská gymnázia. Nechala pro gymnázia vytvořit závazné učební osnovy, jejichž autorem byl piarista, prefekt savojské akademie, Gratian Marx. Učební osnovy nařizovaly studium matematiky, přírodních věd, historie a moderních jazyků, zejména francouzštiny a italštiny. Marie Terezie prosazovala na středních školách také výuku latinského jazyka, který byl vyučován od 3. ročníku střední školy, ale v roce 1781 se od výuky latiny ustoupilo. Za vlády Josefa II. se od roku 1781 na gymnáziích vyučovalo německy. Negativem tereziánské reformy v kontextu gymnázií byla podstatná redukce gymnaziální sítě. Reforma snížila jejich počet v Čechách na pouhých 13, na Moravě a v rakouské části Slezska zůstalo pouze 7 gymnázií.

Nedílnou součástí tereziánské reformy bylo zavedení odborných škol podle reformního plánu kancléře Václava Antonína Kounice. V padesátých letech 18. století tak fungovala orientální akademie, vojenská akademie ve Vídni, hornická škola, inženýrská škola nebo reálná obchodní akademie⁷⁸. Byly zavedeny také reálky, první již roku 1770 ve Vídni, další roku 1829 v Rakovníku⁷⁹.

Marie Terezie, vydala řadu nařízení týkajících se středních škol, zefektivnila jejich organizaci, zavedla přijímací zkoušky i závěrečné zkoušky, systém školních komisí, státní dozor nad těmito školami.

Vážnou roli v rámci středních škol na území Těšínska sehrálo koncem 18. století evangelické gymnázium, které roku 1704⁸⁰ obnovilo svou činnost díky školnímu inspektorovi evangelických škol Bartelmusovi. Gymnázium se vyznačovalo velmi vysokou úrovní vzdělávání. Od roku 1813 se transformovalo na teologické gymnázium, a roku 1846 byly při této škole otevřeny kurzy filozofie, které měly připravit studenty pro studium na vysoké škole. Výuka na univerzitách byla realizována pouze v němčině a latině⁸¹. Na tomto gymnáziu studovalo také mnoho významných a vysoce vzdělaných Židů, jež dosáhli vysokoškolského vzdělání. Přijetí na střední školy, tedy i na toto gymnázium, bylo zpočátku pro Židy obtížnější a židovské gymnázium neexistovalo. První

⁷⁸ J. BARTOŠOVÁ, J. ŠIMEK, M. ŠUSTOVÁ: *Od školdozorce k inspektorovi. Historie školní inspekce*. Praha: Česká školní inspekce se spoluprací Národním pedagogickým muzeem a knihovnou J.A. Komenského, 2019.

⁷⁹ M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

⁸⁰ K. JAWORSKI: *220 let školství v Konšké*. Třinec-Konšká-Ossówki: PZKO, 2011.

⁸¹ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

student židovského vyznání byl na gymnázium v Těšíně přijat roku 1806. Počet židovských studentů tohoto gymnázia se však ve třicátých a čtyřicátých letech 19. století rozrostl⁸².

4.5.7 Univerzity

Za panování Marie Terezie došlo také k zreformování vysokých škol. Gerhard van Swieten, osobní lékař Marie Terezie, který působil rovněž jako profesor patologie na lékařské fakultě vídeňské univerzity, svým vlivem na Marii Terezii podnítil reformy rakouského vysokého školství, zvláště vídeňské a pražské univerzity, na nichž se zasadil o inovaci studia. Roku 1759 jako člen dvorské studijní komise vytlačil jezuity z jejich pozic v akademickém senátu a nahradili je členy z řádů augustiniánského a dominikánského, což velmi ovlivnilo univerzity ve Vídni i v Praze. Gerhard van Swieten převzal po jezuitěch úřad cenzora a začal reformovat lékařskou fakultu⁸³. V rámci studia medicíny propojil teoretickou a praktickou výuku, když zavedl klinickou praxi. Po nástupu Josefa II. na trůn došlo k likvidaci některých univerzit, v Rakousku zůstaly nakonec pouze tři university: ve Vídni, v Praze a ve Lvově⁸⁴.

Na konci 18. století a především v první polovině 19. století začali Židé z Těšínského Slezska studovat také na vysokých školách. Prvním známým vysokoškolským studentem pak byl Moses z Frýdku, který byl přijat roku 1765 na berlínskou univerzitu. Heimann Holländer z Těšína ukončil roku 1802 univerzitu ve Frankfurtu nad Mohanem a získal jako první student židovského vyznání doktorský titul v oboru medicíny. Ve třicátých letech 19. století pak již studenti těšínského gymnázia častěji pokračovali ve studiu na univerzitách, zejména ve Vídni⁸⁵.

4.5.8 Učitelé a příprava budoucích učitelů

Felbigerem vypracovaná školská reforma řešila i otázku vzdělávání pro učitele triviálních a hlavních škol. Tato příprava byla realizovaná na preparandách, jež byly otevřeny při normální škole, později fungovaly i u některých hlavních škol. Preparandy se zaměřovaly na nácvik praktických dovedností⁸⁶.

⁸² J. SPYRA: *Ztracený svět Židů na Těšínském Slezsku*. Český Těšín: Ducatus Teschinensis, o.s., ve spolupráci s Muzeem Śląska Cieszyńskiego, 2013.

⁸³ I. KAZIMOUR: *Historie českého zdravotnictví*. Praha: Martin Koláček, 2016.

⁸⁴ V. ŠTVERÁK: *Dějiny pedagogiky*. Díl 2. Praha: Univerzita Karlova, 1981.

⁸⁵ J. SPYRA: *Ztracený svět Židů na Těšínském Slezsku*. Český Těšín: Ducatus Teschinensis, o.s., ve spolupráci s Muzeem Śląska Cieszyńskiego, 2013.

⁸⁶ F. MORKES: *Učitelé a školy v proměnách času*. Plzeň: Pedagogické centrum, 1999.

Uchazeč o studium nesměl být mladší 17 let a musel úspěšně vykonat přijímací zkoušku⁸⁷.

Pro učitele triviálních škol zde byly realizovány tříměsíční kurzy, které se zaměřovaly na pedagogiku, didaktiku, metodiku trivie, náboženství, biblickou dějpravu. Pro učitele na škole hlavní pak byly určeny rozsáhlejší i obsáhlejší šestiměsíční kurzy, které byly také zaměřeny na výuku dějepisu, zeměpisu, přírodopisu a industriálního vyučování. V rámci tříměsíčního i šestiměsíčního kurzu se budoucí učitelé seznamovali s novou Felbigerovou metodou, hospitovali na školách a také si připravovali vlastní vyučovací hodiny, na kterých byli podrobeni hospitaci. Preparand bylo v rámci celé monarchie málo a pro mnoho budoucích učitelů to znamenalo, že museli na dobu několika měsíců pobývat mimo domov. První normální škola, při kterých také fungovala preparanda, byla zřízena roku 1771 ve Vídni a roku 1775 v Praze na Malé Straně, později také v Opavě. Délka kurzu v rámci preparand se postupně prodlužovala, roku 1832 byla délka kurzu pro učitele triviálních škol šest měsíců a pro učitele hlavních škol rok, s prodlužováním délky kurzu také postupně přibýval i obsah učiva, se kterým se budoucí učitelé seznamovali (postupem času byl obsah učiva doplněn o následující předměty: mluvnici a pravopis, zeměpis a dějepis pro učitele triviálních i hlavních škol, přírodopis a přírodopis, což bylo označení pro vyučovací předmět, který spojoval znalosti dnešní fyziky a chemie), až se roku 1869 staly z preparand učitelské ústavy poskytující středoškolské vzdělání. Přípravné kurzy byly ukončeny odbornou zkouškou před školním dozorcem, na základě které bylo vystaveno osvědčení, jímž se mohl absolvent prokazovat při ucházení se o pracovní místo učitelského pomocníka. O místo samostatného učitele pak se mohli hlásit kandidáti, kteří alespoň jeden roku působili na škole a měli nejméně 20 let. Ti pak opět před školním dozorcem vykonávali zkoušku učitelské způsobilosti. Po jejím složení již byli samostatnými učiteli⁸⁸.

Jak takováto zkouška vypadala nám ilustruje kniha z Paměti školních pomocníků Josefa Růžičky a Josefa Bělonožníka. Zde dokládám vzpomínku Josefa Bělonožníka, která popisuje, jak vykonával odbornou zkoušku v roce 1838. Tedy, jak se ze školního pomocníka stal učitelem:

„Uplynulo pět měsíců, co jsem tam byl, a v Církvici byla v kostele ohlášená na velikonoční pondělek púleťní zkouška. Já jsem byl k tomu již úplně připraven. Na to odpoledne přišel pan farář Javornický z Církvice a domácí sousedé. Zkouška dopadla tak dobře, že se pan farář nad tím tuze divil a obzvláště se mu líbilo počítání z hlavy. Po skončené zkoušce jsem byl pozván k panu rychtáři s panem farářem na hody a tu jsem musel panu faráři ty pravidla o počítání z hlavy vysvětlovat a on povídal, to že ještě nikdy neslyšel a proto

⁸⁷ J. HORÁK, M. KRATOCHVÍL: *Stručné dějiny vývoje školy a pedagogického myšlení*. Liberec: Technická univerzita, 2005.

⁸⁸ Z. VESELÁ: *Vývoj české školy a učitelského vzdělávání*. Brno: Masarykova univerzita, 1992.

ho to velice překvapilo a doložil, že jest mne škoda pro Neškaredice, já že bych mohl na větší škole více působit a též se divil, že ty děti v tak krátkém čase tak daleko pokročily. Na druhý den jsem byl objedнан si přijít k němu pro vysvědčení, které mi tuze rád udělil. Jeho podpis zní následovně: Joh. Javornický, Pfarer, bisch. Notar Inhaber der gold. Verdienstenmedaile. Též jsem musel u něho zůstat na oběd⁸⁹.

Pro učitele v habsburské monarchii byla velmi důležitá znalost německého jazyka. Z toho důvodu bylo od roku 1776 pro učitele povinné také absolvování zkoušky z německého jazyka. Jelikož se ukázalo, že také někteří učitelé mají velmi špatnou znalost němčiny⁹⁰, vyšlo roku 1784 nařízení, které dovolovalo, aby na školách byli ponecháni i učitelé, kteří neumějí německy, ale zároveň nařizovalo, aby nová pracovní místa na pozici učitelů již byla obsazována přednostně těmi uchazeči, kteří umí jak česky, tak i německy⁹¹. Také kvalifikace některých učitelů, především na vesnických triviálních školách byla nízká. Například v letech 1801–1838 učil v Konské Jan Kajzar, který uměl jen číst a psát a na vojně se naučil základy němčiny⁹².

Pracovní a ekonomické podmínky učitelů triviálních škol byly velmi skromné. Zatímco učitelé hlavních a normálních škol byli ve stavu úřednickém a od roku 1804 dostávali penzi⁹³. Do roku 1785 učitelé triviálních škol žili z plateb rodičů a byli odměňováni pouze v naturáliích. Je však třeba si uvědomit, že práce učitele v triviální škole nebyla jedinou prací, kterou tyto osoby vykonávaly, často byl učitel také varhaníkem, kostelníkem, zvoníkem, řemeslníkem apod. Roku 1785 byla přijata tzv. kongrua, podle níž část odměny pro učitele musela již být vyplácena v peněžní formě. I po zavedení kongruy však byly podmínky pro učitele stále velmi špatné, umocňovány také tím, že si učitelé museli sami platit pomocné učitele pracující v jejich škole. Po roce 1820 si již naštěstí společnost uvědomuje, že vybírání školného a naturálií ubírá učiteli na autoritě a danému povolání na vážnosti. Proto se pak vybíráním školného začali zabývat rychtáři⁹⁴.

Někteří školní dozorcí se na Těšínsku angažovali v otázce zlepšení finančních podmínek učitelů triviálních škol, takovým byl například Mateusz Opolski. Roku 1815 Moravskoslezské zemské gubernium zvýšilo platy učitelům triviál-

⁸⁹ K. ČERMÁK: *Z Pamětí školních pomocníků Josefa Růžicky (1820–1834) a Josefa Bělonožníka (1828–1872)*. Čáslav 1907, s. 38–39.

⁹⁰ A. KUBACZ: *Szkolnictwo na Śląsku Cieszyńskim w pierwszej połowie XVIII wieku*. Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka“ 2005, nr 60, s. 125–155.

⁹¹ L. ZORMANOVÁ: *Polské školství regionu Těšínského Slezska v 19. na počátku 20. století*. „Historia Scholastica“, 2/2017, s. 55–69.

⁹² K. JAWORSKI: *220 let školství v Konské*. Třinec–Konská–Ossówki: PZKO, 2011.

⁹³ E. STRNAD: *Vlastenecký učitel*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955.

⁹⁴ F. MORKES: *Učitelé platy, evergreen několika století*. „Učiteléské noviny“, č. 22, 2005, s. 15–17.

ních škol, ale pouze v případě, že nedostávali plat v naturáliích. Jelikož učitelé triviálních škol neměli nárok na penzi, pracovali prakticky až do své smrti, od vyučovací povinnosti mohli být uvolněni v případě vážné nemoci a s ní spojené neschopnosti práci učitele vykonávat. Učitelé nosili uniformu, tmavozelený plášť s hnědočervenými klopami a límcem⁹⁵.

⁹⁵ K. JAWORSKI: *220 let školství v Kanské*. Třinec–Kanská–Ossówki: PZKO, 2011.

Školství na území Těšínského Slezska od roku 1848 do roku 1918

V letech 1848 až 1918 prožívá Rakouské Slezsko velmi dynamický vývoj. Dochází k výraznému rozvoji hospodářství, zejména v části Těšínského Slezska a k ní přilehlého pásu Moravy a k formování ostravské průmyslové oblasti, která představovala nejprůmyslovější část celé monarchie. Spolu s rozvojem průmyslu se Těšínsko stalo také nejlidnatější částí Rakouského Slezska, měnila se jeho profesní, sociální i národnostní struktura¹.

V období neoabsolutismu se nejvyšším politickým orgánem ve Slezsku stalo Místodržitelství se sídlem v Opavě, pod které spadalo rovněž i Těšínské Slezsko. Roku 1854 bylo Místodržitelství přeměněno na Zemskou vládu v čele se zemským prezidentem, což byl závažný krok z hlediska svébytnosti Slezska².

5.1 Ekonomický rozvoj a potřeba nové pracovní síly

V rámci celé středoevropské ekonomiky je pro období od poloviny 19. století do první světové války charakteristický rozvoj nové techniky a technologie ve výrobě, zejména prostřednictvím pohonné hmoty, stálý růst průmyslových ekonomických aktivit. V souvislosti s průmyslovým rozvojem dochází k proměnám ve struktuře i každodenním životě společnosti.

Rakouské Slezsko a zvláště území Těšínského Slezska stanulo z hlediska ukazatelů ekonomického rozvoje v popředí³.

V poslední čtvrtině 19. století se mohutně rozvíjelo hutnictví a hornictví, s čímž souviselo mohutné přistěhovatelství z Haliče, zejména Poláků, ale také i Židů. Průmyslová výroba si však kromě nekvalifikovaných, často negramot-

¹ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

² A. REBROVÁ: *Karviná. Radnice v proměnách času*. Karviná: Oddělení správy zámku a majetkové péče Magistrátu města Karviná, 2008.

³ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

ných Haličanů žádala také kvalifikované pracovní síly na pozice inženýrů, techniků, ti přicházeli především z Čech a Moravy.

Na slezském terénu Ostravsko-karvinského revíru se v prvním desetiletí 20. století těžilo uhlí už v 29 dolech. Na území Těšínska, Fryštátska a Frýdecka docházelo k poklesu továrního a řemeslnického textilního podnikání a k vzestupu těžkého průmyslu. Železářny představovaly ve svém odvětví zlášť významný podnik. Významnými podniky byly železářny na Těšínsku a ve Vítkovicích. V roce 1882 pracovalo v železárnách na Těšínsku 1061 dělníků, v roce 1890 již 1321, poté již jejich počet klesal. Za války docházelo k militarizaci v těžkém průmyslu. Úsilí o maximalizaci těžby se na počátku války výrazněji neprojevovalo, neboť se počítalo s tím, že válka bude krátká. Proto bylo mnoho horníků odvedeno na frontu. Když se však ukázala perspektiva dlouholeté války, byli mnozí horníci a hutníci vyreklamováni z fronty. Prodlužovala se pracovní doba, nedostatek pracovních sil byl řešen zaměstnáváním žen, nekvalifikovaných sil a válečných zajatců. Rostoucí poptávka umožňovala libovolné zdražování cen uhlí, železa a ocelí⁴.

Jistou úlohu v hutnictví sehráli také Židé, kteří po roce 1890 vlastnili továrny na zpracování kovů v Bohumíně-Šunychlu a také v hornictví, kde skupina Židů z Moravské Ostravy založila společnost s názvem Dziedzice Montwanwerk, pod jejíž hlavičkou zprovoznila důl Silesia v Dziedzicích. Známa byla také společnost Gebrüder Gutmann, která se rychle rozvinula v jeden z největších obchodních a průmyslových koncernů. K jejich majetku patřily doly v Orlové, Lazích, Doubravě a v okolí Moravské Ostravy a také papírny ve Vratimově⁵.

Od roku 1805 náležely železářny do obrovského majetkového komplexu Těšínské komory, jejíž vlastníkem byl v letech 1847–1896 mimořádně bohatý arcivévoda Albrecht. Ten však o správu svých majetků na Těšínsku projevoval jen velmi malý zájem, jelikož se zaměřoval na své rozsáhlé majetky v rámci monarchie. Po smrti arcivévody Albrechta zdědil jeho majetek synovec arcivévoda Fridrich, známý jako Bezručův „markýz Gero“, pro kterého byly příjmy z Těšínské komory již mnohem důležitější a přistoupil k zmrazení dosavadní relativně příznivé sociální politiky vůči hutnímu průmyslu a důlnímu dědictví⁶.

Židé měli významnou úlohu i v jiných odvětvích průmyslu a v obchodu. Podnikali zejména v těch odvětvích, které jim zajišťovaly již po generace obživu. Na Těšínském Slezsku fungovalo mnoho rodinných firem, jež se zaměřovaly na výrobu alkoholu, zejména na rakousku specialitu, vysokoprocentní bylinné likéry. Ze známých likérek můžeme jmenovat likérku Gustava Lichtensteina z Morav-

⁴ J. SZYMECZEK, K. NOWAK: *Poláci v Těšínském Slezsku do roku 1918*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.

⁵ J. SPYRA: *Ztracený svět Židů na Těšínském Slezsku*. Český Těšín: Ducatus Teschinensis, o.s., ve spolupráci s Muzeum Śląska Cieszyńskiego, 2013.

⁶ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

ské Ostravy, Moritze Fasala v Těšíně, Samuela Spritze v Těšíně, rodiny Altmanů ze Skočova. Mezi jednu z největších likérů také patřila likérka Hermanda Löwa v Koloredově u Frýdku. Židé byli také významnými výrobci piva. Vlastnili první bílský parní pivovar založený roku 1867. Významné byly také židovské textilní továrny v Bílsku a Bělé například továrna Teodora Poláka, Karla Bachrara. Židovské textilní továrny byly také ve Frýdku, továrna Josefa Munka, která zaměstnávala více než 100 lidí. Židé také působili v bankovní sféře, zakládali soukromé banky, příkladem může být Albert Wechsberg, který začal podnikat v Šenově a později se stal majitelem významné banky v Moravské Ostravě. Židé také vedli hostince, hotely, resturace, obchody, pekárny, lékárny či pošty⁷.

Od 1. poloviny 19. století se důležitou surovinou stává cukrová řepa pro nastupující cukrovarnický průmysl. Dochází k poklesu chovu ovcí. Tento pokles se nedotkl pouze významné vlnářské oblasti v Bílsku a Bělé a jejího okolí⁸.

Pro rozvoj průmyslu byl nezbytný také růst dopravy, vzhledem k možnostem uplatnit se na rozsáhlejšímu trhu. V roce 1850 železniční dopravu zajišťovala na území Slezska jediná trať a to úsek mezi Suchdolem nad Odrou a Petrovicemi na Severní Ferdinandově dráze. Do roku 1880 se rozšířila o další tratě v délce 273 km. Do konce 70. let vystavěné železnice navazovaly na Severní dráhu. Nejvýznamnějšími mezi nimi byly tratě Svinov – Opava (dokončena roku 1855), Bohumín – Mosty (dokončena roku 1871) s pokračováním na Košice, Kunčice – Baška na trati Moravská Ostrava – Frýdlant (dokončena roku 1871)⁹.

V 60. letech 19. století dochází v Karvině k rozvoji lázeňství, na jehož počátku stál roku 1862 pokusný vrt na panství Ráj, které leží mezi Darkovem a Stonavou, jehož majitelem byl baron Jiří Bess z Chrostiny. Namísto černého uhlí však ze země vytryskl gejzír slané vody. Antonín Fiedler, osobní lékař pana barona, dostal nápad slanou vodu zvanou solanka ohřívat a koupat v ní dobrovolníky a následně analyzovat léčivý účinek zdejší mineralizované vody. Ukázalo se, že solanka má léčebné účinky, zejména na bolavá záda a klouby. Hrabě Jiří Bess chtěl ale pádnější argument a tak poslal vzorek solanky k rozboru na vídeňskou lékařskou fakultu. V dobrozdání, které od lékařské fakulty získal, stálo, že solanka má dvojnásobně vyšší procento jódu a bromu než nejučinnější prameny v hornorakouském Hallu. Na základě tohoto dokumentu si pak baron Jiří Bess zažádal u zemské vlády v Opavě o povolení ke zřízení Lázeňského místa Ráj a začal s výstavbou lázeňského domu¹⁰.

⁷ J. SPYRA: *Ztracený svět Židů na Těšínském Slezsku*. Český Těšín: Ducatus Teschinensis, o.s., ve spolupráci s Muzeem Śląska Cieszyńskiego, 2013.

⁸ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

⁹ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

¹⁰ K. LEDNICKÁ: *Šikmý kostel románová kronika ztraceného města léta 1894–1921*. Ostrava–Svinov: Bílá vrána, 2020.

5.2 Rozvoj osídlení a obyvatelstvo

Území Těšínského Slezska bývalo z hlediska etnografického oblasti s přechodnou kulturou. Těšínské nářečí dominovalo na většině území, český jazyk pak spíše při hranici s Moravou, tedy Polská Ostrava a její okolí a Frýdecko. Elementy německé kultury pak převažovaly v Bílsku.

Počet obyvatel polské národnosti se v tomto období zvýšil díky vlně migrantů z Haliče, a to především koncem 19. století a na počátku 20. století, kdy na území přišla největší vlna haličských přistěhovalců. Obyvatelé Haliče se usídlili zejména v Ostravě a přilehlých obcích za účelem nalezení lepšího pracovního uplatnění a vyšších výdělků než by měli ve své domovině a které zde mohli mít na šachtách a železárnách¹¹. Z Haliče také přicházelo po roce 1850 na Těšínské Slezsko i židovské obyvatelstvo, které zde podnikalo ve službách či bylo zaměstnáno v rozvíjejícím se průmyslu¹². S rozvojem průmyslové výroby byla spjata také přistěhovalecká vlna obyvatel z Čech a Moravy, kteří zde pracovali jako úředníci, strojní a důlní inženýři a techničtí dozorcí.

Jelikož přistěhovalci většinou přicházeli s celou svou rodinou a stěhovali se zde natrvalo, vznikaly v blízkosti továren a šachet dělnické kolonie určené dělníkům a jejich rodinám. Dělnické kolonie se skládaly z přízemních zděných domů, v nichž bydlelo čtyři až osm rodin¹³. Většina bytů v koloniích určených pro dělníky měla kuchyň a jeden pokoj, úředníci a inženýři pak bydleli ve vilách, kde měli k dispozici byt s kuchyní a tři nebo čtyři pokoje. V blízkosti kolonie se nacházela také škola¹⁴. K bytu v dělnické kolonii patřil také malý sklep většinou využívaný k uskladnění brambor, každá dělnická rodina měla svoje malé hospodářství, malou zahrádku se záhonky, s chlévem pro kozu či prase, kurník a kůlnu na nařadí. Mezi domy v dělnické kolonii se nacházel volný prostor o rozměru 100 m², který plnil funkci náměstíčka, na němž se scházeli obyvatelé kolonií a hráli si tam také často jejich děti¹⁵.

Můžeme tedy konstatovat, že průmyslový rozvoj zapříčinil z demografického hlediska výrazný přírůstek obyvatelstva. Největší přírůstek obyvatelstva zaznamenala Karviná a sousední město Fryštát. V roce 1880 žilo na území města Fryštátu 2690 obyvatel, v roce 1910 jich bylo již 3669 a v roce 1921 již zde žilo

¹¹ J. CHLEBOWCZYK: *Nad Olzą. Śląsk Cieszyński w wiekach XVIII, XIX i XX*. Katowice: Wydawnictwo Śląsk, 1971.

¹² J. SPYRA: *Ztracený svět Židů na Těšínském Slezsku*. Český Těšín: Ducatus Teschinensis, o.s., ve spolupráci s Muzeem Śląska Cieszyńskiego, 2013.

¹³ K.D. KADŁUBIEC: *Skoro zapómniane. O radostech a strastech staré Karviné*. Karviná: Město Karviná, 2002.

¹⁴ I. HAJZLEROVÁ, V. MATROSOVÁ: *Karviná. Zmizelá Morava a Slezsko*. Praha–Litomyšl: Paseka, 2009.

¹⁵ K. RZYMAN: *Kolonie górnicze i życie w nich. Kalendarz śląski*. Český Těšín: Zarząd główny Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Republice Czeskiej 2006.

7653 obyvatel¹⁶. A v rámci celého území Těšínského Slezska přírůstek obyvatel za deset let, tedy od roku 1890 do roku 1900, činil 48400 obyvatel, což činí 55,89%. Přírůstek obyvatel tvořili hlavně obyvatelé Haliče. Tehdy se začalo objevovat heslo „Ostrawica – polska granica“¹⁷.

5.2.1 Proces národnostního vyhraňování obyvatelstva a germanizační úsilí školství

Proces národnostního vyhraňování slovanského obyvatelstva zejména na Těšínsku byl značně komplikovaný, což přispívalo k udržování politických pozic Němci. Ti si toho byli vědomi, a proto považovali zdejší obyvatelstvo za lidi nižší kategorie a ideu o nadřazenosti německého národa se snažili vštípit také místním obyvatelům¹⁸, zejména prostřednictvím školství, zvláště pak středních škol, kultivovali ve studentech myšlenku o nadřazenosti německé kultury a německého jazyka.

Na území Těšínského Slezska žilo mnoho obyvatel, kteří se postupně ztotožňovali s ideou, že místní lidé, Slezané (Ślązacy), kteří hovoří místním těšínským nářečím, mluví jazykem, který je propojením německého, českého a polského jazyka. Pro označení tohoto jazyka se počalo používat výrazu *wasserpolskisch*, a vzhledem k prosazování v rámci habsburské monarchie ideje o nadřazenosti německé kultury a německého jazyka, došli k přesvědčení, že jejím bližší německá kultura¹⁹. Roku 1909 zde vznikla Slezská strana lidová (Śląska Partia Ludowa) pod vedením Józefa Koźdonia, která zastupovala slezské obyvatelstvo mluvící těšínským nářečím, které v rámci sčítání lidu bylo započítáváno k Polákům, zastávající proněmeckou orientaci. Své myšlenky tato strana propagovala především na stranách časopisu „Ślżak“, kde prezentovala nutnost slezského separatizmu. Strana upozorňovala na odlišnost Slezanů od ubohých přistěhovalců z Haliče, také zde popisovala nadřazenost slezské kultury, která má velmi blízko ke kultuře německé²⁰.

Prvním elementem národního uvědomění byl národní jazyk. Na území Těšínského Slezska toto vymezení stanovilo problém. Jelikož lid používal přede-

¹⁶ A. REBROVÁ: *Karviná. Radnice v proměnách času*. Karviná: Oddělení správy zámku a majetkové péče Magistrátu města Karviná, 2008.

¹⁷ J. CHMELAŘ: *Polska mniejszość narodowa w Czechosłowacji*. Praha: Czechosłowackie Towarzystwo dla studium zagadnień narodowościowych, 1935.

¹⁸ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

¹⁹ J. MACURA: *Z dziejów polskiego szkolnictwa na Zaolziu*. Cieszyn: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 1998.

²⁰ K. NOWAK, J. FRIEDL, S. ZAHRADNÍK, I. BARAN, J. SZYMECZEK: *Pierwsza Niepodległość*. Cieszyn, 2008.

vším těšínské nářečí, bylo pro zdejší obyvatelstvo těžké učinit rozhodnutí, zda se cítí být Poláky či Čechy. Lidé často tvrdili, že „nemluví ani polsky ani česky, ale po našem“.

Sčítání lidu realizované za Rakouska-Uherska pracuje pouze s jazykem jako s klíčovým elementem, dle kterého určuje národnost daného člověka. V rámci sčítání lidu pak byli mezi polské obyvatelstvo započítáváni také lidé, kteří uvedli, že hovoří těšínským nářečím. Často také představitelé polského národního hnutí přesvědčovali tyto lidi o tom, že těšínské nářečí je nářečím polského jazyka, ke kterému má také blíže než k jazyku českému. Na základě této teze pak lidé, kteří uváděli, že hovoří pouze těšínským nářečím zařazovali jako Poláky a nikoliv Čechy. Tímto způsobem například přesvědčoval lid v Polské a Německé Lutyni a Skřechoni kněz Zmijka, který zdůrazňoval, že nářečí, jež užívají nepatří k nářečím českoslezským, ale polskoslezským²¹. Také v dnešní době se setkáváme se zařazováním těšínského nářečí mezi nářečí polskoslezské, například v pracích Jadwigi Wronicz²² nebo Janiny Labochy²³, které konstatují, že obyvatelé Těšínského Slezska po obou stranách hranice používají nářečí, které se započítává do nářečí polských a je součástí slezského dialektu.

O nekorektnosti rakouského sčítání lidu hovoří následující příklad. V Rychvaldě se dle spisu o sčítání lidu nacházelo 11 Čechů. Na druhou stranu víme, že zde v dané době fungovala česká městská soukromá škola, kterou navštěvovalo 600 dětí. Proto nás pak nemůže překvapit informace, že již roku 1910 žilo dle údajů ze sčítání lidu v Rychvaldě 2907 Čechů²⁴.

TABULKA II. Statistické údaje ze sčítání lidu na území Těšínského Slezska

Rok	Poláci	Čechoslováci	Němci	Přistěhovalci z Haliče
	Počet			
1880	124 175	241 025	241 025	11 660
1890	164 383	164 383	255 814	21 189
1900	182 446	182 446	265 990	50 463
1910	217 429	217 429	289 550	58 545

Zdroj: J. Chmelař: *Polska mniejszość narodowa w Czechosłowacji*. Czechosłowackie Towarzystwo dla studium zagadnień narodowościowych, Praha 1935

²¹ K. BŘEZINA: *Památník vydaný na oslavu osmdesátiletí obecné školy „U kostela“ v Německé Lutyni na Těšínsku*. Místní školní rada v Německé Lutyni 1927.

²² J. WRONICZ: *Gwara cieszyńska wobec innych odmian języka*. W: *Język – szkoła – przestrzeń jako determinanty rozwoju kultury Śląska Cieszyńskiego*. Red. M. BOGUS. Czeski Cieszyn 2012.

²³ J. LABOCHA. *Po „naszymu“ czyli gwarą zaolziańską*, W: *Studia Dialektologiczne IV*. Red. H. KUREK, A. TYRPA, J. WRONICZ. Kraków 2010, s. 81–86.

²⁴ K. NOWAK, J. FRIEDL, S. ZAHRADNÍK, I. BARAN, J. SZYMECZEK: *Pierwsza Niepodległość*. Cieszyn, 2008.

Existuje však i jiná verze statistických údajů z těchto sčítání lidu, jež vypovídá o mnohem větším počtu Poláků bydlících na území Těšínského Slezska než je uvedeno ve výše uvedené tabulce. Tyto údaje prezentujeme v Tabulce č. 3.

TABULKA III. Statistické údaje ze sčítání lidu na území Těšínského Slezska

Rok	Poláci		Češi		Němci		Celkem
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet
1880	153 724	58,7	71 788	27,3	36 865	14,0	262 412
1890	177 413	60,6	73 897	25,2	41 714	14,2	293 075
1900	218 869	60,7	85 553	23,7	56 240	15,5	361 015
1910	233 850	54,8	115 604	27,1	76 916	18,1	426 667

Zdroj: W. WOJNAR: *Dowody Polskości Śląska Cieszyńskiego*, Czeski Cieszyn: nakładem „Prawa Ludu”, 1930.

5.2.2 Úřední jazyky, vyučovací jazyky a jazyk lidu

Jisté pokroky nastaly také v zavádění polského a českého jazyka v rámci úředního styku. Na Těšínsku se zásluhou některých úředníků, například Martina Vojtěcha, jež stál v čele podkrajského úřadu v Těšíně, uplatňovala čeština i polština, v některých obcích se částečně úřadovalo i polsky. Obce v okolí Těšína žádaly oběžníky v polském jazyce a zavedení polštiny jako vyučovacího jazyka do obou těšínských gymnázií. Počátkem roku 1851 začal slezský zemský zákoník z popudu místodržitele Kalchlbega vycházet v českém i německém jazyce. S čímž nebyli spokojeni Poláci, stejně jako se zdůvodněním, že polských úředníků je málo.

K protidemokratickým opatřením neobsolutismu, nazývaného také po rakouském ministru vnitra jako Bachův absolutismus, patřilo vládní opatření z roku 1851 o uznání němčiny jako jediného úředního jazyka ve Slezsku. Vlna perzekuce postupně narůstala, Paweł Stalmach, významný představitel polského národního hnutí, byl postaven pod policejní dozor, bylo zastaveno vydávání polského tisku „Gwiazdka Cieszyńska“ („Těšínská hvězdička“), byly sledovány protistátní výroky. Roku 1856 byla zastavena činnost Polské čítarny v Těšíně. Polské národní hnutí již však nešlo zastavit. Mecenáš polského národního hnutí kníže Lubomirski vypomohl při obnově vydávání „Těšínské hvězdičky“, která pak již od roku 1853 vycházela nepřetržitě.

V polských děkanátech byla zavedena do kostelů polština, někdy i přes odpor českého obyvatelstva²⁵. Roku 1862 generálnímu vikariátu v Těšíně došla stížnost z třelické farnosti proti „zavedení polských kancionálů a zanedbávání tam ob-

²⁵ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

vyklé moravské řeči“. Tak došlo roku 1863 ke komisi konané na těrlické faře za účasti děkana Antonína Rudela, Eduarda Jakoba, aktuára genrálního vikariátu v Těšíně, Josefa Tieleckého pisatele stížnosti, za účasti zástupců obce Těrlicka, Stanislavic, Hradiště, Chotěbuze, Horního Žukova a faráře Ligozkyho. Z protokolu tehdy sepsaného vyplývá najevo, že stížnost moravsky orientovaných farníků byla oprávněná, což také bylo během vyšetřování několikrát potvrzeno. Generální vikariát pak všem těrlickým starostům písemně oznámil, že „za svépomocné zavedení polštiny při službách Božích, což se stalo proti vůli většiny farníků, uděluje faráři přísnou důtku a nařizuje, aby při boholužbách a náboženském vyučování dříve užívaná řeč moravská byla ihned znovu zavedena a používána“²⁶.

5.2.3 Náboženská otázka a role církve v národním hnutí

Těšínské Slezsko bylo a je oblastí, kde se spolu stýkali a stýkají lidé různých náboženských vyznání. Na základě sčítání lidí víme, že obyvatelstvo města Těšína bylo tvořeno roku 1910 z 65,4% katolíky, z 24,3% evangelíky a z 10,1% Židy²⁷.

Katolíci

Úloha katolické církve a náboženských vyznání vůbec ve veřejném životě ve srovnání s obdobím před rokem 1848 klesala. Upevnění katolických pozic po uzavření konkordátu v roce 1855 projevující se v církevní správě, rodinném právu i ve školství, nemělo trvalejšího charakteru, bylo napadáno liberály po pádu Bachova absolutismu. Školství přecházelo po přijetí prosincové ústavy do státní správy²⁸.

V českém a polském národním hnutí však sehrála katolická církev velmi důležitou roli, kněži plnili často roli národních buditelů. V dané době byly budovány také nové kostely, které vznikaly z důvodu uspokojování náboženských potřeb většího počtu věřících způsobeného zvýšením počtu obyvatel díky přistěhovatelskému i demografickému přírůstku. Významná byla také role církevních řádů, například řádu německých rytířů. Sestry řádu německých rytířů se angažovaly v chudinské a nemocenské péči, vykonávaly i zdravotní službu na bojištích. V Bílsku působila celá řada německých katolických organizací²⁹.

²⁶ E. PIŘHA: *Jazykový a národnostní spor v těrlické farnosti v letech 1862–1864*. Stanislav Novosad: Místek, 1934, s. 9–11.

²⁷ H. WAWRECKA, J. SPYRA, M. MAKOWSKI: *Těšín [a] Český Těšín na starých pohlednicích a fotografiích*. Třinec: WART, 1999.

²⁸ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

²⁹ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

Evangelíci

Nejpočetnější skupina evangelíků žila na Těšínsku, kde tvořili čtvrtinu obyvательства. Velkou roli sehráli evangelíci také v Bílsku, kde byl roku 1888 založen ústav pro přípravu evangelických pastorů, který byl určen absolventům vídeňské teologické fakulty, kteří tak v Bílsku před nástupem do církevního úřadu získávali praktické zkušenosti. V rámci evangelické církve však rosly národnostní spory, problémem byl také neopietismus na Těšínsku, který ovlivnil velkou část evangelíků z nižších společenských vrstev³⁰.

Až do roku 1918 nedocházelo mezi Čechy a Poláky v evangelické církvi na území Těšínského Slezska k zásadním konfliktům, kontakty mezi nimi se omezovaly na vzájemné přejímání kulturních výdobytků, například v podobě překladů českých náboženských písní do polského jazyka. Takovým příkladem je česká píseň „Dům otcovský, ach to je ráj“, kterou do polštiny přeložil Jan Kubisz a pojmenoval ji na „Ojcowski dom“ („Otcovský dům“). Zcela jinak však vypadalo soužití polských těšínských evangelíků s místními Němci, odehrávaly se mezi nimi neshody národnostní, náboženské, mezi racionalistou a ortodoxním luteránem, a rovněž i politické³¹.

Židé

Patentem vlády z roku 1848 byla deklarována rovnoprávnost Židů, císařským patentem z roku 1849 pak bylo povoleno svobodné vyznání jejich víry a církevní samosprávy. Dřívější diskriminující poplatky byly zrušeny, byly organizovány židovské náboženské obce, které si volily vlastní představenstvo. Proces zrovnoprávňování Židů pokračoval i za Bachova absolutismu. Židé si budovali modlitebny, hřbitovy. Před první světovou válkou fungovalo 5 židovských obcí s vlastními rabíny a hřbitovy, veřejnými a soukromými synagogami a modlitebnami³². Významné židovské komunity vznikly ve Fryštátě a Orlové, nejrychleji narůstal počet Židů v okolí nového železničního uzlu v Šunychlu-Bohumíně. V roce 1890 žilo v Bohumíně sotva 78 Židů, o dvacet let později jich bylo 584³³.

Po celé období se však setkáváme s projevy antisemitismu, katolíci byli k Židům méně tolerantní než evangelíci³⁴. Na stránkách polských novin se stále více

³⁰ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

³¹ J. SZYMECZEK: *Vznik Československa a evangelíci augsburského vyznání v Těšínském Slezsku 1918–1923*. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2010.

³² D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

³³ J. SPYRA: *Ztracený svět Židů na Těšínském Slezsku*. Český Těšín: Ducatus Teschinensis, o.s., ve spolupráci s Muzeem Śląska Cieszyńskiego, 2013.

³⁴ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

setkáváme s protižidovsky zaměřenými texty a rovněž také v českých „Novinách Těšínských“ či „Ostravanu“ z Moravské Ostravy. U české společnosti se stále silněji projevoval negativní postoj vůči Židům, což vyvrcholilo v roce 1899, kdy byl z rituální vraždy obviněn Žid Leopold Hilsner³⁵.

Část Židů byla ochotna ke germanizaci³⁶, ve volbách pravidelně podporovali německé strany a přijímali životní styl, jazyk i kulturu německé vrstvy a místní židovské elity se spojovali s německými liberály, i přesto, že ti již postupně ztráceli vliv³⁷. Postrádáme širší zapojení Židů do českého nebo polského národního hnutí, což jim bylo orgány českého a polského národního hnutí vyčítáno. Spory jsou však i mezi samotnými Židy, zejména rozpor mezi bohatými starousedlými Židy ve městech, kteří si chtěli uchovat své náboženské obce, a chudými Židy, kteří se zde přistěhovali v důsledku rozvoje průmyslu³⁸.

5.2.4 Rozvoj polského a českého národního uvědomění na Těšínském Slezsku a rozvoj polských a českých škol

Těšínské Slezsko a především město Těšín bylo ve druhé polovině 19. století místem setkávání kultur a jazyků několika národností, především polské, české a německé. Německá dominance se projevovala nejen ve školství, školy byly většinou německé, a na úřadech, ale rovněž ve spolkové a kulturní činnosti. Němci vystavěli v Těšíně honosné divadlo, které slouží dodnes, měli svůj kulturní dům, knihovnu, vlastní restauraci a společenský sál, vydávali německé noviny. Šlechta i těšínské měšťanstvo bylo z velké části poněmčeno a vesnický lid, jak polský, tak český, nepředstavoval velkou oporu pro národní hnutí³⁹.

Důležitou hnací silou společensko-politického vývoje Těšínského Slezska byl proces utváření národního uvědomění, který započal už před tzv. jarem národů a výrazně se rozvíjel mezi vzdělaným polskojazyčným a českojazyčným autochtonním obyvatelstvem ve druhé polovině 19. století⁴⁰, jako bylo učitelé, kněží a studenti. Studenti se zpravidla neúčastnili až tolik různých demonstrací, i když také, ale spíše se starali rozvíjet svůj mateřský jazyk a kulturu. Prvním středis-

³⁵ J. SPYRA: *Ztracený svět Židů na Těšínském Slezsku*. Český Těšín: Ducatus Teschinensis, o.s., ve spolupráci s Muzeum Śląska Cieszyńskiego, 2013.

³⁶ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

³⁷ J. SPYRA: *Ztracený svět Židů na Těšínském Slezsku*. Český Těšín: Ducatus Teschinensis, o.s., ve spolupráci s Muzeum Śląska Cieszyńskiego, 2013.

³⁸ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

³⁹ G. CHROMCOVÁ: *Noviny Těšínské 1894–2004*. Český Těšín, 2004.

⁴⁰ J. SZYMECZEK, K. NOWAK: *Poláci v Těšínském Slezsku do roku 1918*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.

kem rozvoje národního hnutí bylo evangelické gymnázium v Těšíně, v rámci něhož se v průběhu 40. let 19. století vytvořily tři vzdělávací, osvětové, národně obrozenecké spolky, typu besed. Německý, tzv. Gelehrtenverein podporovali učitelé Ondřej Žlik a Gustav Klapsia. Český spolek nazývaný Beseda, jehož cílem bylo spíše rozvíjení mezislovanské vzájemnosti, byl představován studenty, kteří si založili také svou knihovnu. Polský spolek, který dosáhl největšího významu, byl také spolkem studentským, jehož nejvýznamnější členové byli Paweł Stalmach, Jerzy Bujak, syn učitele z Dolních Bludovic, a Andrzej Cinciała⁴¹.

Paweł Stalmach, absolvent těšínského gymnázia a dlouholetý redaktor „Těšínského týdeníku“ („Tygodnik Cieszyński“), který byl později přejmenován na „Těšínská hvězdička“ („Gwiazdka Cieszyńska“), patřil k prvním významným postavám polského národního hnutí.⁴² Paweł Stalmach na gymnáziu spolu se skupinou spolužáků, založil organizaci Polské spojení (Złączenie Polskie), jejíž členové se zaměřovali na rozvoj polského jazyka, na sebevzdělávání a vlastní zdokonalování jazykových dovedností v polském jazyce a také shromažďovali polské knihy. Známa je cesta Pawła Stalmacha a Andrzeje Cinciały, kteří se o prázdninách vydali pěšky do Krakova pro polské knihy, které pak přinesli na zádech⁴³. V červnu roku 1848 po ukončení studií se Stalmach účastnil Slovanského sjezdu v Praze, na němž pronesl Pamětní žádost Slezanů (Memoriał żądania Ślązaków), v rámci které žádal sloučení Rakouského Slezska s Haličí a zavedení polštiny jako jazyka vyučovacího ve školách na území Těšínského Slezska a jako jazyka úředního na území Těšínského Slezska⁴⁴.

Pokud se ovšem nebudeme zabývat pouze vzdělaným polskojazyčným autochtonním obyvatelstvem, a ani polskou šlechtou a měšťany hovořícími převážně německy⁴⁵, ale podíváme se na obyvatele Těšínského Slezska jako celek, musíme konstatovat, že v první polovině 19. století nemůžeme hovořit o národní uvědomělosti zdejších obyvatel. U většiny obyvatel nebyla vytvořena národní identita, ani česká ani polská, ale spíše regionální identita, která se opírala o těšínské nářečí, kterým většina obyvatel hovořila. Obyvatelstvo se národnostně dělilo spíše na Slovany a Němce, což je zřejmé z rakouského sčítání lidu⁴⁶. Je rovněž zapotřebí si uvědomit, že rozvoj průmyslu přilákal mnoho pracovníků z Moravy a Čech, kteří zastávali pracovní místa úředníků, strojníků či důlních

⁴¹ B. HAVLÍČEK: *Průvodce stálou expozicí „Těšínsko od pravěku k dnešku“*, část I. *Dějinné osudy země a lidu v přehledu*. Český Těšín: Okresní vlastivědný ústav Český Těšín, 1989.

⁴² J. SZYMECZEK, K. NOWAK: *Poláci v Těšínském Slezsku do roku 1918*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.

⁴³ Paweł Stalmach-Karol Miarka, W 100-letnią rocznicę ich urodzin. „Miesięcznik Pedagogiczny“, 1924, s. 257–264.

⁴⁴ B. STUCHLIK SUROWIAK: *Stalmach Paweł*. W: *Słownik pisarzy śląskich*. Red. J. LYSZCZYNA, D. ROTT. T. 4, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2003, s. 94–99.

⁴⁵ K. POZNAŃSKI: *Oświata i szkolnictwo w Królestwie Polskim 1831–1869. Lata zmagania i nadziei*. Warszawa: Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzowskiej, 2001.

⁴⁶ Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie. Jhg. 14, 1867. Wien 1867.

inženýrů, technického dozoru. Pozdější přistěhovalecká vlna z Haliče již neměla takový vliv v rozvoji národního uvědomění. Navíc v 19. století, podobně jako v 18. století dochází k rozšiřování německé kultury⁴⁷.

Avšak je třeba si uvědomit, že polské hnutí na Těšínsku po roce 1850 vystupovalo velmi organizovaně a systematicky. Rozvíjel se polský tisk, polské ochotnické divadlo, šíření polštiny napomáhalo zavádění polských učebnic do škol⁴⁸.

Avšak také je třeba si uvědomit, že polské národní hnutí mělo před českým národním hnutím časový náskok, od roku 1848 již polská inteligence z řad vzdělaného autochtonního obyvatelstva vydávala vlastní časopisy – nejvýznamnější z nich byl „Tygodnik Cieszyński“ („Týdeník Těšínský“), později přejmenovaný na „Gwiazdka Cieszyńska“. Samostatnější a systematictější český politický program v rámci Těšínského Slezska neexistoval, polská agitace byla mnohem aktivnější, kladla větší důraz na polský národní program. Příkladem může být účast Poláků na Slovanském sjezdu, jehož se účastnil také Paweł Stalmach, kde byli na vlastní žádost zařazeni do polsko-rusínské sekce. Zatímco česká inteligence podporovala na Těšínsku ideu slovanské vzájemnosti a solidarity. Většímu rozvoji polského národního hnutí na území Těšínska napomohl také odpor těšínských německých politiků k tamním Čechům, neboť se obávali pražského českého státoprávního programu, zatímco představy o sjednocení Polska, respektive o začlenění Těšínska do Polska jim tak ohrožující nepřidaly. Stalmachovu projevu nevěnovali němečtí politici na Slovanském sjezdu pozornost. Revoluce roku 1848 tedy významnou měrou přispěla k tomu, že Poláci ve svém agitačním úsilí získali velkou převahu nad Čechy⁴⁹.

Pokud jde o představu inteligence o budoucím vývoji Těšínského Slezska, vládly zde čtyři názorové proudy. Prvním byli stoupenci frankfurtské propagandy, stoupenci německého velkosjednocení volící Velkoněmce. Mezi představitele tohoto proudu patří například Karel Kotschi z Ustroně a Andrzej Źlik z Těšína, kteří vydávali v polském jazyce „Nowiny dla Ludu Wiejskiego“ („Noviny pro vesnický lid“). Stoupenci druhého názorového proudu byli zastánci ideje vyhlášení autonomie Slezska, kterou zastával slezský konvent. Představitelem tohoto názorového proudu byl například Adolf Kolatschek. Stoupenci třetího názorového proudu byli zastánci myšlenky o obnovení českého státu pod zvláštním vedením českými úřady, požadující spojení Moravy, Slezska a Čech v jeden celek, kteří neměli na území Těšínského Slezska dostatečnou podporu. Stoupenci čtvrtého názorového proudu požadovali připojení Slezska k Haliči. Tuto myšlenku zastávala velká část představitelů polského národního hnutí, například Paweł Stal-

⁴⁷ J. RACLAWSKÁ: *Język polski na Śląsku Cieszyńskim w XIX wieku*. Ostrava: Spisy Filozofické fakulty Ostravské univerzity, Ostravská univerzita, 1998.

⁴⁸ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

⁴⁹ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

mach a Andrzej Kotula, kteří tuto myšlenku propagovali na Slovanském sjezdu. Na území Těšínského Slezska ovšem byly také skupiny obyvatel sympatizující s habsburskou monarchií⁵⁰.

Rok 1848 znamenal pro Těšínské Slezsko dynamický rozvoj školství, osvětové činnosti, společenského a kulturního života a také polských tiskovin a polských čítaren. Obyvatelé Těšínského Slezska živě reagovali na události revolučního roku vytvořením národních gard⁵¹, což byly ozbrojené jednotky v řadě měst stojící mimo regulérní armádu a v mnoha případech vystupující proti ní⁵². Národní gardy vznikaly ve všech městech a často i na vesních a považovaly se za místní garanty společenských přeměn i ochrany veřejného pořádku, jejich úloha v národním hnutí byla dosti rozporuplná⁵³. Po porážce revoluce byly roku 1852 národní gardy rozpuštěny. Demokraticky smýšlející osoby postaveny pod policejním dozorem. Zejména na Těšínsku byly zřízena komise, jejímž úkolem bylo vyšetřovat aktivity demokratických spolků v Bílsku a v Těšíně⁵⁴.

Díky úsilí místního vzdělaného polskojazyčného autochtonního obyvatelstva byl dne 6. května 1848 vydán první výtisk „Týdeníku Těšínského“ („Tygodnik Cieszyński“), který byl později přejmenován na „Těšínskou hvězdičku“ („Gwiazdka Cieszyńska“). Dále byla založena Lidová čítárna v Těšíně (Czytelnia Ludowa w Cieszynie), Knihovna lidu těšínského kraje (Biblioteka Ludu Kraju Cieszyńskiego)⁵⁵.

Roku 1851 nastal Bachův absolutismus, který stavěl na germanizaci a bojoval proti polskému a českému národnímu hnutí. Ve společnosti zavládl strach z udavačství, z informovanosti husté sítě tajné policie. Tak byla roku 1853 Lidová čítárna v Těšíně úřady uzavřena, před polským i českým národním hnutím stálo mnoho práce, mnoho překonávání překážek, bylo třeba neustále bojovat o svá práva⁵⁶.

Po pádu Bachova absolutismu roku 1859 nastalo období rozvoje národních hnutí a polské národní hnutí se rozvíjelo dále. Vznikla Polská pedagogická společnost (Polskie Towarzystwo Pedagogiczne), která rozvíjela svou síť poboček v Těšíně, Jablunkově, Fryštátě, Dziedzicích a Ustroni. Díky činnosti Polské pedagogické společnosti (Polskie Towarzystwo Pedagogiczne) se začaly také rychle rozvíjet další osvětové organizace, jako síť poboček Matice školské, Společnost

⁵⁰ L. ZORMANOVÁ: *Polské školství regionu Těšínského Slezska v 19. na počátku 20. století*, „Historia Scholastica“, 2/2017, s. 55–69.

⁵¹ H. WAWRECKA, J. SPYRA, M. MAKOWSKI: *Těšín [a] Český Těšín na starých pohlednicích a fotografiích*. Třinec: WART, 1999.

⁵² J. KŘÍŽEK: *Národní gardy v roce 1848*. Praha: Naše vojsko, 1954.

⁵³ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

⁵⁴ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, Opava, 2003.

⁵⁵ J. RACLAWSKÁ: *Język polski na Śląsku Cieszyńskim w XIX wieku*. Ostrava 1998, s. 9.

⁵⁶ F. POPIOLEK: *Studia z dziejów Śląska Cieszyńskiego*. Katowice, 1958.

lidové školy (Towarzystwo Szkoły Ludowej), rolnické spolky, taneční a pěvecké soubory, divadelní spolky⁵⁷. Roku 1861 byla založena Polská čítarna s řadou poboček⁵⁸. Roku 1867 byla znovuoobnovena Lidová čítarna v Těšíně a dle jejího vzoru vzniklo mnoho poboček v dalších městech, Skočově, Horní Suché, Jablunkově⁵⁹. Tyto aktivity výrazně napomáhaly k vytvoření polské národní identity zdejšího obyvatelstva. Mezi představiteli polského národního hnutí se vytvořilo pojetí „polského národního prostoru“, který zahrnoval území od Bílska po česko-polskou hranici na Frýdecku⁶⁰.

K největšímu rozvoji polského národního hnutí dochází po roce 1867 v souvislosti s přijetím 19. článku rakouské ústavy, která ustanovovala, že všechny „lidové kmeny v monarchii jsou rovnoprávné a mají tedy právo na zvelebování svého jazyka a národnosti“⁶¹. Tak byly zavedeny polské školy⁶², a došlo k většímu rozvoji sítě českých škol, které zde již byly dříve.

České obyvatelstvo na Opavsku a Těšínsku prosazovalo společný český politický program. Centrem českého národního hnutí a českého života bylo ve druhé polovině 19. století Frýdecko. Na Frýdecku, které bylo centrem českých národně obrozeneckých snah, roku 1863 vznikl český spolek Beseda, poté roku 1870 Občanská beseda a postupně další spolky a organizace⁶³. Když však roku 1884 ovládli Frýdeckou radnici Němci, stal se centrem Těšín. Od roku 1894 začaly vycházet české „Noviny Těšínské“ s podtitulem „List posvěcený českému lidu ve Východním Slezsku“, jejichž vydavatelkou byla Blandina Čížková nazývaná také někdy jako slezská Božena Němcová, absolventka čtyřleté dívčí školy sester Boromejek pro vzdělávání učitelek v Těšíně. Největším nepřitelem „Novin Těšínských“ byl německý těšínský list Silesia, se kterým „Noviny Těšínské“ po řadu let sváděly na svých stránkách nejvíce polemik⁶⁴. V roce 1898 vznikla v Těšíně Matice osvěty lidové, která založila řadu soukromých českých škol. V roce 1907 byly „Noviny Těšínské“ přeneseny v důsledku prohlubujícího se polsko-těšínského sporu do Frýdku, a sídlem Matice osvěty lidové se roku 1908 stala

⁵⁷ J. KRÓL: *Ruch nauczycielski na Śląsku Cieszyńskim w XIX i na początku XX wieku*. „Rocznik Cieszyński“, T3, roč. 3, Cieszyn 1976, s. 11–33.

⁵⁸ B. HAVLÍČEK: *Průvodce stálou expozicí „Těšínsko od pravěku k dnešku“*, část I. *Dějinné osudy země a lidu v přehledu*. Český Těšín: Okresní vlastivědný ústav Český Těšín, 1989.

⁵⁹ J. MACURA: *Z dziejów polskiego szkolnictwa na Zaolziu*. Cieszyn: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 1998.

⁶⁰ J. SZYMECZEK, K. NOWAK: *Poláci v Těšínském Slezsku do roku 1918*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.

⁶¹ J. SZYMECZEK, K. NOWAK: *Poláci v Těšínském Slezsku do roku 1918*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.

⁶² J. MACURA: *Z dziejów polskiego szkolnictwa na Zaolziu*. Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, Cieszyn 1998.

⁶³ B. HAVLÍČEK: *Průvodce stálou expozicí „Těšínsko od pravěku k dnešku“*, část I. *Dějinné osudy země a lidu v přehledu*. Český Těšín: Okresní vlastivědný ústav Český Těšín, 1989.

⁶⁴ G. CHROMCOVÁ: *Noviny Těšínské 1894–2004*. Český Těšín, 2004.

Moravská Ostrava. Ve Frýdku vycházely v letech 1900–1902 křesťanskosociální „Slezské listy“, ve Fryštátě od roku 1906 „Slezské slovo“, v Orlové pak od roku 1910 „Obrana Slezska“⁶⁵.

V 60. letech sílilo na Těšínsku hnutí Šlonzakovců, kteří zdůrazňovali místní svébytnost, sympatie k Němcům, německé kultuře, která jim dle jejich názorů byla blízká, odpor proti polským národním buditelům. Tyto tendence sílily zejména s tím, jak přibývalo přistěhovalců z Haliče. Autochtonní Slezané zdůrazňovali svou civilizační převahu nad dělníky z Haliče, kteří pro ně byli „hloupými analfabety“⁶⁶.

Roku 1883 došlo k rozpadu polského národního hnutí na směr katolický, jehož představitelem byl Svaz slezských katolíků (Związek Śląskich Katolików) a směr protestantský, reprezentovaný Lidovou politickou společností (Polityczne Towarzystwo Ludowe)⁶⁷. Což vedlo k oslabení síly polského národního hnutí⁶⁸. V národní orientaci polských evangelíků sehrál důležitou roli těšínský pastor Leopold von Otto, který byl do této funkce zvolen roku 1866⁶⁹.

Roku 1883 bylo v Praze vyhlášeno heslo znovuzískání Slezska pro země Koruny české prostřednictvím škol a v Těšíně tak byla založena roku 1883 v tomto duchu fungující první česká organizace Literárně zábavný klub Snaha, nazývány také jako „Snaha“, v němž se scházela česká inteligence⁷⁰. Členy klubu „Snaha“ byli například vrchní soudní rada Jan Palásek, státní nádvladní Antonín Konvalinka, gymnaziální profesor Dr. Balcar, přednosta celního úřadu Václav Komárek, farář na Borové P. Tagliaferro. Posláním „Snahy“ bylo: „soustředování národovců z celého kraje ze všech vrstev, vzájemným se poznáváním, vzděláváním a utužováním se k práci a obětem pro národ, sbližováním se s českým lidem Těšínska a posilováním ho v jeho národním citění“⁷¹. Roku 1897 došlo v prostředí „Snahy“ k rozhodnutí o ustanovení samostatné české kulturní instituce na Těšínsku a roku 1898 tak byla založena Matice osvěty lidové pro knížectví Těšínské⁷².

⁶⁵ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

⁶⁶ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

⁶⁷ J. SZYMECZEK, K. NOWAK: *Poláci v Těšínském Slezsku do roku 1918*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.

⁶⁸ J. MACURA: *Z dziejów polskiego szkolnictwa na Zaolziu*. Cieszyń: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 1998.

⁶⁹ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

⁷⁰ J. SZYMECZEK, K. NOWAK: *Poláci v Těšínském Slezsku do roku 1918*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.

⁷¹ B. ŠIMEČEK: *O národním ruchu na Těšínsku v odbě 1880–1900, zvláštní otisk z Věstníku Matice Opavské*, roč. XXXIX. Opava: Slezská Grafia, 1934.

⁷² B. HAVLÍČEK: *Průvodce stálou expozicí „Těšínsko od pravěku k dnešku“*, část I. *Dějinné osudy země a lidu v přehledu*. Český Těšín: Okresní vlastivědný ústav Český Těšín, 1989.

Polské národní hnutí se nadále rozvíjelo a rozšiřovalo svůj vliv, především na počátku 20. století. Polské národní hnutí se orientovalo zejména na rozvoj polského jazyka a zájem o polský jazyk, zakládání polských škol. Roku 1907 došlo ke zrovnoprávnění postavení českého, polského a německého jazyka⁷³. Na žádost obcí pak byla úřední korespondence překládána z německého do polského či českého jazyka prostřednictvím překladatelské kanceláře při Zemském výboru (Wydział Krajowy w Opawie)⁷⁴.

Polská inteligence obývající Těšínské Slezsko pronikala výrazně i do politické sféry. Projevem síly polského národního tábora bylo zvolení Jerzyho Cienciaily roku 1873 poslancem vídeňské Říšské rady. V letech 1885 až 1891 získal poslanecký mandát kněz Ignacy Świeży. V roce 1884 se poslanci zemského sněmu v Opavě stali Ignacy Świeży a Paweł Kania. Mandáty do opavského sněmu získali v roce 1890 Ignacy Świeży, Jerzy Cienciaila a Jan Michejda. Vrcholem národních snah Poláků a krokem ke vzniku polské inteligence na území Těšínského Slezska se stalo otevření soukromého polského gymnázia v Těšíně roku 1895, které bylo majetkem organizace Matice školní Těšínského Slezska (Macierz Szkolna dla Księstwa Cieszyńskiego), jež vznikla roku 1885. V roce 1900 bylo otevřeno Polské reálné gymnázium v Orlové, v roce 1910 polský učitelský seminář v Bobrku u Těšína⁷⁵.

První týdny války probíhaly v rámci celé části Rakouského Slezska ve znamení entuziazmu a naděje na rychlou porážku carského Ruska. V srpnu Poláci založili Slezskou sekci haličského Nejvyššího národního výboru, jejímž úkolem bylo provádění náborů legionářů na území Těšínského Slezska do Slezského legionu⁷⁶. Mnozí mladí Poláci, především studenti těšínského gymnázia, dobrovolně rukovali do armády právě v rámci těchto legionů a spoléhali na to, že porážkou Ruska bude posílena naděje na obnovu polského státu⁷⁷. Na podzim roku 1914 dorazili legionáři I. brigády i s celou legionářskou elitou za účelem rekonvalescence a odpočinku na Těšínské Slezsko. Tak například Józef Piłsudski strávil Vánoce na faře v Návsí u Jablunkova. Bez ohledu na politickou situaci však slezská legionářská akce demonstrovala spojení s polským národem a boj o samostatný stát⁷⁸. Těšínské Slezsko představovalo v období 1. světové války zázemí pro válečné fronty procházející přes Rakousko-Uhersko, nejprve pro východní frontu postupující na Balkán, od roku 1915 i pro italskou frontu. Na podzim roku 1918

⁷³ F. POPIOŁEK: *Studia z dziejów Śląska Cieszyńskiego*. Katowice 1958.

⁷⁴ J. CHLEBOWCZYK: *Nad Olzą. Śląsk Cieszyński w wiekach XVIII, XIX i XX*. Katowice: Wydawnictwo Śląsk, 1971.

⁷⁵ J. SZYMECZEK, K. NOWAK: *Poláci v Těšínském Slezsku do roku 1918*. W: *Poláci na Těšínku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.

⁷⁶ J. SZYMECZEK, K. NOWAK: *Poláci v Těšínském Slezsku do roku 1918*. W: *Poláci na Těšínku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.

⁷⁷ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

⁷⁸ J. SZYMECZEK, K. NOWAK: *Poláci v Těšínském Slezsku do roku 1918*. W: *Poláci na Těšínku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.

pak s jistotou rozpadu Rakouska-Uherska zesílilo i národní hnutí všech slovanských národů na území monarchie⁷⁹.

Na Těšínsku se na konci 1. světové války prosazovali Poláci mnohem aktivněji než Češi. Již 2. října předložili polští poslanci na fóru Národní Rady ve Vídni rezoluci, ve které se domáhali zřízení nezávislého polského státu⁸⁰. 7. října 1918 poslanci Londzin a Reger na fóru Národní Rady ve Vídni prohlásili, že polské obce na Těšínsku chtějí do Polska, o čtyři dny později se podobně vyjádřil také poslanec Jan Michejda, 12. října se na schůzi v Těšíně zástupci politických stran usnesli na příslušnosti Těšínska k Polsku a přihlásili se k regentské vládě ve Varšavě. Češi postupovali disciplinovaněji, vyčkali informací o vzniku Československa a poté teprve zahájili organizační činnost. Dne 29. 10. 1918 byl ustaven zatímní Národní výbor pro Slezsko v Opavě a okresní národní výbory v Polské Ostravě, Orlově a Frýdku. Rakousko-uherská monarchie se rozpadala, vnitřní napětí v regionu rostlo⁸¹.

Na závěr můžeme tedy konstatovat, že v Těšínském Slezsku existoval polský národní tábor a hnutí za nezávislost s dobře zorganizovaným politickým, společenským a kulturním potenciálem. Po válce se však polské ambice utkali s českými zájmy v bratrovražedném krvavém boji o Těšínské Slezsko⁸².

5.3 Vývoj školství v letech 1848–1918 na území Těšínského Slezska

Roku 1848 bylo zavedeno nové ministerstvo vyučování, které mělo od roku 1849 ve své kompetenci i záležitosti kultu. Toto ministerstvo vedl od roku 1849 až do roku 1860 hrabě Leopold Thun-Hohenstein, jenž uskutečnil řadu významných reforem středních i vysokých škol, zaměřil se také na školní docházku dětí do triviálních škol a nařídil, že žáci příslušného školního obvodu musí školu denně navštěvovat. Od roku 1848 bylo možno zavést také češtinu jako povinný předmět na středních školách, převaha němčiny přetrvávala⁸³. V důsledku porážky revoluce roku 1848 došlo také v oblasti školství k zavedení opatření, byly definovány školy veřejné a školy soukromé, které mohly být církevní⁸⁴.

⁷⁹ J. GRUCHAŁA: *Droga Cieszyńiaków do Polski odrodzonej (1914–1920)*. Śląski Instytut Naukowy, Katowice 1988.

⁸⁰ K. NOWAK, J. FRIEDL, S. ZAHRADNÍK, I. BARAN, J. SZYMECZEK: *Pierwsza Niepodległość*. Cieszyn 2008.

⁸¹ J. SZYMECZEK, K. NOWAK: *Poláci v Těšínském Slezsku do roku 1918*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.

⁸² J. SZYMECZEK, K. NOWAK: *Poláci v Těšínském Slezsku do roku 1918*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.

⁸³ J. ŠAFRÁNEK: *Školy české*. Praha, 1918, s. 110.

⁸⁴ J. BARTOŠOVÁ, J. ŠIMEK, M. ŠUSTOVÁ: *Od školdozorce k inspektorovi. Historie školní inspekce*. Praha: Česká školní inspekce se spoluprací s Národním pedagogickým muzeem a knihovnou J.A. Komenského, 2019.

Od počátku 50. let se opět začala prosazova úloha němčiny i v rámci elementárního školství, němčina se jevila jako potřebná. Proto se od počátku 50. let stala povinným předmětem, v roce 1853 pak bylo vydáno rozhodnutí o povinné výuce němčiny na neněmeckých národních školách od 2. třídy⁸⁵.

V roce 1855 byl podepsán konkordát, čili dohoda mezi státem a církví, podle níž bylo rakouské školství opět zcela podřízeno církevnímu doзору. Církevní úřady schvalovaly učebnice, rozhodovaly o obsazování volných pracovních míst pro učitele, zavedly také náboženské obřady, kterými svazovaly svobodný duch školy. V návaznosti na konkordát pak bylo ministerským výnosem rozhodnuto o nevhodnosti reálií v elementární škole. V roce 1860 v souvislosti s vydáním Říjnového diplomu, jenž zrušil absolutismus a obnovil ústavu, se počala opět rozvíjet politická, hospodářská i kulturní aktivita společnosti. Vycházely noviny a časopisy, rozvíjela se spolková činnost. Vznikly učitelské jednoty pod názvy Budeč či Komenský, jež usilovaly o povznesení národnostního uvědomění učitelstva a o zvýšení jeho pedagogického vzdělání. Zemský zákon z roku 1866 zrovnoprávil všechny jazyky užívané v zemi a mohly tak být používány jakožto vyučovací jazyk. Přičemž bylo uzákoněno, že vyučovacím jazykem bude na dané škole jen jeden z nich a druhý zemský jazyk pak bude zařazen jako nepovinný předmět. Bylo nařízeno, aby každý zemský národ měl svou školu. V lednu 1868 byl vydán říšský zákon, podle něhož správa školství, řízení a dohled nad školstvím přecházejí do rukou státu. Církvi bylo ponecháno pouze řízení a organizace vyučování náboženství. Církvi také bylo ponecháno právo zřizovat soukromé školy pro děti příslušného vyznání⁸⁶.

Rozvoji polského i českého školství napomohl významně Hasnerův zákon, který nařizoval realizovat výuku ve škole v jazyce odpovídajícímu mateřskému jazyku žáků, což výrazně rozšířilo počet škol s polským i českým vyučovacím jazykem⁸⁷. Po roce 1869 se rozšířily také polsky psané učebnice, v roce 1877 zavedla školní rada v Těšíně nové polsky psané učebnice. Rozvoj škol s polským vyučovacím jazykem nabývá na intenzitě především v 80. a 90. letech 19. století a na počátku 20. století. Velkou roli zde sehrála Matice školská (Macierz Szkolna), která na území Těšínského Slezska fungovala od roku 1885, která zakládala soukromé školy a především školy mateřské nebo opatrovny⁸⁸.

Postupná demokratizace se projevila prosazením českých i polských národních požadavků v základním i středním školství, jejichž realizace narážela na

⁸⁵ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

⁸⁶ M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

⁸⁷ K. BUZEK: *Nejdůležitější zákony a nařízení národnostního školství pro zemi Moravskoslezskou*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1938.

⁸⁸ L. ZORMANOVÁ: *Polské školství regionu Těšínského Slezska v 19. na počátku 20. století*. „Historia Scholastica“, 2/2017, s. 55–69.

odpor privilegovaného německého obyvательства. Roku 1873 bylo přijato nařízení Zemské školní rady, tzv. Lex Zeynek s cílem germanizace základního školství, které chtělo prosadit, aby se polské a české školy transformovaly na utrakvistické školy, na nichž by se na rozdíl od pravých utrakvistických škol ve vyšších třídách učilo pouze německy. Proti tomuto nařízení se však ozvali polští poslanci Říšské rady Jerzy Cieniała a Ignacy Swieży, kteří našli oporu v českých poslancích z Moravy, roku 1908 byla uspořádána Ústředním spolkem českých učitelských jednot anketa, která se domáhala zrušení Zeynkova nařízení. Tyto snahy však byly neúspěšné⁸⁹.

Na Těšínsku působily i významné německé spolky například Deutscher Schulverein, které měly i dost prostředků pro základání soukromých škol⁹⁰.

5.3.1 Předškolní výchova

V 19. století se rozvíjejí i instituce pro předškolní výchovu často dle vzorů prvních opatroven již dříve zřízených v jiných evropských zemích, nejdříve k tomu docházelo v Praze a okolí. První česká opatrovna známá pod názvem „školka na Hrádku“ byla zřízena roku 1832 v Praze díky podpoře českého hraběte Karla Chotka z Vojnína a předsedy pražského dobročinného spolku a tehdejšího pražského starosty P. Spořila. Ředitelem školky se stal Jan Vlastimil Svoboda, kterému hrabě Chotek zaplatil studijní cestu po Německu, aby získal zkušenosti s organizací opatroven v zahraničí. V obci Karlín pak byla roku 1832 vybudována druhá česká opatrovna na bázi soukromého útulku pro malé děti pracujících matek, kterou vybuďoval majitel místní kartounky Leopold Jerusalem. Soukromé útulky pro malé děti pak byly v průběhu 40. let 19. století zakládány několika majiteli továren jako sociální programy pro dělníky, např. textilním průmyslníkem Johannem Leibigem a jeho dcerou Paulinou. Roku 1836 vznikla díky péči opata strahovského kláštera opatrovna Malostranská. Byly zřizovány rovněž i zařízení pro děti německého původu tzv. dětské zahrádky. Jednu z nich provozoval Josef Hienrich podle idejí Friedricha Fröbela. Rovněž byly zřizovány židovské německé opatrovny⁹¹.

Hasnerův zákon podpořil rozvoj předškolních zařízení⁹², nazývaných ještě v Hasnerově zákoně dětskými zahrádkami, tedy pojmem převzatým z německé

⁸⁹ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

⁹⁰ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

⁹¹ K. RÝDL, E. ŠMELOVÁ: *Vývoj institucí pro předškolní výchovu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2015.

⁹² M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

legislativy, spočívající na pedagogickém konceptu Kidergarten Friedricha Fröbela. Roku 1872 vydalo ministerstvo výnos, v němž definuje tři typy předškolních zařízení: mateřské školy, opatrovny, jesle. V rámci výnosu byly vyzývány obce a školní okresy, místní školní rady, aby vznik těchto institucí podporovaly. Proto od roku 1872 již byly zakládány především veřejné mateřské školy, které byly chápány jako pomoc neutěšené sociální situace pracujících matek v průmyslových oblastech, pročež školky i jesle většinou fungovaly v létě od 6 hodin ráno do 8 hodin veřer, či v zimě od 7 hodin ráno do 7 hodin večer⁹³.

Také na Těšínsku vznikaly mateřské školy, například roku 1908 německá mateřská škola v Karviné, od roku 1919 pak česká mateřská škola v Karviné⁹⁴.

5.3.2 Obecné a měšťanské školy

Elementární školství bylo roku 1869 zásadně reformováno dle „Zákona, jímžto se ustanovují pravidla vyučování na školách obecných“, známého pod pojmenováním Hasnerův zákon dle tehdejšího ministra vyučování Leopolda Hasnera, zákon je nazývan také jako Velký říšský zákon. Zákon zavedl školu obecnou a měšťanskou a také učitelské ustavy pro vzdělávání učitelů obecných a měšťanských škol. Stanovil osmiletou školní povinnost, kterou bylo možno splnit trojím způsobem: v osmileté obecné škole, osmileté měšťanské škole nebo v pětileté obecné škole a na ní navazující tříleté měšťanské škole. Zákon také významně rozšířil učební osnovy měšťanské školy o reálie jako samostatný předmět, aritmetiku, vedení hospodářských knih, technické kreslení, cizí jazyk⁹⁵. Významné místo v učebních osnovách měly ve výuce děvčat ruční práce, mnoho vyučovacích hodin bylo posvěceno výuce náboženství a krasopisu⁹⁶. Později byla také zavedena tělesná výchova⁹⁷.

Dle prosincové ústavy z roku 1867 se děti všech národností na území habsburské monarchie mají právo vzdělávat ve svém mateřském jazyce, aniž by se musely učit ještě jiný zemský jazyk. Tím byla ustavena jazyková rovnoprávnost ve školství. Ústava tak napomohla vzniku národnostních škol, školské zákony pak definovaly podmínky vzdělávání dětí v mateřském jazyce a základání

⁹³ K. RÝDL, E. ŠMELOVÁ: *Vývoj institucí pro předškolní výchovu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2015.

⁹⁴ I. HAJZLEROVÁ, V. MATROSZOVÁ: *Karviná. Zmizelá Morava a Slezsko*. Praha–Litomyšl: Paseka, 2009.

⁹⁵ M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

⁹⁶ Kronika Mistrzowic, Zukowa Górnego i Frysztatu (archivní materiály knihovny KNE, Český Těšín).

⁹⁷ J. MACURA: *Z dziejów polskiego szkolnictwa na Zaolziu*. Cieszyn: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 1998.

národnostních škol. Zejména Školský zákon z roku 1869, znám pod pojmem Hasnerův zákon, stanovil, že o vyučovacím jazyku rozhodují zemské úřady po poradě se zřizovatelem školy. Definoval také, že obecné školy s daným vyučovacím jazykem mohou být zakládány v obcích, pokud v okruhu půl míle od školy žije alespoň 40 dětí školou povinných⁹⁸. Hlavním bodem sporů mezi místními obyvateli české, polské a německé národnosti v souvislosti s Hasnerovým zákonem a zakládáním nových měšťanských a obecních škol, bylo ustavení jazyka, ve kterém se bude v dané škole vyučovat. Ti rodiče žáků, kteří neměli silné národnostní citění, pak byli přesvědčováni k zápisu svých dětí do školy některé z národností, často i pod hrozbou propuštění z práce, což se dělo zejména u přistěhovalců z Haliče⁹⁹. Hasnerův zákon se také zaměřil na pravidelnost školní docházky žáků¹⁰⁰.

Roku 1870 byl vydán nový školní a vyučovací řád pro školy obecné, který stanovil povinnosti žáka i učitele, základní pravidla chování žáků ve škole a zakázal používání tělesných trestů. Zavedl sekularizaci a zestátnění školství¹⁰¹.

Nové změny ve školství se nelíbily církvi ani konzervativním politikům, proto došlo roku 1883 k novelizaci zákona, jímž byly zavedeny úlevy týkající se školní docházky. Rodiče dětí, které chodily do školy alespoň šest let, mohli požádat o „jisté úlevy v míře pravidelného do školy chování“. Což využívali zejména chudé rodiny, které jsou i přímo zmíněny v zákoně. Tyto děti pak chodily do školy jen v některé dny v týdnu, nebo jen v zimních měsících či jen dopoledne. Tato novela byla zrušena až roku 1922 Malým školským zákonem. Novela upravovala také chápání obecné a měšťanské školy, nyní již obecná škola byla nižší škola pětiletá, na kterou navazovala vyšší škola tříletá, škola měšťanská¹⁰².

Triviální, obecné a měšťanské školy na Těšínsku

Kněži a mladí učitelé, kteří pocházeli z tohoto kraje, se mnoho zasadili o rozvoj elementárních škol v národním duchu. Jako zářný příklad vlasteneckého učitele můžeme zmínit Jana Šliwku, organizátora konferencí pro učitele, který ve spolupráci s učitelem Janem Kotasem z Koňské napsal 9 učebnic pro polské evangelické školy, vypracoval rovněž učební plány, což byl na tu dobu

⁹⁸ K. BUZEK: *Nejdůležitější zákony a nařízení o národnostním školství pro zemi Moravsko-slezskou*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1938.

⁹⁹ L. ZORMANOVÁ: *Polské školství regionu Těšínského Slezska v 19. na počátku 20. století*. *Historia Scholastica*, 2/2017, s. 55–69.

¹⁰⁰ J. MACURA: *Z dziejów polskiego szkolnictwa na Zaolziu*. Cieszyn: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 1998.

¹⁰¹ M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

¹⁰² M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

inovativní počin¹⁰³. Jednalo se o tyto učebnice *Základy čtení* (*Podstawy czytania*) z roku 1852, *Písně pro děti* (*Piosenki dla dzieci*) z roku 1857, *Historie reformace* (*Historia Reformacji*) z roku 1858, *Biblické příběhy* (*Historie biblijne*) z roku 1860, *Počátky evangelia* (*Początki Ewangelii*) z roku 1862, *Jan Hus* z roku 1863 roku, *Zeměpis neboli popis země* (*Geografia czyli opis ziemi*) z roku 1863, *Historie přírody* (*Historia naturalna*) z roku 1865, *Knížky ke čtení* (*Książki do czytania*) z roku 1870, *Zeměpis* (*Geografija*) z roku 1902¹⁰⁴.

K rozvoji polského triviálního školství škol docházelo od roku 1860, od roku 1869 pak k rozvoji polských obecných a měšťanských škol, kdy rakouské vlády byly více nakloněny zakládání polských a českých škol. V té době vzniklo mnoho polských škol, které používaly polské učebnice přivezené především z Krakova, z Řešova, Varšavy a také ze Lvova¹⁰⁵. Jednalo se o tyto učebnice: *Všeobecná školička pro mládež, která umí číst a zná základy počítání* (*Szkołka powszechna dla młodzieży umiejącej czytać i znającej podstawy rachowania*) od H. Witowskiego z roku 1865 vydaná v Řešově, *Zeměpis* (*Geografija*) od K. Prószyńskiego vydaná roku 1877 ve Varšavě, *Školička pro mládež* (*Szkołka dla młodzieży*) z roku 1902 vydaná ve Lvově, *Druhá kniha ke čtení* (*Druga książka do czytania*) od S. Thomase z roku 1908 vydaná ve Varšavě, *Gramatika polského jazyka* (*Gramatyka języka polskiego*) od A. Małeckiego vydána roku 1910 ve Lvově, *Všeobecný zeměpis* (*Geografija powszechna*) od L. Fiszara vydaný v Lodži roku 1913¹⁰⁶.

Statistické údaje mapující obecné a měšťanské školy dle vyučovacího jazyka nám ukazují, že ve školním roce 1870/1871 fungovaly na Těšínsku převážně polské školy. Existovalo zde 70 polských veřejných škol, přičemž všech veřejných elementárních škol bylo 127 a také 42 polských soukromých elementárních škol převážně zřízených Maticí školskou či evangelickou církví, přičemž všech soukromých elementárních škol na tomto území bylo 51¹⁰⁷.

Spolu se vznikem hornických kolonií začaly vznikat také nové školy, neboť u žádné větší kolonie nesměla chybět škola. Například v Karvině se tak rychle rozšířila síť škol. Roku 1884 nechala v Karvině na Sovinci postavit školu hrabata Larisch-Mönnichové, Larisch Mönnichové postavili také roku 1891 klášterní

¹⁰³ K. KOTULA: *Jan Śliwka, pionier polskiego szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim*. „Głos Ewangelicki“, Warszawa 1933.

¹⁰⁴ Vlastní výzkum autorky realizovaný ve sbírkách Dokumentační centra Kongresu Poláků (Ośrodek Dokumentacyjny Kongresu Polaków).

¹⁰⁵ *Detail-Conscription der Volksschulen in der Reichsträthe vertretenen Königreiche und Ländern. Nach dem Stande vom Ende des Schuljahres 1865*. Wien, 1870, s. 881–917.

¹⁰⁶ Vlastní výzkum autorky realizovaný ve sbírkách Dokumentačního centra Kongresu Poláků (Ośrodek Dokumentacyjny Kongresu Polaków).

¹⁰⁷ J. SPYRA: *Główne kierunki rozwoju szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim w XIX w. i na początku XX wieku w świetle ustawodawstwa i statystyki*. W: *Książka – biblioteka – szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego*. Red. J. SPYRA. Materiały z konferencji naukowej Cieszyn 4–5 listopada 1999, Książnica Cieszyńska, Zarząd Główny Macierzy Ziemi Cieszyńskiej, Cieszyn 2001, s. 167–216.

školu na Jindřišce, kterou vedly sestry de Notre Dame. Vzhledem k narůstajícímu počtu obyvatel Karviné postavila také obec svou školu, zvanou jako Červená škola. Jednalo se o pětiletou chlapeckou a pětiletou dívčí školu. Výuku v dívčí škole zajišťovaly opět sestry de Notre Dame. Roku 1902 byla také založena škola v Karviné-Hranicích, roku 1905 obecná škola na Jindřišce, roku 1910 v karvinské Solci. Všechny tyto výše zmíněné karvinské školy byly dvoujazyčně, polsko-německé. Čistě německá škola vznikla roku 1902 u karvinského kostela, byla známá jako Bílá škola. Ke škole byla dobudována také přístavba, v níž roku 1908 našla své místo mateřská škola. Česká obecná škola v Karviné vznikla díky Ústřední matici školské roku 1912¹⁰⁸.

5.3.3 Výukové metody v elementárních školách

Ještě dlouho po Herbartově smrti, zemřel roku 1841, byly používány ve školách jeho pedagogické myšlenky. Ve druhé polovině 19. století docházelo k mechanickému a stereotypnímu využití Herbartovy ideje o významných čtyřech stupních vyučování, kdy byla snaha, aby všechny stupně vyučování byly realizovány v jediné vyučovací hodině. Jednalo se o následující čtyři stupně: jasnost, stupeň kdy učitel prezentuje a vysvětluje učební látku, využívá názornost, žák se soustředí, zahluobá se do látky, dále stupeň asociace, v níž se nové představy spojují s již dříve získanými, stupeň systematizace, který vede k zobecnění, uvědomování si souvislostí, a stupeň metody, ve které jde o aplikaci osvojené učební látky. Struktura vyučovací hodiny pak byla velice monotónní a nepřihlížela ke konkrétní situaci¹⁰⁹. Zápornou složkou herbartismu byl jeho formalismus, stanovení norem ve vnitřním členění vyučovacích jednotek, což omezovalo tvořivost učitelů. Charakteristickým rysem bylo vyžadování dodržování přísných kázeňských nároků, což budilo u dětí strach před tresty, nechuť k učení a omezilo jejich zvědavost a přirozenou aktivitu. Předem dané formální postupy spolu s přísným udržováním kázně pomáhaly i špatně připraveným a méně vzdělaným učitelům naučit děti alespoň minimální rozsah učebních osnov¹¹⁰.

Jaké metody byly používány na elementárních vesnických školách na Těšínsku, na kterých i po vydání Hasnerova zákona často učili učitelé nekvalifikovaní, se dovídáme *Deníku starého učitele (Pamiętnik starego nauczyciela)* od Jana Kubisze. Pro výuku čtení byla používána metoda hláskovací¹¹¹. Jak vzpomíná

¹⁰⁸ I. HAJZLEROVÁ, V. MATROSOVÁ: *Karviná. Zmizelá Morava a Slezsko*. Praha–Litomyšl: Paseka, 2009.

¹⁰⁹ T. KASPER, D. KASPEROVÁ: *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008.

¹¹⁰ M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

¹¹¹ B. FABIÁNKOVÁ, J. HAVEL, M. NOVOTNÁ: *Výuka čtení a psaní na 1. stupni základní školy*. Brno: Paido, 1999, s. 81.

Jan Kubisz, který se narodil roku 1848, „výuka probíhala tak, že se nejdříve poznávala písmena, abeceda... Později žák skládal hlásky do slabik, pak slabiky do slov. Skládání slov do slabik bez vyslovování jednotlivých hlásek bylo nazýváno učením „jen tak“. Byla to dřina [...]. Látka byla odevzdána učiteli, což znamená, že žák přistupoval k učiteli a ten ho vyzkoušel, a zjistil, zda umí nebo ne. Pokud neuměl, učitel ho poslal do lavice, aby se to naučil ještě jednou [...]. Každý žák se učil zvlášť, sám pro sebe. Sborové opakování a učení nebylo realizováno. Učitel nepoužíval výklad, jen sem tam něco vysvětlil. Žák se proto musel naučit zadanou učební látku pomocí vlastních sil a svým způsobem. Bylo to těžké a podle našeho názoru nepedagogické“¹¹².

Ve druhé polovině 80. let 19. století začal být užíván na polských k výuce čtení *Slabikář podle analyticko-syntetické metody pro elementární školy (Elementararz podług metody analityczno-syntetycznej dla szkół początkujących)* z roku 1883, který byl zde přivezen z Krakova. Na jeho základě pak byla zavedena k výuce čtení analyticko-syntetická metoda, která je založena na porozumění hláskové stavbě slova. Analyticko-syntetickou metodu rozpracoval roku 1864 K.D. Ušin-skij. Při výuce čtení pomocí analyticko-syntetické metody se „vychází z jednoty celku a částí v rámci slov. Jde o rozklad slov na slabiky a slabik na hlásky a skládání hlásek ve slabiky a slabik ve slova za opory kinestézie, tj. činnosti mluvidel“¹¹³.

Roku 1873 nařízením Zemské školní rady se polské a české školy transformovaly na utraktivistické školy, přičemž na rozdíl od pravých utraktivistických škol se ve vyšších třídách učilo pouze německy. Jak takováto výuka němčiny vypadala na vesnické elementární škole nám přibližuje Jan Kubisz: „Významnou roli ve škole hrála výuka německého jazyka. Nejdříve se učila „vokábula“, potom rozhovory, všeobecně nazývané gešprechami. Vše se žáci učili nazpaměť a samozřejmě to dalo mnoho práce. Jedna věc byla na té výuce německého jednoznačně zlá, nepedagogická, barbarská a to signa. Což byla tabulka, na které byly napsány příjmení starších žáků, kterým nebylo dovoleno mluvit ve škole polsky, ale jen německy. Protože německy mluvit neuměli, nemluvili mezi sebou vůbec, ale pouze prostřednictvím mladších dětí, kterým bylo dovoleno mluvit polsky. Hovor se pak odbyval způsobem: „Ty pověz Pavlovi K. to a to“. A ten se pak obracel opět na mladšího žáka a odpověděl „Pověz mu to a to.“ Kdyby se některý ze starších žáků spletl a řekl i kdyby jen jedno polské slovo, pak by jeho spolužáci zakřičeli: „Hat polnisch gesprochen!“ a on by dostal čárku na signě a za každou čárku pak v sobotu dostával udeření rákou po rukách. Byla to velmi bolestná a pokořující situace“¹¹⁴.

¹¹² J. KUBISZ: *Pamiętnik starego nauczyciela*. Warszawa: Fundacja Słowa Polskiego dla Zaolzia, 1994. (vlastní překlad autorky)

¹¹³ K. SANTLEROVÁ: *Metody ve výuce čtení a psaní*. Brno: Paido, 1995, s. 21.

¹¹⁴ J. KUBISZ: *Pamiętnik starego nauczyciela*. Warszawa: Fundacja Słowa Polskiego dla Zaolzia 1994. (vlastní překlad autorki)

Důležitost němčiny v tamnějších školách zdůrazňuje ve svých vzpomínkách také kněz Jan Pindór. Ve svém památníku kněz Jan Pindór vzpomíná: „K nejdůležitějším předmětům v naší škole, podobně jako celém Rakousku, patřila výuka německého jazyka. V Rakousku byla znalost německého jazyka považována za nutnost“¹¹⁵.

V rámci výuky psaní byly na školách v té době používány metody mechanické, především metoda kopírovací a metoda syntetická. Metoda kopírovací, v rámci níž se žáci učili psát písmena tím, že jezdili po jejich tvaru, byla v různých obměnách používána až do 20. století. Metoda syntetická, jejímž autorem je Johann Heinrich Pestalozzi, se ve školách začínala používat kolem roku 1820. Dle této metody si žáci nejdříve nacvičovali psaní části jednotlivých písmen, včetně stínových a vlasových tahů, až poté se učili psát celé písmeno¹¹⁶. Velký důraz byl kladen na krasopis, kterému bylo věnováno mnoho vyučovacích hodin. Jak vzpomíná Jan Kubisz psalo se husím perem, které chystal pro žáky učitel, podle vzorů polských a německých¹¹⁷.

Ve školách panovala tvrdá disciplína, udržována i za pomoci tělesných trestů. Formální autorita učitele byla žáky nezpochybnitelná. Jan Kubisz vzpomíná, že učitel byl pro žáky i jejich rodiče velkou autoritou, a pro udržení své autority používal i různé tělesné tresty. Ve svých vzpomínkách použití tělesných trestů považoval za správné, jak dokazuje následující ukázka textu z jeho Památníku starého učitele: „Užívání rákosky bylo dovoleno. A myslím, že to bylo jen dobře. Učitel tak získal na důležitosti. A nebylo možné, že by ho žáci neměli rádi. Víím, s jakou úctou jsme o učiteli hovořili doma“¹¹⁸.

Podobně o tělesných trestech smýšlel také kněz Jan Pindór, který ve svém Památníku vzpomíná, že učitel používal různé tresty, které Jan Pindór pokládal za vhodné a účelné: „Některé děti stály v koutě, jiné zůstávaly po škole a učily se tak dlouho, dokud se vše nenaučily. Byly užívány i tělesné tresty. Učitel Mrowiec nesnášel lenivé děti, žádal, aby plnili své úkoly. Tehdy tělesné tresty nebyly zakázány, rákoska měla ve škole pevné místo. Nadužívání tělesných trestů není dobré, ale co má dělat učitel, když jiné prostředky neučinkují? Moudří rodiče vědí, že pouze dítě lenivé nebo neposlušné je potrestáno. Hodné dítě se netrestá“¹¹⁹.

¹¹⁵ J. PINDÓR: *Pamiętnik, część I*. Cieszyn: Towarzystwo Ewangelickiej Oświaty Ludowej, 1932, s. 17. (vlastní překlad autorky)

¹¹⁶ R. MLČÁKOVÁ: *Grafomotorika a počáteční psaní*. Praha: Grada, 2009.

¹¹⁷ J. KUBISZ: *Pamiętnik starego nauczyciela*. Warszawa: Fundacja Słowa Polskiego dla Zaolzia, 1994.

¹¹⁸ J. KUBISZ: *Pamiętnik starego nauczyciela*. Warszawa: Fundacja Słowa Polskiego dla Zaolzia, 1994. (vlastní překlad autorky)

¹¹⁹ J. PINDÓR: *Pamiętnik część I*. Cieszyn: Towarzystwo Ewangelickiej Oświaty Ludowej, 1932, s. 16. (vlastní překlad autorky)

5.3.4 Učebnice používané v polských triviálních, hlavních, obecných a měšťanských školách

V polských evangelických školách byly používány učebnice Jana Śliwky, o kterých jsme hovořili již dříve. V polských školách katolických byly často užívány učebnice, které byly do škol přivezeny z Haliče, z Krakova. Jednalo se o následující učebnice: *Slabikář podle analiticko-syntetické metody pro elementární školy (Elementarz według metody analityczno-syntetycznej dla szkół początkujących)* z roku 1883, *První kniha ke čtení pro elementární školy (Pierwsza książka do czytania dla szkół początkujących)* z roku 1883, *Druhá kniha ke čtení pro elementární školy (Druga książka do czytania dla szkół początkujących)* z roku 1883, *První kniha počtů (Pierwsza książka rachunkowa)* z roku 1883, *Druhá kniha počtů (Druga książka rachunkowa)* z roku 1883, *Zpěvník Hussaka (Śpiewnik – Hussak)* z roku 1883. Od konce 80. let byly v katolických i v evangelických školách používány polsky psané učebnice, které byly vydávány ve Vídni. Jednalo se o následující učebnice *Knížka ke čtení pro měšťanské školy (Książka do czytania w szkołach miejskich)* vydaná roku 1852 ve Vídni, *Knihla polského jazyka pro školy hlavní a měšťanské (Książka nauki języka polskiego zawierająca ćwiczenia gramatyczne dla ostatnich klas szkół głównych i miejskich)* vydaná roku 1862, *První kniha počtů Franciszka Močníka (Pierwsza książka rachunkowa Franciszka Močníka)* z roku 1886, *Druhá kniha počtů Franciszka Močníka (Druga książka rachunkowa Franciszka Močníka)* z roku 1886, *Třetí kniha počtů Franciszka Močníka (Trzecia książka rachunkowa Franciszka Močníka)* z roku 1886, *Čtvrtá kniha počtů Franciszka Močníka (Czwarta książka rachunkowa Franciszka Močníka)* z roku 1886, *Pátá kniha počtů Franciszka Močníka (Piąta książka rachunkowa Franciszka Močníka)* z roku 1886, *Knížky počtů pro rakouské elementární školy I, II (Książki rachunkowe dla austriackich szkół początkowych I, II)* z roku 1894, *Gramatika polského jazyka pro rakouské elementární školy I, II (Gramatyka języka polskiego dla austriackich szkół początkowych I, II)* z roku 1890, *Knihla ke čtení pro rakouské lidové školy (Książka do czytania dla austriackich szkół ludowych)* z roku 1892, *Slabikář ke čtení pro rakouské lidové školy (Elementarz do czytania dla austriackich szkół ludowych)* z roku 1893, *Knížka ke čtení pro rakouské obecné školy (Książka do czytania dla austriackich szkół ludowych)* Armanda Karella z roku 1902, *Gramatika polského jazyka pro obecné školy (Gramatyka języka polskiego dla austriackich szkół ludowych)* od Armanda Karella z roku 1909, *Malý katechizmus katolického náboženství (Mały katechizm religii katolickiej)* z roku 1913¹²⁰.

¹²⁰ Vlastní výzkum autorky realizovaný ve sbírkách Dokumentačního centra Kongresu Poláků v České republice (Ośrodek Dokumentacyjny Kongresu Polaków w Republice Czeskiej).

5.3.5 Školy střední

V roce 1849 bylo vídeňské ministerstvo školství přejmenováno na ministerstvo duchovních záležitostí a vyučování. Spolu s tím nastala reforma středního školství spojená se jmény univerzitních profesorů Franze Serafina Exnera z Vídně a Hermanna Bonitze z Berlína, kteří vytvořili návrh reformy středních škol nazvaný „Nástin organizace gymnázií a reálék v Rakousku“, jenž předložili rakouskému soudnímu dvoru. Reforma byla roku 1854 schválena. Podstatou reformy bylo vytvoření osmitřídního gymnázia, které vzniklo sloučením dosavadního šestitřídního gymnázia s prvním a druhým ročníkem filozofického studia, tedy dvou ročníků určených pro přípravu na vysokou školu. Gymnázium bylo rozděleno do dvou cyklů po čtyřech třídách, na nižší cykl, který byl zaměřen elementárně a propedeuticky, a na druhý cykl, který byl zaměřen vědecky i pragmaticky, přičemž ve dvou nejvyšších třídách byla vyučována psychologie a logika. Na gymnáziu byly sice obsahem výuky klasické jazyky, jako latina a řečtina, ale latinský jazyk již nebyl vyučovacím jazykem. Do obsahu výuky byly zaváděny také předměty nepovinné jako moderní jazyky, kreslení, zpěv a tělocvik¹²¹.

V Těšíně fungovala dvě gymnázia katolické i evangelické, která byly stále velmi populární, zejména evangelické gymnázium, které řada studentů navštěvovala z náboženských důvodů. Roku 1873 byla obě gymnázia sloučena v jedno těšínské gymnázium pod společným vedením. Evangelická mládež pak již ztrácela o studium zájem. Roku 1895 bylo v Těšíně založeno také soukromé polské gymnázium. Po založení polského gymnázia poklesl počet studentů na německém Albrechtově gymnáziu a na dalších středních německých školách na Těšínsku. Síť německých gymnázií byla doplněna ještě vznikem gymnázia ve Frýdku v roce 1895 a gymnázia v Bohumíně roku 1911. V roce 1909 založila česká Matice osvěty lidové soukromé gymnázium v Orlově¹²².

Polské gymnázium v Těšíně muselo překonávat od počátku různé problémy, jak vzpomíná Franciszek Popiołek, učitel dějepisu na tamnějším gymnáziu. „Již samotné založení jsme museli vybojovat [...]. Těšíňští Němci stále kritizovali činnost našeho gymnázia a jenom čekali na jeho úpadek. V době, když jsem se přestěhoval do Těšína, mělo gymnázium 5 tříd. Učil jsem dějepis ve všech třídách jako jediný učitel tohoto předmětu. Studenti, především synové vesničanů a dělníků ze Slezska, byli klidní a pilní. Učitelská práce zde byla velmi příjemná a efektivní“¹²³.

¹²¹ M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

¹²² D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

¹²³ F. POPIOLEK: *Studia z dziejów Śląska Cieszyńskiego*. Katowice: Wydawnictwo Śląsk 1958. (vlastní překlad autorky)

Návrh reformy středních škol nazvaný Nástin organizace gymnázií a reálék v Rakousku se také zaměřil na reformu reálék, které byly zpočátku šestileté, rovněž rozdělené na dva cykly, na cyklus nižší a vyšší, přičemž každý cyklus v sobě zahrnoval tři třídy. Nižší reálky mohly fungovat také samostatně či být připojeny ke škole hlavní a rozšířeny o jednoroční kurz, například tak fungovala česká reálka vedle první české školy hlavní v Praze, která byla zřízena v roce 1849 a jejímž ředitelem byl Josef Weinzig. Roku 1867 pak byly reálky prodlouženy o rok, s vnitřním členěním na čtyřletou školu nižší a tříletou školu vyšší. V roce 1869 byla zavedena na reálkách maturita, zatím sice nepovinná. Povinnou se stala až roku 1872¹²⁴.

V období Bachovy reakce se roku 1851 staly reálky odbornými školami bez maturity. Jejich absolventi byli oprávněni studovat na technice či pracovat v průmyslu. Postupně vznikaly průmyslové školy i další typy středních odborných škol: zemědělské, kupecké, řemeslnicko-technické, agronomické, hospodyňské, obchodní a odborně technické, které byly podporovány průmyslovými podniky s délkou docházky od 1 do 4 let¹²⁵.

V roce 1908 byla na základě Marchetovy reformy zavedena reformní reálná gymnázia, jejichž nižší stupeň více odpovídal reálce než klasickému gymnáziu a byly zaměřeny na výuku moderních jazyků¹²⁶.

Nařízení z prosince roku 1854 mělo zajistit výuku v mateřském jazyce žáků, a to i na školách středních, přesto se na většině středních škol vyučovalo německy. Roku 1860 byl zaveden tzv. Říjnový diplom, který zaváděl možnost, aby se alespoň některé předměty na středních školách vyučovaly česky¹²⁷.

Na konci 19. století byly zaváděny také první dívčí střední školy, které do té doby neexistovaly, a to díky boje žen za emancipaci a rovnoprávnost, v jejichž čele stála Božena Němcová, Karolína Světlá či Eliška Krásnohorská, která se roku 1890 zasloužila o otevření prvního dívčího gymnázia v Rakousku nazvaného Minerva. Postupně vznikala také dívčí lycea¹²⁸.

V roce 1911 bylo otevřeno v Polské Ostravě české dívčí lyceum, což byla jediná střední dívčí škola ve Slezsku¹²⁹. Díky úsilí Matice školské (Macierz Szkolna) a Polské společnosti pedagogické (Polskie Towarzystwo Pedagogiczne) za-

¹²⁴ M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

¹²⁵ M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

¹²⁶ M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

¹²⁷ J. ŠAFRÁNEK: *Školy české*. Praha, 1918, s. 110.

¹²⁸ M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

¹²⁹ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

čaly vznikat také polské střední školy¹³⁰. V roce 1895 byla založena první polská střední škola, do té doby fungovalo na území Těšínského Slezska již 6 německých středních škol. Roku 1895 bylo založeno polské gymnázium v Těšíně, roku 1904 učitelský ústav v Těšíně, roku 1908 byla založena Hornická škola v Doubravě a roku 1909 Reálné gymnázium v Orlové¹³¹.

Fungovalo zde také mnoho německých středních odborných škol, například průmyslová strojnická škola v Bílsku, od roku 1873 Zemská zemědělská škola v Chotěbuzi¹³².

Po roce 1869 také výrazně vzrostl počet židovských studentů na německých středních školách. Na gymnáziu a reálném gymnáziu v Bílsku tvořili Židé 40% studentů. Židé byli nejvzdělanější skupinou obyvatel. Židovské gymnázium se ale zprovoznit nepodařilo¹³³.

Také pro polské střední školy byly pro výuku polského jazyka dováženy učebnice z Polska nebo vydávány ve Vídni. Jedná se o tyto učebnice: *Gramatika polského jazyka pro gymnázia a reálky* (*Gramatyka języka polskiego dla użytku gimnazjów i szkół realnych wyższych*) vydaná ve Lvově roku 1863, *Stručný přehled polské literatury pro vyšší třídy gymnázií* (*Wypisy polskie dla klas wyższych szkół gimnazjalnych*) od S. Tarnowského, J. Wójcika vydaný roku 1903 ve Lvově, *Stylistika pro školy obchodní a průmyslové* (*Stylistika dla szkół handlowych i przemysłowych*) vydaná ve Vídni roku 1903, *Stručný přehled polské literatury pro školy reálné a učitelské ústavy* (*Wypisy polskie dla klas wyższych szkół realnych i seminariów nauczycielskich*) od A. R. Bobina vydaný ve Lvově roku 1909¹³⁴.

5.3.6 Univerzity

V září 1849 byly reformovány také vysoké školy prozatímním zákonem o univerzitách, které měly být budovány jako samostatné útvary s akademickou svobodou a právem svobodného učení. Na konci 19. století se brány vysokých škol otevírají také dívkám, absolventkám dívčích gymnázií. První je filozofická fakulta roku 1897, následována lékařskou fakultou roku 1900¹³⁵. Na univerzitách

¹³⁰ E. KARCZ: *Towarzystwo pedagogiczne w Galicji i na Śląsku Cieszyńskim na przełomie XIX i XX wieku: (wybrane aspekty)*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 1999.

¹³¹ L. ZORMANOVÁ: *Polské školství regionu Těšínského Slezska v 19. na počátku 20. století*. *Historia Scholastica*, 2/2017, s. 55–69.

¹³² D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

¹³³ J. SPYRA: *Ztracený svět Židů na Těšínském Slezsku*. Český Těšín: Ducatus Teschinensis, o.s., ve spolupráci s Muzeem Śląska Cieszyńskiego, 2013.

¹³⁴ Vlastní výzkum autorky realizovaný ve sbírkách Dokumentačního centra Kongresu Poláků (Ośrodek Dokumentacyjny Kongresu Polaków).

¹³⁵ M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

byli připravováni také učitelé středních škol, a to na filozofické nebo přírodovědné fakultě. Univerzitní fakulty při přípravě budoucích středoškolských profesorů kladly důraz na odborné vzdělávání v aprobačních předmětech, zatímco studium pedagogicko-psychologických předmětů bylo okrajové a nedostatečné¹³⁶.

Studenti polské národnosti studovali především v Krakově na Jagellonské univerzitě, která představovala pro studenty polské národnosti blízké kulturní a vzdělanostní centrum, o něž se mohli opírat při budování polského národního hnutí¹³⁷.

Na univerzitách po roce 1850 výrazně vzrůstal počet židovských studentů. Studovali většinou ve Vídni, především medicínu, techniku a právo¹³⁸.

5.3.7 Učitelé

Velkým pokrokem, který s sebou přinesl Hasnerův zákon, bylo zavedení pravidelného platu pro učitele, čímž se zvýšilo jeho společenské postavení¹³⁹. Což s sebou přineslo zlepšení materiálních podmínek učitelů. Pro nejlepší učitele byly zavedeny také prémie, které byly vypláceny Těšínskou komorou¹⁴⁰. Vesničtí učitelé si však nadále k platu přivydělávali, což dokumentuje kronika polské obecné školy nazvaná Školní kronika jednotřídní II. obecní školy v Horní Lištné (Kronika szkolna Jednosklasowej II Szkoły Ludowej w Górnej Lesznej), která popisuje, že učitel Jiří Mrovec, který zde pracoval v letech 1849–1853 kromě práce učitele působil jako knihovník, organizoval nedělní kurzy pro rolníky, hrál na pohřebch. Vesnický učitel často bydlel také v budově školy, ve které byla vedle třídy místnost pro učitele¹⁴¹.

Hasnerův zákon však také zavedl celibát učitelek, po provdání již ženy nesměly učit. Tento zákon byl zrušen až roku 1919¹⁴².

Ve druhé polovině vznikají české pedagogické časopisy (v roce 1852 vznikl časopis „Škola“, později přejmenovaný na „Škola a život“, roku 1869 „Beseda učitelská“, roku 1870 „Posel z Budče“, do roku 1883 jsou vydávány „Učitelské noviny“, od roku 1888 „Pedagogické rozhledy“), učitelské sjezdy, česká didak-

¹³⁶ V. SPILKOVÁ a kol.: *Současné proměny vzdělávání učitelů*. Brno: Paido, 2004.

¹³⁷ G. CHROMCOVÁ: *Noviny Těšínské 1894–2004*. Český Těšín, 2004.

¹³⁸ J. SPYRA: *Ztracený svět Židů na Těšínském Slezsku*. Český Těšín: Ducatus Teschinensis, o.s., ve spolupráci s Muzeem Śląska Cieszyńskiego, 2013.

¹³⁹ M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

¹⁴⁰ J. MACURA: *Z dziejów polskiego szkolnictwa na Zaolziu*. Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, Cieszyn, 1998.

¹⁴¹ J. Mrowiec i inni, „Kronika szkolna – Jednoklasowa szkoła ludowa II w Górnej Lesznej“.

¹⁴² M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

ticko-metodická literatura. V roce 1910 byl založen také „Časopis učitelek škol mateřských“¹⁴³. Začínaly se konat každoroční učitelské porady, kterým předsedal školní inspektor, za účelem porovnání učebních plánů jednotlivých tříd, výměny zkušeností s používanými učebnicemi a školními pomůckami. Dále se jednalo o používaných výukových metodách, součástí porady většinou byla také odborná přednáška o nové výukové metodě, spojená s názornou ukázkou. Okresní školní inspektor rovněž učitelům přednesl svoje poznatky na základě provedených inspekci¹⁴⁴. Pro učitele byly pořádány setkávání, konající se zpravidla každý měsíc, a konference. Cílem těchto konferencí bylo zpravidla zvýšení kvality školství a učitelů¹⁴⁵. Z konference i pravidelných setkávání byla vyhotovována zpráva, kterou pak školy přepisovaly do tzv. Currendenbuchu, do kterého se přepisovaly všechny úřední dokumenty¹⁴⁶. Jazykem používaným na těchto konferencích byla němčina, čemuž se většina učitelů v polských školách neprotivila (o českých učitelích není zmínka, ale patrně se také neprotivili), dokonce někteří z nich uměli lépe hovořit německy než polsky. Vyjimkami byli pouze Adam Macura z Koňské a Jan Kubisz z Hnojníka, kteří vždy hovořili pouze polsky¹⁴⁷.

Učitelé sehráli důležitou roli v národním hnutí, které často propojovali se zájmy národního školství. Takovým příkladem vlasteneckého učitele je Jan Kubisz, který od roku 1869 skoro 40 let působil na polské evangelické škole v Hnojniku. Své zkušenosti a vzpomínky z pedagogické praxe v tamní škole sepsal v knize *Deník starého učitele (Pamiętnik starego nauczyciela)*. Roku 1888 spolu se svými kolegy založil Polský pedagogický spolek v Ustroni (Polskie Koło Pedagogiczne w Ustroniu), organizaci polských učitelů na území Těšínského Slezska¹⁴⁸. Důležitou organizací pro učitele pracující v polských školách byla Polská pedagogická společnost (Polskie Towarzystwo Pedagogiczne), která fungovala od roku 1888¹⁴⁹. Jejím cíli byl rozvoj sítě polských škol, školení učitelů, z iniciativy této organizace vznikla organizace Vzájemná pomoc, díky které přicházely do škol nové učebnice¹⁵⁰.

¹⁴³ K. RÝDL, E. ŠMELOVÁ: *Vývoj institucí pro předškolní výchovu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2015.

¹⁴⁴ J. BARTOŠOVÁ, J. ŠIMEK, M. ŠUSTOVÁ: *Od školdozorce k inspektorovi. Historie školní inspekce*. Praha: Česká školní inspekce se spoluprací Národním pedagogickým muzeem a knihovnou J.A. Komenského, 2019.

¹⁴⁵ „Gwiazdka Cieszyńska“ 1863, nr 51, s. 412.

¹⁴⁶ *Currendbuch w kronice fryszackiej*, archivní materiály knihovny KNE Český Těšín.

¹⁴⁷ J. KUBISZ: *Wspomnienia sprzed 40 lat*. „Miesięcznik Pedagogiczny“ 1932, č. 1, s. 3.

¹⁴⁸ J. SZYMECZEK: *Szkic dziejów Towarzystwa Nauczycieli Polskich*. W: *Tu byliśmy, tu jesteśmy. Szkolnictwo polskie na Zaolziu w ostatniej dekadzie XX wieku*. Red. S. FOLWARCZNY. Czeski Cieszyń: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 2000.

¹⁴⁹ E. BUŁAWA: *Polskie szkolnictwo w międzywojennej Czechosłowacji*. Jednodniówka Sekcji Historii Regionu ZG PZK. W: *Szkolnictwo polskie na Zaolziu*. Red. K. JAWORSKI. Opole: Instytut Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego, Opolska Oficyna Wydawnicza, 1995.

¹⁵⁰ J. CHLEBOWCZYK: *Nad Olzą. Śląsk Cieszyński w wiekach XVIII, XIX i XX*. Katowice: Wydawnictwo Śląsk, 1971.

I po zavedení Hasnerova zákona pracovalo především na vesnických obecních školách ještě dost nekvalifikovaných učitelů, jak dokládá kronika polské školy Školní kronika z Hrádku (Kronika szkoły w Gródku). Kronika nás informuje, že roku 1873 zde učil Karol Drózd, který také stejně jako učitelé před ním neměl potřebné pedagogické vzdělání, byl vyučeným kupcem¹⁵¹. Postupně se však tato situace zlepšovala a roku 1911 byli již na území Těšínského Slezska pouze 2 nekvalifikovaní učitelé¹⁵².

TABULKA IV. Kvalifikace učitelů v polských a utrakvistických škol

Rok	Obecné školy	Polské	Pol-skoněmecké	Měšťanské	Celkem
1913/14	Kvalifikovaní učitelé	367	117	6	490
	Učitelé, kteří měli maturitu na gymnáziu	81	20	–	101
	Nekvalifikovaní učitelé	3	–	–	3
	Celkem	451	137	6	594

Zdroj: J. Macura: *Z dziejów polskiego szkolnictwa na Zaolziu*. Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, Cieszyn 1998.

5.3.8 Příprava budoucích učitelů

Do roku 1869 byli učitelé triviálních a hlavních škol vzděláváni v prepa-randách, po roce 1869 již v učitelských ústavech. Učitelé pro střední školy byli připravováni na univerzitách, a to zejména na filozofické nebo přírodovědné fakultě. Pro přípravu učitelek mateřských škol, v této době nazývaných jako pěstounky, byly zavedeny kurzy pro vzdělávání pěstounek mateřských škol při učitelských ústavech.

Učitelské ústavy

Hasnerovým zákonem byly zavedeny čtyřleté učitelské ústavy pro vzdělávání učitelů, které byly od počátku terčem kritiky, jelikož nebyly považovány za plnohodnotné střední školy a neumožňovaly přístup k vysokoškolskému vzdělání. Byly zaměřeny velmi prakticky v rámci „převážně řemeslného“ pojetí učitelské přípravy. Východiskem tohoto pojetí byla představa, že činnosti učitele jsou vesměs praktické a že se jim lze naučit napodobováním a výcvikem, proto v rámci obsahu výuky byla přeceněna pedagogicko-metodická složka na úkor

¹⁵¹ *Kronika szkoły ludowej Gródek* (Ośrodek dokumentacyjny Kongresu Polaków).

¹⁵² M. BOGUS: *Nauczyciele szkół ludowych Śląska Cieszyńskiego w XIX i na początku XX wieku. Uwarunkowania prawne i zawodowe*. Czeski Cieszyn–Częstochowa: Akademia im. Jan Długosza w Częstochowie, 2013.

odborného a všeobecného, zejména filozofického vzdělání. Velký rozsah výuky byl posvěcen následům a praktikám zaměřeným na profesionální výcvik spočívající v napodobování osvědčené metody a dobrého vzoru v podání zkušených učitelů pracujících ve cvičných školách. Přeceňování individuálních zkušeností a procvičování osvědčených postupů vedlo k praktikismu a samoučelnému metodikaření¹⁵³.

Jako příklad vyučovaných předmětů na učitelských ústavech uvádím předměty vyučované na učitelském ústavu v Těšíně. Setkáme se také někdy s označením této školy jako učitelský seminář, což vzniklo překladem z polského jazyka. V polštině jsou učitelské ústavy nazývány jako *seminaria nauczycielskie*. Výuka zde trvala čtyři roky a do učebních osnov byly zařazeny tyto předměty: náboženství, pedagogika, praktická cvičení z pedagogiky, zeměpis, dějepis, občanská nauka, matematika, přírodopis, fyzika, chemie, výtvarná výchova, krasopis, hudební výchova, tělesná výchova, nauka o vesnickém hospodářství. V ženských učitelských ústavech byla také výuka ručních prací. Studium bylo zakončeno maturitní zkouškou¹⁵⁴.

Na území Rakouského Slezska fungoval od roku 1867 evangelický učitelský ústav v Bílsku, německý učitelský ústav v Opavě, od roku 1904 zde byla zřízena jeho česká pobočka, která byla o rok později kvůli protestům Němců zrušena, ale byl založen roku 1904 český učitelský ústav v Polské Ostravě a ve stejném roce také polský učitelský ústav v Těšíně¹⁵⁵, od roku 1907 dívčí učitelský ústav v Těšíně. Roku 1889 roku vznikl také soukromý německý dívčí učitelský ústav v Těšíně, který založil řád boromejek, od roku 1908 byl založen přes kongregaci Školských sester de Notre Dam soukromý dívčí učitelský ústav v Bílsku¹⁵⁶. V učebních osnovách tohoto dívčího učitelského ústavu v Těšíně byla od roku 1900 zařazena také výuka polštiny, která ale nebyla na vysoké úrovni. Při dívčích učitelských ústavů byly často zřizovány kurzy pro vzdělávání pěstounek mateřských škol¹⁵⁷.

Učitelský ústav v Těšíně sehrál velkou roli v národním hnutí, v rámci školy fungoval mužský sbor, školní orchestr a divadelní amaterský spolek, které napomáhaly šířit lidovou osvětu v polském jazyce a polskou kulturu¹⁵⁸. Bohužel mno-

¹⁵³ V. SPILKOVÁ a kol.: *Současné proměny vzdělávání učitelů*. Brno: Paido, 2004.

¹⁵⁴ M. FAZAN: *Polskie życie kulturalne na Śląsku Cieszyńskim w latach 1842/48–1920*. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław–Warszawa, 1982.

¹⁵⁵ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

¹⁵⁶ M. BOGUS: *Nauczyciele szkół ludowych Śląska Cieszyńskiego w XIX i na początku XX wieku Uwarunkowana prawne i zawodowe*. Czeski Cieszyn – Częstochowa: Akademia im. Jan Długosza w Częstochowie, 2013.

¹⁵⁷ M. FAZAN: *Polskie życie kulturalne na Śląsku Cieszyńskim w latach 1842/48–1920*. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław–Warszawa, 1982.

¹⁵⁸ E. SZNAPKA: *Księga pamiątkowa Liceum Pedagogicznego w Cieszynie*. Cieszyn, 1959.

ho absolventů, kteří se rozhodli pokračovat ve studiu, studovala na univerzitách v Polsku a již se na Těšínsko nevrátili¹⁵⁹.

Vzdělávání pěstounek mateřských škol

Až do 70. let 19. století nebyly stanoveny požadavky na kvalifikaci a speciální pedagogické vzdělávání pěstounek v mateřských školách a jeslích. Sice již dříve byly deklarovány pokyny v metodicky laděné knížce vydané Vídeňským spolkem pro vychovatelny¹⁶⁰.

Dle Hasnerova zákona měly být vedle učitelských ústavů organizovány také kurzy pro pěstounky mateřských škol, roku 1874 však bylo ministerským nařízením formulováno, že zřizování kurzů pro pěstounky při učitelských ústavech je možnost, nikoliv povinnost. Ve zmíněném ministerském nařízení byly jasné stanoveny požadavky na kvalifikaci pěstounek. Pěstounky pro mateřské školy byly přijaty do kurzu pokud měly alespoň 17 let a prokázaly se mravní a tělesnou způsobilostí. Účastnice kurzu absolvovaly 24 hodiny přímé výuky týdně. Obsah výuky se skládal z následujících vyučovacích předmětů: vychovatelství a teorie mateřské školy, praktická cvičení v mateřské škole, vyučování jazykové a věcné, kreslení od ruky, výtvarné práce, zpěv a tělocvik. Roku 1866 byl vydán Statut kursu pěstounek, který upravoval obsah výuky v jednoletých kurzech pro pěstounky, přidával nové předměty jako náboženství, teorie zahrádky, tvarosloví, ženské ruční práce a nepovinně také hru na housle, hru na klavír a živý jazyk. Status byl platný až do roku 1914, kdy byly zavedeny Ústavy ke vzdělávání pěstounek pro školy mateřské¹⁶¹.

5.3.9 Školství za 1. světové války

První světová válka významně změnila život lidí a měla velmi negativní vliv na školství a kvalitu vzdělávání. Ve velké míře se dotkla zejména elementárního školství, jehož učitelé byli vykořisťováni vládními orgány na různé činnosti, jež měli napomoci vojsku. Například Paweł Łaboj ve Školní kronice z Horní a Dolní Lištné píše: „V průběhu prodlužující se války nebyla realizována výuka. A to z mnoha důvodů. Učitelé se angažovali v administrativní činnosti nařízené vládními orgány a nestarali se o výuku ve škole. Také děti, především ty starší

¹⁵⁹ R. BARON: *A jednak zostanie...: w stulecie założenia Gimnazjum im. Juliusza Słowackiego w Orłowej na Śląsku Cieszyńskim (1909–2009)*. Orlová–Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009, s. 33–48.

¹⁶⁰ K. RÝDL, E. ŠMELOVÁ: *Vývoj institucí pro předškolní výchovu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2015.

¹⁶¹ K. RÝDL, E. ŠMELOVÁ: *Vývoj institucí pro předškolní výchovu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2015.

byly zazangažovány do práce, kterou v době míru vykonávali muži, kteří byly nyní odveleni do války. Docházelo k přetížení dětí fyzickou prací. Často nám chybělo oblečení, obuv, jídlo, to jsou faktory, které měly negativní vliv na naše zdraví a také na výsledky školní práce¹⁶².

Ještě lepší představu o školní výuce v období války si uděláme z třídní knihy ze školního roku 1916/17: “Od 2.9.1916 do 14.9.1916 byly prázdniny na vykopávání brambor. Od 23.10. do 3.11.1916 výuka odpadla z důvodu toho, že učitel musel napsat zprávu o množství vykopaných brambor. Od 20.11.1916 do 29.11.1916 výuka odpadla, neboť učitel musel podat zprávu o úrodě obilí. Od 5.2.1917 do 7.2.1917 výuka odpadla, neboť učitel musel napsat zprávu o zásobách brambor. V březnu 1917 opět výuka odpadla, učitel psal zprávu o zásobách pšenice.” Dále se děti během školního roku věnovaly sbírání jeřabin, jahod, kopřiv. Kopřivy se poté sušili na půdě školy a byly posílány na sběrná místa¹⁶³.

¹⁶² P. ŁABOJ: *Kronika szkolna Górnej i Dolnej Lesznej*. Leszna Dolna 1972, s. 23. (vlastní překlad autorky)

¹⁶³ T. SZKUCIK: *Historia szkolnictwa polskiego w Lesznej (Dolnej i Górnej)*. Leszna Dolna 2017, s. 23. (vlastní překlad autorky)

Polské národnostní školství na území Zaolší od roku 1918 do roku 1945

Po 1. světové válce na území Těšínského Slezska došlo k dalšímu dva roky trvajícimu konfliktu, v němž se střetly české a polské zájmy v bratrovražedném boji o Těšínsko¹. Dohady o stanovení státní hranice přerostly kvůli neústupnosti obou stran v krvavou a nenávistnou občanskou válku. Spor se táhl až do roku 1920, podněcován politiky obou stran, místními polovojenským bojůvkami. Civilní obyvatelstvo už tak zubožené 1. světovou válkou, zvanou také jako Velká válka, bylo vystaveno dalšímu strachu a utrpení. Sedmidenní a následná občanská válka prodlužována kvůli neschopnosti stanovit jednoznačná pravidla plebiscitu a bezradnosti mezinárodního společenství, byla sice v červenci 1920 ukončena rozhodnutím dohodových mocností, ale její důsledky, byť už jen v emocionální sféře přetrvávají mezi Čechy a Poláky dodnes. Ačkoliv v historické paměti zdejšího obyvatelstva jsou spíše zakořeněny události, které byly vlastně v jistém smyslu pokračováním tohoto konfliktu, a to rok 1938, kdy po Mnichovu sporné území obsadila polská armáda, domáhajíc se tímto způsobem svých práv².

6.1 Zaolší v letech 1918–1920

Dne 5. listopadu 1918 byla podepsána smlouva mezi Národní radou Těšínského knížectví představující politickou reprezentaci Poláků žijících v Těšínském Slezsku a Zemským národním výborem pro Slezsko. V čele Národní rady stáli kněz Józef Londzin, Jan Michejda, Tadeusz Reger. V rámci této smlouvy došlo k dohodě o prozatímním rozdělení Těšínského Slezska podle etnického složení obyvatelstva, v důsledku čeho se pod polskou správou ocitly okresy těšínský, bíl-

¹ J. SZYMECZEK, K. NOWAK: *Poláci v Těšínském Slezsku do roku 1918*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.

² K. LEDNICKÁ: *Šikmý kostel románová kronika ztraceného města léta 1894–1921*. Ostrava–Svinov: Bílá vrána, 2020.

ský a větší část okresu ostravského. Pod českou správou se pak nacházel frýdecký okres a menší část fryštátského okresu³. Cílem uzavření této dohody bylo jak nejrychleji ukončit spor, avšak dohoda měla pouze dočasný charakter, jak také bylo v dohodě uvedeno: „Dohoda nynější má charakter prozatímní a v ničem neprejudikuje konečnému rozhraničení teritoriálnímu, které ponechává se vcelku k rozhodnutí povolaným činitelům, tj. vládě polské ve Varšavě a vládě české v Praze. Jedině za účelem udržení klidu a pořádku v čase přechodném, aby se síly netříštily na vzájemných sporech v záležitosti povahy místní a malicherné, vymezuje se okruh působnosti obou jmenovaných představitelů národních ve Slezsku”⁴.

Poláci žijící na tomto území neskrývali, že v tomto rozdělení vidí základ pro definitivní vymezení hranic. Dne 18. prosince 1918 byla v Těšíně vytvořena Zemská vláda Těšínského Slezska (Rząd Krajowy Śląska Cieszyńskiego) v čele s Janem Michejdou, která převzala agendu zemské vlády v Opavě. Ke kompetencím zemské vlády patřily záležitosti železniční, matriční, obecních voleb, sociální péče, sociálního zabezpečení, částí hospodářských koncesí a činnost obcí. Zemská vláda ale fakticky začala fungovat až v březnu roku 1919. V prvním období činnosti Národní rady nebyly mezistranické spory na plenárních zasedáních řešeny. Situace se změnila až po vypsání voleb do polského Ústavodárneho sněmu na území Těšínského Slezska. Což způsobilo, že se v posledním listopadovém týdnu roku 1918 začaly vztahy mezi Národní radou a Zemským národním výborem zhoršovat. Vypsání voleb do polského sněmu na území Těšínského Slezska posuzoval Zemský národní výbor jako proušování suverenity Československého státu a jako porušování dohody z 5. listopadu. Zemský národní výbor již 25. listopadu roku 1918 žádal od vlády v Praze vojenský zásah. Prezident Masaryk se o vládě Národní rady vyjadřoval jako o „neloajální a anarchistické okupaci”. Tvrdil, že Československo musí mít Karvinou, neboť, když „budeme mít uhlí, budeme moci zásobovat Vídeň, Budapešť, Bavorsy a tím budeme mít vliv na tyto státy”⁵. V prosinci odjeli do Paříže jako experti k emigračnímu Národnímu polskému výboru těšínské národní pracovníci Gustaw Szura a Jerzy Warchałowski a dne 29. prosince 1918 předložili francouzskému ministerstvu zahraničních věcí memorandum, které dokazovalo právo Polska nejen na bílský, těšínský a část fryštátského okresu, které byly pod polskou správou, ale také na 5 obcí fryštátského okresu, které byly pod českou správou (Lazy, Orlová, Dolní a Prostřední Suchá a Dětmárovice), z nichž první čtyři obývalo velké procento obyvatelstva

³ G. GAŚIOR: *Rozdělení Těšínského Slezska v letech 1918–1920*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.

⁴ K. NOWAK, J. FRIEDL, S. ZAHRADNÍK, I. BARAN, J. SZYMECZEK: *Pierwsza Niepodległość*. Cieszyń 2008.

⁵ G. GAŚIOR: *Rozdělení Těšínského Slezska v letech 1918–1920*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.

polské národnosti⁶. Dne 12. ledna 1919 dorazil k národní radě telegram od Zemského národního výboru, který informoval o neplatnosti dohody ze dne 5. listopadu 1918, a v němž oznamoval, že od doby, kdy úřady československého státu převzaly moc nad Těšínským Slezskem, Zemský národní výbor ztratil výkonnou moc, a proto je smlouva neplatná. Československá vláda rozhodla dne 17. ledna 1919 o útoku na Těšínské Slezsko a dne 21. ledna byla vypracována diplomatická nota polské vládě ve Varšavě, která se domáhala odstoupení celého Těšínského Slezska Československu, zdůvodňujíc to vládnoucí anarchií, prosbami místního obyvatelstva i poklesem těžby uhlí a rovněž se odvolávala na historickou příslušnost k zemím Koruny české. Dne 23. ledna 1919 zaútočila československá vojska složená převážně z legionářů na území, které podléhalo Národní radě, polská vojska nebyla na útok připravena. Většina polských vojsk v té době byla odeslána pod Lvov, kde se zúčastnila bojů s Ukrajinci. Dne 27. ledna 1919 obsadily československé oddíly Těšín a zastavily se až 28. ledna 1919 na linii Visly. Dne 30. ledna po třídní bitvě u Skočova bylo podepsáno příměří. Dne 1. února 1919 podepsali v Paříži představitelé Polska a států Dohody a dne 3. února také Československa smlouvu, která se zavazovala k tomu, že o budoucí státní příslušnosti rozhodne mírová konference v Paříži. Demarkační linie měla vyznačovat hraniční oblast, obě strany dělil neutrální pás. Na české straně se nacházela Karviná spolu s uhelným revírem. Koncem července 1919 se konala jednání polské a české delegace v Krakově, ale byla bezvýsledná. V srpnu 1919 nabízeli členové spojeneckých komisí pro záležitosti Polska a Československa oběma stranám pozměněnou variantu demarkační linie, která přiznávala Polsku Těšín, Karvinou, Třinec a Československu Orlovou. Spokojena s tím nebyla žádná strana. V září na konferenci v Paříži obě strany odsouhlasily provedení plebiscitu na daném území. Čekání na plebiscit se protahovalo několik měsíců, během kterých vzrůstalo napětí a násilí bylo čím dál brutálnější⁷. Mezinárodní plebiscitní komise, kterou tvořili zejména Francouzi a Italové, kterým byly místní spory zcela cizí, přijela do Těšína teprve koncem ledna 1920⁸. V únoru a v březnu 1920 probíhala největší vlna vyhánění polských dělníků z ostravského a karvinského uhelného revíru, pronásledování Poláků, kteří žili na území ovládaném českou administrativou, a Čechů, kteří žili na území ovládaném polskou administrativou. Dne 6. března roku 1920 vydala Mezinárodní plebiscitní komise příkaz k likvidaci administrativních komisí zavedených Čechy a znovuzavedení obecních výborů. To bylo signálem k boji českého lidu za své zájmy, polská reakce na sebe nedala dlouho čekat a vznikala polská tajná bojová organizace, která stála například

⁶ K. NOWAK, J. FRIEDL, S. ZAHRADNÍK, I. BARAN, J. SZYMECZEK: *Pierwsza Niepodległość*. Cieszyń 2008.

⁷ G. GAŚSIOR: *Rozdělení Těšínského Slezska v letech 1918–1920*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.

⁸ A. REBROVÁ: *Karviná. Radnice v proměnách času*. Karviná: Oddělení správy zámku a majetkové péče Magistrátu města Karviná, 2008.

za bombovými útoky na most v Hnojníku, na dům českého činitele z Orlové Václava Mezery. Na základě těchto akcí byli zatčeni polští představitelé, mnoho Poláků, především z řad inteligence bylo samo vyhnáno či utekli ze strachu před dalším vývojem. Česká strana obviňovala Poláky, že cíleně zdržují hlasování v podmínkách, kdy tisíce lidí musí opouštět své domovy. Po mnoha měsících teroru se konání spravedlivého plebiscitu jevilo nemožným. Proto dne 28. července 1920 Konfederace velvyslanců v Paříži rozhodla o rozdělení Těšínského Slezska, Polsku připadl bílský okres, část těšínského, včetně velké části Těšina, a kousek okresu fryštátského. Na tomto území žilo 94 tisíc Poláků, 2 tisíce Čechů a 43 tisíc Němců. Československu připadl frydecký okres, větší část okresu fryštátského, dostalo celý úsek bohumínsko-košické dráhy a karvinský uhelný revír a hutě. Na tomto území žilo 140 tisíc Poláků, 113 tisíc Čechů a 34 tisíc Němců. Rozhodnutí Konference velvyslanců vyvolalo mnoho protestů, některým lidem uzavřelo návrat domů. Tím, že Československo nabylo území, na kterém žilo semknuté polské obyvatelstvo, sice hospodářsky získalo, ale stálo před problémem integrace nespokojené menšiny⁹. Skoro tisíc Němců a Slezanů se přeneslo do české části Těšina¹⁰.

6.2 Politická, kulturní a osvětová činnost polské národnostní menšiny na Zaolší v meziválečném období

Rok 1920 a konečné stanovení polsko-české hranice vnímali národně uvědomělí Poláci jako velkou křivdu proti svému národu, rozdělením Těšínska byli zdceni a z výsledku byli rozhořčeni. Ačkoliv s rozhodnutím velmocí o rozdělení Těšínska nesouhlasili a považovali je za nespravedlivé, byli si vědomi, že není reálné očekávat v brzké budoucnosti změnu tohoto stavu. Proto oficiálně deklarovali loajalitu s Československou republikou, ačkoliv pociťovali sounáležitost s polským státem i národem¹¹.

V letech 1920–1921 polské politické strany, které zde fungovaly před rokem 1918, postupně obnovily svou činnost. Jednalo se o Svaz slezských katolíků (Związek Śląskich Katolików), což byla nejsilnější polská politická strana na tomto území a jejímž hlavním představitelem byl fryštátský advokát dr. Leon Wolf. Polské evangelíky pak zastupovala Polská lidová strana (Polskie Stronictwo Ludowe), polské socialisty sdružovala Polská socialistická dělnická strana (Polska Socjalistyczna Partia Robotnicza) a zastupitelé polské národnostní menšiny byli

⁹ G. GAŚSIOR: *Rozdělení Těšínského Slezska v letech 1918–1920*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.

¹⁰ H. WAWRECZKA, J. SPYRA, M. MAKOWSKI: *Cieszyn [a] Czeski Cieszyn na starych widokach i fotografiach*. Český Těšín: Wart, 1999.

¹¹ I. BARAN: *Polská menšina v Československé republice*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.

také součástí Komunistické strany Československa, z nichž nejvýznamnější byl Karol Śliwka, jenž byl v letech 1925–1938 poslancem československého parlamentu. Ve druhé polovině 20. let se česko-polské vztahy zdánlivě uklidňovaly, ačkoliv zůstávaly nadále chladné a na polské straně přetrvával pocit křivdy a diskriminace. V parlamentních volbách roku 1925 byli zvoleni dva poslanci z řad polské národnostní menšiny, a to Leon Wolf a Karol Śliwka. Roku 1929 došlo k založení Česko-polského klubu v Moravské Ostravě. Ve stejném roce se starostou Karviné stal všeobecně uznávaný představitel polské národnostní menšiny dr. Waclaw Olszak. Úspěchy polské národnosti menšiny v politické sféře byly podpořeny také polským konzulátem v Moravské Ostravě, který *de facto* politickou činnost polské národnosti menšiny na tomto území řídil, což v praxi znamenalo, že se polská národnostní menšina žijící na území Zaolší stávala závislá na zahraniční politice Polska, kde od roku 1926 panoval autoritativní režim v čele s Józefem Piłsudským. Tato potenciální nebezpečí, jež v sobě skrývala spolupráce polské národnostní menšiny s polským konzulátem, se ukázala naplno roku 1934, kdy Polsko uzavřelo pakt o neútočení s nacistickým Německem a u příležitosti 15. výročí obsazení Těšínska československým vojskem byla zahájena ostrá protičeská kampaň. Polská politika vůči ČSR začala být vyložene nepřátelská, což bylo zdůvodňováno pronásledováním a diskriminací polské národnostní menšiny v ČSR, je však třeba si uvědomit, že polská národnostní menšina na Těšínsku měla mnohem lepší postavení než polské národnostní menšiny v jiných státech. S nástupem nového konzula Leona Malhommeho došlo ke zhoršení polsko-českých vztahů. V letech 1935–1936 pak byly na Těšínsku organizovány diverzní skupiny, které páchaly útoky na české instituce: rozbíjely okna v českých školách, ničily české státní symboly apod. Roku 1935, kdy musel Leon Malhomme odejít ze své funkce a po něm i Alexandr Klotz, jež ho nahradil a jehož názory byly podobny Malhommeovým, zůstala funkce polského konzula neobsazena. Léta 1935 a 1936 se nesou ve znamení přerušení protičeské kampaně, jelikož si představitelé polské národnostní menšiny uvědomovali, že kampaň jejich postavení v ČSR nejen nezlepšila, ale naopak zhoršila a vyvolala represe československých úřadů. Rok 1937 se nesl ve znamení spolupráce představitelů polské národnostní menšiny s československou vládou, která se zavázala k vypracování národnostního statutu, který měl sjednotit dosavadní zákony týkající se národnostních menšin v Československu. Národnostní menšiny byly vyzvány, aby formulovaly své požadavky a stížnosti vůči československé vládě a tak vznikl Dorozumívací výbor (Komitet Porozumiewawczy), který formuloval požadavky polské menšiny vůči československé vládě. Po obsazení Rakouska nacistickým Německem v březnu roku 1938 se napětí v polsko-českých vztazích opět prohloubilo. Vývoj v řadách polské národnostní menšiny v Československu byl totožný s vývojem německé a maďarské národnostní menšiny. V březnu roku 1938 došlo ke sjednocení polských občanských stran v jednu politickou radikálně nacionalistickou organizaci nazvanou Svaz Poláků v Československu (Związek Polaków w Czechosłowacji),

v jejímž čele stál Leon Wolf. Mimo jiné požadovali také teritoriální autonomii, což byl nesplnitelný požadavek, jelikož by si jí většina obyvatel československého okresu nepřála (při volbách roku 1935 získaly československé politické strany 55 tisíc hlasů, polské 27 tisíc hlasů a německé 11 tisíc) či postátnění polského gymnázia v Orlové a dalších polských soukromých škol, což bylo vyslyšeno. Proto roku 1938, kdy vlády Velké Británie a Francie vyzvaly Československo, aby přistoupila na německé požadavky v otázce odstoupení pohraničí obývaného sudetskými Němci, vznesla své požadavky i polská diplomacie a požadovala autonomii území obývaného polskou národnostní menšinou. Tato diplomatická jednání byla doprovázena mohutnou protičeskoslovenskou kampaní, obnovou činností diverzních skupin. Československá vláda projevila ochotu k jednání, avšak to nebylo pro polskou vládu dostačující a proto znovu požadovala odstoupení Zaolší a jelikož ani další československé návrhy na změnu hraniční linie nebyly polskou vládou akceptovány, vystoupilo Polsko znovu s požadavkem o okamžité odstoupení Zaolší. Jelikož si československá vláda nemohla v té době další ozbrojený konflikt dovolit, požadavek akceptovala. A tak území zahrnující fryštátský a československý okres bylo obsazeno od 2. do 11. října 1938 polskými oddíly¹². Na obsazeném území zavládla polská administrativa¹³, byly rozpuštěny všechny české spolky a organizace, polský jazyk se stal jediným úředním jazykem a docházelo k hromadnému propouštění Čechů ze zaměstnání¹⁴. V polském záboru žilo asi 230 tisíc obyvatel, z toho 54% Čechů, 32% Poláků a 8% Němců. Polské státní občanství bylo přiznáno jen Polákům a autochtonnímu obyvatelstvu, které zde žilo již před rokem 1918. Obavy z národnostní perzekuce donutil asi 30 tisíc Čechů a 5 tisíc Němců odejít z obsazené části Těšínska. Z Polska se vraceli emigranti, kteří tam odešli v roce 1919 a 1920, mnozí místní Češi deklarovali z obavy o svůj majetek raději polskou národnost¹⁵.

Nastala úplná likvidace českého školství. Ve školách učili polští učitelé a ve výuce byly používány pouze polské učebnice¹⁶. Vznikla nová síť polských mateřských, základních a středních škol. Na obsazeném území existovalo 84 polských základních škol, 5 polských gymnázií, polská průmyslová škola v Karviné, pol-

¹² I. BARAN: *Polská menšina československo-polských vztazích mezi světovými válkami. W: Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.

¹³ A. REBROVÁ: *Karviná. Radnice v proměnách času*. Karviná: Oddělení správy zámku a majetkové péče Magistrátu města Karviná, 2008.

¹⁴ I. BARAN: *Polská menšina československo-polských vztazích mezi světovými válkami. W: Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.

¹⁵ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

¹⁶ A. BIZOŇ, K. D. KADŁUBIEC, T. PUSTÓWKA, M. RAKOWSKA, T. SIWEK, M. SŁOWIACZEK, J. SZYMECZEK, Z. RAKOWSKI, M. SIEDLACZEK: *Wizja 2035*. Czeski Cieszyn: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2014.

ská zemědělská škola v Těšíně, 3 polské školy pro ženská povolání a 2 polské hospodářské školy¹⁷.

6.3 Zaošší za 2. světové války

K dobytí Těšínska německými vojsky došlo již v prvním dni války, 1. září 1939. V období hitlerovské okupace bylo území Zaošší připojeno k německé Říši. Z bývalého fryštátského a těšínského okresu byl vytvořen jeden okupační okres Těšín (Teschen), který byl zařazen ke katovickému vládnímu obvodu říšské provincie Slezsko (později Horní Slezsko). Okupace se nesla v protičeském a protipolském duchu, bylo zlikvidováno české i polské školství, školní knihovny, byly páleny polské knihy. Německé školství představovalo jedinou možnost vzdělávání na tomto území. Řada představitelů polské i české inteligence skončila v koncentračních táborech. Roku 1940 bylo do koncentračních táborů vysláno 500 osob¹⁸. Dne 11. dubna roku 1940 německá policie a gestapo shromáždila polské učitele z těšínského a fryštátského okresu v ruinách továrny Kohna a poté je převezla do koncentračních táborů v Sosnovci, odkud putovali do Dachau, Mathausenu nebo Mauthausenu-Gusenu. Do koncentračního tábora v Dachau byl deportován mimo jiné tamnější ředitel polské obecné školy s v Bludovicích Franciszek Toman. Také další učitel Paweł Żwak, jenž byl zaměstnancem téže školy, strávil rok v nacistickém vězení¹⁹.

Okupační teror měl mnoho podob, svéráznou přesvědčovací metodu spočívající v omezení svobodného rozhodování využitím zákonných prostředků, takovým příkladem je vytvoření psychózy strachu při zápisu do volkslisty, zákaz veřejného používání českého a polského jazyka, bohoslužeb ve slovan-ských jazycích atd. Uvádí se, že z československé části Těšínska bylo vysídle- no 874 polských a 21 českých rodin. Povinnost nucených prací zasáhla milióny Poláků a Čechů odvečených do Říše. Tisíce dalších musely pracovat ve zdej-ších dolech a hutích či na německých usedlostech. Dalším zcela specifickým projevem perzekuce byly internační tábory pro polské obyvatele. Předcházelo jim zřízení prvního nacistického koncentračního tábora na území dnešní ČR ve Skrochovicích na Opavsku v září 1919, jímž prošlo do konce roku 1939 asi 600 Poláků a Židů. Od roku 1942 byly zřizovány zláštní tábory pro vysídlené Poláky, tzv. polenlágy, jež se koncentračním tábory v mnoha ohledech podobaly. Ty existovaly například v Bohumíně, Fryštátě, Petrovicích. K drastickým případům perzekuce patřila krádež a následná germanizace polských a českých

¹⁷ *Sprawozdanie Macierzy Szkolnej na Zaozliu za rok 1938*. Cieszyn, 1939.

¹⁸ A. REBROVÁ. *Karviná. Radnice v proměnách času*. Karviná: Oddělení správy zámku a majetkové péče Magistrátu města Karviná, 2008.

¹⁹ *Kronika szkoły Polskiej szkoły ludowej w Błędowicach*. (Dokumentární centrum Kongreu Poláků, bez. sygn.).

dětí, zvláště dětí aktivních představitelů českého a polského odboje, prováděna prostřednictvím instituce Lebensdorm, jejíž pobočka byla v Těšíně, či odvoz dětí do koncentračních táborů, například odvoz dětí internovaných v Bohumíně v rámci tzv. Aktion Oderberg v roce 1943²⁰. Specifickou formou perezekuce bylo také vysídlování polských obyvatel formou vysíláním mládeže na nucené práce do Říše, deportací „zatvrzelých“ Poláků do koncentračních táborů či internace obyvatelstva neschopného práce v průmyslu do polenlágrů. Uvádí se, že za dobu války bylo z československé části Těšínska vysídleno 847 polských a 21 českých rodin, známé jsou vysídlovací transporty z Fryštátu, Dolní Lomné, Milíkova, Hrádku, Jablunkova atd.²¹.

Na Těšínsku působilo po celou dobu války odbojové hnutí tvořené mnoha organizacemi striktně rozdělenými podle národností. Z organizací polského národního odboje můžeme jmenovat Tajnou vojenskou organizaci (Tajna Organizacja Wojskowa), Organizaci bílého orla (Organizacja Orła Białego). Český národní odboj byl slabší, svou roli sehrál mohutný odliv nejuvědomělejších českých vrstev z Těšínska již v době polského obsazení území. Významnou posilou odboje na Těšínsku byly zpravodajské oddíly Sovětského svazu či početná skupina obyvatel Těšínska, jež působila v zahraničním odboji. Češi i Poláci sloužili ve spojeneckém letectvu v Británii a bojovali na západní frontě u Dunkerque či Monte Cassina či na východní frontě u Dukly. Asi dva tisíce voľkslistářů z Těšínska, kteří byli přinuceni ke službě v německé armádě, přešly ke Spojencům a vrátili se domů v řadách zahraničního vojska. V souvislosti s blížícím se koncem války se představy českého a polského odbojového hnutí o budoucím vývoji Zaolší konkretizovaly. Poláci předpokládali ponechání Zaolší v Polsku, zatímco Češi vycházeli z předmnichovské situace. K vyhnání nacistických okupantů z Těšínska došlo v prvních dnech května 1945. K větším bojům s nacisty došlo u Bohumína, Fryštátu, Doubravy a Orlové. Přestože v mnoha obcích na Zaolší vyhlásily místní revoluční orgány bezprostředně po osvobození polskou státní správu, byla nakonec obnovena státní hranice Československé republiky z září 1938 a na celém území byla zavedena československá státní správa²².

6.4 Obyvatelstvo polské národnosti na Zaolší

Obyvatelstvo polské národnosti žijící na území Zaolší v té době charakterizovala vysoká úroveň národního uvědomění. Většina obyvatel však nepatřila

²⁰ M. BORÁK: *Německá okupace Těšínského Slezska*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009.

²¹ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

²² M. BORÁK: *Německá okupace Těšínského Slezska*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009.

k vyšší sociální vrstvě, byli to zejména horníci, hutníci, dělníci a drobní rolníci, kteří byli závislí na ekonomicky dominantnější vrstvě německého, ale i českého obyvatelstva²³.

Otázka, kolik Poláků na tomto území do roku 1945 vlastně žilo, není dosud zcela objasněna. Na počátku je zapotřebí definovat, koho za Poláky považujeme. Při sčítání lidu byl v té době uplatňován přístup, že za Poláky je třeba počítat ty osoby, které se samy za Poláky považují. Tento přístup, ale byl kritizován zástupci polské inteligence žijící na daném území, kteří zastávali názor, že za Poláky je potřeba počítat ty osoby, které hovoří místním dialektem s převažujícími polskými prvky. Předmětem sporu jsou zejména výsledky sčítání lidu z roku 1920 a 1930, které vykazují dramatický pokles počtu Poláků žijících na území Zaolší v porovnání s rokem 1910, kdy byla jako klíčový element určování národnosti dané osoby použita obcovací řeč. Ale jak dokazuje například šlonzakovské hnutí, nemusela být skupina lidí mluvících místním dialektem s převažujícími polskými prvky totožná se skupinou, která se cítí být Poláky²⁴.

Těšínskou zvláštností bylo registrování Šlonzaků. V roce 1921 bylo na Těšínsku zjištěno celkem 47314 Šlonzaků, z nich 24299 bylo započítáno mezi Šlonzaky-Čechoslováky, 1408 mezi Šlonzaky-Němce a 21607 mezi Šlonzaky-Poláky. Při sčítání lidu v roce 1930 bylo registrováno 24199 Šlonzaků, z nich 8211 uvedlo českou národnost, 3 slovenskou, 10116 československou, 191 německou, 2150 polskou, blíže se nedefinovalo 4036 Šlonzaků. Pokles počtu Šlonzaků zhruba o polovinu byl projevem asimilační tendence. Poláci, kteří se tímto sčítáním lidu cítili poškozeni, zdůrazňovali, že ti, kteří se přihlásili mezi Šlonzaky-Čechoslováky mohli mít na mysli státní příslušnost, nikoliv národnost. Po polských protestech pak bylo provedeno nové sčítání lidu²⁵.

TABULKA V. Výsledky sčítání lidu na území československé části Těšínského Slezska

Rok	Celkový počet obyvatel	Čechoslováků	Němců	Poláků	Židů	Jiných	Cizinců
1910	636 647	217 429	289 550	143 337	–	164	13 147
1921	676 121	299 549	252 575	70 137	3 681	531	49 648
1930	737 671	374 498	255 872	77 917	3 315	465	25 604

Zdroj: J. CHMELAR: *Polska mniejszość narodowa w Czechosłowacji*. Czechosłowackie Towarzystwo dla studium zagadnień narodowościowych. Praha 1935.

²³ S. ZAHRAĐNIK: *Polacy na Zaolziu 1920–1990*. Kongres Poláků v České republice, Český Těšín 2002.

²⁴ I. BARAN: *Polská menšina v České republice*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009.

²⁵ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, Opava, 2003.

Existují ještě jiné údaje údaje získané sčítáním lidu v letech 1910–1950

TABULKA VI. Výsledky sčítání lidu na území československé části Těšínského Slezska

Rok	Celkový počet obyvatel	Poláci	Češi	Němci	Slováci	Jiní
1910	179 145	68 034	32 821	22 312	–	89
1921	177 176	76 230	88 556	18 260	–	2 326
1930	216 255	51 499	120 639	17 182	–	2 204
1939	213 867	59 005	44 597	38 408	–	79 363

Zdroj: Bohdan MAŁYSZ: *Od většiny k menšině. Poláci na Těšínsku ve světle statistiky*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.

Z obou tabulek je patrný nárůst počtu lidu hlásící se k československé národnosti, který byl doprovázen snížením počtu lidí hlásící se k německé a polské národnosti. Československé sčítání lidu snížilo však také oficiální počet lidí hlásící se k polské národnosti tím, že hodně Poláků uvedlo v kolonce cizinci. Roku 1930 se jednalo o 18585 Poláků, kteří byli stále vedeni jako polští občané žijící na území Československa²⁶.

Podle vlastního názoru československá vláda byla k polské národnosti menšině velmi tolerantní a vstřícná. Na druhou stranu se setkáváme s kampaněmi ve varšavských, poznaňských, krakovských a katovických novinách, které popisují příkoří, jež pociťují občané polské národnosti žijící v Československu. Byla tedy polská národnostní menšina opravdu utiskována a diskriminována nebo naopak byla československá vláda k obyvatelům polské národnosti vstřícná? Na tuto otázku se snaží podat odpověď ve své publikaci *Polská národnostní menšina v Československu (Polska mniejszość narodowa w Czechosłowacji)* Józef Chmelař, který zde prezentuje velmi obsáhlou a podrobnou analýzu celé situace, kterou realizoval. Na základě této analýzy dochází k následujícím výsledkům:

1. Pokud jde o církevní otázku, nemůžeme tvrdit, že by polská národnostní menšina byla jakkoliv diskriminována. Podle Józefa Chmelaře naopak v rámci církevního společenství, a to jak katolického, tak i evangelického se dostává polské národnostní menšině lepšího postavení, než by odpovídalo zásadám rovnoprávnosti a spravedlnosti.
2. Józef Chmelař tvrdí, že pokud jde o kulturní život polské národnostní menšiny v Československu, pak se jejich činnosti dostává svobody a jejich kulturní život je velmi intenzivní. Počet kulturních institucí, klubů, svazů, časopisů, nám dokazuje intenzivitu kulturního života polské národnostní menšiny v Československu, kde se jim dostává prostoru pro rozvoj kulturního života.

²⁶ J. CHMELAŘ: *Polska mniejszość narodowa w Czechosłowacji*. Praha: Czechosłowackie Towarzystwo dla studium zagadnień narodowościowych, 1935.

3. Pokud jde o stav polského národnostního školství, tak i ten je dle Józefa Chmelaře uspokojivý, což dokládá počty polských národnostních škol v Československu. V polských národnostních školách pracují pouze učitelé polské národnosti, dohlížíjí na ně inspektoři polské národnosti. Hustota sítě polských národnostních škol je uspokojivá²⁷.

S názorem Józefa Chmelaře se shoduje Výkonný výbor Fondu pomoci pro polské vzdělávání v zahraničí (Komitet Wykonawczy Funduszu Pomocy dla Szkolnictwa Polskiego Zagranicą), který roku 1934 vydal publikaci nazvanou *Válka o národní školu pro Poláky v zahraničí* (*Walka o szkołę narodową dla Polaków za granicą*). Podle této publikace se pouze v Československu dostává polské národnostní menšině zásadních podmínek pro vybudování národní školy, kterými jsou polský vyučovací jazyk, polští učitelé a polské inspekce²⁸.

Jestli ale opravdu československá vláda postupovala vůči obyvatelům polské národnosti tak vstřícně, jak konstatují výše uvedené publikace, není pořad zcela jasné. Podle statistických údajů z roku 1921 se snižuje počet žáků zapsaných do polských národnostních škol (v roku 1921 tyto školy navštěvovalo 21483 žáků, zatímco roku 1932 se jednalo již pouze o 12409)²⁹. Toto snižování žáků škol s polským vyučovacím jazykem bylo často výsledkem tlaku českých zaměstnavatelů na své zaměstnance, aby posílali děti do českých škol³⁰.

6.4.1 Obyvatelstvo Zaolší v letech 1939–1945

Od počátku okupace němečtí okupanti usilovali o to, aby na obsazeném území žili pouze Němci. Cílem nebyla fyzická likvidace všech zdejších obyvatel, neboť ty využívali jako kvalifikovanou i nekvalifikovanou pracovní sílu, šli tedy spíše cestou germanizace obyvatelstva³¹. Lidé, jež se odmítali poddat germanizaci, byly vyvezeni do koncentračních táborů nebo zabiti³².

Prvním krokem bylo zavedení tzv. palcówki, tedy výtisku formuláře, který nahrazoval průkaz totožnosti s obtiskem palce dané osoby. Lidé zde měli uvést

²⁷ J. CHMELAŘ: *Polska mniejszość narodowa w Czechosłowacji*. Czechosłowackie Towarzystwo dla studium zagadnień narodowościowych, Praha 1935.

²⁸ Komitet Wykonawczy Funduszu Pomocy dla Szkolnictwa Polskiego Zagranicą, *Walka o szkołę narodową dla Polaków zagranicą*, Warszawa, 1934.

²⁹ E. BUŁAWA: *Polskie szkolnictwo w międzywojennej Czechosłowacji*. Jednodniówka Sekcji Historii Regionu ZG PZK. W: *Szkolnictwo polskie na Zaolziu*. Red. K. JAWORSKI. Opole: Instytut Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego, Opolska Oficyna Wydawnicza, 1995.

³⁰ J. SZYMECZEK: *Szkolnictwo polskie w Czechosłowacji (Republice Czeskiej) od czasów jej powstania do dzisiejszego dnia*. SNPL, 2017, s. 254–274.

³¹ M. BORÁK: *Německá okupace Těšínského Slezska*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009.

³² L. PALLAS: *K nacistické národnostní politice na Horním Slezsku včetně Těšínska v letech 1939–1945*. „Slezský sborník“, 79, č. 4/1981, s. 261–288.

jazyk a národnost, byla zde možnost přihlásit se také ke slezské národnosti, což deklarovala skoro polovina obyvatel. Lidé, kteří deklarovali slezskou národnost nevystavovali sebe nebezpečí postihů za deklaraci polské či české národnosti, ale zároveň se nekompromitovali tak, jak kdyby deklarovali německou národnost. Výsledky této registrace obyvatelstva pak posloužily okupačním úřadům při akci německé volkslisty³³. Volkslista dělila osoby na čtyři skupiny s různým právním postavením. Do dvou prvních skupin patřili ti, kdo vystupovali už před začátkem okupace jako Němci anebo si uchovali německou národní příslušnost. Ti získali německou státní příslušnost i práva říšských občanů. Nejpočetnější skupina byla podle názorů úřadu národnostně nevyhraněná, ale k německu měli patřit rodem a původem, to byl případ lidí, jež nahlásili slezskou národnost. Těm byla udělena německá státní příslušnost, ale jen na zkušební dobu deseti let a navíc museli na rok na povinné práce do Říše, platila pro ně povinnost vojenské služby ve wehrmachtu, nemohli bez předchozího svolení studovat, zastávat úřednické či vedoucí funkce. Obyvatelé patřící ke třetí skupině mohli uzavírat sňatky pouze s Němci či lidmi ze své skupiny, nikoliv s Čechy či Poláky. Do čtvrté a na Těšínsku nejméně početné skupiny pak patřili ti, kdo deklarovali polskou či českou národnost, těm mohla být volkslista přiznána ve zcela vyjímečných případech, jinak byli bráni jako osoby bez státní příslušnosti. A právě státní příslušnost, vlastnictví volkslisty rozhodovalo často o právo na život. Volkslistáři měli také vyšší přiděli potravin, mohli vlastnit rozhlasový přijímač³⁴.

Češi a Poláci jako osoby bez státní příslušnosti mohli být vysídleni, zavražděni, předání gestapu, vyvezeni do koncentračních táborů, většina z nich však byla zařazena mezi chráněnce či poddané Německé říše, jimž úřady uznaly prohlášení české či německé národnosti. Po válce měli být vysídleni nebo zlikvidováni, pokud by se nedali poněmčít. K chráněncům však nepatřili Židé nebo Cikáni, ti byli určeni k fyzické likvidaci³⁵.

Postavení Poláků však bylo horší než postavení Čechů, například Poláci museli odvádět tzv. vyrovnávací sociální dávky ve výši 15% hrubého příjmu, nevztahovala se na ně mzdová zvýhodnění a příplatky, neměli nárok na rodinné přídatky, na příspěvek při narození dítěte, při sňatku či úmrtí, vánoční odměny, věrnostní příspěvek atd. Byli kráceni na délce dovolené, na dávkách v nemoci, na přidělech potravin a dalších životních potřeb. Bylo pro ně zavedeno zostřené právo, které jim ukládalo přísnější tresty a přestupky³⁶.

³³ M. BORÁK: *Německá okupace Těšínského Slezska*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009.

³⁴ V. PLAČEK: *K otázce německé Volkslisty na Těšínsku*. „Časopis Slezského muzea“, řada B, 1978, s. 97–121.

³⁵ A. GROBELNÝ: *Nacistická národnostní politika a výkon okupačního práva na Těšínsku 1939–1945*. „Slezský sborník“, 75, č. 1/1977, s. 23–38.

³⁶ M. BORÁK: *Německá okupace Těšínského Slezska*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009.

6.4.2 Náboženská otázka a národnostní spory ve farnostech

Československé Těšínsko mělo odlišnou náboženskou skladbu než ostatní československé území. V roce 1921 zde žilo 70,2% římských katolíků, 17,4% evangelíků, 7,5% obyvatel československého vyznání. Na Jablunkovsku počet evangelíků dokonce převyšoval počet římských katolíků. Evangelíci byli také početní na Českotěšínsku a Fryštátsku. Evangelické kostely byly v Bystřici, Dolních Bludovicích, Českém Těšíně, Komorní Lhotce, Návsí, Orlové, Třinci a Bohumíně. Husitské sbory se nacházely v Třinci, Petřvaldě, Rychvaldě a kaple v Českém Těšíně. Nejvíce obyvatelstva bez náboženského vyznání bylo ve Slezské Ostravě, Petřvaldě a Radvanicích. Údaje ze statistik se někdy rozcházejí. Podle československé statistiky žilo roku 1930 na Zaolší 109,6 tisíc katolíků, 52,1 tisíc evangelíků, 5,5 tisíc husitů a 2,6 tisíc Židů. Statistiky katolické církve však uvádějí 146 tisíc katolíků³⁷.

Po rozdělení Těšínska došlo ke zvýšení počtu českých katolických farářů, což zejména Poláci považovali za diskriminaci, zatímco Češi byli přesvědčeni o oprávněnosti těchto změn v souladu se změnami národnostní skladby obyvatelstva v regionu. Zatímco v roce 1918 byly bohoslužby v 17 kostelích pouze v polském jazyce, roku 1930 již byly většinou dvojazyčné³⁸.

Na některých farnostech však právě kostel a jazyk bohoslužeb byl důvodem národnostních sporů, jak dokládá příklad z Doubravy: „Po první světové válce nastala pro farnost doubravskou doba největší zkoušky. Od začátku trvání projevovaly se v životě farnosti národnostní třenice. Mnozí zapomínali na Kristovo „dávejte císaři, co je císařovo a Bohu, co je Božího“ a chtěli dávat jen „císaři“. Starali se o národnostní problémy více než o spásu duše a slávu Boží. V době poválečného neklidu, zmatku a mravního úpadku vzplál národnostní boj ještě více a zakončil se založením národní církve. Mnoho katolíků odpadlo a kostel byl bezprávně zabrán. I druhý farář P. Chrobok odchází v roce 1921. Jeho nástupcem se stává administrátor P. Vladimír Smyček. Začíná se dlouhý spor, komu má připadnouti kostel, katolíkům nebo odpadlíkům. Prozatímne je kostel zapečetěn hlídán četnickou asistencí... Bohoslužby se konají ve světnici na faře. Stav, nad nímž by mohl plakati nový prorok Jeremiáš. ... Dne 18.4.1923 byl spor ukončen, kostel byl za dozoru úřadů odevzdán původním majitelům-katolíkům³⁹.

³⁷ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

³⁸ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

³⁹ 50. jubileum doubravského kostela. Římskokatolický farní úřad v Doubravě, 1948, s. 5.

6.4.3 Sociální otázka a postavení polské národnostní menšiny

Polská menšina byla ekonomicky slabá, její příslušníci zaujímalí většinou nižší příčky sociálního žebříčku. V ostravko-karvinském revíru pracovali většinou jako dělníci a horníci, na Českotěšínsku a Jablunkovsku jako drobní zemědělci. Polská inteligence představována učiteli, duchovními, advokáty či lékaři nebyla příliš početná⁴⁰.

Mezi ekonomicky aktivním obyvatelstvem na území Těšínska, především v průmyslových oblastech měli převahu dělníci. V ostravsko-karvinské aglomeraci v roce 1930 bylo 21,70% ekonomicky aktivního obyvatelstva zařazeno mezi úředníky a zřizence, 68,84% bylo zařazeno mezi dělníky. Sociální postavení dělníků, hutníků a horníků bylo poměrně diferencováno. Mzdy horníků na Ostravsku byly nejvyšší z celého československého uhelného průmyslu, mzdy hutníků byly zpočátku o polovinu nižší než mzdy horníků, zvyšovaly se však mnohem rychleji, především ve Vítkovických železárnách⁴¹.

Obě těžářstva, tedy Larich-Mönnichové i Báňská a hutní společnost v Karvině po první světové válce pokračovala ve výstavbě závodních bytů. Kolonie stavěné ve dvacátých letech 20. století byly daleko modernější a komfortnější než ty stavěné před válkou. V letech 1921–1929 byla vystavěna kolonie u Jindřichova dvora, k nejvýstavnějším patřila kolonie Nový York vybudovaná v letech 1914–1925 a kolonie Mexiko vybudovaná v letech 1919–1925. Ve všech závodních koloniích byly pekárny, na každou rodinu připadalo asi 150–200 m² zahrádky, u domů báňských úředníků bylo 300 m² a pro technické úředníky 750m² zahrádky. U domu byly také chlévy, u úřednických domů rovněž prádelny, vždy jedna pro dvě rodiny. Většina bytů měla kuchyň a pokoj s příslušenstvím, pouze 2% dělnických bytů měla dva pokoje. Úřednické byty byly dvoupokojové a třípokojové, vyšší úředníci měli i čtyřpokojové byty. V závodních bytech bydlelo ve 30. letech 70% obyvatel Karviné⁴².

6.5 Ekonomický vývoj a jeho vliv na polské národnostní školství

Na území Zaolší převažovala zaměstnanost v kovovýrobě, zejména v soudních okresech Český Těšín a Bohumín, dále v hornictví, to bylo v okrese Bohumín na druhém místě. K největším podnikům patřily Třinecké železárny, které vlastnila Báňská a hutní společnost, dále drátovny Báňské a hutní společnosti

⁴⁰ I. BARAN: *Polská menšina v Československé republice*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.

⁴¹ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

⁴² I. HAJZLEROVÁ, V. MATROSOVÁ: *Karviná. Zmizelá Morava a Slezsko*. Praha–Litomyšl: Paseka, 2009.

v Bohumíně a Železářny Alberta Hahna v Novém Bohumíně, kovožávody ve Fryštátě. Významnými zaměstnavateli byly také šachty patřící Baňské a hutní a společnosti – důl Hedvika, důl Pokrok a Evžen v Petřvaldě. Ve třicátých letech pracovala většina zaměstnaného obyvatelstva jako kvalifikovaní průmysloví dělníci, z nichž zhruba 70% pracovala v hornictví a hutnictví⁴³.

Krise v letech 1930–1933 hluboce zasáhla toto území. Ze strany polské menšiny se ozývaly často stížnosti, že Poláci jsou ze zaměstnání propouštěni častěji než Češi, či, že je na ně vyvíjen nátlak českými zaměstnavateli, aby své děti posílali do českých škol, a to často pod pohrůžkou ztráty zaměstnání. Nicméně, tomu neodpovídají statistické údaje, neboť v letech 1930–1933 počet dětí v polských národnostních školách stoupal⁴⁴.

Na Těšínsku byla i řada židovských podnikatelů. Po vypuknutí hospodářské krize však i řada renomovaných firem zbankrotovala, v roce 1932 byl například zastaven provoz továrny na ohýbaný nábytek bratří Kohnů v Českém Těšíně. Po převzetí moci v Německu Hitlerem řada židovských obchodníků zlikvidovala své podniky a začala opouštět nejen Těšínské Slezsko, ale i Evropu⁴⁵.

Militarizace průmyslu zásadně změnila strukturu zaměstnanosti. V řadě oborů docházelo ke ztrátám kvalifikovaných odborníků. Těžba uhlí v karvinských dolech i výroba koksu stoupaly, byly však využívány extenzí metody těžby, docházelo k nadměrnému zatěžování pracovníků. Pro zvýšenou produkci bylo zapotřebí sehnat dostatečné množství pracovníků, a proto bylo využíváno válečných zajatců, vězňů z poboček koncentračních táborů, nuceně nasazených Poláků. Nejvyšší úroveň dosahovala produkce v roce 1943, kdy válka přerostla do totální podoby⁴⁶.

6.6 Polské národnostní školství na území Zaolší

Otázka školství s polským vyučovacím jazykem byla klíčovou otázkou obyvatelstva polské národnosti obývající území Zaolší. Československá legislativa dávala záruku rozvoje polského kulturního života i existence těchto škol⁴⁷.

⁴³ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

⁴⁴ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

⁴⁵ J. SPYRA: *Ztracený svět Židů na Těšínském Slezsku*. Český Těšín: Ducatus Teschinensis, o.s., ve spolupráci s Muzeem Śląska Cieszyńskiego, 2013.

⁴⁶ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

⁴⁷ Z. JASIŃSKI: *Aktywność organizacyjna młodzieży na pograniczu czesko-polskim w latach 1920–1938*. W: *Společnosti młodzieżowe na pograniczu*. Red. T. LEWOWICKI. Cieszyn: Uniwersytet Śląski – Filia w Cieszynie, 1995, s. 14–27.

Józef Macura uvádí, že roku 1918 fungovalo na Zaolší 101 polských obecných škol s, do kterých bylo zapsáno 19 067 žáků, dále 3 polské měšťanské školy a 5 polských škol středních. Uvádí, že existovalo 26 polských mateřských škol⁴⁸. V letech 1918–1920 však bylo v rámci národnostních sporů mezi Čechy a Poláky zlikvidováno 16 polských obecných škol, 2 polské měšťanské školy, 5 polských mateřských škol. Mimo jiné byly zlikvidovány polské národnostní školy v Michálkovicích, Heřmanicích, Radvanicích a v Záblatí a také střední hornická škola v Doubravě, byla rovněž pozastavena činnost polského orlovského gymnázia. Do Polska se vystěhovala z politických důvodů také část polských učitelů⁴⁹. Jako příklad polského učitele, kterého zdejší národnostní spory přiměly k vystěhování můžeme uvést Karola Rakuse, ředitele školy z Horní Lištné: „V březnu roku 1920 byl ředitel školy Karol Rakus napaden českými nacionalisty z Třince v noci ve svém domě a byl donucen utéci jenom pyžamu. Vběhl do domu svého souseda Kozla, zde se udeřil hlavou o rám dveří a omdlel. Celá tato situace měla negativní vliv na jeho již dříve podlomené zdraví. S velkými problémy dokončil svůj poslední školní rok. A v červnu 1920 se se svojí manželkou vystěhoval z Horní Lištné do polského Těšína“⁵⁰.

6.6.1 Polské základní a mateřské školy

Jelikož mělo Československo mnohonárodnostní charakter, byl roku 1919 přijat tzv. menšinový zákon, který měl zaručit každé národnosti v ČSR možnost vzdělávat se ve svém jazyce. Děti německého obyvatelstva byly vzdělávány v německých národnostních školách, děti polské národnosti pak v polských národnostních školách. Nově byla uznána i židovská národnost, zaváděly se židovské školy, kde se vzdělávalo v hebrejštině⁵¹. Na základě tohoto zákona mohla být v obci, v níž žilo alespoň 20 % obyvatel hlásících se k polské národnosti, založena škola⁵².

Na základě zákona z roku 1921 pak v obci, kde bydlelo alespoň 40 dětí či se ve vzdálenosti 4 km od školy nacházelo alespoň 40 dětí, jež patřily k určité ná-

⁴⁸ J. MACURA: *Z dziejów polskiego szkolnictwa na Zaolziu*. Cieszyn: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 1998.

⁴⁹ E. BUŁAWA: *Polskie szkolnictwo w międzywojennej Czechosłowacji*. Jednodniówka Sekcji Historii Regionu ZG PZK. W: *Szkolnictwo polskie na Zaolziu*. Red. K. JAWORSKI. Opole: Instytut Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego, Opolska Oficyna Wydawnicza, 1995.

⁵⁰ T. SZKUCIK: *Historia szkolnictwa polskiego w Lesznej (Dolnej i Górnej)*. Leszna Dolna 2017, s. 24. (vlastní překlad autorky)

⁵¹ T. KASPER, D. KASPEROVÁ: *Češi, Němci, Židé v mnohonárodnostním Československu: Pohledy na školství a vědu*. Liberec: TUL, 2006.

⁵² J. SZYMECZEK: *Szkolnictwo polskie w Czechosłowacji (Republice Czeskiej) od czasów jej powstania do dzisiejszego dnia*. SNPL, 2017, s. 254–274.

rodnostní menšiny, mohla být v této obci založena škola s vyučovacím jazykem dané národnostní menšiny. Díky této právní úpravě vzniklo roku 1921 na území Zaolší 83 veřejných polských obecných škol se 15289 žáky. Počet škol je tedy nižší než roku 1916, kdy se na daném území nacházelo 93 polských veřejných škol se 23376 žáky. Před polskou národnostní menšinou stál úkol vytvořit soukromé školy pro potřebné děti. Problémem byl nízký počet polských mateřských škol. Tohoto úkolu se ujala Matice školská v Československu⁵³. Důležitým úkolem bylo také založení dostatečného počtu polských měšťanských škol⁵⁴.

Na základě zákona z roku 1921 byla roku 1923 založena polská obecná škola v Českém Těšíně. Nebylo v něm na počátku 20. století polské národnostní školství dostatečně rozbudováno, neboť tím, že za Rakouska-Uherska byl Těšín jedním městem, byla po roce 1918 většina škol v té větší, historické části města, která byla přidělena k Polsku. Matice školská dne 18. května 1923 odsouhlasila žádost 150 rodičů z Českého Těšína a sousedních obcí, kteří se domáhali založení polské obecné školy a polské občanské školy.

Žádost ta byla odsouhlasena na základě následujících faktů:

1. V Českém Těšíně nefunguje v současné době ani jedna polská škola.
2. Děti, které mají méně než 14 let nemohou přecházet samy hranici. Proto i děti polské národnosti často navštěvují české školy v Českém Těšíně⁵⁵.

Roku 1925 byly menšinový zákon doplněn o prováděcí nařízení, který přesněji definoval podmínky založení menšinových škol, a to i soukromých, přičemž bylo definováno povolení, na základě kterého mohly být soukromé školy zakládány i v obcích, kde nebyly podmínky pro zřízení veřejné školy. Stát se zavazoval k vydávání dostatečného počtu učebnic a dalších potřebných studijních materiálů pro učitele a žáky menšinových škol⁵⁶. Učebnice používané v polských národnostních školách byly často vytvořeny učiteli těchto škol nebo přivezeny z Polska. Všechny musely být schváleny ministerstvem⁵⁷.

Problémem první poloviny 20. let byl hluboký úpadek počtu dětí zapsaných do polských národnostních škol. V roce 1920 navštěvovalo tyto školy přes 20 tisíc dětí, do roku 1925 jejich počet klesl téměř na polovinu. Ve druhé polovině 20. let se však počet dětí zapsaných do polských národnostních škol stabilizoval a od roku 1929 můžeme dokonce hovořit o mírném růstu počtu žáků těchto

⁵³ Macierz Szkolna Ziemi Cieszyńskiej, jej powstanie i działalność. W: *Zemia Cieszyńska na drodze do Polski Ludowej*. Sborník, Cieszyn, 1947, s. 28–32.

⁵⁴ E. BUŁAWA: *Polskie szkolnictwo w międzywojennej Czechosłowacji*, Jednodenní konference sekce Historie regionu ZG PZK. W: *Szkolnictwo polskie na Zaolziu*. Red. K. JAWORSKI. Opole Instytut Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego, Opolska Oficyna Wydawnicza, 1995.

⁵⁵ *1. Szkolna kronika*. PSP Czeski Cieszyn.

⁵⁶ M. ŠIMÁNE: *České menšinové školství v Československé republice*. Brno: Masarykova univerzita, 2019.

⁵⁷ J. MACURA: *Z dziejów polskiego szkolnictwa na Zaolziu*. Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, Cieszyn, 1998.

TABULKA VII. Příklady učebnic

Učebnice vytvořené místními učiteli	Učebnice dovezené z Polska nebo Lvova
P. Myrdacz, R. Broż: <i>Knižka ke čtení pro obecné školy (Książka do czytania dla szkół ludowych)</i> vydána w pięciu częściach vydaná v roce 1923	K. Kędzierski: <i>Wypisy polski o świecie (Stručný přehled o světě)</i> z roku 1920 vydané v Lodži
A. Mileta: <i>Znalosti ze zeměpisu (Wiadomości z geografii)</i> vydaná roku 1923 v Těšíně	<i>Polské čtení (Czytanie polskie)</i> vydaná roku 1926 ve Lvově
F. Vondráček, J. Matula, J. Szczuka: <i>Kniha ke čtení pro obecné školy (Książka do czytania dla szkół ludowych)</i> vydaná roku 1925	H. Grotowska, M. Gutry, Z. Klingerowa: <i>Čítanka pro II. ročník obecné vesnické školy (Czytanka dla II. klasy szkół powszechnych wiejskich)</i> , vydaná ve Lvově roku 1937
F. Vondráček, J. Morcinek, K. Sikora: <i>Naši mládeži, knížka ke čtení pro obecné školy (Naszej młodzieży, książka do czytania dla szkół ludowych)</i> , pro VI, VII, VIII třídu, vydána v roce 1926	J. Zaremba, J. Ostrowski: <i>Pěkné být člověkem. Čítanka pro 6. ročník obecné školy (Piękne być człowiekiem. Czytanka dla szóstej klasy szkoły powszechnej)</i> vydaná roku 1938 ve Lvově
P. Dejmek: <i>Okolo světa (Naokoło świata)</i> vydaná v Praze roku 1927	H. Gaertner: <i>Gramatika současného polského jazyka (Gramatyka współczesnego języka polskiego)</i> vydaná roku 1938 ve Lvově a ve Varšavě.
J. Tomoszek: <i>Zeměpis pro polské obecné školy (Geografia dla polskich szkół ludowych)</i> vydána roku 1933 ve Fryštátě	
F. Jeżowicz: <i>Jazyk polský pro II.–IV. ročník obecné školy (Nauka języka polskiego dla szkół ludowych dla 2.–4. roku szkolnego)</i> vydána roku 1935 ve Fryštátě	
P. Myrdacz, F. Rojek, F. Ryka: <i>Knižka ke čtení pro obecné školy (Książka do czytania dla szkół ludowych)</i> vydána ve třech částech v roce 1935	

Zdroj: Vlastní výzkum autorky realizovaný ve sbírkách Dokumentačního centra Kongresu Poláků (Ośrodek Dokumentacyjny Kongresu Polaków)

škol. V únoru 1933 polský poslanec Emanuel Chobot konstatoval, že za poslední čtyři roky stoupl počet žáků v polských národnostních školách o 1254 osob. Tento trend trval do roku 1934, kdy začal počet dětí v polských národnostních školách opět klesat⁵⁸.

Nejdůležitější úlohu při zakládání polských národnostních škol sehrála Matice školská (Macierz Szkolna)⁵⁹. Díky husté síti polských mateřských škol zakládaných Maticí školskou, fungovalo ve druhé polovině 30. let již na území

⁵⁸ I. BARAN: *Polská menšina v Československé republice*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.

⁵⁹ J. BRANNY, J. BRANNY: *Macierz Szkolna*. W: *Tu byliśmy, tu jesteśmy*, Red. S. FOLWARCZNY. Czeski Cieszyn: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej 2000, s. 61–66.

Zaolší skoro 60 polských mateřských škol. I přes hustou síť polských mateřských škol a polských obecných a polských občanských škol, se po roce 1934 snižoval počet žáků v polských národnostních školách⁶⁰. Například v Trinci bylo do polských národnostních škol ve školním roce 1929–1930 zapsáno 356 žáků a ve školním roce 1937–1938 již počet zapsaných žáků činil pouze 152. Problémem proto bylo, že mnoho menšinových škol s polským vyučovacím jazykem bylo již roku 1937 malotřídních⁶¹. Snižování počtu žáků v polských národnostních školách bylo způsobeno mnoha faktory: nátlakem českých zaměstnavatelů na rodiče dětí⁶², slabým národním uvědoměním, ekonomickou krizí a z toho plynoucími nižšími státními subwencemi⁶³.

TABULKA VIII. Polské národnostní školy ve školním roce 1937/1938

Skoly	Okres Český Těšín	Okres Fryštát	Celkem
Jednotřídní	20	4	24
Dvoutřídní	19	12	31
Trojřídní	8	2	10
Čtyřtřídní	5	6	11
Pětítřídní	7	7	14
Celkem	59	31	90

Zdroj: J. MACURA: *Z dziejów polskiego szkolnictwa na Zaolziu*. Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, Cieszyn 1998.

TABULKA IX. Polské národnostní školy ve školním roce 1920–38

Školy	1920	1925	1929	1933	1934	1937
Obecné	20 797	11 234	10 111	10 129	9 742	7 481
Občanské	1 076	1 526	1 287	2 317	2 583	2 300
Mateřské	782	1 323	2 211	2 394	2 329	1 912
Celkem	23 247	14 590	14 208	15 475	15 383	12 580

Zdroj: J. MACURA: *Z dziejów polskiego szkolnictwa na Zaolziu*. Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, Cieszyn 1998.

⁶⁰ E. BUŁAWA: *Polskie szkolnictwo w międzywojennej Czechosłowacji*, jednodenní konference sekce Historie regionu ZG PZK. W: *Szkolnictwo polskie na Zaolziu*. Red. K. JAWORSKI. Opole: Instytut Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego, Opolska Oficyna Wydawnicza, 1995.

⁶¹ J. CHLEBOWCZYK: *Nad Olzą. Śląsk Cieszyński w wiekach XVIII, XIX i XX*. Katowice: Wydawnictwo Śląsk, 1971.

⁶² J. SZYMECZEK: *Szkolnictwo polskie w Czechosłowacji (Republice Czeskiej) od czasów jej powstania do dzisiejszego dnia*. SNPL, 2017, T. 17, s. 254–274.

⁶³ E. BUŁAWA: *Polskie szkolnictwo w międzywojennej Czechosłowacji*. Jednodniówka Sekcji Historii Regionu ZG PZK. W: *Szkolnictwo polskie na Zaolziu*. Red. K. JAWORSKI. Opole: Instytut Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego, Opolska Oficyna Wydawnicza, 1995.

6.6.2 Malý školský zákon

Po vzniku Československé republiky v roce 1918 nebyl vzdělávací systém reformován, podoba školské soustavy byla nadále určována Hasnerovým zákonem z roku 1869, bylo vydáno pouze několik novel a vyhlášek, které částečně modifikovaly školství.

Až roku 1922 byl přijat tzv. malý školský zákon, který zavedl nový vyučovací předmět: občanská nauka, jako označení pro školu měšťanskou začal nově používat pojem občanská škola. Organizační struktura prvorepublikového školství však zůstávala podobná jako ta po roce 1869. Fungovaly tedy školy obecné, školy občanské, což byl nový název pro školy měšťanské.

Malý školský zákon jasně ustanovil povinné předměty pro školy obecné: náboženství, občanská nauka, čtení a psaní, jazyk vyučovací, matematika, přírodopis, přírodopyt, což bylo označení pro předmět, jež v sobě spojoval učební látku, která je probírána v rámci dnešní fyziky a chemie, zeměpis, dějepis s důrazem na vlastivědu, kreslení, zpěv, ruční práce a tělesná výchova.

Malý školský zákon jasně ustanovil povinné předměty pro školy občanské: náboženství, občanská nauka, vyučovací jazyk, zeměpis, dějepis, přírodopis, přírodopyt, matematiku, měřictví, rýsování, kreslení, krasopis, zpěv, ruční práce a tělesnou výchovu. Občanské školy byly zpravidla v posledních třech ročnících děleny na chlapecké a dívčí. Výuka náboženství byla svěřena příslušným církevní úřadům a představenstvům židovských obcí. Náboženství bylo vyučováno 2 vyučovací hodiny týdně. Rodiče však mohli písemně požádat o zproštění z této výuky u žáků bez vyznání či vyznání státem neuznávaného.

Zákon dále upravoval maximální počet žáků ve třídě na 80, během deseti let počet žáků klesal, až se ustálil na počtu 60 žáků ve třídě. Obecné i občanské školy byly zpoplatněny a to i přes to, že povinnost chodit do školy stanovoval zákon. Nedodržení povinné osmileté školní docházky bylo ze zákona sankcionováno⁶⁴. Přestože fyzické tresty byly od roku 1870 zakázány, stále byly v každodenní pedagogické praxi uplatňovány.

Pro výuku čtení se od roku 1927 používala jako inovativní metoda, metoda genetická, kterou roku 1927 poprvé použil ve svém slabikáři Poupata J. Kožíšek. Metoda genetická se používala v letech 1927–1948. Princip spočívá v tom, že dítě čte a píše symboly. V období průpravného čtení se žáci učí číst a psát velká tiskací písmena ve formě zkratek, kdy písmeno s tečkou je znakem symbolu. V této době se také od roku 1937 používala pro výuku čtení souhlásková metoda, která byla poprvé použita ve slabikáři *S usměvem!* od J. Pavlovského právě roku 1937. Tato metoda spojuje všechny souhlásky s jednou samohláskou, což je jí vytýkáno. Při této metodě se také používají nápovědné obrázky k vyvození slabik.

⁶⁴ T. KASPER, D. KASPEROVÁ: *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008.

Pro výuku psaní byla používána zejména metoda psychologicko-fyziologická. Metoda již nepoužívá ozdobné písmo, ostré pero je nahrazeno perem s kulatou špičkou. Žáci si nejprve procvičili prsty a ruce, pak psali prvky, z nichž se skládají písmena, následně pak celá písmena a slova. Roku 1926 byl vydán Výnos ministerstva školství a národní osvěty z roku 1926, podle něhož mělo vyučování psaní podporovat vývoj osobitého rukopisu, roku 1932 začala platit školská předloha založená na této metodě⁶⁵.

6.6.3 Polské střední školy

V oblasti středního školství můžeme sledovat snahy o jeho rozvoj. Bylo nutné zvýšit počet středních škol a upravit obsah vzdělávání na tomto typu škol. Po vzniku ČSR se začal řešit také neuspokojivý stav dívčích středních škol, které neměly stejnou úroveň jako střední školy chlapecké. Dne 19. listopadu roku 1918 byl vydán ministerský výnos upravující přijímání dívek na střední školy jako řádných žáků. Středoškolské vzdělání dívek bylo dále upraveno dne 19. srpna roku 1919 vyhláškou stanovující, že se dívky musí v první řadě přihlásit na dívčí střední školu a teprve pokud budou místa plně obsazena, mohou se přihlásit na chlapeckou střední školu. Od roku 1921 se dívky již mohly hlásit na dívčí či chlapeckou střední školu dle svého uvážení.

Výrazné změny se týkaly také obsahu výuky na středních školách. Na všech středních škol došlo ke snížení počtu vyučovacích hodin náboženství, zavedení většího počtu vyučovacích hodin pro přírodovědnou výuku a velký důraz byl kladen na výuku mateřského jazyka, kterému mu byl věnován velký prostor v rozsahu výuky.

V rámci středních škol fungovaly gymnázia, která byla rozdělena na nižší a vyšší, reálky, střední odborné školy, učitelské ústavy. Byl však možný přechod z jednoho typu střední školy na druhou. Pro gymnázia byla typická výuka latiny a řečtiny, zatímco reálné gymnázium se věnovalo moderním jazykům, zejména francouzštině. V období první republiky vzrůstal počet reálných gymnázií na úkor gymnázií klasických. Oblíbeným bylo reformní reálné gymnázium, které vzniklo roku 1908, a bylo praktičtější zaměřené než klasické a reálné gymnázium⁶⁶.

Roku 1933 byly vytvořeny nové učební plány a osnovy, které zavedly společný základ v oblasti výuky pro nižší stupeň středních škol, což umožnilo snazší přestup z jedné střední školy na jinou a také přestup nadaných žáků z občanských

⁶⁵ B. FABIÁNKOVÁ, J. HAVEL, M. NOVOTNÁ: *Výuka čtení a psaní na 1. stupni základní školy*. Brno: Paido, 1999.

⁶⁶ R. VÁŇOVÁ, K. RÝDL, J. VALENTA: *Výchova a vzdělání v českých dějinách–IV. díl–1. Svazek Problematika vzdělávacích institucí a školských reforem (obecné školství–1848–1939, střední školství a učitelské vzdělávání–1914–1939)*. Praha: Karolinum, 1992.

škol na školy střední. V letech 1934–1935 byl vypracován nový návrh školského řádu. V roce 1936 byl vytvořen nový zkušební a klasifikační řád a v roce 1938 byly stanoveny předpisy pro maturity, které zohledňovaly nové učební osnovy⁶⁷.

K polským středním školám patřily tyto školy: polská pobočka na českém učitelském ústavu ve Slezské Ostravě, česko-polská odborně-hospodářská škola v Českém Těšíně, polská hospodyňská škola v Konské⁶⁸. Pro výuku polského jazyka na učitelském ústavu byla používána učebnice Stanisława Szobera *Učebnice polského jazyka pro učitelské ústavy (Podręcznik do nauki języka polskiego w seminariach nauczycielskich)* vydaná roku 1927 ve Varšavě⁶⁹.

6.6.4 Učitelé a příprava budoucích učitelů

Po první světové válce doznali učitelé také změny k lepšímu z hlediska výše mzdy. Schválením zákona č. 274 Sb. ze dne 23. května roku 1919, jsou učitelům obecných a měšťanských škol přiznány stejné příjmy jako státním úředníkům stejného vzdělání, tento zákon je znám jako Paritní zákon. Roku 1919 byl také zrušen celibát učitelů.

Významným rokem pro učitelskou profesi byl rok 1920, kdy se konal První učitelský sjezd pod záštitou prezidenta T. G. Masaryka. Učitelé zde představili své koncepty pro budoucí československé školství, byly představeny reformní pedagogické myšlenky i obsah vzdělávání. Všechny změny však zůstaly pouze v teoretické rovině⁷⁰.

Na území Zaolší hrála významnou úlohu Společnost polských učitelů (Towarzystwo Nauczycieli Polskich), která znovu povstala roku 1921, jejímiž členy byla většina učitelů pracujících na školách s polským vyučovacím jazykem. Úkolem Společnosti polských učitelů byla realizace metodických školení pro učitele, reprezentace učitelů pracujících na školách s polským vyučovacím jazykem v rámci Československé republiky, vedení pedagogické knihovny pro učitele⁷¹.

Pro vzdělávání učitelů byly stále ponechány učitelské ústavy, pro učitelky mateřských škol pak kurzy realizované při učitelských ústavech.

⁶⁷ T. SROGOŇ et al. *Dejiny školstva a pedagogiky*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1981.

⁶⁸ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

⁶⁹ Vlastní výzkum autorky realizovaný ve sbírkách Dokumentačního centra Kongresu Poláků (Ośrodek Dokumentacyjny Kongresu Polaków).

⁷⁰ R. VÁŇOVÁ, K. RÝDL, J. VALENTA: *Výchova a vzdělání v českých dějinách–IV. díl–1. Svazek Problematika vzdělávacích institucí a školských reforem (obecné školství–1848–1939, střední školství a učitelské vzdělávání–1914–1939)*. Praha: Karolinum, 1992.

⁷¹ F. PRZECZEK: *Chór Nauczycieli Polskich. W: Tu byliśmy, tu jesteśmy*. Red. S. FOLWARCZNY. Czeski Cieszyń: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 2000, s. 17–22.

Učitelé polských obecných škol se vzdělávali ve čtyřletém učitelském semináři v polském Těšíně na Bobrku nebo ve Slezské Ostravě. Učitelé občanských škol po ukončení učitelského semináře museli úspěšně vykonat písemnou zkoušku skládající se ze dvou předmětů a ústní zkoušku, kterou skládali před speciální zkušební komisí v učitelském semináři. Středoškolští profesori pak byli absolventy univerzitních studií. Středoškolští profesori získávali pedagogické vzdělání v pedagogických seminářích, zřizovaných podle uvedeného zákona na univerzitách i na technikách. Praktické pedagogické dovednosti si budoucí profesori doplňovali během zkušebního roku, který pro ně byl zaveden po roce 1882⁷².

Od roku 1927 byly poskytovány také vysokoškolské jednoleté nebo dvouleté kurzy pro učitelky mateřských škol. Obsahem kurzu byly nové poznatky z psychologie, biologie, pedagogiky a psychopatologie. Roku 1927 byly tyto kurzy otevřeny v Praze a v Brně, roku 1928 v Plzni⁷³.

6.6.5 Vysoké školy

Za první republiky došlo k výraznému rozvoji vysokého školství. Byly založeny nové univerzity a vysoké školy. Byla založena Masarykova univerzita v Brně, Komenského univerzita v Bratislavě. Těmto nové vznikajícím univerzitám pomohla na počátku Karlova univerzita, která jim poskytla profesory k zajištění výuky. Vznikaly také studentské koleje, menzy a zdravotní zařízení pro studenty⁷⁴.

Za první republiky fungovaly následující vysoké školy: Univerzita Karlova v Praze, Masarykova univerzita v Brně, Univerzita Komenského v Bratislavě, Německá univerzita v Praze, Ukrajinská volná univerzita v Praze. Vysokoškolské vzdělání poskytovala Vysoká škola zvěrolékařská v Brně, Cyrilometodějská fakulta bohoslovecká v Olomouci, Husova evangelická fakulta bohoslovecká v Praze, Evangelická teologická akademie v Bratislavě, České vysoké učení technické v Praze, Česká vysoká škola technická v Brně, Německá vysoká škola technická v Praze, Německá vysoká škola technická v Brně, Vysoká škola zemědělská v Brně, Vysoká škola báňská v Příbrami a Akademie výtvarných umění v Praze⁷⁵.

Zrovnoprávnilo se také postavení žen na vysokých školách. Na základě Ústavní listiny Československé republiky z roku 1920 se staly ženy řádnými studentkami vysokých škol se stejnými právy a povinnostmi jako muži. Největší

⁷² Z. VESELÁ: *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. Brno: Masarykova univerzita, 1992.

⁷³ K. RÝDL, E. ŠMELOVÁ: *Vývoj institucí pro předškolní výchovu (1896–2011)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2015.

⁷⁴ J. KOPÁČ: *Dějiny školství a pedagogiky v Československu*. Brno: Tisk, 1971.

⁷⁵ T. SROGOŇ et al. *Dejiny školstva a pedagogiky*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1981.

zájem žen byl o studium na filozofických fakultách, které poskytovaly průpravu středoškolským profesorům.

6.6.6 Školství za 2. světové války

Hitlerovská okupace zlikvidovala polské a české základní školy a na celém území fungovalo pouze německé školství. Budovy českých a polských škol sloužily pro německé účely. Například v budově české školy v Loukách začala fungovat německá škola a polská škola v Loukách byla sídlem několika německých organizací, nakonec byla tato budova Němci zcela zdevastována. Povinná školní docházka do německé základní školy začínala až ve věku 7 let.

Pro lepší představu o tom, jak vypadala výuka v německé základní škole, zde představuji vzpomínky jednoho z bývalých žáků školy v Dolní Lištné Józefa Josieka, narozeného v roce 1932: „Do první třídy jsem začal chodit roku 1938. Tehdy zde byl ředitel Jerzy Tomoszek. Když 1. září 1939 začala válka, nešli jsme do školy. Na počátku listopadu byly pozvány všechny děti – polské i české, aby začaly docházet do německé školy. Ve třídě nás bylo více jak 30. Prvním našim učitelem byl Jan Gabrys, který před tím učil v Lyžbicích. Byl Polák, ale měl nás naučit německy, jelikož nikdo z nás německy neuměl. Já jsem trochu uměl, protože můj otec uměl německy. Učitel Gabrys byl člověk rozumný, hodně věcí nám vysvětloval polsky nebo nářečím. Když odešel, bylo hůř. V dalším školním roce jsme dostali jiného učitele, byl to Němec a navíc hitlerovec, Hugo Buchler. Třídy byly dvě. Vůbec jsme nesměli ani mezi sebou mluvit jinak než německy, museli jsme z paměti umět životopis Adolfa Hitlera. Když jsem něco neuměl perfektně, tak nechal klečet půl třídy. Používal tzv. „ausspannung“ (odpočinek) spočívající v tom, že žák ležel na břiše na židli a učitel ho bil rákouskou. Když byly borůvky, chodili jsme s hrnečky je sbírat, po návratu se je vysypalo do vědra a užitek z nich měl učitel. Do školy jsme chodili od pondělí do soboty. V neděli jsme všichni vystupovali na tzv. „koncertech“. To jsem chodili spolu s učitelem před domy opravdových Němců a museli jsme jim zpívat. Byly to převážně domy, které dříve vlastnili Poláci, kteří byli vysídleni a nyní v těch domech bydleli Němci-hitlerovci, například Willy Dietrich v domě Stonawských nebo Frank v domě Cienciaľů. Trochu se zlepšilo, když do školy nastoupil náš třetí učitel, Jakub Danda. Také Němec, ale ne už tak silný hitlerovec. Z té doby si nejvíce pomatují letecké poplachy. Každý den jeden z nejstarších spolužáků musel odejít do nejbližší budovy, která byla vzdálená okolo 400 metrů od školy. Tam usedl na židli a čekal. Pokud se nic nedělo, přišel zpátky do školy. Pokud na policejní stanici zazvonil telefon a ozvalo se v něm „voralarm“ (předalarm), tehdy polista o tom informoval spolužáka a ten musel rychle běžet do školy, aby upozornil nás a učitele. Všichni žáci a učitelé potom šli do sklepa. Tak jsem trávil válku do vánoc roku 1944, potom byla škola zavřena a my jsem zůstali

doma. Do školy jsem šli až 1. září 1945, tehdy jsem měli nejdelší prázdniny“⁷⁶. (vlastní překlad autorky)

Pro okupanty bylo významným bodem zbavit se nebezpečných sil, především české a polské inteligence. Situace se vyhrtila dne 17. listopadu 1939 po pohřbu Jana Opletala, studenta medicíny, který byl 28. října 1939 během potyčky mezi studenty a německými okupanty smrtelně zraněn. Mnoho studentů a vysokoškolských profesorů, v současnosti je jejich počet odhadován na něco málo přes tisíc, bylo vyvezeno do koncentračních táborů, devět studentů pak bylo popraveno. Vysoké školy byly uzavřeny, pouze Německá Karlova univerzita a Německé vysoké učení technické zůstaly otevřeny. Podobný osud potkal také střední školy, především gymnázia a humanitně zaměřené střední školy, které byly zavřeny⁷⁷. Počet studentů klesl na polovinu ve srovnání s počtem studentů za první republiky, mohla za to také absence perspektivy vysokoškolského studia⁷⁸.

⁷⁶ T. SZKUCIK: *Historia szkolnictwa polskiego w Lesznej (Dolnej i Górnej)*. Leszna Dolna, 2017, s. 34–35.

⁷⁷ M. MICHLOVÁ: *Protentokrát, aneb, Česká každodennost 1939–1945*. Řitka: Čas, 2012.

⁷⁸ M. ŠMEJKALOVÁ: *Čeština a škola – úryvky skrytých dějin: český jazyk a jeho vyučování na středních školách 1918–1989*. Praha: Karolinum, 2010.

Polské národnostní školství na Zaolší od roku 1945 do roku 1989

Pro Zaolší je v letech 1945–1989 charakteristické úzké sepětí regionu s celostátními ekonomickými trendy, neboť komunistický systém, který nastal po roce 1948 byl systémem centrálně plánovaného a direktivně řízeného hospodářství. Takto modelovaná ekonomika zatlačovala do pozadí různá regionální specifika.

Na region měla významný vliv v těchto letech migrace obyvatelstva, která byla úzce svázána s růstem výroby, měla dopad na národnostní a sociálně profesní strukturu obyvatelstva zdejšího regionu¹.

7.1 Ekonomický vývoj a jeho dopad na trh práce a školství

S nastroletním totalitním komunistickým režimem dochází ke změnám v socioprofesionální struktuře obyvatelstva. Preference těžkého průmyslu, likvidace jiných výrobních odvětví, rozvoj těžkého strojírenství, extenzivní rozvoj hornictví, spolu s ideologickými důvody vedly po roce 1948 k nadměrnému posílení dělníků a horníků. Silná preference dělnických profesí, zvláště horníků, se promítá i do známého hesla „Já jsem horník, a kdo je víc“². Platy horníků se pohybovaly vysoko nad celorepublikovým průměrem, navíc horníci leckdy měli přístup ke zboží, ke kterému se nebylo lehké dostat a navíc měli možnost snadno získat byt. Tyto možnosti pochopitelně na šachty lákaly mladé lidi z celé Československé republiky. Tuto dobu ilustruje ukázka z knihy Hornické vdovy: „Horníkům dávali trochu přednost a taky věděli, že je to dobrá kupní síla. Na celé Čechy bylo třeba jen pár aut, jenom do Ostravy šla půlka. Horníci měli výhody, ale tvrdě odpracované. Můj muž hodně dřel, miloval svoji práci, žil šachtou. Soboty, neděle v práci,

¹ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

² D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

ještě na Vánoce ráno šel do práce, na Silvestra... Na Nový rok se nedělalo, ale ten další den už zase šel. Taký jsem se ale měli dobře”³.

Uhlí mělo pro tuto oblast zvlášť strategický význam. V ostravsko-karvinském revíru bylo dobývání uhlí po roce 1952 v rukou Ostravsko-karvinských dolů. Stát si v revíru upevňoval autonomní postavení, které pocítili zaměstnanci i obyvatelé regionu nejsilněji v 50. letech. Tekdy enormně vzrostl tlak státu na výkonnost hlubinné těžby, a to často na úkor bezpečnosti práce. Důlní neštěstí v padesátých a šedesátých letech byla zapříčiněna nevybíravými metodami politického establishmentu a jeho tlaku na plnění norem podle sovětských vzorů. Kdo z důlních odborníků by se pokusil kritizovat tyto postupy a postavit se na obranu řadových horníků měl co do činění z prokurátorem, známá je například soudní kauza báňských odborníků v roce 1952. Poúnorový režim nadřadil profesním kompetencím stranické zájmy a stvořil postavy dělnických ředitelů, kteří sice znali dělnické či hornické prostředí, ale odbornými znalostmi zaostávali za báňskými odborníky, na rozdíl od nich však ochotně přikyvovali na plnění stranických úkolů. Předáci a vzorné pracovní kolektivy byli budovatelští hrdinové. S tím souviselo také nadstandartní platové hodnocení, vysoké prémie, prudce rostoucí životní úroveň, ale také bujaré večírky, závislost na alkoholu, nemoci z povolání, invalidita či předčasná smrt, takové byly osudy mnoha předáků a hrdinů socialistické práce⁴.

V 70. a 80. letech měl nejvýznamnější postavení hutní průmysl, především se jednalo o hutnictví železa. Jeho výroba spolu s produkcí ocele a železných slitin byla soustředěna do rukou Nové huti Klementa Gottwalda, Vítkovických železáren, Třineckých železáren a Železáren a drátoven Bohumín. Druhým nejsilnějším odvětvím bylo hornictví, těžba černého uhlí⁵. V návaznosti na zdejší orientaci průmyslu, vznikly také na daném území ojedinělé typy středních odborných škol, středních odborných učilišť či odborných učilišť se zaměřením na hornictví, hutnictví a strojírenství. Často byly pořádány ve školách náborové akce s cílem získat mládež pro studium těchto oborů a následnou práci v daném oboru. Roku 1945 vznikla na daném území také první vysoká škola, Vysoká škola báňská. V roce 1980 tvořili dělníci většinu ekonomicky aktivního obyvatelstva, v Karvině dokonce více než 58%. Mezi absolventy středních a vysokých školách byli také preferováni absolventi středních a vysokých škol s technickým zaměřením⁶.

³ K. HLADKÁ: *Hornické vdovy*. Želešice: Dcery a sestry, 2019.

⁴ K. HLADKÁ: *Hornické vdovy*. Želešice: Dcery a sestry, 2019.

⁵ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

⁶ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

7.2 Obyvatelstvo Zaolší v letech 1945–1989

Klíčový význam pro danou oblast měly rozsáhlé migrační procesy. V poválečných letech (1945–1947) se jednalo zejména o odsun Němců. Specifický průběh mělo řešení odsunu německého obyvatelstva na Těšínsku. Přestože se krátce po osvobození uvádělo 100 tisíc nositelů německé volkslisty, v okrese Fryštát se jednalo o 51,1% obyvatelstva v okrese Český Těšín podíl držitelů německé volkslisty činil 70,6%, bylo nakonec odsunuto pouze jen něco málo přes 4000 obyvatel. Převážná část volklistů byla do roku 1946 rehabilitována. V populačním vývoji obyvatelstva sledujeme po roce 1948 aktivní migrační saldo spojené s přistěhovalectvím Slováků, Čechů i Moravanů, kteří zde přišli za prací na šachtách či hutích. V 70. a 80. letech postupně klesaly pracovní příležitosti, což vedlo i k omezení bytové výstavby⁷.

7.2.1 Polská národnostní menšina na Zaolší v letech 1945–1989

V prvních dnech května 1945, po osvobození Rudou armádou, se v řadě polských obcí začaly objevovat rudé prapory a političtí představitelé polské národnostní menšiny zahájili tvoření zárodků místních správ a bezpečnostních složek. Automaticky předpokládali, že Zaolší bude pod polskou administrativou. Československá vláda však ještě před koncem války dojednala s mocnostmi souhlas o obnovení Československa v předmnichovských hranicích.

Košický vládní program z 5. dubna 1945 deklaroval, že Československá republika bude státem Čechů a Slováků, tedy národnostní menšiny, které byly obviňovány z neloajality, měly být eliminovány. Došlo k odsunu sudetských Němců, v případě Maďarů došlo k jejich snížení výměnou obyvatel na Slovensku⁸. Řešení otázky polské menšiny bylo složitější, jednak byli Poláci příslušníky jednoho z vítězných národů, proto nebylo s nimi možno zacházet tak jako s Němci nebo Maďary. Od října 1938 do září 1938 byli na Těšínsku pokládáni za cizí element⁹. Varšava vystupovala na obranu polské menšiny, dokonce v červnu 1945 mezi Československem a Polskem málem vypukl ozbrojený vojenský konflikt. V polovině června obdržely polské vojenské jednotky rozkaz zaujmout postavení poblíž hranice za účelem obsazení Zaolší. Polská strana prezentovala své argumenty pro oprávněnost připojení Zaolší k Polsku v tisku, letácích,

⁷ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

⁸ J. SZYMECZEK: *Szkolnictwo polskie w Czechosłowacji (Republice Czeskiej) od czasów jej powstania do dzisiejszego dnia*. SNPL, 2017, s. 254–274.

⁹ J. FRIEDL: *Polská menšina v letech 1945–1956*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009.

v rozhlasových relacích, zejména pak v katovickém rozhlase¹⁰. I když se podařilo ozbrojený konflikt odvrátit, Polsko se nevzdávalo naděje na změnu hranic v rámci Těšínska. Československá vláda nepovolila obnovení polských spolků a organizací, problematické bylo také otevírání polských základních škol, podstatnou otázkou bylo také posouzení tzv. volkslistářů. Vztahy československé vlády s představiteli polské menšiny byly stále napjaté¹¹. Národní socialisté byli zastánci odsunu polských okupantů. Proto se Poláci, držitelé volkslisty, kteří byli obviňováni z kolaborace snažili o co nejrychlejší rehabilitační proces. Při procesu rehabilitace bylo výhodnější přiklonit se k české národnosti, protože to znamenalo rychlejší rehabilitaci, což vedlo k úbytku obyvatel deklarujících polskou národnost. Národnostní spory se odbývaly i na církevní půdě. Zvláště v evangelické církvi augburského vyznání probíhaly ostré boje mezi polskými a českými pastory. Proto dne 10. března 1947 byla na pokyn Sovětského svazu podepsaná spojenecká smlouva mezi Československou a Polskou republikou, známá jako smlouva a přátelství a vzájemné hospodářské pomoci, ke které byl dodatek, že územní spory budou vyřešeny do dvou let, národnostním menšinám budou poskytnuty stejná práva¹².

Polské obyvatelstvo mělo velký zájem zapojit se do veřejného života svého regionu¹³. V červnu 1947 byla obnovena činnost Polského kulturně-osvětového svazu (Polski Związek Kulturalno-Oświatowy – PZKO) a Sdružení polské mládeže (Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej)¹⁴. Obě organizace měly velký vliv na rozvoj národního života polského národnostní menšiny žijící na Zaolší. Rozvíjely se i možnosti kulturního života polské národnostní menšiny. V září 1948 se konal první ročník horalských slavností v Jablunkově, v prosinci 1949 začal vycházet měsíčník „Zwrot”, který vychází dodnes. V červenci 1950 bylo zahájeno polské vysílání Československého rozhlasu v Ostravě a v říjnu 1951 započala svou působnost polská scéna divadla v Českém Těšíně¹⁵.

Po únoru 1948 význam národnostní otázky klesal a podtrhovala to i ústava ze dne 9. května 1945, která Československo charakterizovala jako stát dvou

¹⁰ T. SIWEK, S. ZAHRADNIK, J. SZYMCEK: *Polská národnostní menšina v Československu 1945–1954*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001.

¹¹ R. ŽÁČEK: *Politika československého státu vůči národním menšinám v letech 1945–1948*. W: *Minulost a současnost národnostních menšin na Těšínsku*. Red. I. KUFOVÁ. Český Těšín: Pedagogické centrum pro polské národnostní školství ve spolupráci s Dokumentačním centrem Kongresu Poláků v ČR, 2001.

¹² J. FRIEDL: *Polská menšina v letech 1945–1956*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009.

¹³ T. SIWEK, S. ZAHRADNIK, J. SZYMCEK: *Polská národnostní menšina v Československu 1945–1954*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001.

¹⁴ J. FRIEDL: *Polská menšina v letech 1945–1956*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009.

¹⁵ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

rovnoprávných slovanských národů, Čechů a Slováků. Školy s polským vyučovacím jazykem mohly vznikat tam, kde k tomu byly podmínky, polský jazyk mohl být užíván i na úřadech, avšak zásada dvojjazyčnosti nebyla všude dodržována. Negativní dopad na polskou menšinu měly důsledky hospodářské politiky po únoru 1948, kdy se na Ostravsko a Karvinsko přistěhovalo z důvodu potřeby pracovních sil velké množství Čechů i Slováků. Následky těžby uhlí, vedly k zániku řady obcí a nucenému přestěhování autochtonního obyvatelstva často polské národnosti do nově vybudovaných sídlišť, kde se Poláci rychleji asimilovali s Čechy a Slováky, vznikaly tak smíšená manželství, přičemž u dětí narozených v těchto manželstvích byla převážně nahlášena česká národnost. Tento jev měl nepříznivý důsledek také na vývoj školství s polským vyučovacím jazykem, protože spolu se snižujícím se počtem obyvatelstva deklarujících polskou národnost se snižoval také počet žáků v těchto školách¹⁶.

ÚV KSČ zpracovalo v lednu 1959 dokument, v němž Poláky žijící na tomto území definoval jako polsky mluvící Čechoslováky, kteří měli časem splynout s českým národem. Přestože nová československá ústava z roku 1960 zajišťovala občanům maďarské, ukrajinské a polské národnosti prostředky a možnosti vzdělávání v mateřském jazyce a také rozvoj kulturního života, menšinám v ČSR byl nadále upírán právní status. Komunistická strana umožnila zastoupení obyvatel polské národnosti v místní správě, podporovala kulturní činnost polské národnostní menšiny pod jedinou organizací, kterou bylo PZKO. Existovalo školství s polským vyučovacím jazykem, vycházely knihy, noviny a časopisy v polském jazyce, v Českém těšíně vznikl polský divadelní soubor. Polské národnostní menšině neprospělo ani zlikvidování československého okresu, který byl kompaktně obydlitelný Poláky, a jeho rozdělení mezi dva okresy Karvinou a Frýdek-Místek, což přispělo k roztříštěnosti polské národnostní menšiny. Na národnostní skladbě obyvatel žijících na území Zaolší se významně podepsal také rozvoj zdejšího průmyslu, který zde přitáhl mnoho obyvatel ze Slovenska a Čech, kteří zde přišli za prací a lepšími výdělky. V roce 1961 tvořilo obyvatelstvo polské národnostní menšiny již jen 21% obyvatel na území Zaolší¹⁷.

Naděje na získání právního statutu národnostní menšiny přineslo Polákům Pražské jaro. Poláci v ČSSR podporovali reformní snahy Pražského jara, využili atmosféry demokratizace a reformy, aby se opětovně domáhali uznání právní subjektivity národnostních menšin v Československu. Tato vystoupení Poláků v rámci Pražského jara byla napadána jako neopodstatněná. Češi poukazovali na nezvratnost asimilačních procesů, přičemž nerozlišovali mezi asimilací přirozenou a urychlenou. I přesto však nakonec československé vládní orgány v období Pražského jara uznaly dosavadní národnostní politiku za chybnou a utvořili při

¹⁶ J. FRIEDL: *Polská menšina v letech 1945–1956*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.

¹⁷ K. NOWAK: *Polská menšina v letech 1956–1989*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w České republice, 2009, s. 68–81.

vládní komisi podkomisi zodpovědnou za vyhotovení projektu národního statutu, v níž byli zastoupeni i představitelé národnostních menšin. Po invazi vojsk Varšavské smlouvy v noci z 20. na 21. srpna roku 1968 se hněv mnoha Čechů obrátil proti místní polské národnostní menšině. Z řady projektů na obranu národnostních menšin v ČSSR nadále přetrval pouze obecně koncipovaný zákon č. 144/68 o postavení národností v ČSSR, který uznával existenci národnostních menšin, nechápal je však jako právní subjekty.

V letech normalizace počet osob deklarujících polskou národnost opět klesal, což se negativně odrazilo na stavu školství. Jediným počinem, který napomohl k zvýraznění polské národnostní menšiny, bylo rozhodnutí Severomoravského krajského národního výboru vymezující obce s platnou dvojjazyčností, ke kterému došlo v roce 1976.

V 80. letech vyvolalo znepokojení komunistické vlády hnutí Solidarnosc (Solidarność) fungující v Polsku, navíc moho československých občanů nezatravovalo toto hnutí tak, jak by si komunističtí představitelé přáli, právě naopak, často se o něm vyjadřovali kladně jako o příkladu, na základě kterého by mohla proběhnout i demokratizace československých poměrů. Dne 4. prosince 1981 z obavy z negativního polského vlivu stanovilo ÚV KSČ omezení mimoslužebního hraničního styku s Polskem, s výjimkou přecházení hranic na základě úředně ověřených pozvánek. Pro osoby přecházející hranice za účelem docházky do zaměstnání tyto předpisy neplatily. Hranice zůstaly takto zavřeny na 10 let¹⁸, což se pochopitelně negativně odrazilo na úrovni polského jazyka u polské národnostní menšiny v ČSR, které se nedostávalo živého kontaktu s polským jazykem, jež se pochopitelně stále vyvíjel, proto má polský jazyk polské národnostní menšiny v ČSR znaky konzervatismu. Negativním jevem, jehož dopady pociťujeme dodnes, byly omezené možnosti kontaktu s polskou kulturou. Ačkoliv dnes již můžeme státní hranice mezi Polskou a Českou republikou překračovat kdykoliv se nám chce, vytvořila se hranice kulturní, která vznikla izolací Zaolší od živé polské kultury. Zaolší od 80. let ztrácelo a ztrácí kontakt s národní kulturou a jazykem, což se negativně odráží na úrovni polského jazyka polské národnostní menšiny, na znalosti polských autorů a čtení polských knih a také na školství s polským vyučovacím jazykem, kde ubývá počet žáků, což vede k postupné likvidaci polského národnostního školství¹⁹.

¹⁸ K. NOWAK: *Polská menšina v letech 1956–1989*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009, s. 68–81.

¹⁹ K.D. KADŁUBIEC, W. MILERSKI: *Cieszyńska ojczyzna polszczyzna*. Český Těšín, 2001.

7.2.2 Úbytek obyvatelstva polské národnosti a jeho příčiny

Ještě před vypuknutím 2. světové války se na území Zaolší vrátili někteří obyvatelé, kteří zde žili před rokem 1920, kdy se rozhodli po zkušenostech s národnostními spory českých a polských obyvatel Zaolší, které měl často podobu bratrovražedných bojů, emigrovat do Polska. Většina z nich se na konci 2. světové války vrátila zpátky do Polska. Po skončení 2. světové války si mnoho obyvatel polské národnosti kladla otázku „co dál?“ Ti, kteří měli polské občanství, rodinu v Polsku, či národnostně uvědomělí občané se rozhodli vrátit do Polska. Většina místního autochtonního obyvatelstva polské národnosti, kteří byli materiálně i emocionálně spjati se Zaolším, se nakonec rozhodla zůstat na Zaolší a snažili se zde zachovávat vlastní kulturu. K tomuto kroku se odhodlalo asi 70 tisíc obyvatel. Menší část polského obyvatelstva, pro kterou vlastní národnost neměla velkou hodnotu a převažovala u nich spíše regionální identita, se rozhodla nekomplikovat si život postavením národnostní menšiny a přihlásila se k české národnosti. Počet Poláků, kteří se během 2. světové války a těsně po ní rozhodl změnit svou národnost se odhaduje na 20 tisíc²⁰.

Po válce nastal veliký rozvoj těžkého průmyslu, hutnictví, hornictví, vznikaly nové šachty, na které přicházely pracovní síly z Čech, Moravy a Slovenska. Pro ně pak byla budována nová sídliště. Karviná a Ostrava se od 50. let postupně měnila. Z Karviné se stalo velké průmyslové město. Ve staré části Karviné se však již v průběhu roku 1941 vlivem poddolování objevily na několika místech poklesy půdy, začaly praskat domy, ale také velké stavby jako nový kostel, radnice, nádraží. U mnoha budov musela proběhnout demolice. Vzhledem k postupujícím projevům důlních vlivů bylo již v roce 1945 jasné, že další rozvoj města v dané lokalitě není možný. V průběhu padesátých a šedesátých let stará část Karviné, vlastně původní Karviná, začala mizet²¹. Intenzivní dobývání černého uhlí způsobilo devastaci veškerých starých částí Karviné, které byly nejvíce obydleny místním autochtonním obyvatelstvem často polské národnosti, tedy části staré, původní Karviné, později nazývané jako Karviná-Doly, Karviná-Darkov, Karviná-Louky a také okolních vesnic jako Stonava nebo Doubrava. Obyvatelé poddolovaných oblastí pak byli masově přestěhováváni na nově vybudována sídliště, která obývali většinou obyvatelé, kteří se zde přistěhovali za práci na šachty a hutě. Tak docházelo k rychlejší asimilaci, neboť polská menšina se „rozměňovala“ v početnějším nově přicházejícím obyvatelstvu²². Tuto situaci ilustruje vzpomínka z knihy Hornické vdovy: „Pravých Karviňáků je málo. Tu starou zá-

²⁰ T. SIWEK, S. ZAHRADNIK, J. SZYMECZEK: *Polská národnostní menšina v Československu 1945–1954*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001.

²¹ I. HAJZLEROVÁ, V. MATROSOVÁ: *Karviná. Zmizelá Morava a Slezsko*. Praha–Litomyšl: Paseka, 2009.

²² J. SZYMECZEK: *Szkolnictwo polskie w Czechosłowacji (Republice Czeskiej) od czasów jej powstania do dzisiejszego dnia*. SNPL, 2017, s. 254–274.

kladnu tvoří všechno chlapi, co sem přišli kvůli práci, bylo to hodně Slováků”²³. Vznikla smíšená manželství občanů polské a české národnosti či občanů polské a slovenské národnosti, tyto manželské svazky tvořily více jak 70% ze všech sňatků uzavřených Poláky na Zaolší. Sotva 10% smíšených manželství se rozhodlo dále vzdělávat své děti ve školách s polským vyučovacím jazykem. Tato asimilace a akulturace pak zapříčinila snížení počtu obyvatel polské národnosti²⁴.

Od roku 1969 počet žáků prudce klesá. Počet škol také pomalu klesá, každý rok je uzavřeno několik škol s polským vyučovacím jazykem²⁵. Podle sčítání lidu z roku 1980 žilo na Zaolší 51,6 tisíc Poláků, kteří poprvé v žádné obci nepředstavovali většinu²⁶. Po roce 1980 zaznamenáváme největší pokles počtu obyvatelstva polské národnosti. Do roku 2001 ubylo na tomto území okolo 15000 osob deklarujících polskou národnost²⁷.

Podle prof. Karola Daniela Kadłubca snižování počtu obyvatel polské národnosti na území Zaolší bylo způsobeno několika faktory. Mezi nejvýznamnější radí: devastace starých městských částí poddolováním, která způsobilo, že zanikly části měst, které byly obývány především autochtonním obyvatelstvem často polské národnosti, absence odborných učilišť s polským vyučovacím jazykem, smíšená manželství²⁸.

Tak dalekosáhlé proměny národnostní struktury Zaolší dle Stanisława Zahradníka nezpůsobily jen normální asimilační procesy. Je třeba klást si otázku do jakého stupně byly tyto změny způsobeny přirozenou asimilací, v jaké míře působily faktory, které přirozenou asimilaci urychlovaly nebo přímo vedly k odnárodnění polského obyvatelstva. Přirozená asimilace se začala objevovat v meziválečném období a po druhé světové válce. Koncem 20. století již však sledujem příznaky odnárodnění, jejichž intenzita vzrůstá²⁹.

Tento stav zapříčinily dle Stanisława Zahradníka následující faktory:

- obrovské migrační vlny pracovních sil z Moravy, Čech a Slovenska v souvislosti z rozvojem průmyslu v této oblasti,

²³ K. HLADKÁ: *Hornické vdovy*. Želešice: Dcery a sestry, 2019.

²⁴ K. SZELONG: *Poláci za Olzou* [online]. Dostupný z: <https://openairmuseum.info/cz/dzialy/Zaol%C5%A1%C3%AD/Polaci-za-Olzou> [datum citování: 12.6.2020].

²⁵ J. SZYMECZEK: *Szkolnictwo polskie w Czechosłowacji (Republice Czeskiej) od czasów jej powstania do dzisiejszego dnia*. SNPL, 2017, s. 254–274.

²⁶ K. NOWAK: *Polská menšina v letech 1956–1989*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009, s. 68–81.

²⁷ B. MAŁYSZ: *Od většiny k menšině. Poláci na Těšínsku ve světle statistiky*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín, 2009.

²⁸ D. KADŁUBIEC: *Próba postawienia diagnozy szkolnictwu polskiemu na Zaolziu*. W: *Tu byliśmy, tu jesteśmy*. Red. S. FOLWARCZNY. Towarzystwo Český Těšín: Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 2000, s. 79–80.

²⁹ S. ZAHRADNIK: *Od většiny k menšině – Poláci na Zaolží*. W: *Minulost a současnost národnostních menšin na Těšínsku*. Red. I. KUFOVÁ. Český Těšín: Pedagogické centrum pro polské národnostní školství ve spolupráci s Dokumentačním centrem Kongresu Poláků v ČR, 2001.

- procentuální vzrůst počtu smíšených manželství,
- chronický nárůst průměrného věku polské národnostní menšiny,
- škody způsobené poddolováním, který vedly k rozpadu dosavadní jednotné polské společnosti,
- přímé užití ekonomických faktorů v polském školství,
- omezené možnosti národního kulturního života v době komunismu,
- nedostatek hlubšího zájmu ze strany polské vlasti,
- pokles společenských možností k používání polského jazyka³⁰.

TABULKA X. Výsledky sčítání lidu na území Zaolší

Rok	Počet					
	celkem	Poláků	Čechů	Němců	Slováků	jiných
1939	213 867	51 499	44 597	38 408	–	79 363
1950	219 811	59 005	155 146	–	4 388	1 272
1970	320 825	56 075	263 047	–	26 807	4 897
1980	366 359	51 586	281 548	–	28 719	4 706
1991	368 355	43 479	263 941	706	26 629	33 600

Zdroj: B. Małysz: *Od většiny k menšině. Poláci na Těšínsku ve světle statistiky*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. Kaszper, B. Małysz, Kongres Poláků v České republice, 2009.

7.3 Školství s polským vyučovacím jazykem na Zaolší v letech 1945–1989

Školství se na konci 2. světové války nacházelo v zuboženém stavu. Mnoho školních budov se nacházelo ve zdevastovném stavu, chyběly materiálně didaktické protředky, zejména učebnice, řešil se nedostatek učitelů. Bylo zapotřebí vyřešit problém škol v příhraniční oblasti.

Školství od roku 1945 do roku 1948

Po druhé světové válce byl zachován školský systém základního i středního prvorepublikového školství. Byly zachovány pětileté obecné školy a tříleté školy měšťanské, nově byl dodán učební kurz jako čtvrtý ročník měšťanské školy. Novinkou bylo zavedení výuky ruského jazyka od 4. ročníku. Tento školský systém zůstal zachován až do roku 1948³¹.

³⁰ S. ZAHRADNIK: *Od většiny k menšině – Poláci na Zaolží*. W: *Minulost a současnost národnostních menšin na Těšínsku*. Red. I. KUFOVÁ. Český Těšín Pedagogické centrum pro polské národnostní školství ve spolupráci s Dokumentačním centrem Kongresu Poláků v ČR, 2001.

³¹ *Školství v Čechách: ročenka zemské školní rady v Praze o stavu mateřských, národních a středních škol v roce 1946*. Praha: Zemský národní výbor, 1947.

Pro polskou menšinu na území Zaolší se však změnilo hodně. Skončila ochrana práv národnostních menšin, která byla legislativně upravena v předválečném období a pro menšinové školství začaly problematické časy. Košický národní program definoval ČSR jako stát Čechů a Slováků³². Překážky byly kladeny i polskému menšinovému školství. Když ihned po skončení války proběhly zápisy žáků do škol s polským vyučovacím jazykem, řada z nich nebyla otevřena. V některých případech Češi zabráňovali polským učitelům zahájit výuku³³. Některé místní národní výbory také byly proti zakládání škol s polským vyučovacím jazykem³⁴. V září roku 1945 bylo na základě ministerského výnosu otevřeno 74 obecných škol, 10 občanských škol i 2 gymnázia s polským vyučovacím jazykem. O mateřských školách se však ministerský výnos nezmiňoval, přesto obnovilo svou činnost 18 mateřských škol s polským vyučovacím jazykem především díky iniciativě Matice školské a soukromých osob. Do těchto mateřských škol bylo zapsáno 550 dětí³⁵. Roku 1945 zahájila svou činnost první vysoká škola v daném regionu, Vysoká škola báňská v Ostravě³⁶.

Košický vládní program také začal razit politickou ideologii orientovanou na prosovětskou politiku, která se promítala rovněž do oblasti školství. Z pohledu výše zmíněné politické ideologie je úkolem škol vychovat politicky uvědomělé občany. Košický vládní program klad také důraz na masovost vzdělání, neboť díky demokratizaci přístupu ke vzdělání měla možnost dosáhnout nejvyššího vzdělání široká vrstva obyvatelstva³⁷.

Ministerstvo školství výnosem ze dne 25. ledna 1946 doporučilo, aby ve všech okresních městech byly vybudovány vzorové školy obecné, měšťanské, pomocné a mateřské, jejichž úkolem bylo být vzorem školské práce v oblasti pedagogické, didaktické, ale i ideologické především pro začínající učitele. Na těchto školách pak byly organizovány hospitace, přednášky, besedy pro učitele. Ve školním roce 1945–1946 byl ustanoven také inspektorský sbor, jehož členové, zemští školní inspektori tvořili učební osnovy, učebnice a další školní pomůcky, zřizovali vzorové školy³⁸.

³² J. MACURA: *Szkolnictwo polskie po drugiej wojnie światowej*. Jednodniówka Sekcji Historii Regionu ZG PZK. W: *Szkolnictwo polskie na Zaolziu*. Red. K. JAWORSKI. Opole: Instytut Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego, Opolska Oficyna Wydawnicza, 1995.

³³ J. FRIEDL: *Polská menšina v letech 1945–1956*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.

³⁴ Valentin Valeček – *Z mých pamětí*. Národní pedagogické muzeum a knihovna J.A. Komenského, Archiv dějin učitelstva (ADU), inv. č. 108b/72, k. 4, s. 127.

³⁵ J. MACURA: *Szkolnictwo polskie po drugiej wojnie światowej*, jednodenní konference sekce Historie regionu ZG PZK. W: *Szkolnictwo polskie na Zaolziu*. Red. K. JAWORSKI. Opole: Instytut Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego, Opolska Oficyna Wydawnicza, 1995.

³⁶ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

³⁷ K. ANGELIS: *O politické výchově a lidové demokracii*. „Nová škola“, roč. I., č. 2, 1946, s. 30–34.

³⁸ *Školství v Čechách: ročenka zemské školní rady v Praze o stavu mateřských, národních a středních škol v roce 1946*. Praha: Zemský národní výbor, 1947.

Dne 10. března roku 1947 byla ve Varšavě podepsaná spojenecká smlouva, která obsahovala informace o národnostních menšinách a zavázala se zajistit národnostním menšinám právo na vlastní školství³⁹.

Roku 1948 byla zavedena jednotná státní všeobecně vzdělávací škola na základě zákona o jednotné státní úpravě školství, také nazývaného jako Nejedlého zákon. Školství bylo zestátněno, učitelé se stali státními zaměstnanci a do škol byla zavedena ideová jednotnost. Školství bylo bezplatné, zajišťovalo právo na vzdělávání pro všechny bez rozdílu společenského postavení.

Jednotná státní všeobecně vzdělávací škola byla devítiletá, dělena na národní školu, tedy 1.–5. ročník, a střední školu, tedy 6.–9. ročník. Na ní navazovaly vyšší výběrové školy – čtyřletá gymnázia, vyšší odborné školy pro průmysl a zemědělství, ženská povolání, uměleckou činnost, sociální a zdravotní služby a dvou až tříleté odborné školy. Tento zákon platil čtyři roky.⁴⁰ Zákon také myslel na žáky, kteří se ze závažných důvodů opožďovali ve výuce, pro ty bylo zavedeno podpůrné vyučování v dočasných skupinách.⁴¹ Teprve roku 1951 byly vydány nové učebnice pro národní a střední školy, které nahradily učebnice předmnichovské, které se doposud používaly ve školách⁴².

Od školního roku 1948/49 se otevřela pobočka pro uchazečky polské národnosti na orlovské odborné škole pro ženská povolání, která byla roku 1949 rozhodnutím ministerstva školství reorganizována podobně jako jiné dvouleté školy pro ženská povolání na vyšší sociálně zdravotní školu⁴³.

Školství v padesátých letech

Pro školství v 50. letech je charakteristická negace tradic demokratického školství, která je patrná již od roku 1945. Významným trendem je proces vytváření totalitního modelu vzdělávání⁴⁴.

Dne 24. dubna 1953 byl vydán Národním shromážděním Československé socialistické republiky zákon č. 31/1953 Sb., o školské soustavě a vzdělávání učitelů. Jak jej charakterizuje Morkes⁴⁵, tento zákon lze považovat za nejhorší v celé

³⁹ J. SZYMECZEK: *Szkolnictwo polskie w Czechosłowacji (Republike Czeskiej) od czasów jej powstania do dzisiejszego dnia*. SNPL, 2017, s. 254–274.

⁴⁰ Zákon č. 95. Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, ročník 1948.

⁴¹ J. KOJZAR: *Zdeněk Nejedlý a provádění základního školského zákona v letech 1948–49 a 1949–50*. „Pedagogika“, roč. 31, č. 6, 1981, s. 701–721.

⁴² M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

⁴³ *40 let zdravotnického školství v v okrese Karviná*, publikaci vydalo ředitelství SZŠ v Karvině se souhlasem odboru kultury ONV v Karvině u příležitosti 40. výročí zdravotnické střední školy, Karviná, 1991.

⁴⁴ M. ČERMÁKOVÁ: *Formování totalitního školství v poválečném Československu*. „Pedagogika“, roč. 41, č. 3, 1991, s. 323–333.

⁴⁵ Zákon č. 95. Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, ročník 1948.

historii našeho školství. Dokonale narušil všechny tradice českého a československého školství, vnesl do školství ideologické pojetí s velkou mírou sovětizace všech organizačních principů, obsahu výuky a výukových metod. Povinná školní docházka byla zkrácena na osm let, národní škola byla zkrácena na 4 roky, došlo k navýšení množství učiva, jelikož nebyla provedena revize učebního obsahu s ohledem na zkrácení délky docházky do základní školy, což působilo většímu procentu žáků problém a docházelo ke zvýšenému propadání žáků⁴⁶. Tímto zákonem také byla zavedená tzv. jedenáctiletka, která poskytovala úplně střední vzdělávání. Počet středoškolsky vzdělaných osob se od konce druhé světové války do roku 1958 zvýšil trojnásobně, i díky možnostem dálkového studia při zaměstnání⁴⁷.

Byly založeny nové mateřské, základní a střední školy s polským vyučovacím jazykem. Od roku 1949 začaly fungovat polské paralelní třídy při Střední ekonomické škole v Českém Těšíně a od roku 1951 polské paralelní třídy při Střední průmyslové škole v Karvině⁴⁸. V roce 1959 začaly fungovat polské paralelní třídy při pedagogickém gymnáziu v Ostavě, které byly od roku 1951 přemístěny na Střední pedagogickou školu do Orlové, kde vedle sebe existovaly polské a české třídy. Střední pedagogická škola v Orlové absolvovala mnoho učitelů, kteří působili ve školách na Zaolší.

Ve druhé polovině 50. let docházelo také k postupné organizační a obsahové přestavbě ve struktuře vysokých škol. Došlo k rozvoji vysokoškolského vzdělávání a zvýšení jeho dostupnosti. V porovnání s rokem 1937 se počet vysokých škol na území ČSR zvýšil čtyřnásobně. Cíleně se rozvíjelo také pojetí vysoké školy jako vědecko výzkumného pracoviště.

Pro vysoké školy měl zásadní význam zákon z roku 1956, který nahradil zákon z roku 1950. Tento zákon definoval vysoké školy jako pedagogická, vědecká a kulturní pracoviště, která svou činností vytvářejí předpoklady pro růst socialistického národního hospodářství, vědy a kultury. Podle tohoto zákona byly vysoké školy poděleny na školy univerzitního, technického a uměleckého směru. Roku 1956 si ÚV KSČ stanovilo jako jeden z úkolů v oblasti vysokého školství soustavné zvyšování vědecké úrovně vysokých škol v návaznosti na rozvoj vědecké práce na fakultách, katedrách a ústavech⁴⁹.

⁴⁶ A. VALIŠOVÁ, H. KASÍKOVÁ, R. VÁŇOVÁ: *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada, 2007.

⁴⁷ K. RÝDL: *K vývoji správy a řízení školství v českých zemích I: (1774–1989)*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2010.

⁴⁸ *Almanach k 80. výročí Střední průmyslové školy – TP Karviná*. Český Těšín, 2001.

⁴⁹ M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

Školství v 60. letech

60. léta se nesou ve znamení relativního uvolnění, demokratizace politického i společenského života, což se pozitivně odráželo také v oblasti školství.

Zákon č. 186/1960 Sb., o soustavě výchovy a vzdělávání zavádí jednotnou školskou soustavu, tvořenou předškolní výchovou v jeslích a mateřských školách a devítiletou základní školou. Na prvním stupni byla do učebních osnov zavedena vlastivěda, psaní, odborné vyučování a výuka ruského jazyka⁵⁰. Základní devítiletá škola měla charakter všeobecně vzdělávací, pracovní a polytechnické školy⁵¹. Dle výše zmíněného zákona bylo střední a vyšší vzdělávání poskytováno následujícími typy škol: střední odborná učiliště, učňovské školy, střední školy pro pracující, odborné školy, střední odborné školy, střední všeobecně vzdělávací školy, podnikové technické školy, podnikové instituty, konzervatoře, hudební a taneční školy, závodní školy práce. V zákonu 186/1960 Sb. se uvádí, že studium odborných učilišť a učňovských škol je koncipováno jako tříleté studium, u méně náročných oborů jako dvouleté studium. Učiliště byly zřizovány podniky, které zároveň poskytovaly odborný výcvik⁵². Dochází ke spojení vyučování s výrobní praxí s ohledem na věk žáků. Škola měla být připravena na praktické povolání. Tento požadavek se týkal také vysokých škol⁵³.

První zmínka o národnostních menšinách se objevila v československé ústavě z roku 1960. Národnostních menšin se také týkal školský zákon z roku 1960⁵⁴. Do roku 1961 počet škol s polským vyučovacím jazykem a také počet žáků a studentů rostl, a to především díky demografickému přírůstku, který byl charakteristický pro období po druhé světové válce.⁵⁵ Počet mateřských škol kulminoval v roce 1956, kdy se na daném území nacházelo 64 mateřských škol s polským vyučovacím jazykem, jež navštěvovalo 2112 dětí. Počet dětí navštěvujících základní školy s polským vyučovacím jazykem byl nejvyšší ve školním roce 1962/1963, kdy zde fungovalo 86 základních škol s polským vyučovacím jazykem se 327 třídami, jež navštěvovalo 8762 žáků. Počet studentů středních

⁵⁰ Zákon č. 186/1960 Sb., o soustavě výchovy a vzdělávání. Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, ročník 1960.

⁵¹ M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

⁵² Zákon č. 186/1960 Sb., o soustavě výchovy a vzdělávání. Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, ročník 1960.

⁵³ M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

⁵⁴ J. SZYMECZEK: *Szkolnictwo polskie w Czechosłowacji (Republice Czeskiej) od czasów jej powstania do dzisiejszego dnia*. SNPL, 2017, s. 254–274.

⁵⁵ Z. JASIŃSKI: *Problemy organizacyjno-ustrojowe szkolnictwa polskiego na Zaolziu*. Jednotníková Sekce Historie Regionu ZG PZK. W: *Szkolnictwo polskie na Zaolziu*. Red. K. JAWORSKI. Opole: Instytut Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego, Opolska Oficyna Wydawnicza, 1995.

škol rostl až do roku 1969, kdy se na středních školách s polským vyučovacím jazykem vzdělávalo 1082 studentů⁵⁶. Po roce 1960 však docházelo ke snižování počtu škol i počtu žáků⁵⁷. Bylo to způsobeno také tím, že část obyvatel polské národnosti začala posílat své děti do českých škol, neboť se domnívala, že tak mají větší možnosti z hlediska výběru studia či nalezení pracovního uplatnění⁵⁸.

Roku 1964 došlo ke sloučení gymnázií s polským vyučovacím jazykem v Orlové a Českém Těšíně v jedno gymnázium. Problémem byla absence odborných učilišť a středních odborných učilišť s polským vyučovacím jazykem⁵⁹.

Od počátku 60. let do poloviny 70. let bylo z různých důvodů uzavřeno 31 základních škol s polským vyučovacím jazykem, ubyla téměř polovina žáků⁶⁰. K příčinám tohoto stavu patří asimilace i smíšená manželství, tedy jevy vedoucí k úbytku obyvatelstva polské národnosti. Narůstal také jev úřední změny národnosti dítěte. Polovině dětí narozených v letech 1966–1970, jímž byla při narození zapsaná polská národnost a jež měly české otce, nechali rodiče zpravidla před zápisem do mateřské nebo základní školy změnit národnost na českou. Ve školním roce 1970–1971 navštěvovalo české základní školy 385 dětí polské národnosti. Důlní škody, které vedly ke srovnání staré Karviné a značné části Orlové, způsobily zánik polských škol, například polského gymnázia na Obrokách v Orlové⁶¹.

Školství v 70. letech

Po vpádu vojsk Varšavské smlouvy nastalo období normalizace, ve které se škola opět stala nástrojem šíření socialistických idejí, docházelo ke zpřísnění kádrových hodnocení učitelů i žáků.

70. léta přinesla změnu i pro školství národnostních menšin. Od 70. let byla čeština ve školách s polským vyučovacím jazykem vyučována již od druhé třídy, nikoliv od třetí, jak tomu bylo dříve, a to na úkor času, který byl dříve věnován výuce polského jazyka. Ve školním roce 1974–1975 vstoupilo v platnost usne-

⁵⁶ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

⁵⁷ Z. JASIŃSKI: *Problemy organizacyjno-ustrojowe szkolnictwa polskiego na Zaolziu*. Jednodniówka Sekcji Historii Regionu ZG PZK. W: *Szkolnictwo polskie na Zaolziu*. Red. K. JAWORSKI. Opole: Instytut Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego, Opolska Oficyna Wydawnicza, 1995.

⁵⁸ K. NOWAK: *Polská menšina v letech 1956–1989*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. B. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín, 2000, s. 68–81.

⁵⁹ J. MACURA: *Szkolnictwo polskie po drugiej wojnie światowej*. Jednodniówka Sekcji Historii Regionu ZG PZK. W: *Szkolnictwo polskie na Zaolziu*, Red. K. JAWORSKI. Opole: Instytut Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego, Opolska Oficyna Wydawnicza, 1995.

⁶⁰ K. NOWAK: *Polská menšina v letech 1956–1989*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. B. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009, s. 68–81.

⁶¹ K. NOWAK: *Polská menšina v letech 1956–1989*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009, s. 68–81.

sení předsednictva ČSSR o plošném rušení malotřídních škol. O rok později byly zrušeny páté třídy, výuka na základních školách byla zkrácena na osm let. Všechny tyto změny způsobily zavírání malých vesnických škol. Problematické dojíždění dětí do plně organizovaných škol s polským vyučovacím jazykem ve městě či jiné vzdálené vesnici mělo za následek úbytek žáků ve školách s polským vyučovacím jazykem, neboť se rodiče rozhodli raději zapsat své děti do blízké školy české školy⁶². Zanikala kulturotvorná a národní role polských škol v malých vesnicích⁶³. Snižování počtu škol s polským vyučovacím jazykem zapříčinilo nerovnoměrné rozložení sítě škol. Snižování počtu škol a žáků probíhalo rychleji v karvinském okrese než v okrese frýdecko-místeckém⁶⁴.

Ústavní zákon č. 62/1978 Sb. z roku 1978 zavedl osmiletou základní školu, kterou tvořili dva stupně se čtyřmi ročníky. V letech 1978–1984 fungovala také původní základní devítiletá škola, bylo tedy možné pokračovat ve studiu na střední škole po ukončení osmého nebo devátého ročníku základní školy. Tento zákon stanovil podmínky pro studium při zaměstnání a pro pomaturitní studium⁶⁵. Jelikož v rámci zákona z roku 1978 byla uzákoněna povinná desetiletá školní docházka, byly zřizovány dvouleté učební obory, které připravovaly na výkon pomocných manuálních prací⁶⁶.

Polské paralelní třídy byly nově zavedeny v roce 1977 při střední zdravotnické škole v Karviné, do které byly převedeny všechny ročníky těšínské a orlovské zdravotnické školy. Těšínská škola byla rozhodnutím KNV zrušena a orlovská škola se musela po poddolování přestěhovat do náhradní budovy⁶⁷.

Školství v 80. letech

V 80. letech stále ještě byla pro československou společnost charakteristická nesvoboda, diktatura Komunistické strany a tvrdá cenzura. KSČ se znepokojovala děním v Polsku, vztahy s Polskem proto výrazně ochladly.

⁶² K. NOWAK: *Polská menšina v letech 1956–1989*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. B. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín, 2009, s. 68–81.

⁶³ K. NOWAK: *Polská menšina v letech 1956–1989*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009, s. 68–81.

⁶⁴ Z. JASIŃSKI: *Problemy organizacyjno-ustrojowe szkolnictwa polskiego na Zaolziu*. Jednotníówka Sekcji Historii Regionu ZG PZK. W: *Szkolnictwo polskie na Zaolziu*. Red. K. JAWORSKI. Opole: Instytut Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego, Opolska Oficyna Wydawnicza, 1995.

⁶⁵ Zákon č. 63/1978 Sb., o opatřeních v soustavě základních a středních škol. Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, ročník 1978.

⁶⁶ F. MORKES: *Kapitoly o školství, o ministerstvu a jeho představitelích*. Praha: Pedagogické Muzeum J. A. Komenského, 2002.

⁶⁷ *40 let zdravotnického školství v v okrese Karviná*, publikaci vydalo ředitelství SZŠ v Karviné se souhlasem odboru kultury ONV v Karviné u příležitosti 40. výročí zdravotnické střední školy, Karviná, 1991.

V dubnu 1980 byl přijat nový zákon o vysokých školách, který se dotýkal i postavení pedagogických fakult a sjednocení přípravy učitelů. Všechny vysoké školy se dle tohoto zákona mohly podílet na přípravě učitelů⁶⁸.

V 80. letech vedla KSČ dále svou proasimilační politiku, což potvrzují i úvahy vedoucího školského odboru KNV opublikované v červnovém čísle časopisu „Zwrot“ z roku 1989. Zde se vedoucí školského odboru KNV vyjádřil, že je sice pozitivní, že po základní škole pokračuje v dalším studiu 64% obyvatel polské národnosti, ale vzhledem k tomu, že krajský průměr činí 38%, není možné tento stav nadále podporovat, neboť tak staví národnostní menšinu do příliš privilegovné pozici. O proasimilační politice komunistické vlády svědčí i následující údaje. Ve školním roce 1988/1989 fungovalo na daném území již jen 28 základních škol s polským vyučovacím jazykem⁶⁹. Roku 1989 navštěvovalo všechny typy a stupně škol s polským vyučovacím jazykem 3369 žáků, což bylo o 4296 méně než v roce 1945⁷⁰.

TABULKA XI. Počet mateřských škol s polským vyučovacím jazykem na Zaolší

Rok	Počet mateřských škol	Počet dětí
1950	68	2 417
1980	54	1 549
1990	40	1 048

Zdroj: A. BIZOŇ, K. D. KADŁUBIEC, T. PUSTÓWKA, M. RAKOWSKA, T. SIWEK, M. SŁOWIACZEK, J. SZYMECZEK, Z. RAKOWSKI, M. SIEDLACZEK: *Wizja 2035. Kongres Polaków w Republice Czeskiej*, Czeski Cieszyn 2014.

TABULKA XII. Počet základních škol s polským vyučovacím jazykem na Zaolší

Rok	Počet základních škol	Počet žáků
1950	88	5 144
1980	33	3 652
1990	30	3 383

Zdroj: A. BIZOŇ, K. D. KADŁUBIEC, T. PUSTÓWKA, M. RAKOWSKA, T. SIWEK, M. SŁOWIACZEK, J. SZYMECZEK, Z. RAKOWSKI, M. SIEDLACZEK: *Wizja 2035. Kongres Polaków w Republice Czeskiej*, Czeski Cieszyn 2014.

⁶⁸ M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

⁶⁹ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

⁷⁰ K. NOWAK: *Polská menšina v letech 1956–1989*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009, s. 68–81.

TABULKA XIII. Počet středních škol s polským vyučovacím jazykem na Zaozli

Rok	Počet škol	Počet studentů
1950	16	3 300
1980	11	909
1990	5	1 200

Zdroj: A. BIZOŃ, K. D. KADŁUBIEC, T. PUSTÓWKA, M. RAKOWSKA, T. SIWEK, M. SŁOWIACZEK, J. SZYMECZEK, Z. RAKOWSKI, M. SIEDLACZEK: *Wizja 2035. Kongres Polaków w Republice Czeskiej*, Czeski Cieszyn 2014.

7.3.1 Učebnice pro polské národnostní školství

Učebnice byly zpracovány podle učebních osnov i učebních plánů platných pro české školství. Učební plány byly přizpůsobeny specifičnosti škol s polským vyučovacím jazykem, zejména rozsahem výuky polského jazyka⁷¹.

Všechny učebnice i ty pro školy s polským vyučovacím jazykem byly vydávány Státním pedagogickým nakladatelstvím. Některé učebnice byly přímo vytvořeny pro školy s polským vyučovacím jazykem, některé byly překladami českých učebnic. Autory učebnic a také překladatelé českých učebnic byli často učitelé škol s polským vyučovacím jazykem. Pro školy střední nebyly vydávány polské učebnice, tyto školy používaly české učebnice, někdy byly přiváženy učebnice z Polska, které plnily funkci doplňkových studijních materiálů, především v rámci výuky polského jazyka⁷².

TABULKA XIV. Příklady učebnic

Učebnice vydané SPN	Učebnice dovezené z Polska
1	2
Československá republika (<i>Republika Czecho-słowacka</i>) z roku 1952	Čítanka pro V. třídu základní škol (<i>Czytanka dla V. klasy szkoły powszechnej</i>) vydaná ve Varšavě roku 1949
Čítanky pro 2.–5. ročník obecné školy (<i>Czytanki dla klasy II.–V. szkół ludowych</i>) vydané roku 1953	Dům a svět (<i>Dom i świat</i>) od J. Dembowské a H. Rudnické vydaná roku 1950 ve Varšavě
Zeměpis pro 6.–8. třídu (<i>Geografia dla klasy VI.–VIII.</i>) z roku 1955	Polská řeč. Cvičebnice gramatiky (<i>Mowa polska. Ćwiczenia gramatyczne</i>), vydaná roku 1950 ve Varšavě

⁷¹ Věstník MŠ i MK, XXXIV, sešit 9/1978.

⁷² J. MACURA: *Z dziejów polskiego szkolnictwa na Zaozliu*. Cieszyn: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 1998.

pokračování tab. XIV

1	2
<i>Polská řeč. Učebnice pro výuku gramatiky (Mowa polska dla klasy II.–IV. Podręcznik do nauki gramatyki)</i> , 1956	
<i>Čítanky (Czytanki)</i> autorů J. Korzenného, vydané roku 1956	
<i>Fyzická geografie (Geografia fizyczna)</i> od J. Fraňa z roku 1961	
<i>Čítanky (Czytanki)</i> autorů G. Przeczka a K. Cien- ciały, vydané roku 1965	

Zdroj: Vlastní výzkum autorky realizovaný ve sbírkách Dokumentačního centra Kongresu Poláků (Ośrodek Dokumentacyjny Kongresu Polaków)

7.3.2 Učitelé a příprava budoucích učitelů

Do roku 1946 byli profesory na gymnáziích a na reálných gymnáziích absolventi univerzit, především přírodovědeckých a filozofických fakult. Na obecných a měšťanských školách pak učili absolventi učitelských ústavů. Učitelky mateřských škol byly absolventkami dvouletých kurzů pro vzdělávání učitelek mateřských škol při učitelských ústavech.

Vysokoškolské vzdělávání učitelů všech stupňů a typů škol

Dne 27. října 1945 byl vydán Dekret prezidenta republiky č. 132/1945. Sb., o vzdělávání učitelstva, podle kterého museli mít všichni učitelé všech stupňů a druhů vysokoškolské vzdělání. Byly zrušeny učitelské ústavy. Od školního roku 1948/1949 byly nově otevřeny pobočky pedagogické fakulty v Plzni a Českých Budějovicích, bylo tedy již možno studovat v Praze, Českých Budějovicích, Plzni, Brně, Olomouci, Bratislavě. Od roku 1949 také v Košicích. O vysokoškolské vzdělání učitelů všech typů a stupňů škol se zaloužil především profesor Karlovy univerzity Otakar Chlup. Pro učitelky mateřských škol bylo stanoveno čtyřsemestrální studium na pedagogické fakultě, pro učitele škol obecných a měšťanských škol šestisemestrální vysokoškolské studium na pedagogické fakultě a pro učitele středních škol vysokoškolské studium v délce 8 až 10 semestrů⁷³. Učitelé středních škol se měli souběžně připravovat na filozofických a přírodovědeckých fakultách po dobu 8 až 10 semestrů ve svých aprobačních předmětech a na pedagogických fakultách v pedagogicko-psychologických disciplínách. Předměty, které se na filozofických a přírodovědných fakultách nevyučovaly měli budoucí středškolsí učitelé studovat také na pedagogických fakultách. Tímto zákonem zůstaly zachovány

⁷³ M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

stavovské rozdíly mezi učiteli měšťanských škol a nižších ročníků gymnázia⁷⁴. Vzhledem k nedostatku učitelek mateřských škol bylo studium učitelství pro mateřské školy zkráceno na jeden rok⁷⁵.

Po 2. světové válce bylo zaměstnáno mnoho nekvalifikovaných učitelů, kteří si doplňovali kvalifikaci v rámci dálkového studia. Jednalo se zhruba o polovinu učitelů⁷⁶. V přechodné době se krátila doba studia u učitelek mateřských škol na 2 semestry, u učitelů škol obecných na 4 semestry⁷⁷. Ve školním roce 1953/1954 byly zavedeny přijímací zkoušky, které byly zaměřeny mimo jiné také na politicko-výchovný profil uchazečů o studium⁷⁸.

Rušení pedagogických fakult a vznik pedagogických gymnázií

V roce 1950 došlo k výrazné systémové změně, kdy vysokoškolské vzdělání učitelek mateřských škol bylo zrušeno a příprava učitelek mateřských škol byla realizována na čtyřletých pedagogických gymnáziích⁷⁹.

Roku 1953 byly zrušeny pedagogické fakulty. Pro přípravu učitelů 1.–5. třídy základní školy byly vytvořeny rovněž čtyřleté střední pedagogické školy. Příprava učitelů pro 6.–8. třídu probíhala na dvouletých vyšších pedagogických školách, které byly vytvořeny z pedagogických fakult v Praze, Brně, Bratislavě, Českých Budějovicích a Plzni, nově byly vytvořeny vyšší pedagogické školy v Bánské Bystrici, Prešově a Opavě. Příprava učitelů pro jedenáctiletky probíhala na vysokých školách pedagogických, které vznikly z pedagogických fakult v Praze, Bratislavě a Olomouci⁸⁰. Příprava učitelek mateřských škol probíhala od roku 1958 na čtyřletých středních pedagogických školách, na nichž se studium skládalo ze tří let teoretického studia a jednoho roku praxe v mateřské škole⁸¹. Celková úroveň přípravy učitelek mateřských škol poklesla, zkrátila se celková doba studia, tradiční závěrečná diplomová práce zůstala nahrazena dvěma ročníkovými pracemi⁸².

⁷⁴ V. SPILKOVÁ a kol.: *Současné proměny vzdělávání učitelů*. Brno: Paido, 2004.

⁷⁵ K. RÝDL, E. ŠMELOVÁ: *Vývoj institucí pro předškolní výchovu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2015.

⁷⁶ J. MACURA: *Z dziejów polskiego szkolnictwa na Zaolziu*. Cieszyn: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 1998.

⁷⁷ M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

⁷⁸ F. MORKES: *Kapitoly o školství, o ministerstvu a jeho představitelích*. Praha: Pedagogické Muzeum J. A. Komenského, 2002.

⁷⁹ K. RÝDL, E. ŠMELOVÁ: *Vývoj institucí pro předškolní výchovu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2015.

⁸⁰ M. SOMR a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

⁸¹ K. RÝDL, E. ŠMELOVÁ: *Vývoj institucí pro předškolní výchovu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2015.

⁸² V. SPILKOVÁ a kol.: *Současné proměny vzdělávání učitelů*. Brno: Paido, 2004.

Pro zminimalizování nedostatku učitelů na základních školách, způsobeným nástupem silných populačních ročníků narozených po 2. světové válce do mateřských škol a na základní školy, byla na přechodnou dobu od roku 1950 do roku 1961 ministerstvem zavedena čtyřletá pedagogická gymnázia pro vzdělávání učitelů národních a mateřských škol⁸³.

Úkolem pedagogických gymnázií bylo vychovat učitele „všestranně vzdělané, s hrdým vlasteneckým cítěním a s vědeckým socialistickým názorem, schopné vzdělávat a vychovávat děti tak, aby z nich vyrostli nadšení budovatelé a stateční obránci vlasti“⁸⁴.

Pedagogická gymnázia měla poskytovat vyšší všeobecné vzdělání a současně připravovat pro učitelské povolání, proto byly do učebních osnov na úkor tradičních gymnaziálních předmětů začleněny pedagogicko-psychologické disciplíny a metodiky předmětů vyučovaných v národních školách⁸⁵. Na rozdíl od běžných gymnázií byly z učebních osnov vypuštěny tradiční předměty jako latina, deskriptivní geometrie, další živý jazyk mimo ruský jazyk. Student si mohl zvolit pouze jeden nepovinný předmět. Zájmové kroužky měly prohlubovat znalosti povinných předmětů, jednalo se vzdělávací kroužky (např. o literárně řečnický kroužek, pedagogický), o umělecké kroužky (výtvarné a hudební), pracovní a technické, tělovýchovné a branné⁸⁶.

TABULKA XV. Učební plán pedagogických gymnázií (1950–1953)

Povinné předměty	1. ročník	2. ročník	3. ročník	4. ročník
1	2	3	4	5
Jazyk vyučovací	5	4	3	3
Jazyk ruský	4	3	2	2
Občanská nauka	3	2	2	2
Filozofie	–	–	–	2
Pedagogika	–	2 (hospitace)	2 (pedagogika) 2 (praxe)	2 (pedagogika) 2 (praxe)
Dějepis	2	2	2	2
Zeměpis	2	2	2	–
Matematika	4	3	3	3
Přírodopis	2	2	2	2

⁸³ V. SPILKOVÁ a kol.: *Současné proměny vzdělávání učitelů*. Brno: Paido, 2004.

⁸⁴ *Učební plán pro pedagogická gymnázia*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1950, s. 5.

⁸⁵ V. SPILKOVÁ a kol.: *Současné proměny vzdělávání učitelů*. Brno: Paido, 2004.

⁸⁶ K. RÝDL, E. ŠMELOVÁ: *Vývoj institucí pro předškolní výchovu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2015.

pokračování tab. XV

1	2	3	4	5
Chemie	–	2	2	2
Fyzika	–	–	3	2
Výtvarná výchova	3	3	2	2
Hudební výchova	4	4	2	2
Tělesná výchova	3	3	2	2
Celkem hodin	32	32	33	33
Nepovinné vyučování				
Jazyk latinský nebo další živý jazyk	2	2	2	2
Zájmové kroužky	2	2	2	2

Zdroj: Učební plán pro pedagogická gymnázia. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1950, s. 6–9

Studium bylo zakončeno závěrečnými zkouškami, písemnými i ústními. Písemné závěrečné zkoušky se konaly z jazyka českého, jazyka ruského a pedagogiky. Pro písemnou práci z pedagogiky byla na zpracování daného tématu vymezena doba 4 hodin.

Ústní závěrečné zkoušky se konaly z: jazyka českého, jazyka ruského, ze společenských nauk (dějepis, zeměpis ČSR, občanská nauka a filozofie), z pedagogiky, matematiky, přírodopisu, chemie, fyziky. Otázky z pedagogiky se vztahovaly k obecné pedagogice, dějinám pedagogiky a metodice předmětů⁸⁷.

Pro studenty polské národnosti existovaly 2 třídy při pedagogickém gymnáziu v Ostravě, Orlové a poté v Těšíně.

Přestože se očekávalo, že absolventi těchto škol po maturitě nastoupí do praxe, nedávala jim tato škola plnou kvalifikaci. Plné kvalifikace mohli dosáhnout až absolvováním dvouletého dálkového studia na pedagogické fakultě, jež bylo nově zřízeno roku 1950⁸⁸.

Příprava učitelů 2. stupně základních škol a učitelů středních škol v 50. letech

Budoucí učitelé středních škol a učitelé druhého stupně se vzdělávali v 50. letech na vysokých školách. Na pedagogických fakultách byli také vzděláváni i učitelé v činné službě, kteří si tímto způsobem doplňovali studium. Ti navštěvovali přednášky a semináře v sobotu a v neděli. Z této formy studia, o kterou

⁸⁷ K. RÝDL, E. ŠMELOVÁ: *Vývoj institucí pro předškolní výchovu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2015.

⁸⁸ V. SPILKOVÁ a kol.: *Současné proměny vzdělávání učitelů*. Brno: Paido, 2004.

byl velký zájem, počet posluchačů často převyšoval počet posluchačů v interní formě studia, se vyvinulo dálkové studium⁸⁹.

Na počátku 60. let již učili plně kvalifikovaní učitelé, k čemuž bezeporu přispěla i možnost dálkového studia, které se v 50. letech realizovalo v nebývalém rozsahu⁹⁰.

Od roku 1959 se příprava učitelů středních škol vrátila na filozofické a přírodovědné fakulty, kde byla realizována ve své tradiční podobě. Nově byla také realizována na matematicko-fyzikální fakultě a fakultě tělesné výchovy a sportu⁹¹.

Pedagogické instituty

Dne 30. srpna 1962 bylo vydáno vládní nařízení č. 87/1962 Sb. o pedagogických institutech, což byly vysoké školy pro přípravu učitelů základního a všeobecného vzdělávání. Jednalo se především o studium dvouaprobační, někdy i jednoaprobační⁹². Setkáváme se také i s tříaprobačním studiem⁹³. Nově byla zavedena společná příprava učitelů pro primární a nižší sekundární školy, která trvala dva roky. Po dvou letech společného studia, následovalo jednoleté studium aprobačního předmětu či aprobačních předmětů a po složení odborné zkoušky a zkoušky z pedagogiky následovala roční řízená praxe, po jejímž úspěšném absolvování následovala obhajoba diplomové práce, která zakončila studium⁹⁴. Chrudoš Vorlíček hodnotí koncepci společné přípravy učitelů 1. a 2. stupně v prvních dvou letech interního studia jako nesprávnou a kritizuje také zavedení třípředmětového studia ve třetím a čtvrtém ročníku pedagogického institutu, neboť takto pojaté studium způsobilo, že čas vymezený ke studiu nebyl využit dostatečně efektivně⁹⁵.

Pedagogické instituty byly zřízeny v Praze, Brandýse nad Labem, Českých Budějovicích, Plzni, Karlových Varech, Ústí nad Labem, Liberci, Hradci Králové, Pardubicích, Jihlavě, Brně, Gottwaldově, Olomouci, Ostravě, Trnavě, Nitře, Banské Bystrici, Martině, Košicích a v Prešově⁹⁶. Od 1. září 1964 byly z pedagogických institutů zřízeny znovu pedagogické fakulty.

⁸⁹ Ch. VORLÍČEK: *Třicet let vysokoškolského vzdělávání v Československu*. „Pedagogika“, roč. 3, č. 4, 1977, s. 291–306.

⁹⁰ V. SPILKOVÁ a kol.: *Současné proměny vzdělávání učitelů*. Brno: Paido, 2004.

⁹¹ V. SPILKOVÁ a kol.: *Současné proměny vzdělávání učitelů*. Brno: Paido, 2004.

⁹² V. SPILKOVÁ a kol.: *Současné proměny vzdělávání učitelů*. Brno: Paido, 2004.

⁹³ Ch. VORLÍČEK: *Třicet let vysokoškolského vzdělávání v Československu*. „Pedagogika“, roč. 3, č. 4, 1977, s. 291–306.

⁹⁴ V. SPILKOVÁ a kol.: *Současné proměny vzdělávání učitelů*. Brno: Paido, 2004.

⁹⁵ Ch. VORLÍČEK: *Třicet let vysokoškolského vzdělávání v Československu*. „Pedagogika“, roč. 3, č. 4, 1977, s. 291–306.

⁹⁶ Vládní nařízení č. 87/1962 Sb. o pedagogických institutech, Sbírka zákonů Československé socialistické republiky, ročník 1962, s. 383.

Střední odborné pedagogické školy pro přípravu učitelek mateřských škol

Příprava učitelek mateřských škol se nadále realizovala na středškolské úrovni, na čtyřletých středních odborných pedagogických školách. Obsah vzdělávání byl stanoven učebním plánem obou Učitelství pro mateřské školy. Významné místo zaujímal průběžná praxe uskutečňována formou hospitací a výstupů v mateřské škole. Souvislá praxe byla realizována ve 2. pololetí 3. ročníku po dobu šesti týdnů. Se zvyšujícím se zájmem o jazykovou výchovu dětí a řečový rozvoj dítěte byl zaveden nový předmět logopedie. Studium bylo zakončeno maturitní zkouškou⁹⁷. Roku 1965 byl zaveden nový Maturitní řád pro pedagogické školy, který ustanovil písemné a ústní zkoušky a také odbornou práci. Odborná práce byla vypracována na základě zadaného tématu z následujících předmětů: Psychologie dítěte předškolního věku, Předškolní pedagogiky či některé metodiky činností v mateřské škole. Písemná maturitní zkouška se konala z Vyučovacího jazyka. Ústní maturitní zkouška se konala z následujících předmětů: vyučovací jazyk, psychologie, pedagogika a metodika, biologie dítěte a zdravotní péče a z jednoho volitelného předmětu, kterým mohl být ruský jazyk, dějepis, biologie, hudební výchova, výtvarná výchova, tělesná výchova⁹⁸.

Vysokoškolské vzdělání pro učitele

Od roku 1964 bylo pro učitele základních a středních škol povinné vysokoškolské vzdělání. Budoucí učitelé pro základní školy navštěvovali pedagogické fakulty, budoucí učitelé středních škol navštěvovali filozofické fakulty. Pouze budoucí učitelky mateřských škol a budoucí vychovatelky ve školních družinách se vzdělávaly na středních školách pedagogických. Studium učitelství pro 1. stupeň základní školy, které bylo tříleté, poskytovaly pedagogické fakulty. Příprava v rámci studia učitelství pro 1. stupeň byla kombinována s přípravou pro vyučování jednoho vyučovacího předmětu v 6. až 9. ročníku základní školy. Toto kombinované studium bylo zrušeno ve školním roce 1970–1971⁹⁹.

Roku 1964 byla založena Pedagogická fakulta v Ostravě, která byla preferována budoucími učiteli základních škol s polským vyučovacím jazykem¹⁰⁰. Budoucí učitelé základních škol s polským vyučovacím jazykem studovali také v polském Těšíně, kde fungovala pedagogická fakulta od roku 1970, a také v Olomouci, Brně, Praze, Bratislavě a Žilině.

⁹⁷ K RÝDL, E ŠMELOVÁ: *Vývoj institucí pro předškolní výchovu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2015.

⁹⁸ *Maturitní řád pro pedagogické školy*. Věstník MŠK, roč. XXXI, sešit 2, 1965, s. 13–17.

⁹⁹ V. SPILKOVÁ a kol.: *Současné proměny vzdělávání učitelů*. Brno: Paido, 2004.

¹⁰⁰ J. KORZENNY: *Placówka polonistyczna w Ostrawie*. W: *Tu byliśmy, tu jesteśmy*. Red. S. FOLWARCZNY. Český Těšín: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 2000, s. 57–60.

Změny v koncepci přípravy učitelů z roku 1976

Rok 1976 přinesl jasné rozdělení přípravy učitelů 1. a 2. stupně základní školy a následnou integraci přípravy učitelů 2. stupně základních škol a středoškolských učitelů. Studium pro učitele nižších a vyšších sekundárních škol bylo pětileté v dvouoborové aprobaci a bylo realizováno jak na pedagogické fakultě, tak také na jiných fakultách¹⁰¹. Tato změna je interpretována různě, jako pozitivum je vnímáno zrušení stavovského rozdílu mezi učitelem základní a střední školy, jako negativum pak degradace přípravy středoškolského učitele¹⁰².

Rok 1976 přinesl i změny v koncepci přípravy budoucích učitelek mateřských škol na středních pedagogických školách. V profesní přípravě budoucích učitelek mateřské školy měl být dle strategického dokumentu Další rozvoj československé výchovně-vzdělávací soustavy kladen důraz na tři složky profilu absolventek, a to ideově-politickou a morální, složku všestranné přípravy k pedagogické činnosti a složku specializované odbornosti¹⁰³.

V 70. a 80. letech byly založeny různé instituce, které sloužily pro další vzdělávání pedagogických pracovníků a poskytovaly také poradenství, např. ústřední ústav vzdělávání pedagogických pracovníků, krajský pedagogický ústav, okresní pedagogická střediska¹⁰⁴.

7.3.3 Postavení učitele za komunismu

V 50. letech bylo úkolem učitele přiblížit československé školství sovětské koncepci. Až v 60. letech nastalo uvolnění, mohlo se znovu učit o Masarykovi. S nástupem normalizace se poměry opět hodně přiostrily. Učitelé museli odvracet žáky od víry v Boha, vykazovat počty dětí, které chodily do náboženství. Učitelé měli také docházet do rodin věřících žáků a přesvědčovat je, aby děti do kostela a do náboženství neposílali. Byli i takoví učitelé, kteří si chtěli „šplhnout u nadřízených“ a chodili v neděli před kostel, aby zjistili, kdo přichází do kostela. Po vpádu vojsk Varšavské smlouvy se v učitelských sborech často rozšířila nedůvěra, učitelé nevěděli komu mohou věřit, s kým mohou o nastálé situaci mluvit. Pedagogové a ředitelé školy také někdy rychle měnili názory na invazi vojsk. Donášení nebylo ničím vyjimečným, a proto se v pedagogických sborech často stávalo, že učitelé nevěřili nově přichozímu kolegovi¹⁰⁵. Školství mělo prosazovat

¹⁰¹ V. SPILKOVÁ a kol.: *Současné proměny vzdělávání učitelů*. Brno: Paido, 2004.

¹⁰² V. SPILKOVÁ a kol.: *Současné proměny vzdělávání učitelů*. Brno: Paido, 2004.

¹⁰³ K. RÝDL, E. ŠMELOVÁ: *Vývoj institucí pro předškolní výchovu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2015.

¹⁰⁴ K. RÝDL: *K vývoji správy a řízení školství v českých zemích I: (1774–1989)*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2010.

¹⁰⁵ J. ZOUNEK, M. ŠIMÁNĚ, D. KNOTOVÁ: *Socialistická základní škola pohledem pamětníků*. Praha: Wolters Kluwer, 2017.

ideologii marxismu-leninismu, vychovávat budoucí budovatele socialismu, proto museli učitelé, alespoň navenek s touto ideologií souhlasit a zavázat se k tomu učitelským slibem¹⁰⁶.

Učitelé museli vyučovat v duchu vědeckého materialismu. Ti, kdo se z danou politickou ideologií neztožnili, byli vyloučeni. V období komunismu se mnoho učitelů stalo obětmi politického režimu, byly vězněni, byla jim zakázána pedagogická činnost. Takovým příkladem byl Władysław Hliśnikowski, který se narodil roku 1916 v Těrlicku a zemřel roku 1999 v Třinci. V letech 1953–1958 byl Władysław Hliśnikowski ředitelem základní školy s polským vyučovacím jazykem v Dolní Lištné. Angažoval se jak ve školní práci, tak i v kulturním životě vsi – organizoval školní představení, byl aktivním členem místní pobočky PZKO, organizoval divadelní spolek, byl také spoluautorem několika učebnic. Z náboženských důvodů však dostal 1.7.1958 zákaz pedagogické činnosti. O měsíc později začal pracovat jako zámečník v Třineckých železárnách, kde zůstal až do důchodu v roce 1976 roku. Ačkoliv byl roku 1968 rehabilitovaný do školy se už nevrátil¹⁰⁷.

¹⁰⁶ V. VÁCLAVÍK: *Cesta ke svobodné škole*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1995.

¹⁰⁷ T. SZKUCIK: *Historia szkolnictwa polskiego w Lesznej (Dolnej i Górnej)*. Leszna Dolna 2017, s. 36.

Polské národnostní školství na Zaolší od roku 1989 do současnosti

Po listopadu 1989 spolu se zhroucením systému reálného socialismu, se obnovoval pluralitní politický systém. Své pozice si však mezi polickými stranami podržela i komunistická strana. Po pádu komunistického režimu byla svoboda vyznání opět v plné míře obnovena a zaručena, což do jisté míry vyvolalo oživení náboženského života ve zdejším kraji, avšak je třeba také zdůraznit, že ani v letech 1948–1989 se i přes výrazný protináboženský tlak ze strany komunistického režimu nepodařilo náboženský život na Zaolší zlikvidovat. Změny politického systému přinesly výrazné posuny i v oblasti sociální a ekonomické. Došlo k výrazné polarizaci sociální struktury, část společnosti zbohatla, část zchudla. Karvinsko bylo zasaženo vysokou nezaměstnaností. Významnou změnou bylo otevření hranic¹.

8.1 Národnostní struktura obyvatelstva

Současná podoba národnostní struktury vykristalizovala během migrací po druhé světové válce. Došlo k celkovému poklesu obyvatel slovenské, polské i německé národnosti, naproti tomu vzrostlo zastoupení ostatních národností, včetně romského etnika². Kvantitativní počet Rómů se snažila postihnout L. Fialová, ovšem i tyto oficiálně uváděné údaje neodpovídají skutečnosti³.

¹ D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

² D. GAWRECKI a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.

³ L. FIALOVÁ: *Národnostní skladba obyvatelstva České republiky podle okresů v letech 1930–1990 (statistický přehled)*. Slb., 92, 1994, s. 268–269.

8.1.1 Polská národnostní menšina na Zaolší roku 1989

Počátek tzv. „sametové revoluce“ je datován na 17. listopad 1989, kdy mocenské složky zasáhly proti studentské demonstraci v Praze. O této akci se čtenáři „Głosu Ludu“ dozvěděli až 21. listopadu. Dne 24. listopadu rezignoval Miloš Jakeš na funkci 1. tajemníka ÚV KSČ, což způsobilo náhlou změnu politické orientace československých sdělovacích prostředků.

Území Zaolší a jeho obyvatelstvo polské národnosti sehrálo ve vítězství „sametové revoluce“ také svou roli. Účastníci polského divadelního festivalu „Melpomenki“ v Komorní Lhotce odeslali Václavu Havlovi a Občanskému fóru podpůrný dopis se 200 podpis, což představovalo první impuls k zapojení polské menšiny k aktivní účasti na sametové revoluci. Dne 26. listopadu se ke stávce připojili i herci z Těšínského divadla, včetně Polské scény. V té době v Českém Těšíně a v dalších městech probíhala shromáždění a pochody. Na polském břehu Olzy se shromažďovali také Poláci podporující hnutí s prsty vztyčenými do znaku vítězství. Dne 27. listopadu proběhla v celé republice generální stávka, které se zúčastnili stálí zaměstnanci Hlavního výboru PZKO. Tito mluvčí za polskou národnostní menšinu vydali prohlášení Hlavního výboru PZKO, v němž byly definovány nejdůležitější úkoly svazu: přetvoření organizace PZKO na reprezentanta polské národnostní menšiny, odstranění překážek znemožňující bližší kontakt s Polskem.

Dne 6. prosince vznikl podle vzoru Občanského fóra Občanský výbor (Komitet Obywatelski) zastupující polskou národnostní menšinu, který měl dbát na dodržování práv a zájmů polské národnostní menšiny, rozvíjet polsko-československou spolupráci a usilovat o zformování reprezentace polské národnostní menšiny. Občanský výbor (Komitet Obywatelski) se stal polskou sekcí OF. Dne 30. prosince už vyšel „Głos Ludu“ jako „noviny Poláků v Československu“⁴.

8.1.2 Polská národnostní menšina na Zaolší od roku 1990 do současnosti

Po vítězství sametové revoluce došlo ke změně podmínek ve společenském a politickém životě, pro polskou národnostní menšinu nastaly zcela nové možnosti.

Demokracie plná možností pro seberealizaci národních potřeb vyvolala také transformační změny, které umožnily efektivnější integraci obyvatelstva polské národnosti do nových politických a společenských poměrů. Výrazným znakem demokracie je rozdělení aktivit polské národnostní menšiny⁵.

⁴ K. NOWAK: *Polská menšina v letech 1956–1989*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009, s. 68–81.

⁵ J. SZYMECZEK, R. KASZPER: *Poláci v České republice v době transformace společnosti po roce 1989*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009.

Podle posledních výsledků sčítání lidu z roku 2011 na území Zaolší bydlí 26551 obyvatel hlásících se k polské národnosti, což činí 7,8% všech obyvatel na Zaolší⁶. Většinu z nich tvoří autochtonní obyvatelstvo, kteří na tomto území již bydlí po generace a které se hovorově nazývá *Zaolžiané* i oni sami sebe taky nazývají.

8.1.2.1 Národní a regionální identita absolventů škol s polským vyučovacím jazykem

S cílem získat informace o národní či regionální identitě absolventů škol s polským vyučovacím jazykem, jsme realizovali výzkum pomocí dotazníkového šetření. V rámci tohoto dotazníkového šetření jsme se zaměřili na deklaraci vlastní národní či regionální identity dané osoby a také ukazatele národní či regionální identity, jako jsou používaný jazyk, preference české či polské literatury, českých či polských medií. Dotazníkové šetření bylo realizováno v Trinci, Karviné a v Českém Těšíně roku 2019. Dotazníky byly distribuovány v rámci Základní školy s polským vyučovacím jazykem v Karviné-Fryštátě, členů PZKO, Města Karviné, Facebooku. Výzkumný soubor tvořilo 450 osob od 16 do 76 let, všichni absolvovali základní školu s polským vyučovacím jazykem, většina pak dále kontinuovala studium na české střední škole, jen necelých 20% pokračovalo dále ve studiu na střední škole s polským vyučovacím jazykem. Na základě výsledků dotazníkového šetření konstatujeme, že většina z nich, a to 60%, preferuje regionální identitu před národní identitou, cítí se být Zaolšany. Pouze 42,2% deklarovalo polskou národní identitu, 20% respondentů se cítí být Čechy, ačkoliv mají polskou národnost a 7% se cítí být obyvateli Evropy. V rámci této otázky mohli respondenti vybrat i několik odpovědí. Někteří respondenti v rámci dotazníkového šetření deklarovali dvě národnosti, 15% z nich se cítí být zároveň Polákem i Čechem a 37,8% respondentů pociťuje jako stejně důležitou regionální i národní identitu, cítí se být Poláky i Zaolšany.

Výsledky tohoto výzkuného šetření jsou v mnohem podobné výsledkům již dříve na toto téma realizovaných výzkumných šetření, například výzkumy Haliny Rusek, Aliny Szczurek-Boruty, Barbary Grabovské, Magdaleny Ćmiel. Halina Rusek už v 90. letech 20. století poukázala na dvourozměrnost etnické a kulturní identity Zaolšanů⁷. Podobně také výzkumné šetření Aliny Szczurek-Boruty a Barbary Grabovské, které bylo realizováno v roce 2008 na území Zaolší, přičemž respondenty byli žáci základních škol s polským vyučovacím

⁶ Český statistický úřad, *Národnostní struktura obyvatel – 2011* [online]. Dostupný z: <https://www.czso.cz/csu/czso/narodnostni-struktura-obyvatel-2011-aqkd3cosup> [datum citování: 24.9.2018].

⁷ H. RUSEK: *Kulturowe wzory życia polskich rodzin na Zaolziu a asymilacja*. Katowice, 1997.

jazykem, potvrzuje tezi o dvourozměrnosti etnické a kulturní identity Zaolšanů. V rámci tohoto výzkumného šetření bylo zjištěno, že dosti početná skupina respondentů není schopna jasně definovat svou národní identitu, cítí se být napůl Polákem a napůl Čechem. Nejvíce respondentů a to 59,8% se deklarovalo na základě regionální identity jako Slezan nebo Zaolšan⁸. Na základě výsledků výzkumného šetření realizovaného Barbarou Grabovskou bylo zjištěno, že mládež navštěvující základní školu s polským vyučovacím jazykem na území Zaolší je silně spjata s regionem⁹, pro ně Polsko představuje stát, se kterým je nepojí žádné další očekávání, je to stát, kam jezdí na výlety, nákupy, navštívit rodinu¹⁰. Také Magdalena Ćmiel na základě svého kvalitativně pojatého výzkumného šetření zjistila, že část mladých lidí se identifikuje s národní identitou českou i polskou. Podle Magdaleny Ćmiel tento výsledek výzkumného šetření nemůže nijak překvapit, pokud si uvědomíme, že tito lidé jsou nebo byli vychováni v národnostně nejednotném prostředí¹¹.

Jelikož jedním z významných ukazatelů národní identity je jazyk, zaměřili jsme se v dotazníkovém šetření na to, jakým jazykem respondenti hovoří.

Na základě výsledků tohoto dotazníkového šetření jsme zjistili, že většina respondentů (91,1%) hovoří doma těšínským nářečím, 13% respondentů hovoří doma česky (jednalo se o osoby žijící ve smíšeném polsko-českém či polsko-slovenském manželství), 15,5% hovoří doma polsky. Se svými rodiči většina respondentů, tedy 91,1% hovoří těšínským nářečím, skoro 20% respondentů hovoří se svými rodiči česky (jednalo se o osoby pocházející ze smíšených polsko-českých či polsko-slovenských manželství), 40% respondentů uvedlo, že s rodiči hovoří polsky. V rámci této otázky mohli respondenti vybrat i několik odpovědí. Bylo tedy zjištěno, že jistá skupina hovoří doma i s rodiči jak těšínským nářečím tak polsky či jak těšínským nářečím, tak česky. Výsledky tohoto výzkumného šetření se shodují s výsledky výzkumu Magdaleny Ćmiel, která zjistila, že Zaolšané polské národnosti se nejčastěji mezi sebou dorozumívají těšínským nářečím. Polštinu, stejně jako češtinu, používají méně a především ve formálním kontaktu¹².

⁸ A. SZCZUREK-BORUTA, B. GRABOWSKA: *Dynamika kształtowania się tożsamości młodzieży – ku tożsamości wzbogaconej*. W: *Poczucie tożsamości i stosunek młodzieży do wybranych kwestii społecznych – studium z pogranicza polsko-czeskiego*. Red. T. LEWOWICKI, W. OGRODZKA-MAZUR, A. SZCZUREK-BORUTA. Cieszyń–Warszawa–Toruń 2009, s. 21–64.

⁹ B. GRABOWSKA: *Identyfikacja z grupą społeczną jako czynnik tożsamości narodowej*. W: *Poczucie tożsamości narodowej młodzieży*. Red. T. LEWOWICKI. Cieszyń, 1994.

¹⁰ A. SZCZUREK-BORUTA: *Plany życiowe młodzieży związane z innymi krajami*. W: *Poczucie tożsamości narodowej młodzieży*. Red. T. LEWOWICKI. Cieszyń, 1994.

¹¹ M. ĆMIEL: *Tożsamość dwóch pokoleń Zaolzian w wywiadach biograficznych*. Český Těšín, 2016.

¹² M. ĆMIEL: *Tożsamość dwóch pokoleń Zaolzian w wywiadach biograficznych*. Český Těšín, 2016.

Významným zdrojem udržování kontaktu s živým současným polským jazykem jsou polské knihy a polská média. Na základě výzkumného šetření jsme zjistili, že většina respondentů (91,1%) sleduje české televizní programy. Jistá skupina respondentů (40%) konstatuje, že sledují jak polské, tak české televizní pořady. Ale pouze 8,9% respondentů preferuje více polské televizní programy.

Pokud jde o preferenci jazyka, ve kterém čtou knihy, bylo zjištěno, že 53% respondentů čte jak polské, tak i české knihy.

Výsledky tohoto výzkumného šetření se shodují s výsledky výzkumného šetření realizovaného Annou Szyfer, která tvrdí, že Zaolšané jsou charakterističtí svou dvoukulturovostí¹³.

8.1.2.2 Vznik nových spolků a organizací reprezentujících polskou národnostní menšinu

V letech 1989–1992 vznikly nové spolky a organizace. Do té doby byly všechny aktivity soustředěny v rukou jedné organizace Polského-kulturně osvětového svazu (PZKO). Nyní vznikly nové organizace, mezi nejvýznamnější z nich patří Rada Poláků, později transformována ve výkonný orgán Kongresu Poláků v České republice (Kongres Polaków w Republice Czeskiej), Spolek polských učitelů (Towarzystwo Nauczycieli Polskich), který vznikl roku 1929 a nyní mohl znovu obnovit svou činnost. Mnoho nově vzniklých spolků také zastřešovala organizace Kongres Poláků, která v této době nabývá na významu. Ačkoliv nejvýznamnější organizací stále zůstává PZKO, ztratila již svou dominantní úlohu¹⁴.

Bez ohledu na drobné rozdíly v názorech či politických cílech se všechny organizace reprezentující polskou národnostní menšinu shodly na několika hlavních cílech:

- zachovat národní identitu a kulturní dědictví Poláků v ČR v nejširším slova smyslu
- vytvořit společnou reprezentaci vůči polským a českým úřadům
- vytvořit ze Zaolší „kulturní most“ mezi Polskem a Českou republikou¹⁵.

¹³ A. SZYFER: *Tożsamość kulturowa. Implikacje teoretyczne i metodologiczne*. „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”. Část I.: *Śląsk Cieszyński i inne pogranicza w badaniach nad tożsamością etniczną, narodową i regionalną*. Katowice 1997, s. 158–167.

¹⁴ J. SZYMECZEK: *Prosazování práv polské menšiny v České republice na příkladu dvojazyčnosti a dvojazyčných názvů*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009.

¹⁵ J. SZYMECZEK, R. KASZPER: *Poláci v České republice v době transformace společnosti po roce 1989*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009.

Kongres Poláků

V současné době má mezi spolky a organizacemi zastupujícími polskou národnostní menšinu významnou úlohu organizace Kongres Poláků v České republice, která byla založena v roce 1990. Tato organizace je zorientována zejména na koordinaci činnosti dalších organizací zastupujících polskou národnostní menšinu, reprezentaci polské národnostní menšiny ve většinové společnosti, v médiích, v rámci státních orgánů. Kongres Poláků vydává noviny „Hlas“ („Głos“) a také knihy autorů, jež bydlí v ČR a píší v polštině. Kongres Poláků v České republice má na starosti Dokumentační centrum (Ośrodek Dokumentacyjny), ve kterém jsou sbírky a archivní materiály spjaté s historií Poláků na Zaošší. Kongres Poláků organizuje také kulturní akce, workshopy pro mládež či vede internetové stránky dokumentující vlastní činnost¹⁶. Podporuje rozvoj polského národnostního školství, pomáhá udržovat a rozvíjet kontakty škol s polským vyučovacím jazykem v České republice se školami v Polsku, protože je velmi důležité, aby žáci škol s polským vyučovacím jazykem měli kontakt s živým současným polským jazykem. Kongres Poláků realizuje různé projekty, které jsou orientovány na kontakt škol s polským vyučovacím jazykem v České republice se školami v Polsku. Jedním z takových projektů byl projekt Tábor v Polsku (Kolonie w Polsce), díky kterému děti ze Zaošší, které navštěvují základní školy s polským vyučovacím jazykem, mohly strávit léto na táboře v Gronowie u Toruňa. Dalším projektem, který je opět zacílený na udržování kontaktu se současným polským jazykem je projekt Škola v přírodě (Zielona Szkoła), díky kterému žáci ze základních škol s polským vyučovacím jazykem v Jablunkově, Českém Těšíně a Karvině mohli strávit týden u Baltského moře¹⁷.

8.1.2.3 Dvojazyčné nápisy

Demokratizační změny s sebou přinesly i řadu spolemnů. Začátkem devadesátých let současně s transformací místních národních výborů na obecní úřady došlo k odstranění dvojazyčných năpisů. České veřejné mínění totiž dvojazyčné nápisy mělo spojeno s komunistickým režimem, a proto podle mínění Čechů bylo třeba společně s pádem komunismu automaticky odstranit dvojazyčné nápisy. Pokusy o jejich znovuzavedení se setkaly s negativním ohlasem československé společnosti, jako tomu bylo roku 1992 v Těrlicku. Významný přelom v této otázce představovala Rámcová úmluva o ochraně práv národnostních menšin v ČR, která byla ratifikována koncem roku 1997. Poslanecká sněmovna

¹⁶ Kongres Polaków w Republice Czeskiej [online]. Dostupný z: <https://polonica.cz/index.php?h=132367506437434643&m=132367506437434643> [datum citování: 11.4.2020].

¹⁷ Kongres Polaków w Republice Czeskiej. Projekt [online]. Dostupný z: <https://polonica.cz/index.php?h=132429040352392160&m=132429040352392160> [datum citování: 11.5.2020].

Parlamentu ČR souběžně se souhlasem s ratifikací Rámcové úmluvy o ochraně práv národnostních menšin v ČR přijala doprovodnou vyhlášku, jíž se zavázala k provedení analýzy legislativních norem týkajících se národnostních menšin a k navržení potřebných změn, které by mohly uvést českou legislativu do souladu s tezemi obsaženými v Rámcové úmluvě. Tato analýza byla prvotním impulzem pro vytvoření Zákona o právech představitelů národnostních menšin a o změně některých zákonů, který byl přijat roku 2001. Tento zákon však měl pouze deklarativní a obecný charakter, proto velmi zklamal polskou národnostní menšinu, která do tohoto zákona vkládala velké naděje. Otázka dvojjazčnosti byla až součástí zákona č. 128/2002 o obcích, na jehož základě bylo možno zavést dvojjazčné nápisy pro označení názvu obce, její části, ulice, veřejných míst, státních a samosprávních orgánů v polském jazyce, pokud se v dané obci nachází podle posledního sčítání lidu alespoň 10% obyvatel patřící k polské národnostní menšině. Byla tam však uvedena podmínka, že o zavedení dvojjazčných nápisů je potřeba požádat prostřednictvím petice, kterou podepíše více jak 40% plnoletých občanů polské národnosti. Tato podmínka se setkala s projevy nesouhlasu mnoha polských organizací. Navíc se v praxi ukázalo, že nutnost sepsávat petici by bylo porušením politické korektnosti. Proto byl tento zákon novelizován, podmínka žádosti prostřednictvím petice zrušena a nahrazena podmínkou, že polské organizace samy podají žádost o zavedení dvojjazčných nápisů¹⁸.

Obce, ve kterých bydlí více jak 10% obyvatel polské národnosti (stav k roku 2011, podle výsledku ze sčítání lidu): Albrechtice, Bocanovice, Bukovec, Bystřice, Český Těšín, Dolní Lomná, Hnojník, Horní Lomná, Horní Suchá, Hrádek, Chotěbuz, Jablunkov, Komorní Lhotka, Košařiska, Milíkov, Mosty u Jablunkova, Návsí, Nýdek, Petrovice u Karviné, Písečná, Písek, Ropice, Řeka, Smilovice, Stonava, Střítež, Třanovice, Trinec, Vělopolí, Vendryně.

8.2 Ekonomický vývoj a jeho dopad na trh práce a školství

Po roce 1989 nastaly zásadní politické i systémové změny, které měly dopad na ekonomický vývoj země i tohoto regionu.

Zásadně se změnilo ekonomické klima, průmysl musel přeorientovat své exportní zaměření na zahraniční trh, což se ukázalo jako velmi náročné. Proběhla privatizace průmyslu, do českého průmyslu pronikl zahraniční kapitál. Uhelná výroba byla podstatně zredukována, těžba se zachovala pouze v karvinské části uhelného revíru. Omezila se i výroba hutní. Redukce postihla i chemický a strojírenský průmysl. Což vedlo k vyšší nezaměstnanosti, která soustavně narůstala

¹⁸ J. SZYMECZEK: *Prosazování práv polské menšiny v České republice na příkladu dvojjazčnosti a dvojjazčných názvů*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009.

od roku 1995, přičemž nejvyšší míra nezaměstnanosti v rámci celého Moravskoslezského kraje byla zaznamenána v roce 2004, kdy dosahovala 15,66%¹⁹. V rámci Zaolší byla a je nejvíce nezaměstnaností postižená oblast Karvinska, ačkoliv míra nezaměstnanosti je v současné době nízká, tak v této oblasti je stále nad celorepublikovým průměrem. Nejvíce jsou nezaměstnaností postihnuty osoby se základním vzděláním, zde činí míra nezaměstnanosti více jak 10%, a nejméně se vzděláním vysokoškolským, zde je míra nezaměstnanosti okolo 1%²⁰.

V současné době je na trhu práce poptávka po kvalifikovaných řemeslnících či technikách, zejména po strojních mechanících, zednících, obráběcích kovů, strojních inženýrech, instalátérech, technikách, mechanících seřizovačích, truhlářích a stavebních inženýrech. Nejnižší míru nezaměstnanosti vykazují absolventi zdravotnických škol, vyšší nezaměstnanost se týká spíše absolventů některých humanitních a ekonomických oborů. Problémem však je nezájem o řadu učňovských oborů ze strany žáků i jejich rodičů a rovněž nedostatečný zájem o studium technických oborů²¹.

8.3 Polské národnostní školství po roce 1989 až do současnosti

Rok 1989 způsobil velké změny v oblasti školství. Rokem 1989 končí etapa jednotného školství spojená s vládou jedné politické strany a nastupuje období transformace školství podle pojetí humanizace a demokratizace²². Vzdělání opět začalo nabývat v očích společnosti na významu. Na začátku 90. let došlo k poklesu zájmu o učňovské obory bez maturity. Po sametové revoluci nastaly také změny v zájmu o studijní obory. Byl zaznamenán větší zájem o humanitní obory a ekonomické a naopak nižší zájem o zemědělské a technické obory.

Došlo k liberalizaci školství a odstranění státního monopolu, začínají vznikat soukromé a církevní školy. Došlo k obnovení dvojkojnosti vzdělávacího systému spolu s obnovením víceletých gymnázií. Pokud jde o školství s polským vyučovacím jazykem, pak na území Zaolší v současné době nefunguje víceleté gymnázium s polským vyučovacím jazykem. V 90. letech 20. století byla snaha v rámci gymnázia s polským vyučovacím jazykem v Českém Těšíně o vytvoření třídy nižšího stupně víceletého gymnázia, avšak nebyl dostatečný počet zájemců.

Roku 1990 byla přijata novela školského zákona č. 564/1990, která definovala změnu hodnotové orientace školství s důrazem na vědecké poznání, demokra-

¹⁹ Český statistický úřad: *Statistická ročenka Moravskoslezského kraje*. Regionální statistiky, Ostrava, 2006.

²⁰ Český statistický úřad: *Statistická ročenka Moravskoslezského kraje*. Regionální statistiky, Ostrava, 2019.

²¹ Národní ústav pro vzdělávání: *Uplatnění absolventů škol na trhu práce*. Praha, 2014.

²² E. OPRAVILOVÁ: *Předškolní pedagogika*. Praha: Grada Publishing a.s., 2016.

cii. Tato novela přinesla zkrácení povinné školní docházky na 9 let, přičemž 9. ročník základní školy byl stejně jako před listopadem 1989 nepovinný a žáci se mohli na střední školy hlásit již z 8. ročníku. Jelikož po roce 1989 navštěvovaly základní školu slabé populační ročníky, docházelo k neustálému snižování počtu žáků 9. tříd, až nakonec vznikl tzv. sběrný devátý ročník, jenž sdružoval žáky, kteří o další studium neměli zájem.

Dne 13. prosince 1990 byl vydán Českou národní radou zákon č. 564/1992 o státní správě a samosprávě ve školství. Podle tohoto zákona byly školské úřady řízeny ministerstvem. Školské úřady pak financovaly regionální školství a přerozdělovaly finanční prostředky od státu. Od roku 1990 docházelo k posilování samostatnosti škol, školy získávaly právní subjektivitu, školy měly větší autonomii pokud šlo o otázky finanční, personální, organizační. Finanční oblast měly v kompetenci obce, zřizovatelé škol. Na základě zákona č. 172/1990 Sb. získaly samosprávu vysoké školy. Od 1. ledna 2003 na základě novely zákona o státní správě a samosprávě ve školství všechna školská zařízení získala statut právního subjektu.

Roku 1995 byla přijata novela, která stanovila devítiletou základní školu, která se dělila na pětiletý první stupeň a čtyřletý druhý stupeň.

V roce 1995 bylo na základě této novely zrušeno pomaturitní studium a zaveden nový typ školy – vyšší odborné školy.

V roce 2001 vypracovalo MŠMT dokument „Národní program rozvoje vzdělávání v České republice“, známý především pod názvem Bílá kniha, který se zabýval aktuálními problémy a specifiky jednotlivých stupňů vzdělávacího systému. Na tento dokument pak navazovaly Rámcové vzdělávací programy.

Také vysoké školství zaznamenalo po roce 1989 výrazné změny. Záhy po revoluci se začal rychle zvyšovat počet uchazečů o vysokoškolské studium, a také počet studentů vysokých škol. S rostoucí poptávkou po vysokoškolském vzdělání rostl i počet vysokých škol, první soukromé vysoké školy začaly vznikat po roce 1999. Vznikly také nové veřejné vysoké školy, i státní univerzity.

8.4 Síť školských zařízení s polským vyučovacím jazykem

Dle Listiny základních práv a svobod a také na základě zákona o právech přílušníků národnostních menšin, mají národnostní menšiny právo na vzdělávání ve vlastním jazyce, což v rámci České republiky uplatňuje pouze polská národnostní menšina.

Základní a a střední školy a mateřské školy jsou součástí školského systému České republiky a pro národnostní školství rovněž platí legislativa ČR. Výuka všech předmětů je vedena v polském jazyce, kromě výuky českého jazyka. Obsah výuky vychází z Rámcových vzdělávacích programů. Všechny školy, včetně mateřských škol, jsou státními školami. Tyto školy jsou na základě zákona o prá-

vech přílušníků národnostních menšin zakládány obcemi, které mají alespoň 10% obyvatel hlásících se k polské národnosti²³.

Školství s polským vyučovacím jazykem poskytuje velmi dobrou úroveň vzdělání, což dokládá fakt, že studenti škol s polským vyučovacím jazykem se umísťují na nejvyšších příčkách v různých soutěžích (příkladem může být umístění žáka Základní školy s polským vyučovacím jazykem Karviná na 1. místě krajského kola matematické olympiády Pangea v roce 2019, umístění žáka Základní školy s polským vyučovacím jazykem Karviná na 1. místě v krajském kole recitační soutěže v roce 2019)²⁴, tak také bezproblémové přijetí žáků základních škol s polským vyučovacím jazykem na školy střední, často i na české střední. Tuto úroveň si mohou školy s polským vyučovacím jazykem udržet díky přízní českých úřadů na krajské a centrální úrovni, které obecně přistupují velmi liberálně k úředním požadavkům na minimální počty žáků, které ovlivňují provoz a financování dané školy ze státního rozpočtu, a také díky vynikající infrastruktuře a modernímu vybavení, které se podařilo zajistit pomocí významným dotacím z rozpočtu České republiky a podpoře polské vlády²⁵.

Na území Zaolší evidujeme ve školním roce 2019/2020 32 mateřských, 25 základních a 2 střední školy s polským vyučovacím jazykem, do nichž je zapsáno 3135 osob²⁶.

8.4.1 Předškolní vzdělávání

Etapu od roku 1989 do roku 2001 lze charakterizovat z hlediska pedagogické koncepce mateřských škol jako období hledání, období pokusů. Ihned po roce 1989 učitelky mateřských škol odmítaly pracovat podle v té době závazného Programu výchovné práce pro jesle a mateřské školy z roku 1983. Důvodem byla přetíženost programu učivem, což se odrazilo v přeorganizovanosti dne, chybějícím prostoru pro hru. Proto vydalo MŠMT ČR prozatímní závazný dokument K orientaci výchovy, k programu a stylu výchovné práce v předškolních zařízeních, který již vycházel z humanistické a demokratické koncepce předškolního vzdělávání. V 90. letech 20. století započaly první pokusy mateřských škol o tvorbu vlastních vzdělávacích programů, což byla práce nelehká, neboť neexistovaly závazné pokyny, navíc mateřské školy a jejich učitelky na tuto práci

²³ J. SZYMECZEK: *Szkolnictwo polskie w Czechosłowacji (Republice Czeskiej) od czasów jej powstania do dzisiejszego dnia*. SNPL, 2017, s. 254–274.

²⁴ Polska szkoła podstawowa i przedszkole w Karwinie [online]. Dostupný z: <https://www.pzskarvina.cz> [datum citování: 24.5.2020].

²⁵ K. SZELONG: *Polské národnostní školství na Zaolší*. Dostupný z: <https://openairmuseum.info/cz/dzialy/Zaol%C5%A1%C3%AD/Polaci-za-Olzou> [datum citování: 15.6.2020].

²⁶ Centrum pedagogiczne, *Statystyka przedszkoli 2019–2020* [online]. Dostupný z: <https://www.pctesin.cz/files/download/530-statystyka-przedszkoli-2019-2020.pdf> [datum citování: 24.3.2020].

nebyly připraveny. Proto některé mateřské školy hledaly inspiraci v zahraničí, přijímaly alternativní programy či jejich prvky, jednalo se především o Montessori a waldorfskou pedagogiku. Později začaly být také populární lesní mateřské školy, „Mateřské školy podporující zdraví“, mateřské školy hlásící se k programu „Začít spolu“. Druhá skupina mateřských škol vytvářela vlastní programy, jež byly koncipovány na podmínky vlastní mateřské školy, ale směrodatným pro ně byl závazný pedagogický dokument. V roce 2001 byla vydána první verze Rámcového programu pro předškolní vzdělávání, který byl vytvořen MŠMT v souladu s „Národním programem rozvoje vzdělávání v ČR“, v roce 2004 pak došlo k jeho aktualizaci²⁷. Na státní úrovni stanovují vzdělávací programy základní vzdělávací obsah pro danou etapu, na školské úrovni si každá škola připravuje svůj vlastní školní vzdělávací program. Někteří učitelé pracují také na základě svého třídního vzdělávacího programu, jehož tvorba není povinná a slouží jen k jejich vlastní potřebě²⁸. Od školního roku byl zaveden povinný poslední rok předškolního vzdělávání pro děti od 5 let.

8.4.1.1 Mateřské školy s polským vyučovacím jazykem

Počet mateřských škol s polským vyučovacím jazykem se od roku 1989 snižuje. V roce 1989 fungovalo na daném území 36 mateřských škol s polským vyučovacím jazykem, v roce 2001 fungovalo 34 mateřských škol s polským vyučovacím jazykem, v roce 2010 jich fungovalo 33 a v současné době na Zaošší funguje 32 mateřských škol s polským vyučovacím jazykem.

TABULKA XVI. Počet dětí v mateřských školách s polským vyučovacím jazykem ve školním roce 2019/2020

Mateřská škola	Počet dětí
1	2
Mateřská škola v Bocanovicích	2
Mateřská škola v Bukovci	24
Mateřská škola v Bystřici nad Olší	63
Mateřská škola v Dolní Lomné	17
Mateřská škola v Hnojníku	43
Mateřská škola v Košařískách	9
Mateřská škola v Hrádku	28
Mateřská škola v Jablunkově	67

²⁷ E. OPRAVILOVÁ: *Předškolní pedagogika*. Praha: Grada Publishing a.s., 2016.

²⁸ E. OPRAVILOVÁ: *Předškolní pedagogika*. Praha: Grada Publishing a.s., 2016.

pokračování tab. XVI

1	2
Mateřská škola v Milíkově	20
Mateřská škola v Mostech u Jablunkova	18
Mateřská škola v Návsi	20
Mateřská škola v Třinci-Neborech	13
Mateřská škola v Písku	12
Mateřská škola v Ropici	24
Mateřská škola v Třinci-Dolní Lištné	24
Mateřská škola v Třinci-Lyžbicích	43
Mateřská škola v Třinci-Lyžbicích na Štefánikové	18
Mateřská škola ve Vendryni-Zaočí	9
Mateřská škola ve Vendryni	23
Mateřská škola v Albrechticích	20
Mateřská škola v Českém Těšíně-Svibicy	25
Mateřská škola v Českém Těšíně na Akátové	25
Mateřská škola v Českém Těšíně na Hrabinské	25
Mateřská škola v České Těšíně na Moskevské	54
Mateřská škola v Karviné Fryštátě	68
Mateřská škola v Horní Suché	24
Mateřská škola v Dolní Lutyni	20
Mateřská škola v Orlové-Lutyni	16
Mateřská škola ve Stonavě	13
Mateřská škola v Těrlicku	25
Mateřská škola v Havířově-Bludovicích	26

Zdroj: Centrum Pedagogiczne dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego [online]. Dotupný z: <https://www.pctesin.cz/files/download/643-statystyka-przedszkoli-2019-2020.pdf> [datum citování: 11.4.2020].

Mateřské školy s polským vyučovacím jazykem udržují blízký kontakt s rodiči a prarodiči dětí. V rámci mateřských škol funguje Matice školská, která sdružuje rodiče dětí. Mateřské školy pořádají mnoho akcí pro rodiny, které vycházejí z polských i českých svátků a tradic, jako jsou karneval (karnawał), radovánky (festyn), vánoční představení (jasełka), Den Matek (Dzień Matki), Den Babičky a Dědy (Dzień Babci, Dzień Dziadka), Svátek Řepy, svátky sv. Ondřeje (Andrzejki), Svatojánské svátky (Noc Kupały). Také jsou několikrát do roka pořádány schůzky s rodiči spojené s vystoupením dětí.

V mateřských školách je hojně rozvíjena regionální výchova, děti poznávají region Zaočí, jeho tradice a legendy, které se k tomu regionu pojí. Mateřské školy

také u dětí rozvíjejí komunikační kompetence v těšínském nářečí, učí je písničky a básničky jak v polském jazyce, tak také v těšínském nářečí. Děti vystupují také na „Konkursu nářečí” („Konkurs Gwar”), v soutěži „Slezské písně v Koszęcinie” („Śląskie Śpiewanie w Koszęcinie”) nebo v soutěži „Zpívám a tancuji slezsky” („Śpiywóm i tańcujym po Ślónsku”) v Gorzycach²⁹. Mateřská škola v Karviné-Fryštátě vydala také nové vydání legend z regionu Zaolší, publikaci Józefa Ondrusza *Cudowny Chleb* (*Zázračný chléb*), který doplnila ilustracemi dětí.

8.4.2 Základní vzdělávání

Proměny základního školství stejně jako celého vzdělávacího systému se od roku 1989 nesly v duchu demokratizace a decentralizace. Došlo k rozvolnění učebních osnov, školy mají plnou autonomii při volbě výukových metod a mohou si také samy zvolit učebnice.

Od roku 1990 jsou základní školy, stejně jako školy mateřské, zřizovány převážně obcemi, které je nejen zřizují, ale také po ekonomické stránce zajišťují. Školy mají právní subjektivitu což v praxi znamená, že ředitelé nesou plnou odpovědnost nejen za kvalitu a efektivitu vzdělávacího procesu, včetně tvorby školních vzdělávacích programů a volby učebnic, ale také za hospodaření školy, za přijímání a propouštění pedagogických pracovníků a za vztahy se zřizovatelem a veřejností. Kraje jsou zodpovědné za školství na regionální úrovni. Na ústřední úrovni má za školství zodpovědnost Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, které připravuje legislativní normy a odpovídá za koncepci, stav a rozvoj vzdělávací soustavy jako celku (a to uvnitř státu i směrem k zahraničí), určuje centrální vzdělávací politiku a celkovou strategii, a to tím, že zpracovává a zveřejňuje dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně-vzdělávací soustavy, určuje obsah vzdělávání, vede rejstřík škol a školských zařízení všech zřizovatelů.

Po roce 1989 se výrazně změnil také obsah výuky. Dosavadní statické, centrálně řízené, a pro všechny školy jednotné kurikulum, jehož obsah i cíle byly navíc výrazně ideologicky ovlivněny, zcela nerefletovalo požadavky a vývojové trendy nadcházejícího 21. století a jako takové bylo neudržitelné. „Kurikulum ve svém celku bylo předimenzováno teoretickými, abstraktními, často nefunkčními a marginálními poznatky. Důsledkem uvedeného přístupu bylo přetěžování žáků, málo praktická využitelnost, neatraktivnost učiva pro žáky“³⁰.

První legislativní změny z počátku 90. let za pomoci novelizace zákona a následných vyhlášek MŠMT upravovaly legislativu minulého režimu na podmínky

²⁹ Polska szkoła podstawowa i przedszkole w Karwinie [online]. Dostupný z: <https://www.pzskarvina.cz> [datum citování: 24.9.2018].

³⁰ E. Walterová a kol: *Úloha školy v rozvoji vzdělanosti*. 1. díl, Brno: Paido, 2004, s. 246.

stávajícího režimu. Redukce učiva, změna terminologie či odstranění ideologických cílů, tak zůstalo v kompetenci školy, proto bylo zapotřebí stanovení závazného kurikula vytvořeného státem. První nové oficiální kurikulární dokumenty se objevují až roky 1995–1997. Mezi ně patřil tzv. *Standard základního vzdělávání*, který vymezoval obsah vzdělávání pomocí tzv. kmenového učiva, jež bylo závazné pro jednotlivé vzdělávací programy³¹. Na *Standard základního vzdělávání* pak navazovaly modelové vzdělávací programy s názvy *Obecná škola*, *Základní škola* a *Národní škola*, které nahradily stávající učební osnovy. Mezi těmito vzdělávacími programy byly odlišnosti především z hlediska způsobu projekce obsahu vzdělání. Program „Základní škola“ prezentoval obsah vzdělávání v rámci tradičních vyučovacích předmětů, program „Obecná škola“ byl založen na vrstvení poznatků a zkušeností graduujících ve společenských tématech a konceptech, nejvýraznější změny přinesl vzdělávací program „Národní škola“, který umožňoval budování mezipředmětových vztahů či blokovou výuku³². Stále však v České republice chyběla ucelená vzdělávací politika, tuto potřebnou změnu přinesl až strategický vládní dokument „Národní program rozvoje vzdělávání v České republice“, známý jako „Bílá kniha“, jež byl vydán roku 2001. Tento dokument vymezil hlavní strategické linie a principy české vzdělávací politiky, nastínil novou kurikulární politiku, která počítá s víceúrovňovými vzdělávacími programy, které přinesl rok 2004, kdy byly vytvořeny rámcové vzdělávací programy na úrovni státu, a na jejich podkladě pak školy vytvářejí své vlastní školní vzdělávací programy, které mohou více odpovídat potřebám a specifikům dané školy.

Od ledna 2005 pak začal platit Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, který zásadně ovlivnil polské národnostní školství zejména změnou v oblasti ustanovení nejnižšího průměrného počtu žáků ve třídách (§ 23), kterou již nepovoluje ministerstvo školství, ale zřizovatel školy. Výjimku může udělit do 20 % z počtu stanoveného vyhláškou, pokud jde o školu se vzděláváním v jazyce národnostní menšiny.

Pro polské národnostní školství to znamená, že minimální počet dětí ve škole, která skládá se z jedné třídy 1. stupně ZŠ, je 8. Pokud se škola s polským vyučovacím jazykem skládá z více tříd, pak je minimální počet dětí 10. Také škola s polským vyučovacím jazykem, která se skládá z 1. a 2. stupně, musí mít alespoň 10 žáků³³.

Zmíněný zákon z ledna 2005 se zabývá také formou hodnocení výsledků vzdělávání. Přitom zrovnoprávňuje klasifikaci a slovní hodnocení a zároveň povoluje také používání kombinace obou těchto forem.

³¹ V. SPILKOVÁ a kol: *Proměny primárního vzdělávání v ČR*. Praha: Portál, 2005.

³² E. WALTEROVÁ a kol: *Úloha školy v rozvoji vzdělanosti*. 1. díl, Brno: Paido, 2004.

³³ VYHLÁŠKA ze dne 22. června 2018, kterou se mění vyhláška č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky, ve znění pozdějších předpisů.

8.4.2.1 Základní školy s polským vyučovacím jazykem

Od roku 1989 se počet základních škol s polským vyučovacím jazykem, stejně jako počet tříd v těchto školách, snižuje. V roce 1989 bylo na daném území 30 základních škol s polským vyučovacím jazykem, v roce 2001 jich bylo 29 a v současné době je pouze 25 základních škol s polským vyučovacím jazykem.

TABULKA XVII. Polské školy na Zaolší ve školním roce 2019/2020

Základní školy s 1. i 2. stupněm	Základní školy s 1. stupněm ZŠ
Bystřice, Havířov-Bludovice, Český Těšín, Hnojník, Jablunkov, Karviná, Dolní Lutyně, Horní Suchá, Třinec, Vendryně	Bukovec, Český Těšín-Svibice, Těrlicko, Hrádek, Košařiska, Dolní Lomná, Mosty u Jablunkova, Milíkov, Návsí, Albrechtice, Oldřichovice, Orlová Lutyně, Ropice, Stonava, Třinec

Zdroj: vlastní zpracování autorky

TABULKA XVIII. Počet žáků základních škol s polským vyučovacím jazykem ve školním roce 2019/2020

Základní škola	Počet žáků v jednotlivých třídách									
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	počet tříd
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Albrechtice	5	5	5	4	2	–	–	–	–	1
Český Těšín-Svibice	11	9	6	13	10	–	–	–	–	3
Orlová-Lutyně	5	1	5	4	0	–	–	–	–	1
Stonava	1	3	3	2	3	–	–	–	–	2
Těrlicko	2	6	2	8	5	–	–	–	–	2
Český Těšín	41	42	46	39	53	53	41	54	33	20
Dolní Lutyně	8	7	2	8	3	6	5	5	6	9
Havířov Bludovice	5	5	8	4	3	10	6	7	6	6
Horní Suchá	11	7	11	17	6	13	14	15	9	8
Karviná-Fryštát	15	19	18	14	14	21	18	23	14	9
Bukovec	7	8	9	7	7	–	–	–	–	3
Dolní Lomná	2	5	5	2	4	–	–	–	–	2
Hrádek	5	8	5	8	9	–	–	–	–	3
Košařiska	3	2	4	6	1	–	–	–	–	2
Návsí	10	9	8	6	2	–	–	–	–	3
Oldřichovice	6	7	0	3	8	–	–	–	–	2

pokračování tab. XVIII

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ropice	5	7	7	6	5	–	–	–	–	2
Třinec IV	2	4	6	7	9	–	–	–	–	5
Mosty u Jablunkova	0	2	3	3	0	–	–	–	–	1
Milíkov	8	0	4	3	4	–	–	–	–	2
Třinec I	24	26	15	22	17	21	23	21	23	11
Bystrice	11	15	17	16	19	19	21	28	19	10
Hnojník	17	12	18	19	14	15	22	10	17	9
Jablunkov	11	25	14	29	17	50	44	40	45	15
Vendryně	9	18	7	12	13	12	17	22	10	9

Zdroj: Centrum Pedagogiczne dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego [online]. Dostupný z: <https://www.pctesin.cz/files/download/642-statystyka-sp-i-ss-2019-20.pdf> [Datum citování: 11.4.2020].

V současné době funguje na území Zaošší již pouze 25 základních škol s polským vyučovacím jazykem, přičemž pouze 10 z nich poskytuje úplné základní vzdělání, čili od 1. do 9. třídy. 15 základních škol poskytuje vzdělání v rámci 1. stupně základní školy. Přičemž ve většině z nich jsou spojené třídy. Nízký počet žáků ve třídě a nutnost pojovat třídy se týká i obcí, které představovaly střediska polskosti na Zaošší, jako je Horní Lutyně, Dolní Suchá, Stonava, Orlová-Lutyně, Albrechtice, Mosty u Jablunkova.

V rámci základních škol s polským vyučovacím jazykem je pořádán projekt „Poukaz pro prvňáka“ („Bon Pierwszaka“) realizovaného Nadací na pomoc Poláků na východě (Fundacja Pomoc Polakom na Wschodzie). V rámci tohoto projektu jsou každoročně žáci prvních tříd obdarováni vybavou do školy, tj. plně vybaveným pouzdrzem, barvami, sešity, blokem na kreslení, boxem na svačinu apod. Od roku 2019 žáci první třídy navíc ještě dostávají stipendium ve výši 500 zł, které je určeno na vzdělávací potřeby konkrétního žáka³⁴.

8.4.2.2 Dvojazyčnost žáků škol s polským vyučovacím jazykem

Definice bilingvismu není jednozná, protože většina definic vychází z idealizovaných představ o bilingvismu. Dle definice Bloomfielda³⁵ je za bilingvního člověka považován ten, kdo mluví dokonale dvěma jazyky na úrovni rodilých mluvčích. K této definici se přikláníme v rámci této studie. Jiný přístup k bilingvismu najdeme v pracích jazykovědců, kteří jej vnímají spíše než hlediska

³⁴ B. SCHÖNWALD: *Prezenty dla pierwszoklasistów*. „Głos”, 28.9.2019.

³⁵ L. BLOOMFIELD: *Language*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1933.

jazykových schopností, z hlediska frekvence užívání daných jazyků (W.F. Mackey³⁶, U. Weinreich³⁷).

Velice častou je také situace, kdy daná osoba rozumí danému jazyku, ale neumí nebo není ochotná jím mluvit. Tato varianta je nazývána jako receptivní bilingvismus. Příčinou vzniku receptivního bilingvismu v rodinách je bilingvní vzorec, kdy rodiče mezi sebou mluví jedním jazykem, a jiným mluví s dítětem. Za takových okolností dítě dokonale rozumí, co rodiče říkají, ale samo tímto jazykem nemluví nikdy anebo velmi zřídka. Další významnou variantou receptivního bilingvismu je situace, kdy jeden z rodičů rozumí, ale nemluví jazykem, který mezi sebou mluví druhý rodič a dítě³⁸.

V rámci výzkumného šetření orientovaného na dvojjazyčnost žáků jsme se zaměřili na rodiče dětí, jež navštěvují mateřskou a základní školu s polským vyučovacím jazykem v Karviné-Fryštátě. Zde jsme pomocí kvantitativního výzkumu, dotazníkového šetření, a kvalitativního výzkumu, metody polostrukturovaných rozhovorů, zjišťovali dvojjazyčnost rodin žáků navštěvujících zdejší mateřskou a základní školu a také jejich rodin. Zaměřili jsme se především na dvojjazyčnost rodin, preferenci jazyka rodičů při rozhovoru mezi sebou, při rozhovoru s dětmi a při rozhovoru se svými rodiči, kontakt se současným polským jazykem na základě čtení knih a sledování televizních programů.

Na počátku výzkumného šetření jsme si definovali tyto výzkumné otázky:

- Hlavní výzkumná otázka zní: Jak rodiče podněcují rozvoj bilingvismu svých dětí?
- Z této výzkumné otázky plynou další dílčí výzkumné otázky:
- Jaký jazyk či jazyky používají rodiče v každodenní komunikaci doma?
- Jakým jazykem či jakými jazyky rodiče mluví mezi sebou?
- Jakým jazykem či jakými jazyky rodiče mluví s dětmi?
- Jakým jazykem či jakými jazyky rodiče hovoří s prarodiči?
- Co ovlivňuje výběr jazyka, pokud rodiče v každodenní komunikaci používají jeden, druhý jazyk či dialekt?
- Jakými dalšími způsoby rodiče rozvíjejí bilingvismus svých dětí / svého dítěte?
- Co rodiče považují za přínos bilingvismu?
- Z jakých důvodů si rodiče pro své děti/své dítě zvolili bilingvní školu?

Dotazníkové šetření bylo realizováno v roce 2017, dotazník se skládal z 35 otázek, z nichž 19 bylo otevřených. Výzkumný soubor byl tvořen 203 osobami³⁹. Na základě výsledků dotazníkového šetření bylo zjištěno, že 98,2% žáků základní školy a dětí zapsaných do mateřské školy jsou polské národnosti. Většina

³⁶ W.F. MACKAY: *The description of bilingualism*. „Canadian Journal of Linguistics“ 7, 1962, s. 51–58.

³⁷ U. WEINREICH: *Language in Contact*. The Hague: Mouton, 1953.

³⁸ E. HARDING-ESCH, P. RILEY: *Bilingvní rodina*. Praha: Portál, 2008.

³⁹ L. ZORMANOVÁ. *Tożsamość narodowa i regionalna dzieci i młodzieży na Zaolziu*. „Podstawy Edukacji“, roč. 11, 2018, s. 171–182.

z nich (61,5%) však pochází z národnostně smíšených rodin, v nichž se jeden z rodičů hlásí k české národnosti a druhý k polské. Polskou národnost častěji deklarovaly matky než otcové, na základě čehož můžeme konstatovat, že při rozhodování, zda dítě zapsat do české školy nebo do školy s polským vyučovacím jazykem, hraje větší roli národnost matky než otce.

Poté byla jako doplňující metoda, pro doplnění údajů získaných dotazníkovým šetřením, užita metoda kvalitativních polostrukturovaných rozhovorů rodiči dětí a žáků dané mateřské a základní školy. Polostrukturované rozhovory byly relizovány v letech 2018 a 2019 s 18 rodiči, vybranými z rodičů, kteří byli respondenty dotazníkového šetření. V rámci dotazníkového šetření bylo identifikováno 5 typů dvojязыčných rodin, jejichž děti jsou zapsány do mateřské či základní školy s polským jazykem. Z každé kategorie pak byly vybrány 3 rodiny, se kterými byly dále realizovány polostrukturované rozhovory, které doplňují údaje získané dotazníkovým šetřením, dále byly vybrány také 3 rodiny Poláků žijících a pracujících v Polsku, kteří zapsali své děti do této školy.

V rámci dotazníkového šetření byly identifikovány následující typy rodin:

- a) mateřský jazyk jednoho z rodičů je český a hovoří převážně česky, druhého polský a hovoří převážně těšínským nářečím a také polsky. Oba rodiče si navzájem rozumí a ovládají jazyk druhého rodiče. Rodič, jehož mateřským jazykem je polský jazyk, ovládá rovněž na úrovni rodilého mluvčího český jazyk. Rodič, jehož jazykem mateřským je český jazyk, ovládá polštinu alespoň na receptivní úrovni, nejčastěji hovoří česky;
- b) oba rodiče hovoří doma jen polsky;
- c) oba rodiče hovoří doma polsky a těšínským nářečím. Mezi sebou či s prarodiči hovoří spíše těšínským nářečím. Polsky pak hovoří spíše s dětmi, nejčastěji, když jim pomáhají s přípravou do školy;
- d) jeden z rodičů hovoří doma česky a těšínským nářečím, druhý polsky a těšínským nářečím. Rodič, jehož mateřským jazykem je polština, plynne hovoří česky. Rodič, jehož mateřským jazykem je čeština, ovládá polštinu alespoň na receptivní úrovni;
- e) jeden z rodičů hovoří doma polsky, druhý česky a těšínským nářečím. Rodič, jehož mateřským jazykem je polština, plynne hovoří česky. Rodič, jehož mateřským jazykem je polština, ovládá polštinu alespoň na receptivní úrovni.

Pro realizaci daných rozhovorů byl vypracován seznam otázek, které sloužily k usměrnění rozhovoru s ohledem na cíl výzkumu. Všechny rozhovory byly nahrávány a následně přepisovány. Délka rozhovoru byla v rozsahu 30–60 minut. Rozhovory byly nahrávány pro snazší transkripci a následně analyzovány pomocí volného kódování, po kterém následoval proces kategorizace. Vzniklé kategorie byly označeny pojmy.

Výsledky výzkumu

Z výsledků dotazníkového šetření vyplývá, že rodiče doma nejčastěji mluví těšínským nářečím, jedná se o 66% rodičů. Častěji místním dialektem hovoří matky než otcové, dle výsledků výzkumu 70% matek a 62 % otců hovoří doma místním dialektem. Z dotazníkového šetření vyplynulo, že 33 % rodičů hovoří doma polsky, přičemž častěji polský jazyk používají matky, a to v 56%, otcové takto činí v 14,2%. Matky i otcové však následně v rozhovoru vypovídali, že používají polský jazyk při domácí přípravě s dětmi do školy. Rodiče, kteří hovoří doma polským jazykem pouze při domácí přípravě s dětmi do školy, neuvedli v dotazníkovém šetření, že hovoří polsky. Jako hovořící polsky se označili pouze rodiče polské národnosti užívající polský jazyk ve velké míře, tj. preferující polský jazyk před místním dialektem. Z výzkumu vyplývá, že 29,5 % rodičů hovoří doma českým jazykem, častěji český jazyk v kontaktu s rodinou používají otcové, kteří takto činí v 50%, zatímco u matek se jedná pouze o 9 %. To, že tito rodiče v rámci dotazníkového šetření uvedli, že hovoří doma česky, neznamená, že hovoří pouze česky. Jako hovořící česky se označili především rodiče české národnosti užívající český jazyk ve velké míře, tj. preferující český jazyk před místním dialektem. Jak otcové, tak i matky dle výsledků výzkumného šetření častěji hovoří česky pouze s jedním z prarodičů než s oběma. Velmi častá je varianta, kdy je s jedním prarodičem v hovoru používán český jazyk a v hovoru s druhým prarodičem dialekt. Bylo zjištěno, že v kontaktu s prarodiči je nejčastěji používán dialekt (64%). V kontaktu s prarodiči hovoří místním dialektem převážně matky (68%), otcové dialekt používají v kontaktu s prarodiči pouze v 60%, přičemž častěji dialekt používají v kontaktu s prarodiči ze strany matky, než se svými rodiči. Z výsledků výzkumného šetření vyplývá, že 50% otců preferuje v kontaktu s prarodiči český jazyk, česky mluví především v kontaktu se svými rodiči. Zatímco pouze 12% matek hovoří se svými rodiči česky.

Rodiče užívají jeden z jazyků, který ovládají, podle situace. Většina rodičů vypovídá, že polsky hovoří při každodenní přípravě do školy, ale v jiných neformálních situacích, které nejsou spjaté se školou, používají místní dialekt. Ačkoliv v některých rodinách se setkáváme se situací, že rodiče žijící v národnostně smíšených manželstvích užívají každý svůj jazyk, a to jak v hovoru s dětmi či dítětem, tak i pokud hovoří mezi sebou a vypovídají, podobně jak tato matka: „Jsem Polka a manžel je Čech, proto já s dětmi mluvím polsky a manžel česky, spolu taky mluvíme každý ve svém jazyce“.

Rodiče v polostrukturovaných rozhvorech vypovídají, že občas i s dítětem či dětmi mluví místním dialektem a ve společném hovoru mezi sebou používají pouze jeden jazykový kód a tím je právě místní dialekt. Tyto rodiny pak vypovídají podobně jako tato matka: „s dětmi mluvím polsky a manžel česky, společně mluvíme po našymu, někdy i s dětmi mluvíme po našymu“.

Jak ukazují výsledky výzkumu, většina rodičů, kteří se hlásí k české národnosti, mluví rovněž polsky i když z chybami (87%), výborně rozumí, když na ně někdo hovoří polsky (100%), nemá problémy s přečtením textu v polském jazyku (87%) a umí rovněž psát v polštině, i když s chybami (80%)⁴⁰. Na základě uvedených výsledků zjištěných pomocí dotazníkového šetření můžeme konstatovat, že většina rodičů je více či méně dvojjazyčná.

Na základě výsledků získaných kvalitativním výzkumným šetřením, metodou polostrukturovaných rozhovorů, bylo zjištěno, že i rodiče, jejichž mateřským jazykem je čeština jsou natolik dvojjazyční, že jsou schopni pomáhat dítěti s přípravou do školy. Ukazuje se, že dítěti s přípravou do školy pomáhá zpravidla ten rodič, který s ním tráví víc času, a to bez ohledu na mateřský jazyk a národnost a rodiče. Jak dokládají tyto úryvky z rozhovorů realizovanými s rodiči české národnosti, kteří ale ve větší míře než partner polské národnosti pomáhají svým dětem s přípravou do školy:

„Neumím nijak zvlášť dobře polsky, ale dostatečně dobře na to, abych se mohla učit se svými dětmi. I když některé úkoly, zvláště z přírodovědy, jsou pro mě těžké, stává se, že některým slovům nerozumím. Naštěstí existuje Google. Někdy také musíme počkat až se manžel vrátí z práce, aby nám s úkolem pomohl ” (matka dvou dětí ve věku 6 a 9 let);

„Obvykle já pomáhám dceři s učením, protože manžel je v práci dlouho do večera. Někdy nám také pomáhají manželovi rodiče, se kterými bydlíme.” (matka dcery navštěvující 2. třídu).

Dále jsme se ve výzkumu zaměřili na faktory, které hrály roli při volbě školy. V rámci dotazníkového šetření a následně polostrukturovaných rozhovorů bylo zjištěno, že rodiče vnímají dvojjazyčnost jako velkou výhodu na trhu práce v dané oblasti a proto chtějí, aby také jejich děti byly dvojjazyčné. Rozvoj dvojjazyčnosti byl nejčastějším argumentem pro výběr školy s polským vyučovacím jazykem. Rodiče konstatovali, že se rozhodli zapsat své dítě do mateřské či základní školy s polským vyučovacím jazykem, protože považují dvojjazyčnost za velkou výhodu na trhu práce, zvláště v tomto regionu. V rámci výzkumného šetření bylo zjištěno, že dvojjazyčnost hrála při volbě školy větší roli než národnost daného rodiče. Kvalitativní výzkum odhalil, že rodiče neuvažují již v tendencích, že musí zapsat své dítě do školy s polským vyučovacím jazykem, protože jsou polské národnosti, ale převažovala právě argumentace na základě výhod plynoucích z dvojjazyčnosti dětí, jak ostatně dokládají následující úryvky z rozhovorů:

„Máme možnost vzdělávat děti v polštině i češtině, můžeme je vzdělávat a vychovávat v české i polské kultuře současně. Umějí a znají více než jejich vstevníci. Umí dva jazyky, mají dvě kultury, a to zadarmo” (otec, jehož děti navštěvují 7. a 9. třídu);

⁴⁰ L. ZORMANOVÁ: *Tożsamość narodowa i regionalna dzieci i młodzieży na Zaolziu*. „Podstawy Edukacji”, roč. 11, 2018, s. 171–182.

„Pokud mé dítě bude plynne hovořit jak polsky, tak i česky, bude umět psát polsky i česky, bude to pro něho výhodou při výběru školy, může studovat v Česku i v Polsku. Bude mít také větší možnosti při hledání práce. Zaměstnavatelé, především lékaři, právníci a další, kladně hodnotí, pokud někdo ovládá jak český tak polský jazyk. Mohou pracovat také v Polsku, díky tomu budou mít více možností” (matka, jejíž dcera navštěvuje 3. třídu).

V rámci kvalitativního výzkumu byly odhaleny také další faktory, které se hrály při volbě školy klíčovou roli. Rodiče vnímají jako velké plus škol s polským vyučovacím jazykem to, že mají nižší počet žáků ve třídě, proto se mohou učitelé žákům individuálně věnovat. Rodiče také argumentovali svou volbu školy tím, že pokud má učitel možnost individuálního přístupu k dětem, pak je ve škole méně vychovných problémů.

V rámci dotazníkového šetření bylo zjištěno, že i samotní rodiče cíleně podporují rozvoj dvojjazyčnosti svých dětí v domácím prostředí, neboť dvojjazyčnost pro 45% rodičů představuje velkou výhodou především v pohraniční oblasti, dává větší možnosti při volbě studia či na trhu práce. Proto se rodiče snaží cíleně podporovat dvojjazyčnost svých dětí, nejčastěji čtením knih (100 %), sledováním televizních programů (100%), posloucháním hudby (47%), návštěvou divadel (40%), a výlety do Polska⁴¹.

Pro rozvíjení dvojjazyčnosti čtením knížek v polštině i v češtině platí, že rodič, jehož mateřským jazykem je čeština, čte většinou dítěti či dětem česky psané knihy. Není to však pravidlem, setkáváme se s tím, a to u 12% rodičů, jejichž mateřským jazykem je jazyk český, že čtou dítěti či dětem knihy napsané česky i polsky. Častěji jsou to matky než otcové. Zpravidla tak činí ti rodiče, jejichž mateřským jazykem je čeština, ale z nejrůznějších důvodů hovoří také polsky a polštinu užívají, ať už v pracovním kontaktu nebo při každodenní přípravě s dítětem či dětmi do školy. Další příčinou, proč rodiče s mateřským jazykem českým, čtou dětem i polsky psané knihy či se s nimi polsky připravují do školy je ta, že druhý rodič, ten jehož mateřským jazykem je polština, není každodenně přítomen doma či je přítomen doma až v pozdních večerních hodinách⁴².

Většina rodičů (88%) navštěvuje s dětmi knihovnu, především Středisko polské literatury v Karviné-Fryštátě. Tato knihovna spolupracuje se základní školou, kterou navštěvují děti zkoumaných rodičů, pořádá spoustu akcí, jež propaguje pomocí školy, děti tuto knihovnu někdy navštěvují také se školou, navíc zdejší knihy či časopisy děti využijí i při domácí přípravě do školy.

Všechny rodiny, které se zúčastnily dotazníkového šetření, sledují české i polské televizní programy, což znamená, že také rodiče české národnosti sle-

⁴¹ L. ZORMANOVÁ: *Tożsamość narodowa i regionalna dzieci i młodzieży na Zaolziu*. „Podstawy Edukacji“, roč. 11, 2018, s. 171–182.

⁴² L. ZORMANOVÁ: *Parental Support of Biligualism in Children Attending Schools and Kindergartens with Polish Language of instruction in Zaolzie*. „Chowanna“, roč. 2, č. 53, 2019.

dují polské televizní programy. Rodiče konstatují, že nikoliv jazyk televizního programu, ale jeho obsah je pro ně důležitý při výběru. Což dokládá následující úryvek z rozhovoru:

„Díváme se na různé pohádky, které mají rády holky, a je nám jedno, zda jsou polské nebo české. Není důležitý jazyk pohádky, ale to zda se nám pohádka líbí“ (matka dvou dívek v předškolním věku).

Základní školu v Karviné navštěvuje také několik žáků, jejichž rodiče jsou Poláci, kteří bydlí i pracují v Polsku. I oni se rozhodli zapsat své dítě na základní školu s polským vyučovacím jazykem v České republice, protože i oni vnímají jako velkou výhodu na trhu práce dvojjazyčnost dětí. Dalšími argumenty bylo větší množství zájmových kroužků, které škola nabízí, dobře zorganizovaná a rozvíjející školní družina, a klidnější klima školy:

„Podle mě je tato škola mohem lepší než škola v Jastrzębiu. Děti tu mají více zájmových kroužků. Navíc díky tomu, že se naučí česky, bude mít pak více možností“ (matka, jejíž syn navštěvuje 4. třídu).

„Je tu větší klid, pořádek, lepší organizace“ (otec, jehož syn navštěvuje 4. třídu).

Jeden z rodičů Poláků, který žije i pracuje v Polsku, posílá své dítě do této školy právě z důvodu, že chce, aby jeho dítě ovládalo na vysoké úrovni český i polský jazyk, navíc podotkl, že „v Polsku je v současné době „móda češtiny“ a mnoho dospělých lidí se zde snaží naučit český jazyk, aby se mohli lépe uplatnit na trhu práce v polských firmách v příhraničním regionu, které upřednostňují kandidáty, jež ovládají také i český jazyk či v českých firmách, jež se nacházejí nedaleko hranice. Jako výhodu polsko-českého vzdělávání, jež se jeho dítěti ve zdejší škole dostane, vnímal i to, že si „bude moci později vybrat, kde bude chtít pracovat, což mu umožní jednak rozšířit možnosti vlastního pracovního uplatnění a navíc bude moci pracovat tam, kde se v rámci jeho profese nabízí vyšší platové ohodnocení“ (otec žáka 3. třídy)⁴³.

8.4.2.3 Regionální výchova na základních školách s polským vyučovacím jazykem

Na základních školách s polským vyučovacím jazykem je kladen veliký důraz na regionální výchovu v porovnání s tím, jak se této problematice věnují české školy. Příčinou tohoto zájmu může být silná identifikace z regionem, která je výzkumně potvrzena u Zaolšanů, kteří berou těšínské nářečí a lokální kulturu jako kulturní dědictví, jež je nutné předávat z generace na generaci. Zvláště v po-

⁴³ L. ZORMANOVÁ: *Parental Support of Biligualism in Children Attending Schools and Kindergartens with Polish Language of instruction in Zaolzie*. „Chowanna“, roč. 2, č. 53, 2019.

sledních několika letech se projevuje výrazná tendence k promování regionální komunity, hovoří se o regionální identitě obyvatel Zaolšanů⁴⁴.

Cílem regionální výchovy je vedení žáků k pocitu sounáležitosti s daným regionem⁴⁵, vedení žáků k uvědomění si hodnoty vlastního regionu a motivování k propagování vlastního regionu, k činnosti vedoucí k rozvoji regionu⁴⁶. Regionální výchova pomáhá zvýšit pocit sounáležitosti s vlastním regionem, vede žáky k uvědomění si svých „kořenů“, což napomáhá k uvědomění si vlastní hodnoty⁴⁷.

Problematika regionální výchovy je částí následujících vyučovacích předmětů: prvouka, dějepis, zeměpis a občanská nauka.

Problematika regionální výchovy je realizována od první třídy. Již ve *Slabi-káři pro prvníáky (Elementarz dla pierwszoklasistów)*⁴⁸ se objevují texty svázané s regionem, například text Řeka Olše (*Rzeka Olza*), který popisuje tok řeky Olzy od pramene k ústí a rovněž nás seznamuje s písní *Plyneś Olzo (Płyniesz Olzo)*, která je neformálně uznávanou hymnou Zaolší a jeho obyvatel a ke které slova napsal Jan Kubisz. Ve výuce jsou rovněž využívány, především ve výuce polštiny, jako doplňkové texty legendy Józefa Ondrusza *Cudowny chleb i inne godki śląskie (Zázračný chléb a jiné slezské pověsti)* a také legendy a pohádky Gustawa Morcinka: *Prapodivné slezské pověry (Przedziwne śląskie powiarki)*, *Prapodivná historie o zbojniku Ondrášku (Przedziwna historia o zbójniku Ondraszku)*, *Legenda a pohádky (Legenda i baśnie)*.

Regionální výchova na základních školách s polským vyučovacím jazykem je realizována podle učebnice a pracovního sešitu *Setkání u Olzy (Spotkania nad Olzą)*⁴⁹, který se zaměřuje na problematiku historie, zeměpisu, tradic (svátky, pověsti, legendy, těšínské nářečí, lidové písně, lidový kroj) a přírodopisu z hlediska regionu Zaolší. V rámci projektu Pedagogického centra pro polské národnostní školství sídlící v Českém Těšíně (Centrum Pedagogiczne dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego w Czeskim Cieszyńie) a Maticie Země těšínské sídlící v polském Těšíně (Macierz Ziemi Cieszyńskiej w Cieszyńie) byla vytvořena pub-

⁴⁴ J. WRONICZ: *Gwara cieszyńska wobec innych odmian języka*. W: *Język – szkoła – przestrzeń jako determinanty rozwoju kultury Śląska Cieszyńskiego*. Red. M. BOGUS. Kongres Poláků v České republice, Český Těšín, 2012, s. 15–24.

⁴⁵ V. DANIELOVSKÁ, K. TUPÝ: *Nauka o środowisku*. Praha: Fortuna 1992.

⁴⁶ V. DANIELOVSKÁ, K. TUPÝ: *Nauka o środowisku*. Praha: Fortuna 1992.

⁴⁷ E. OGRÓDZKA-MAZUR: *Regionalizm w procesie edukacji szkolnej*. W: *Szkoła na pograniczach*. Red. T. LEWOWICKI, A. SZCZUREK-BORUTA. Katowice: Uniwersytet Śląski 2000, s. 93–109.

⁴⁸ I. BERBALK, R. CZADER, R. RZYMAN, U. SIKORA: *Elementarz*. Centrum Pedagogiczne dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego w Czeskim Cieszyńie 2015.

⁴⁹ S. FOLWARCZNY, T. ŚMIŁOWSKI, B. GŁĘBICKA-JANAS, H. KLIMSZA, L. PAWLAS, M. KMEŤ: *Spotkania nad Olzą – zeszyt ćwiczeń do edukacji regionalnej dla uczniów klas 4. i 5.* Český Těšín: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 2004; S. FOLWARCZNY, T. ŚMIŁOWSKI, B. GŁĘBICKA-JANAS, H. KLIMSZA, L. PAWLAS, M. KMEŤ: *Spotkania nad Olzą – zeszyt ćwiczeń do edukacji regionalnej dla uczniów drugiego stopnia szkoły podstawowej*. Český Těšín: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 2010.

likace *Těšínské Slezsko – malá vlast. Metodické materiály pro učitele*. Daná metodická příručka obsahuje konspekty vyučovacích hodin v českém a polském jazyce.

Základní školy s polským vyučovacím jazykem realizují v rámci tématu regionální výchovy různé projekty, například základní škola s polským vyučovacím jazykem v Karviné realizovala projekt „Poznáváme Těšínské Slezsko” („Poznajmy Śląsk Cieszyński”)⁵⁰. Projektu se účastnily všechny třídy. Projekt byl realizován formou výletů, v rámci nichž žáci poznávali celé Těšínské Slezsko, jak jeho českou, tak i polskou část. V rámci těchto výletů se žáci seznamovali s historií regionu, regionální geografii, poznávali přírodní zvláštnosti regionu, viděli na vlastní oči to, o čem se učí ve škole. Základní škola s polským vyučovacím jazykem v Jablunkově realizovala projekt „Jablunkov štětciem a perem” („Jabłonków pędzlem i piórem”), v rámci kterého žáci propagovali kulturu Zaolší a zajímali se o polskou kulturu. Projekt byl založen na spolupráci se základní školou v Malnii u Gogolina (Malnia koło Gogolina), se kterou si žáci vyměňovali informace na téma regionu, ve kterém bydlí, a výstupem projektu byla publikace „Školo, školo, jak si tě pamatují” („Szkoło, szkoło, gdy cię wspominam”), do které žáci 5. a 6. třídy napsali povídky na téma Jablunkov, historie školy či města. Pod vedením učitele výtvarné výchovy pak k těmto povídkám vytvořili ilustrace⁵¹. Základní školy s polským vyučovacím jazykem se v rámci regionální výchovy účastní také projektu „Těšínské GO” („Cieszyńskie GO”) realizovaného Pedagogickým centrem pro polské národnostní školství v Českém Těšíně, Národním domem v polském Těšíně (Dom Narodowy w Cieszynie). Cílem projektu byla spolupráce základních škol po české i polské straně řeky Olše. V rámci projektu byly realizované výlety se vzdělávacím obsahem na téma tradice regionu, tradiční řemesla regionu, historie regionu a téma multikulturní výchovy. V rámci tohoto projektu byl vytvořen pracovní sešit určený mládeži ve věku od 12 do 14 let, který seznamuje žáky s tématy historie regionu, regionální geografii, přírodními zvláštnostmi regionu, kulturou regionu. Základní školy s polským vyučovacím jazykem se v rámci regionální výchovy zúčastnily také projektu „Historie překračující hranice” („Historia ponad granicami”) realizovaného Pedagogickým centrem pro polské národnostní školství v Českém Těšíně a Regionálním střediskem vzdělávání učitelů „WOM” v Bílsku-Bělé (Regionalny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli „WOM” w Bielsku-Białej). Hlavním cílem projektu bylo vytvoření dvojazyčných pracovních listů do regionální výchovy⁵².

Pro 1. stupeň základních škol a mateřské školy s polským vyučovacím jazykem byl určen projekt „Barevné cesty Euroregionu” („Kolorowe ścieżki Eurore-

⁵⁰ Polska szkoła podstawowa i przedszkole w Karwinie [online]. Dostupný v Internetu: <https://www.pzskarvina.cz> [datum citování: 24.9.2018].

⁵¹ Szkoła podstawowa im. H. Sienkiewicza z Polskim językiem nauczania w Jabłonkowie [online]. Dostupný v Internetu: <https://www.pzsjablunkov.cz> [datum citování: 24.9.2018].

⁵² Centrum Pedagogiczne dla Szolnictwa Polskiego Narodowościowego [online]. Dostupný z: <https://www.pctesin.cz/konkursy.html>, [datum citování: 11.4.2020].

gionu”) realizovaného Pedagogickým centrem pro polské národnostní školství v Českém Těšíně. V rámci projektu byly vytvořeny metodické materiály pro učitele, pracovní listy pro děti z mateřské školy a žáky 1. stupně ZŠ. V rámci projektu děti mateřské školy a žáci základní školy poznali kulturní památky a významná místa spjata s polskou i českou částí Těšínského Slezska⁵³.

8.4.2.4 Učebnice používané ve školách s polským vyučovacím jazykem

Výuka probíhá podle učebnic, které mají schvalovací doložku MŠMT. Mimo tyto učebnice, které schvaluje MŠMT, mohou používat také jiné učebnice, o použití těchto učebnic rozhoduje ředitel školy. Žáci používají učebnice napsané v polském jazyce. Přičemž sledujeme trend, že od 80. let do obsahu učebnic stále více proniká problematika regionální výchovy. Speciálně pro potřeby základních škol s polským vyučovacím jazykem byly vypracovány učebnice, které jsou používány pro výuku českého jazyka ve 2. třídě⁵⁴. Od třetí třídy jsou již v rámci výuky českého jazyka používány stejné učebnice a pracovní sešity jako v českých školách.

Některé učebnice byly vytvořeny Pedagogickým centrem pro polské národnostní školství, z nich můžeme vyjmenovat tyto:

- *Slabikář (Elementarz)* od autorů Ireny Berbalk, Renaty Czader, Renaty Rzyman, Urszuly Sikory;
- *Setkání u Olzy (Spotkania nad Olzą)* – pracovní sešit pro regionální výchovu žáků 4. a 5. třídy, od autorů Stanisława Folwarcznego, Tomasze Śmilowského, Barbary Głębické-Janosové, Haliny Klimszy, Lidie Pawlas, Marty Kmeť;
- *Cesty blízke i vzdálené. Česká republika (Podróże bliskie i dalekie. Czechy)* učebnice pro žáky 4.–6. tříd, od autorky Barbary Baarová;
- *Odhalujeme tajemství přírody. Příroda Těšínského Slezska (Odkrywamy tajemnice przyrody. Przyroda Śląska Cieszyńskiego)*, učebnice pro 4.–6. třídu, autor: Jiří Kupka.

Některé učebnice jsou pouze překlady českých učebnic používaných ve školách. především se jedná o učebnice matematiky. Takovým příkladem je následující učebnice:

- *Matematika pro 4. třídu (Maematyka dla 4 klasy)*, autoři: Josef Molnár, Hana Mikulenková, překlad: Halina Zwyrtek, vydalo nakladatelství PRODOS.

⁵³ Centrum Pedagogiczne dla Szolnictwa Polskiego Narodowościowego [online]. Dostupný z: <http://www.pctesin.cz/old/BS-KS/index.php?h=128328692525948226> [datum citování: 11.4.2020].

⁵⁴ A. BIZOŃ, K. D. KADŁUBIEC, T. PUSTÓWKA, M. RAKOWSKA, T. SIWEK, M. SŁOWIACZEK, J. SZYMECZEK, Z. RAKOWSKI, M. SIEDLACZEK: *Wizja 2035*. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2014.

Jsou používány také učebnice, které jsou přivezeny z Polska, především se jedná o učebnice používané pro výuku polského jazyka. Většinou se jedná o starší učebnice, které byly v Polsku používány na školách před reformou, protože více odpovídají Rámcovému vzdělávacímu programu pro základní školy. Takovým příkladem jsou následující učebnice:

- *Mezi náma (Między nami)*, učebnice polského jazyka pro 4. třídu základní školy, autorek Agnieszky Łuczak, Anny Mudrzek;
- Série učebnic polského jazyka *Veselá škola (Wesoła szkoła)* pro 2. a 3. třídu⁵⁵.

Před otevřením polsko-českých hranic byly ve školách s polským vyučovacím jazykem používány pouze překlady českých učebnic, které byly přeloženy Pedagogickým centrem pro polské národnostní školství. V současné době se takto postupuje pouze s učebnicemi používanými k výuce matematiky.

8.4.3 Střední školy

Po roce 1989 došlo ke zvýšenému zájmu o studijní obory s maturitou a k poklesu zájmu o učňovské obory bez maturity. Od roku 2009 je tento úbytek učňů v učňovských oborech natolik citelný, že dokonce začínají být zaváděny kampaně zejména formou billboardů, které si kladou za cíl nalákat více žáků do učňovských oborů.

Také středních škol se dotýkal již dříve v souvislosti se základními školami jmenovaný strategický vládní dokument „Národní program rozvoje vzdělávání v České republice“, známý jako Bílá kniha. Závaznými kurikulárními dokumenty pak jsou Rámcové vzdělávací programy, na úrovni státu, a Školní vzdělávací programy, na úrovni školy.

Od roku 2011 byly zavedeny státní maturity, které se skládají ze dvou částí, z profilové části, která je v kompetenci školy a z části společné, která je v kompetenci MŠMT. Společnou část tvoří 2 povinné zkoušky, z nichž jedna je z českého jazyka a literatury a druhá z cizího jazyka nebo matematiky. Maturitní zkouška z českého jazyka a literatury a maturitní zkouška z cizího jazyka se skládá z 3 částí: didaktického testu, písemné práce a ústní zkoušky. Zkouška z matematiky je formou didaktického testu. Již několik let je debatováno o zavedení společné maturitní zkoušky z matematiky.

Studenti gymnázia s polským vyučovacím jazykem a Obchodní akademie s polským vyučovacím jazykem v Českém Těšíně vykonávají společnou část maturitní zkoušky z polského a českého jazyka a dále matematiky nebo anglického jazyka⁵⁶.

⁵⁵ Vlastní výzkum autorky realizovaný na Základní škole s polským vyučovacím jazykem v Karviné.

⁵⁶ *Matury trwają*. „Zwrot“, měsíčník Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Republice Czeskiej, č. 5, 2017, s. 26.

Roku 2017 byly zavedeny státní přijímací zkoušky na střední školy skládající se z českého jazyka i matematiky, jež jsou organizovány MŠMT. Ředitelé středních škol však mohou také doplnit kritéria přijímacího řízení o zkoušku, jež více odpovídá potřebám dané střední školy a pomůže tak dané střední škole lépe vybrat vhodné uchazeče o studijní obor. Tato část přijímacího řízení, jež je v kompetenci školy může být realizována formou pohovoru, testů apod. V celkovém zhodnocení výsledků přijímacího řízení pak musí mít státní přijímací zkoušky váhu alespoň 60%. Střední školy s polským vyučovacím jazykem mají kromě státních přijímacích zkoušek také své vlastní, a to z polského jazyka.

Také střední školy s polským vyučovacím jazykem zažívají po roce 1989 úbytek počtu žáků, tříd a nakonec i zavírání školy. Od roku 1989 do roku 1996 fungovalo na území Zaolší 5 středních škol s polským vyučovacím jazykem (Gymnázium Julisza Słowackiego v Českém Těšíně, polské třídy při Obchodní Akademii v Českém Těšíně, polské třídy při Střední zemědělské škole v Českém Těšíně, polské třídy při Střední zdravotnické škole v Karvině, polské třídy při Střední průmyslové škole v Karvině), v letech 1996 až 2002 to již to byly pouhé 4 školy (Gymnázium Julisza Słowackiego v Českém Těšíně, polské třídy při Obchodní Akademii v Českém Těšíně, polské třídy při Střední zemědělské škole v Českém Těšíně, polské třídy při Střední průmyslové škole v Karvině), v současné době již fungují na Zaolší pouze 2 střední školy s polským vyučovacím jazykem (Gymnázium Julisza Słowackiego v Českém Těšíně, polské třídy při Obchodní Akademii v Českém Těšíně). Polské gymnázium Juliusza Słowackého v Českém Těšíně je nástupcem a udržovatelem tradice dávného orlovského Polského reálného gymnázia Juliusza Słowackého v Orlově⁵⁷.

TABULKA XIX. Počet studentů středních škol s polským vyučovacím jazykem ve školním roce 2019/2020

Střední škola	Počet žáků v I. ročníku	Počet žáků v II. ročníku	Počet žáků v III. ročníku	Počet žáků v IV. ročníku	Počet tříd
Gymnázium Julisza Słowackiego v Českém Těšíně	76	90	75	81	12
Obchodní akademie (Akademia Handlowa) v Českém Těšíně	13	12	12	8	4

Zdroj: Centrum Pedagogiczne dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego [online]. Dostupný z: <https://www.pctesin.cz/files/download/642-statystyka-sp-i-ss-2019-20.pdf> [datum citování: 11.4.2020]

⁵⁷ *Tutaj był początek.* „Zwrot“, miesięcznik Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Republice Czeskiej, č. 10, 2019, s. 14.

8.4.4 Vysoké školy

Od roku se výrazně zvýšily možnosti vysokoškolského studia, přibýly nové vysoké školy, zvýšil se počet uchazečů o vysokoškolské studium i jeho absolventů. Počet absolventů, které ročně produkují vysoké školy činil před 30 lety zhruba 18 600. Nyní je to kolem 68 600. Zároveň se ale zvýšila studijní neúspěšnost, takže v uplynulých letech nedokončila bakalářské studium víc než třetina studentů a zhruba čtvrtina studentů předčasně odešla z magisterského studia⁵⁸.

Mezi po roce 1989 nově vzniklé veřejné vysoké školy řadíme tyto: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Vysoká škola polytechnická v Jihlavě, Slezská univerzita v Opavě, Vysoká škola Hradec Králové, Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem, Západočeská univerzita v Plzni, Ostravská univerzita v Ostravě vzniklá z dřívějšího Pedagogického institutu a Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích. Ze státních vysokých škol pak po roce 1989 vznikla Univerzita obrany a Policejní akademie ČR. Po roce 1989 se také změnila preference studijních oborů. Ubylo zájemců o technické a zemědělské obory, zvýšil se zájem o humanitní a ekonomické obory.

Roku 1999 byla podepsána tzv. Boloňská deklarace, která zahájila výrazné změny ve vysokém školství nesoucí název Boloňský proces. Jeho cílem bylo přispět ke zvýšení mobility studentů a akademických pracovníků, zavedl strukturování studia na bakalářské a navazující magisterské studium⁵⁹. Poslední novela vysokoškolského zákona z roku 2016 posílila autonomii vysokých škol.

Absolventi středních škol s polským vyučovacím jazykem pokračují ve studiu jak na vysokých školách a univerzitách v České republice, přičemž poměrně často je preferována Ostravská univerzita, která nabízí i možnost studia polonistiky, nebo na vysokých školách a univerzitách v Polsku, zde je v oblibě Slezská univerzita v Katovicích (Uniwersytet Śląski w Katowicach), především jeho pobočka nacházející se v polském Těšíně a také vysoké školy a univerzity v Krakově.

8.4.5 Učitelé a příprava budoucích učitelů

Rok 1989 vedl k mnoha proměnám ve vzdělávání učitelů. Na počátku 90. let se pedagogické fakulty potýkaly s absencí vzdělávací politiky. Absence vzdělávací politiky v kombinaci s poměrně vysokou autonomií vysokých škol vedla k živelnému vývoji v oblasti učitelského vzdělání. Za pozitivní lze považovat vytvoření prostoru pro hledání a krystalizaci inovací na půdě kateder a fakult.

⁵⁸ *Studium na VŠ se od roku 1989 změnilo a otevřelo víc lidem*. Dostupný z: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/studium-na-vs-se-od-roku-1989-zmenilo-a-otevrela-vic-lidem/1792673> [datum citování 15.6.2020].

⁵⁹ J. MAREŠ, J. BENEŠ: *Proměny studia učitelství na pedagogických fakultách v letech 2000–2012 dané Boloňským procesem*. „Pedagogika“, č. 4, roč. LXIII, 2013, s. 427–459.

S touto situací si nejlépe poradily pedagogické fakulty připravující učitele pro 1. stupeň ZŠ, které společně spolupracovaly na reformních aktivitách⁶⁰.

V oblasti učitelství pro 1. stupeň základní školy byla ihned roce 1989 pedagogickými fakultami přijata idea profesionalizace učitelství jako základního východiska ke změnám. Od roku 1991 všechny pedagogické fakulty připravující učitele pro 1. stupeň ZŠ intenzivně spolupracovaly v transformačním úsilí, organizovaly pravidelné pracovní semináře, kladly důraz na společnou výzkumnou a publikační činnost. Výsledkem spolupráce byla značná shoda v základních východiscích přípravy budoucích učitelů primárních škol a velké množství přijatých inovací. Jako klíčový požadavek bylo deklarováno, že učitel primárních škol musí mít vysokoškolské vzdělání na magisterské úrovni. Absolventi tohoto studia měli být všestranně vzdělanými osobnostmi s širokým kulturním záberem a schopností profesního vývoje. V rámci výuky byl kladen důraz na rozvoj tvořivosti, komunikačních kompetencí. Za důležité bylo považováno posílení všeobecného vzdělávání například v předmětech jako je antropologie, sociologie, etika, historie, estetika, rétorika, a především rozvoj profesních kompetencí.

V souvislosti s postavením pedagogických fakult v rámci univerzit vedla liberální politika státu k podceňování významu kvalitního vzdělávání učitelů, k zanedbávání a podfinancování fakult, tlaku na deprofesionalizaci vzdělávání učitelů. Většina negativních důsledků se projevila zejména v pojetí vzdělávání učitelů 2. stupně základních škol a škol středních. V oblasti učitelství pro 1. stupeň ZŠ byla naopak idea profesionalizace přijata již na počátku 90. let⁶¹.

První oficiální rámcový dokument k přípravnému i dalšímu vzdělávání učitelů byl vydán v červnu 1995. Tento oficiální dokument, který byl nazýván Učitel, byl základním koncepčním materiálem MŠMT k přípravnému a dalšímu vzdělávání učitelů a ke gradaci jejich profesní dráhy. V rámci tohoto dokumentu byla zdůrazněna diverzifikace učitelského vzdělání, která byla založena na přísném oddělování přípravy učitelů pro jednotlivé stupně z hlediska úrovně i délky studia. Středoškolské vzdělání pro učitele mateřských škol, bakalářské studium pro učitele primárních škol, magisterské studium pro učitelství 6.–9. tříd základní školy a magisterské vzdělání pro učitele středních škol. Tato koncepce byla velmi kritizována odbornou veřejností zejména kvůli úvahám o přenesení vzdělání vybraných kategorií učitelů do mimouniverzitních institucí a kvůli úvahám o snížení nároků na kvalitu a délku vzdělávání učitelů. Hlavním argumentem bylo přeceňování prakticistního zaměření a ztráta spojení s univerzitní vědecko-výzkumnou základnou⁶².

⁶⁰ V. SPILKOVÁ: *Přístupy české vzdělávací politiky po roce 1989: Depersonalizace učitelství a učitelského vzdělávání?*. „Pedagogika“, roč. LXVI, 4/2016, s. 368–385.

⁶¹ V. SPILKOVÁ: *Přístupy české vzdělávací politiky po roce 1989: Depersonalizace učitelství a učitelského vzdělávání?*. „Pedagogika“, roč. LXVI, 4/2016, s. 368–385.

⁶² V. SPILKOVÁ: *Přístupy české vzdělávací politiky po roce 1989: Depersonalizace učitelství a učitelského vzdělávání?*. „Pedagogika“, roč. LXVI, 4/2016, s. 368–385.

Zásadním krokem ve vzdělávání učitelů byl „Národní program rozvoje vzdělávání v České republice“, vydaný roku 2001, který přišel s myšlenkou profesních standardů jako prostředkem pro zvyšování kvality učitelů. Profesní standard měl vytvořit sjednocující rámec pro velmi diverzifikovaný systém přípravného vzdělání učitelů v ČR. V letech 2000–2001 byl v rámci projektu „Podpora práce učitele“ formulován profesní standard v podobě klíčových kompetencí. Bohužel se s ním pak již dále nepracovalo⁶³.

Dalším negativním jevem v oblasti přípravy učitelů byl tlak na restrukturalizaci v souladu s Boloňskou deklarací. Politickému tlaku na strukturování studia odolalo jen učitelství pro 1. stupeň ZŠ, které je dodnes pětiletým magisterským studiem⁶⁴.

V současné době je pro všechny učitele s výjimkou mateřských škol povinné vysokoškolské magisterské vzdělání.

Učitel mateřské školy může získat odbornou kvalifikaci v rámci střední pedagogické školy zaměřené na přípravu učitelů předškolního vzdělávání. Další možností studia nabízejí vyšší odborné školy, kde v rámci tříletého oboru zaměřeného na přípravu učitelů předškolního vzdělávání, zakončeného získáním titulu Dis., může učitel mateřské školy získat potřebnou kvalifikaci. Pochopitelně se v současnosti nejvíce podporuje získání odborné kvalifikace v rámci přípravy učitelů pro předškolní vzdělávání na úrovni vysokoškolského, nejčastěji bakalářského studia.

Učitel 1. stupně základní školy může potřebnou kvalifikaci získat vysokoškolským pětiletým magisterským studiem oboru Učitelství pro 1. stupeň ZŠ, nebo také studiem Učitelství pro 2. stupeň ZŠ a následným vzděláním v programu celoživotního vzdělávání realizovaném v rámci vysoké školy se zaměřením na přípravu učitelů prvního stupně základní školy.

Učitel pro 2. stupeň základní školy a učitel pro střední školy získává kvalifikaci studiem v akreditovaném magisterském studijním programu, většinou dvouoborovém.

8.4.5.1 Učitelé ve školách s polským vyučovacím jazykem

Důležitým elementem kvality polského národnostního školství je kvalifikovaný učitelský sbor. Učitelé pracující ve školách s polským vyučovacím jazykem se většinou vzdělávají na Ostravské univerzitě nebo v polském Těšíně na Slezské univerzitě (Uniwersytet Śląski). Ve školách pracují kvalifikovaní učitelé, v sou-

⁶³ V. SPILKOVÁ: *Přístupy české vzdělávací politiky po roce 1989: Depersonalizace učitelství a učitelského vzdělávání?*. „Pedagogika“, roč. LXVI, 4/2016, s. 368–385.

⁶⁴ V. SPILKOVÁ: *Přístupy české vzdělávací politiky po roce 1989: Depersonalizace učitelství a učitelského vzdělávání?*. „Pedagogika“, roč. LXVI, 4/2016, s. 368–385.

časně době v rámci všech mateřských, základních a středních škol s polským vyučovacím jazykem pracují pouze dvě učitelky, které si ještě dodělávají kvalifikaci, a to na Základní škole s polským vyučovacím jazykem v Karviné⁶⁵ a na Základní škole s polským vyučovacím jazykem v Horní Suché⁶⁶.

Na základních a mateřských školách s polským vyučovacím jazykem jsou také zaměstnávání i učitelé z Polska, což přispívá k rozvoji komunikačních kompetencí v polském jazyce u žáků a dětí. Všichni učitelé se systematicky vzdělávají v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků⁶⁷.

Hlavní roli v dalším vzdělávání pedagogických pracovníků pracujících na základních a středních školách a mateřských školách s polským vyučovacím jazykem má Pedagogické centrum pro polské národnostní školství v Českém Těšíně, které bylo založeno roku 1995 především díky aktivitě Sdružení polských učitelů v České republice (Zarząd Towarzystwa Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej). Pedagogické centrum je vzdělávací institucí fungující jako podpora škol a učitelů v oblasti metodické, poskytování didaktických pomůcek, poskytování dalšího vzdělávání učitelů. Pedagogické centrum také vydává časopisy „Jutrzenka“ a „Ogniwo“ určené žákům základních škol s polským vyučovacím jazykem, kteří je potom využívají jako doplňkový studijní materiál při výuce polského jazyka i jiných předmětů. V rámci Pedagogického centra funguje kvalitně vybavená pedagogická knihovna. Pedagogické centrum také organizuje soutěže a projekty pro mateřské a základní školy s polským vyučovacím jazykem, jako je matematická soutěž Klokán (Kangur), soutěž z polského jazyka Mistr pera (Mistrz Pióra)⁶⁸.

Pedagogické centrum se také, jak již bylo uvedeno, věnuje dalšímu vzdělávání pedagogických pracovníků. V současné době realizuje pro učitele tato školení: Čtení dětem dělá zázraky (Czytanie dzieciom czyni cuda), Workshopy literárně-výtvarné (Warszaty literacko-plastyczne), Sketchnoting neboli vizuální myšlení ve škole (Sketchnoting, czyli myślenie wizualne w szkole), Anglický jazyk v mateřské škole (Język angielski w przedszkolu), Asertivita učitele (Asertywność nauczyciela)⁶⁹.

Důležitou roli pro učitele pracující na základních a středních školách a mateřských školách s polským vyučovacím jazykem zastává Sdružení polských uči-

⁶⁵ Česká školní inspekce Moravskoslezský inspektorát. Inspekční zpráva čj. ČŠI-274/08-R14

⁶⁶ B. PRYMUS: *Výroční zpráva o činnosti Základní školy a mateřské školy s polským jazykem vyučovacím Horní Suchá, příspěvková organizace za školní rok 2018–2019*.

⁶⁷ A. BIZOŃ, K. D. KADŁUBIEC, T. PUSTÓWKA, M. RAKOWSKA, T. SIWEK, M. SŁOWIACZEK, J. SZYMECZEK, Z. RAKOWSKI, M. SIEDLACZEK: *Wizja 2035*. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2014.

⁶⁸ S. FOLWARCZNY, M. NIEBORAS, L. PAWLAS, M. RAKOWSKA, H. ZABIŃSKA, P. ZABIŃSKI: *Tu byliśmy, tu jesteśmy*. Český Těšín: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 2000.

⁶⁹ Centrum Pedagogiczne dla Szolnictwa Polskiego Narodowościowego [online]. Dostupný z: <https://www.pctesin.cz/?go=prihlaska>, [datum citování 11.4.2020].

telů v České republice (Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej), které je nezávislou organizací sdružující učitele, studenty pedagogických oborů, emeritované učitele, kteří mají polskou národnost a pracují na území České republiky. Sdružení polských učitelů v České republice vzniklo roku 1921 právě z iniciativy učitelů polské národnosti, kteří pracovali na území Československa. Bohužel rozhodnutím vlády roku 1947 musela organizace zakončit svoji činnost. Roku 1990 byla organizace obnovena a navázala tak na svou tradici.

Základními úkoly Sdružení polských učitelů v České republice jsou⁷⁰:

- podpora rozvoje komunikačních kompetencí žáků v polském jazyce;
- podpora rozvoje profesních kompetencí učitelů;
- reprezentovat zájmy učitelů škol s polským vyučovacím jazykem v České republice;
- organizovat výlety s edukačním zaměřením či kulturní akce pro žáky a učitele škol s polským vyučovacím jazykem;
- budovat prestiž polského národnostního školství;
- podporovat integraci a spolupráci škol s polským vyučovacím jazykem i jejich učitelů.

⁷⁰ Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej. [online]. Dostupný z: <https://www.tnprc.cz/pl> [datum citování: 11.4.2020].

Závěr

Školy s polským vyučovacím jazykem mají na Zaolší, jak dokládá tato práce, již velmi dlouhou tradici. Od 60. let 19. století se právě polské národnostní školy stávaly centrem polskosti, školy byly součástí národního života, učitelé byly často vlastenecky zanícenými národními buditeli. Díky neochvějně práci těchto vlastenců zdolalo polské národnostní školství řadu překážek, jak popisujeme v této monografii. Polské národnostní školství pokonalo řadu těžkých období od časů habsburské monarchie až po období obou světových válek a rovněž také pro polskou národnostní menšinu několika těžkých let, jež následovaly po skončení druhé světové války. Polské národnostní školství zažívalo časy velkého rozvoje a také doby krize, spojené s ubýváním počtu žáků, které způsobilo slučování tříd a nakonec i zavírání samotných škol.

V současné době můžeme hovořit již o jisté stabilizaci počtu žáků. Dokonce pokud se zaměříme na skupiny nejmladších dětí, navštěvujících mateřské školy a třídy 1. stupně základních škol, pak na některých školách dokonce zaznamenáváme malý vzrůst počtu žáků a děti zapsaných do těchto škol.

Jak dokazují výsledky našeho výzkumu, jež byl realizován jak kvantitativním přístupem, pomocí metody dotazníkového šetření, tak také kvalitativním přístupem, pomocí metody polostrukturovaných rozhovorů, mnoho dětí pocházejících ze smíšených manželství v současné době navštěvuje mateřské či základní školy s polským vyučovacím jazykem. Což je veliký rozdíl v porovnání s dobou po roce 1945, kdy děti ze smíšených manželství většinou byly zapisovány do českých škol. Volba mateřské či základní školy s polským vyučovacím jazykem rodiči žijícími ve smíšeném manželství je zapříčiněna současnou situací na trhu práce, kdy dvojjazyčnost je zejména v pohraniční oblasti kladně hodnocena zaměstnavateli. Dvojjazyčnost také přináší větší možnosti při volbě dalšího studia, které je možno realizovat jak v České republice, tak i v Polsku, a pochopitelně také větší možnosti na trhu práce. Dvojjazyčně mluvící jedinec se uplatní jak u zaměstnavatelů v České republice, tak i v Polsku. Právě argument dvojjazyčnosti a s ní spojených výhod týkající se dalšího studia i uplatnění na trhu práce, je, jak dokazují výsledky námi realizovaného výzkumného šetření, nejčastěji uváděným argumentem rodičů při volbě základní či mateřské ško-

ly. V dnešní době již rodiče nezapisují své děti do mateřské či základní školy s polským vyučovacím jazykem proto, že deklarují polskou národnost, ale právě pro výhodu dvojjazyčného prostředí této školy. Rodiče si při volbě školy také, jak vyplývá z námi realizovaného výzkumného šetření, uvědomují další plusy, jež s sebou nese vzdělávání v rámci polského národnostního školství, jako je intenzivní spolupráce rodiny a školy, menší počty žáků ve třídách, s čímž je spojena možnost individuálního přístupu učitelů k žákům. A rodiče také často konstatují, že právě možnost individuálního přístupu k žákům a intenzivní spolupráce školy a rodiny, vedou k tomu, že je v těchto školách v porovnání s českými základními školami méně výchovných problémů.

V posledních několika letech se v některých mateřských a základních školách, především na Základní a mateřské škole s polským vyučovacím jazykem v Karviné a Základní a mateřské škole s polským vyučovacím jazykem v Českém Těšíně, objevují také žáci, kteří jsou polskými občany, bydlí v Polsku a jejich rodiče také bydlí a pracují v Polsku. Polští občané uvádějí několik motivů, které je vedly k zapsání dětí do těchto institucí. Nejvýznamnějším z těchto motivů je dvojjazyčnost, která je i rodiči-polskými občany vnímána jako velký plus na současném trhu práce, zvláště v situaci, kdy mnoho Poláků pracuje v českých firmách v příhraniční oblasti. Uvědomují se také to, že jejich děti budou v budoucnu pozitivněji hodnoceny polskými zaměstnavateli, právě proto, že budou plně dvojjazyčné, což je v příhraniční oblasti velkou výhodou. Další argumenty těchto rodičů jsou následující: větší množství zájmových kroužků ve škole, dobře zorganizovaná školní družina, která rozvíjí děti po mnoha stránkách, jak výtvarné, tvůrčí, tak pohybové. Jako výhodu uváděli také to, že dané školy jsou levnější než základní školy v Polsku, neboť děti dostanou zdarma učebnice, školní družina je také velmi levná.

Přílohy

Příloha č. 1: Seznam otázek k rozhovoru

K jaké národnosti se hlásili či hlásí Vaši rodiče?
Jakým jazykem jste hovořila v dětství s rodiči?
Do jaké mateřské školy jste chodil/a?
Na jakou základní školu jste chodil/a?
Na jakou střední školu jste chodil/a?
Proč jste se rozhodli zapsat vaše dítě do školy s polským vyučovacím jazykem?
Do které třídy Vaše dítě/děti chodí?
Jakým jazykem hovoříte doma?
Jakým jazykem mluvíte nejraději?
Čtete více české nebo polské knihy?
Díváte se více na české nebo na polské televizní programy?
Považujete dvojjazyčnost za výhodu?
Proč považujete dvojjazyčnost za výhodu?
Kdo dětem pomáhá s přípravou do školy?

Příloha č. 3. Dotazník

1. Jaké jste národnosti?
 - a) České
 - b) Polské
 - c) Slovenské
 - d) Jiné.....
2. Jaké národnosti je Váš partner/partnerka?
 - a) České
 - b) Polské
 - c) Slovenské
 - d) Jiné.....

3. Jaké národnosti je Vaše dítě/ jsou Vaše děti?
- a) České
 - b) Polské
 - c) Slovenské
 - d) Jiné.....
4. Na jaké úrovni používáte polský jazyk?
- a) hovořím
 - b) rozumím
 - c) nemám problémy při čtení textu v polském jazyce
 - d) ovládám polský jazyk slovem i písmem
5. Na jaké úrovni parter/partnerka používá polský jazyk?
- a) hovoří
 - b) rozumí
 - c) nemá problémy při čtení textu v polském jazyce
 - d) ovládá polský jazyk slovem i písmem
6. Jakým jazykem nejčastěji hovoříte doma?
- a) česky
 - b) polsky
 - c) nářečím
7. Pokud jste v odpovědi na třetí otázku zakroužkoval/a více odpovědí, odpovězte prosím na následující otázku:
Jaké faktory ovlivňují volbu jazyka? V jaké situaci hovoříte jedním nebo druhým jazykem či dialektem?
-
-
-
-
-
-
-
8. Jakým jazykem hovoříte se svými rodiči?
- a) česky
 - b) polsky
 - c) nářečím – po našemu
9. Jakým jazykem hovoříte s rodiči svého partnera/partnerky?
- a) česky
 - b) polsky
 - c) nářečím – po našemu
10. Jste dvoujazyčná/ý?
- a) ano
 - b) ne

11. Jakým jazykem jste hovořil/a v dětství se svými rodiči?
 - a) česky
 - b) polsky
 - c) nářečím – po našymu
12. Jakým jazykem hovořil Váš partner/ hovořila Vaše partnerka v dětství se svými rodiči?
 - a) česky
 - b) polsky
 - c) nářečím – po našymu
13. Myslíte si, že dvojjazyčnost je přínosná?
 - a) ano
 - b) ne
14. Navštěvujete také jiné rodiny patřící k polské národnostní menšině?
 - a) ano
 - b) ne
15. Udržujete doma místní tradice?
 - a) ano
 - b) ne
16. Udržujete doma české tradice?
 - c) ano
 - d) ne
17. Udržujete doma polské tradice?
 - a) ano
 - b) ne
18. Co děláte proto, aby Vaše děti byly dvojjazyčné?
 - a) posloucháme českou a polskou hudbu
 - b) čteme české a polské knížky
 - c) navštěvujeme divadlo-jak českou, tak polskou scénu
 - d) sledujeme české i polské televizní programy
 - e) jiné.....

Literatura

- 40 let zdravotnického školství v v okrese Karviná, publikaci vydalo ředitelství SZŠ v Karviné se souhlasem odboru kultury ONV v Karviné u příležitosti 40. výročí zdravotnické střední školy, Karviná, 1991.
50. jubileum doubravského kostela. Římskokatolický farní úřad v Doubravě, 1948.
- ADAMEC T., KLEGA M., PETER V.: *Pozdrav z Frýdku-Místku. Frýdek Místek nejen na dobových pohlednicích*. Frýdek-Místek, 2009.
- ADAMUS A.: *Jazyková otázka ve škole na Těšínsku*. Moravská Ostrava 1930.
- ADAMUS A.: *Dějiny školství na Těšínsku*, část I., Moravská Ostrava, 1926.
- Almanach k 80. výročí Střední průmyslové školy – TP Karviná*. Český Těšín, 2001.
- ANGELIS K.: *O politické výchově a lidové demokracii*. „Nová škola“, roč. I., č. 2, 1946, s. 30–34.
- Archeopark Chotěbuz-Podobora [online]. Dostupný z: <https://www.archeoparkchotebuz.cz/o-archeoparku/soucasnost/>[datum citování: 29.5.2020].
- AUBIN H.: *Geschichte Schlesiens I*. Verlag Priebatschs Buchhandlung, Breslau 1938.
- BAHENSKÝ F.: *Etnicita v historické perspektivě*. Praha, Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i, 2010.
- BARAN I.: *Polská menšina v Československé republice*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2009.
- BARAN I.: *Polská menšina československo-polských vztazích mezi světovými válkami*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009.
- BARON R.: *A jednak zostanie....: w stulecie założenia Gimnazjum im. Juliusza Słowackiego w Orłowej na Śląsku Cieszyńskim (1909–2009)*. Orlová-Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009, s. 33–48.
- BARTOŠOVÁ J., ŠIMEK J., ŠUSTOVÁ M.: *Od školdozorce k inspektorovi. Historie školní inspekce*. Praha: Česká školní inspekce se spoluprací Národním pedagogickým muzeem a knihovnou J.A. Komenského, 2019.
- BERBALK I., CZADER R., RZYMAN R., SIKORA U.: *Elementarz*. Český Těšín: Centrum Pedagogiczne dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego, 2015.
- BIZOŃ A., KADŁUBIEC K.D., PUSTÓWKA T., RAKOWSKA M., SIWEK T., SŁOWIACZEK M., SZYMECZEK J., RAKOWSKI Z., SIEDLACZEK M.: *Wizja 2035*. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2014.

- BLATNÝ L., FABIÁNKOVÁ B.: *Prvopočáteční čtení a psaní*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Brně, 1981.
- BLOOMFIELD L.: *Language*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1933.
- BOBKOVÁ-VALENTOVÁ K.: *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Karolinum, 2006.
- BOGOCZ I.: *Świadomość językowa najmłodszej generacji Polaków na Zaolziu*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1996.
- BOGUS M.: *Nauczyciele szkół ludowych Śląska Cieszyńskiego w XIX i na początku XX wieku Uwarunkowana prawne i zawodowe*. Czeski Cieszyn–Częstochowa: Akademia im. Jan Długosza w Częstochowie, 2013.
- BOGUS M.: *Nadzór szkolny i jego rola w budowaniu i zarządzaniu systemem oświaty na Śląsku Cieszyńskim w czasach austriackich*. „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, 2012, roč. 55, č. 1, s. 5–7.
- BORÁK M.: *Německá okupace Těšínského Slezska*. W: *Poláci na Těšínku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009.
- BRANNY J., BRANNY J.: *Macierz Szkolna*. W: *Tu byliśmy, tu jesteśmy*. Red. S. FOLWARCZNY. Český Těšín: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 2000, s. 61–66.
- BŘEZINA K.: *Památník vydaný na oslavu osmdesátiletí obecné školy „U kostela“ v Německé Lutyni na Těšínku*. Místní školní rada v Německé Lutyni, 1927.
- BULAWA E.: *Polskie szkolnictwo w międzywojennej Czechosłowacji*, jednodenní konference sekce Historie regionu ZG PZK. W: *Szkolnictwo polskie na Zaolziu*. Red. K. JAWORSKI. Opole: Instytut Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego, Opolska Oficyna Wydawnicza, 1995.
- BURSZA J.: *Kultura ludowa-kultura narodowa. Szkice i rozprawy*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1974.
- BUZEK K.: *Nejdůležitější zákony a nařízení o národnostním školství pro zemi Moravsko-slezskou*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1938.
- Centrum Pedagogiczne dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego [online]. Dostupný z: <https://www.pctesin.cz/files/download/643-statystyka-przedszkoli-2019-2020.pdf> [datum citování: 11.4.2020].
- Centrum Pedagogiczne dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego [online]. Dostupný z: <http://www.pctesin.cz/old/BS-KS/index.php?h=128328692525948226> [datum citování: 11.4.2020].
- Centrum Pedagogiczne dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego [online]. Dostupný z: <https://www.pctesin.cz/konkursy.html> [datum citování: 11.4.2020].
- Centrum pedagogiczne, *Statystyka przedszkoli 2019–2020* [online]. Dostupný z: <https://www.pctesin.cz/files/download/530-statystyka-przedszkoli-2019-2020.pdf> [datum citování: 24.3.2020].
- CINCIALA A.: *Pamiętnik Dra Andrzeja Cinciały notariusza w Cieszynie (1825–1898)*. Katowice: Wydawnictwa Muzeum Śląskiego, 1931.
- ĆMIEL M.: *Tożsamość dwóch pokoleń Zaolzian w wywiadach biograficznych*. Český Těšín, 2016.
- Currendbuch w kronice fryszackiej*, archivní materiály Knihovny KNE, Český Těšín.

- ČERMÁK K.: *Z Pamětí školních pomocníků Josefa Růžičky (1820–1834) a Josefa Bělonožníka (1828–1872)*. Čáslav 1907, s. 38–39.
- ČERMÁKOVÁ M.: *Formování totalitního školství v poválečném Československu*. „Pedagogika“, roč. 41, č. 3, 1991, s. 323–333.
- Český statistický úřad: *Statistická ročenka Moravskoslezského kraje*. Regionální statistiky, Ostrava, 2019.
- Český statistický úřad: *Statistická ročenka Moravskoslezského kraje*. Regionální statistiky, Ostrava, 2006.
- Český statistický úřad, *Národnostní struktura obyvatel – 2011* [online]. Dostupný z: <https://www.czso.cz/csu/czso/narodnostni-struktura-obyvatel-2011-aqkd3cosup> [datum citování: 24.9.2018].
- Česká školní inspekce Moravskoslezský inspektorát. Inspekční zpráva čj. ČŠI-274/08-R14
- DANIELOVSKÁ V., TUPÝ K.: *Nauka o środowisku*. Fortuna, Praha, 1992.
- DAWSON S.: *Kunstwerkstatt Papier*. Christophorus Verlag, Freiburg im Breisgau, 1994.
- Detail-Conscription der Volksschulen in der Reichsträthe vertretenen Königreiche und Ländern. Nach dem Stande vom Ende des Schuljahres 1865*, Wien 1870.
- DVOŘÁK R.: *Dějiny Moravy I*. Muzejní spolek Brno, Brno 1992.
- FABIÁNKOVÁ B., HAVEL J., NOVOTNÁ M.: *Výuka čtení a psaní na 1. stupni základní školy*. Brno: Paido, 1999.
- FAZAN M.: *Polskie życie kulturalne na Śląsku Cieszyńskim w latach 1842/48–1920*. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław–Warszawa 1982.
- FIALOVÁ L.: *Národnostní skladba obyvatelstva České republiky podle okresů v letech 1930–1990 (statistický přehled)*. Slb., 92, 1994.
- FOLWARCZNY S., NIEBORAS M., PAWLAS L., RAKOWSKA M., ZABIŃSKA H., ZABIŃSKI P.: *Tu byliśmy, tu jesteśmy*. Český Těšín: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 2000.
- FOLWARCZNY S., ŚMIŁOWSKI T., GŁĘBICKA-JANAS B., KLIMSZA H., PAWLAS L., KMEŤ M.: *Spotkania nad Olzą – zeszyt ćwiczeń do edukacji regionalnej dla uczniów klas 4. i 5.* Český Těšín: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 2004.
- FOLWARCZNY S., ŚMIŁOWSKI T., GŁĘBICKA-JANAS B., KLIMSZA H., PAWLAS L., KMEŤ M.: *Spotkania nad Olzą – zeszyt ćwiczeń do edukacji regionalnej dla uczniów drugiego stopnia szkoły podstawowej*. Český Těšín: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 2010.
- FRIEDL J.: *Polská menšina v letech 1945–1956*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009.
- GAŚSIOR G.: *Rozdělení Těšínského Slezska v letech 1918–1920*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009.
- GAWRECKI D. a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.
- Gimnazjum polskie w Cieszynie. Rys historyczny*. „Przewodnik Oświatowy“, Kraków, č. 9, 1909, s. 241–250.
- GRABOWSKA B.: *Identyfikacja z grupą społeczną jako czynnik tożsamości narodowej*. W: *Poczucie tożsamości narodowej młodzieży*. Red. T. LEWOWICKI. Cieszyn 1994.
- GROBELNÝ A.: *Nacistická národnostní politika a výkon okupačního práva na Těšínsku 1939–1945*. „Slezský sborník“, roč. 75, č. 1/1977, s. 23–38.

- GROBELNÝ A.: *Szkoły cieszyńskie w XVII wieku*. Śląskie Studia Historyczne „Sobótka“, 1951, roč. 6, č. 6, s. 45–49.
- GRUCHAŁA J.: *Narodowościowe i polityczne aspekty szkolnictwa polskiego na Śląsku Cieszyńskim w końcu XIX i na początku XX w. (do 1914 r.)*. W: *Liceum im. A. Osuchowskiego w Cieszynie 1895–1995. Stulecie założenia pierwszego polskiego gimnazjum na Śląsku Cieszyńskim*. Red. I. PANIC. Cieszyn: Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Cieszynie, 1995, s. 61–72.
- GRUCHAŁA J.: *Droga Cieszyńiaków do Polski odrodzonej (1914–1920)*. Katowice: Śląski Instytut Naukowy, 1988.
- „Gwiazdka Cieszyńska“ 1863, č. 51.
- HAJZLEROVÁ I., MATROSOVÁ V.: *Karviná. Zmizelá Morava a Slezsko*. Praha–Litomyšl: Paseka, 2009.
- HARDING-ESCH E., RILEY P.: *Bilingvní rodina*. Portál, Praha, 2008.
- HAVLÍČEK B.: *Průvodce stálou expozicí „Těšínsko od pravěku k dnešku“*, část I. *Dějinné osudy země a lidu v přehledu*. Český Těšín: Okresní vlastivědný ústav Český Těšín, 1989.
- HLADKÁ K.: *Hornické vdovy*. Želešice: Dcery a sestry, 2019.
- HORÁK J., KRATOCHVÍL M.: *Stručné dějiny vývoje školy a pedagogického myšlení*. Liberec: Technická univerzita, 2005.
- CHLEBOWCZYK J.: *Nad Olzą. Śląsk Cieszyński w wiekach XVIII, XIX i XX*. Katowice: Wydawnictwo Śląsk, 1971.
- CHLEBOWCZYK J.: *Szkolnictwo na przełomie wieków, O komornikach i głodnych rokach*. Katowice: Śląski Instytut Naukowy, 1984.
- CHLEBOWCZYK J.: *Główne problemy i etapy stosunków polsko-czeskich na Śląsku Cieszyńskim w XIX wieku i na początku XX wieku (do 1914)*. Katowice, 1961.
- CHMELAŘ J.: *Polska mniejszość narodowa w Czechosłowacji*. Praha: Czechosłowackie Towarzystwo dla studium zagadnień narodowościowych, 1935.
- CHROMCOVÁ G.: *Noviny Těšínské 1894–2004*. Český Těšín, 2004.
- JASIŃSKI Z.: *Problemy organizacyjno-ustrojowe szkolnictwa polskiego na Zaolziu*. Jednostniówka Sekcji Historii Regionu ZG PZK. W: *Szkolnictwo polskie na Zaolziu*. Red. K. JAWORSKI. Opole: Instytut Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego, Opolska Oficyna Wydawnicza, 1995.
- JASIŃSKI Z.: *Aktywność organizacyjna młodzieży na pograniczu czesko-polskim w latach 1920–1938*. W: *Společnosti mládežžové na pograničzu*. Red. T. LEWOWICKI. Cieszyn: Uniwersytet Śląski – Filia w Cieszynie, 1995, s. 14–27.
- MROWIEC J. i inni, „Kronika szkolna – Jednoklasowa szkoła ludowa II w Górnej Leśnej“.
- JUNGWITZ J.: *Visitationsberichte der Diözese Breslau*. Archidiakonat Oppelen, 1652.
- Keane J.: *Civil Society*. Stanford: Stanford University Press, 1998.
- KADŁUBIEC K.D., MILERSKI W.: *Cieszyńska ojczyzna polszczyzna*. Český Těšín, 2001.
- KADŁUBIEC K.D.: *Skoro zapomňané. O radostech a strastech staré Karviné*. Karviná: Město Karviná, 2002.
- KADŁUBIEC K.D.: *Próba postawienia diagnozy szkolnictwu polskiemu na Zaolziu*. W: *Tu byliśmy, tu jesteśmy*. Red. S. FOLWARCZNY. Český Těšín: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 2000, s. 79–80.

- KAPRAS J.: *Z dějin českého Slezska*. Opava, 1922.
- KAPRAS J.: *Jazyková a národnostní otázka na Těšínsku v historickém vývoji*. „Obrana Slezska“, 1930.
- KARCZ E.: *Towarzystwo pedagogiczne w Galicji i na Śląsku Cieszyńskim na przełomie XIX i XX wieku: (wybrane aspekty)*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 1999.
- KASPER T., KASPEROVÁ D.: *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008.
- KASPER T., KASPEROVÁ D.: *Češi, Němci, Židé v mnohonárodnostním Československu: Pohledy na školství a vědu*. Liberec: TUL, 2006.
- KAZIMOUR I.: *Historie českého zdravotnictví*. Praha: Martin Koláček, 2016.
- KLADIWA P.: *Lokální a regionální identita versus národní a státní identita. Historický exkurz na příkladech Slezska a Moravy*. W: *Regionální a národní identita*, recenzovaný sborník k mezinárodnímu odbornému workshopu konanému dne 16.10.2019 v Českém Těšíně. Český Těšín: ACCENDO – Centrum pro vědu a výzkum, z.ú., 2019.
- KOJZAR J.: *Zdeněk Nejedlý a provádění základního školského zákona v letech 1948–49 a 1949–50*. „Pedagogika“, roč. 31, č. 6, 1981, s. 701–721.
- „Kołędy beskidzkie”. Czeski Cieszyn, 1935.
- Komitet Wykonawczy Funduszu Pomocy dla Szkolnictwa Polskiego Zagranicą, *Walka o szkołę narodową dla Polaków zagranicą*. Warszawa 1934.
- Kongres Polaków w Republice Czeskiej [online]. Dostupný z: <https://polonica.cz/index.php?h=132367506437434643&m=132367506437434643> [datum citování 11.4.2020].
- Kongres Polaków w Republice Czeskiej. Projekty [online]. Dostupný z: <https://polonica.cz/index.php?h=132429040352392160&m=132429040352392160> [datum citování: 11.5.2020]
- KOPÁČ J.: *Dějiny školství a pedagogiky v Československu*. Brno: Tisk, 1971.
- KORBELÁŘOVÁ I., ŽÁČEK R.: *Slezsko v církevních statistikách olomoucké diecéze (arcidiecéze) z 2. pol. 18.–1. pol. 19. století*. ČSZM: Opava, 1995–1996.
- KOROTYŃSKI W.R.: *Losy szkolnictwa w Królestwie Polskim*. Warszawa, 1906.
- KORZENIOWSKA W.: *Edukacja i wychowanie różnych warstw społecznych na ziemiach polskich – od drugiej połowy wieku XIX do roku 1918*. Kraków: Wydawnictwo Impuls, 2004.
- KORZENNY J.: *Placówka polonistyczna w Ostrawie*. W: *Tu byliśmy, tu jesteśmy*. Red. S. FOLWARCZNY. Český Těšín: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 2000, s. 57–60.
- KOTULA K.: *Jan Śliwka, pionier polskiego szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim*. Odbitka z „Głosu Ewangelickiego”, Warszawa, 1933.
- KOWALCZYK J.: *Po drugiej stronie Olzy. Przemiany zasad samookreślenia polskiej ludności Śląska Cieszyńskiego w świetle prasy*. Warszawa: Stowarzyszenie Redaktorów, 1992.
- KRÓL J.: *Ruch nauczycielski na Śląsku Cieszyńskim w XIX i na początku XX wieku*. „Rocznik Cieszyński“, roč. 3, č. 3, Cieszyn 1976, s. 11–33.
- Kronika Mistrzowic, Zukowa Górnego i Frysztatu (archivní materiály Knihovny KNE Český Těšín).
- Kronika szkoły ludowej Gródek (archivní materiály Dokumentačního centra Kongresu Poláků v České republice).

- Kronika szkoły parafialne w Jabłonkowie* (archivní materiály Dokumentačního centra Kongresu Poláků v České republice, bez sygn.).
- Kronika szkoły Polskiej szkoły ludowej w Błędowicach* (archivní materiály Dokumentačního centra Kongresu Poláků v České republice, bez. sygn.).
- KROP J.: *Z historii języka i piśmiennictwa polskiego na Śląsku Cieszyńskim*. W: *Słownik gwarowy Śląska Cieszyńskiego*. Red. J. WRONICZ. Wisła, Ustroń 1996, s. 8.
- KŘÍŽEK J.: *Národní gardy v roce 1848*. Praha: Naše vojsko, 1954.
- KUBACZ A.: *Germanizacja na Śląsku Cieszyńskim za rządów Marii Teresy i Józefa II. W: Dwa pogranicza. Galicja Wschodnia i Górny Śląsk. Historia – problemy – odniesienia*. Red. Z. BUDZYŃSKI I J. KAMIŃSKA-KWAK. Rzeszów 2003, s. 85–92.
- Kubacz A.: *Szkolnictwo na Śląsku Cieszyńskim w pierwszej połowie XVIII wieku*. *Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka”* 2005, č. 60, s. 125–155.
- KUBISZ J.: *Pamiętnik starego nauczyciela*. Warszawa: Fundacja Słowa Polskiego dla Zaolzia, 1994.
- KUBISZ J.: *Wspomnienia sprzed 40 lat*. „Miesięcznik Pedagogiczny” 1932, č. 1.
- KUŚ W.: *Ziemia cieszyńska w okresie wczesnego średniowiecza*. W: *Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych – Śląsk Cieszyński w czasach prehistorycznych: Ziemia cieszyńska do doby plemiennej*. Red. I. PANIC. Část I., Cieszyn: Starostwo Powiatowe, 2009, s. 231–232.
- LABOCHA J.: *Po „naszymu” czyli gwarą zaolziańską*. W: „*Studia Dialektologiczne IV*”. Red. H. KUREK A. TYRPA, J. WRONICZ. Kraków, 2010, s. 81–86.
- LABOCHA J.: *Polsko-czeskie pogranicze na Śląsku Cieszyńskim*. Kraków, 1997.
- ŁABOJ P.: *Kronika szkolna Górnej i Dolnej Lesznej*. Leszna Dolna, 1972.
- LE GOFF J.: *O hranicích dějinných období: na příkladu středověku a renesance*. Praha: Karolinum, 2014.
- LEDNICKÁ K.: *Šikmý kostel románová kronika ztraceného města léta 1894–1921*. Ostrava–Svinov: Bílá vrána, 2020.
- LONDZIN J.: *Polskość Śląska Cieszyńskiego*. Cieszyn: Drukarnia Dziedzictwa w Cieszynie, 1924.
- Macierz Szkolna Ziemi Cieszyńskiej, jej powstanie i działalność*. W: *Ziemia Cieszyńska w drodze do Polski Ludowej*, zbiornik, Cieszyn, 1947, s. 28–32.
- MACKEY W.F.: *The description of bilingualism*. „*Canadian Journal of Linguistics*”, roč. 7, 1962, s. 51–58.
- MACURA J.: *Z dziejów polskiego szkolnictwa na Zaolziu*. Cieszyn: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 1998.
- MACURA J.: *Szkolnictwo polskie po drugiej wojnie światowej, jednodenní konference sekce Historie regionu ZG PZK*. W: *Szkolnictwo polskie na Zaolziu*. Red. K. JAWORSKI. Opole: Instytut Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego, Opolska Oficyna Wydawnicza, 1995.
- MALÝ K.: *České právo v minulosti*. Praha: ORAC, 1995.
- MAŁYSZ B.: *Od většiny k menšině. Poláci na Těšínsku ve světle statistiky*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009.
- MAŁYSZ B.: *Úřední jazyky a jazyk lidu*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009.

- MAŁYSZ B.: *Kontroverze současnosti v dějinné souvislosti*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009.
- MAREŠ J., BENEŠ J.: *Proměny studia učitelství na pedagogických fakultách v letech 2000–2012 dané Boloňským procesem*. „Pedagogika“, č. 4, roč. LXIII, 2013, s. 427–459.
- Matury trwają*. „Zwrot“, měsíčník Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Republice Czeskiej, č. 5, 2017.
- Maturitní řád pro pedagogické školy*. Věstník MŠK, roč. XXXI, sešit 2, 1965, s. 13–17.
- MICHLOVÁ M.: *Protentokrát, aneb, Česká každodennost 1939–1945*. Řitka: Čas, 2012.
- MLČÁKOVÁ R.: *Grafomotorika a počáteční psaní*. Praha: Grada, 2009.
- MORKES F.: *Učiteléské platy, evergreen několika století*. „Učiteléské noviny“, č. 22, 2005, s. 15–17.
- MORKES F.: *Učitelé a školy v proměnách času*. Plzeň: Pedagogické centrum, 1999.
- MORKES F.: *Kapitoly o školství, o ministerstvu a jeho představitelích*. Praha: Pedagogické Muzeum J. A. Komenského, 2002.
- MRZENA J.: *Počátky povinného všeobecně vzdělávacího školství v jižních Čechách*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980.
- Národní ústav pro vzdělávání: *Uplatnění absolventů škol na trhu práce*. Praha, 2014.
- NAWROCKI S.: *Rozwój form kancelaryjnych na ziemiach polskich od średniowiecza do końca XX wieku*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1998.
- NOVOTNÝ M.: *Snahy o reorganizaci a unifikaci městské školství v Čechách v 16. století a na počátku 17. století*. „Pedagogika“, č. 5, 1986.
- NOWAK K., FRIEDL J., ZAHRADNÍK S., BARAN I., SZYMECZEK J.: *Pierwsza Niepodległość*. Cieszyn, 2008.
- NOWAK K.: *Polská menšina v letech 1956–1989*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. B. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín, 2009, s. 68–81.
- OGRODZIŃSKI W.: *Dzieje piśmiennictwa śląskiego*. Katowice–Wrocław, 1946.
- OGRODZKA-MAZUR E.: *Regionalizm w procesie edukacji szkolnej*. W: *Szkoła na pograniczach*. Red. T. LEWOWICKI, A. SZCZUREK-BORUTA. Katowice: Uniwersytet Śląski, 2000, s. 93–109.
- OPRAVILOVÁ E.: *Předškolní pedagogika*. Praha: Grada Publishing a.s., 2016.
- OSTROWSKI W.: *Wiejskie szkolnictwo parafialne na Śląsku w drugiej połowie XVII wieku (w świetle wizytacji kościelnych)*. Wrocław: Zakład narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1971.
- PALLAS L.: *K nacistické národnostní politice na Horním Slezsku včetně Těšínska v letech 1939–1945*. „Slezský sborník“, roč. 79, č. 4/1981, s. 261–288.
- PANIC I.: *Księstwo Cieszyńskie w średniowieczu*. Cieszyn 1988.
- PANIC I.: *Sieć szkolna w Księstwie Cieszyńskim na przełomie XVII i XVIII stulecia. Z badań nad dostępnością szkół dla dzieci i młodzieży na Śląsku w dawnych wiekach*. W: *Społeczności młodzieżowe na pograniczu*. Red. T. LEWOWICKI. Cieszyn 1995.
- PANIC I.: *Szkolnictwo w średniowiecznym Cieszynie*. W: *Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych. Cieszyn od zarania do 1528 roku*. Red. I. PANIC, sborník, Cieszyn: Książnica Cieszyńska, Przedsiębiorstwo Poligraficzne Modena, 1. část, 2010, s. 291–300.
- PANIC I.: *Z badań nad gimnazjum jezuickim w Cieszynie (1674–1773)*. W: *Tradycje kształcenia nauczycieli na Śląsku Cieszyńskim: studia, rozprawy, przyczynki*. Red. W. KORZENIOWSKA. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2009, s. 60–68.

- PANIC I.: *Žródla inspiracji pedagogicznej oraz wkład w rozwój cieszyńskiego szkolnictwa elementarnego* ks. Leopolda Szersznika. W: Ks. Leopold Jan Szersznik znany i nieznan. Red. H. ŁASKARZEWSKA, A. BAĐUROVÁ. Materiały z konferencji naukowej, Cieszyn, 6–7 listopada 1997, Cieszyn: Książnica Cieszyńska, 1998, s. 152–171.
- PANIC I.: *Z badań nad dziejami oświaty w Księstwie Cieszyńskim w średniowieczu i czasach wczesnonowożytnych*. W: *Szkoła na pograniczach*. Red. T. LEWOWICKI, A. SZCZUREK-BORUTA. Katowice: Uniwersytet Śląski, 2000.
- Paweł Stalmach – Karol Miarka, *W 100-letnią rocznicę ich urodzin*. „Miesięcznik Pedagogiczny” 1924, s. 257–264.
- Pierwsza szkolna kronika*. PSP Czeski Cieszyn.
- PETER A.: *Teschen. Ein historisch-topographisches Bild*. Teschen, 1878.
- PINDÓR J.: *Pamiętnik część I*. Cieszyn: Towarzystwo Ewangelickiej Oświaty Ludowej, 1932.
- PIŤHA E.: *Jazykový a národnostní spor v tělické farnosti v letech 1862–1864*. Stanislav Novosad: Místek, 1934.
- PIWARSKI K.: *Historia Śląska*. Katowice: Wydawnictwo Instytutu Śląskiego, 1947.
- PLAČEK V.: *K otázce německé Volkslisty na Těšínsku*. „Časopis Slezského muzea”, řada B, 1978.
- Polska szkoła podstawowa i przedszkole w Karwinie [online]. Dostępny z: <https://www.pzskarvina.cz> [datum citování: 24.9.2018].
- POPIOŁEK F.: *Studia z dziejów Śląska Cieszyńskiego*. Katowice: Wydawnictwo Śląsk, 1958.
- POŠVÁŘ J.: *Dopravní politika na Moravě a ve Slezsku v 18. a v 1. polovině 19. století*. SoT, 2, 1973, s. 293, 307, pozn. č. 14.
- POZNAŃSKI K.: *Oświata i szkolnictwo w Królestwie Polskim 1831–1869. Lata zmagania i nadziei*. Warszawa: Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, 2001.
- PRYMUS B.: *Výroční zpráva o činnosti Základní školy a mateřské školy s polským jazykem vyučovacím Horní Suchá, příspěvková organizace za školní rok 2018–2019*.
- PRZECZEK F.: *Chór Nauczycieli Polskich*. W: *Tu byliśmy, tu jesteśmy*. Red. S. FOLWARCZNY. Czeski Cieszyn: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 2000, s. 17–22.
- Przegląd Cieszyńskiej Pieśni Ludowej. Znamy wynik*. „Zwrot”, miesięcznik Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Republice Czeskiej, č. 5, 2019.
- RACLAVSKÁ J.: *Język polski na Śląsku Cieszyńskim w XIX wieku*. Ostrava: Spisy Filozofické fakulty Ostravské univerzity 1998.
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*, MŠMT, Praha, březen 2017.
- REBROVÁ A.: *Karviná. Radnice v proměnách času*. Karviná: Oddělení správy zámku a majetkové péče Magistrátu města Karviná, 2008.
- REBROVÁ A.: *Zámek Fryštát*. Karviná: Oddělení správy zámku a majetkové péče Magistrátu města Karviná, 1998.
- RICHE P., VERGER J.: *Učitelé a žáci ve středověku*. Praha: Vyšehrad, 2011.
- RUSEK H.: *Kulturowe wzory życia polskich rodzin na Zaolziu a asymilacja*. Katowice, 1997.
- RÝDL K., ŠMELOVÁ E.: *Vývoj institucí pro předškolní výchovu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2015.

- RZYMAN K.: *Kolonie górnicze i życie w nich. Kalendarz śląski*. Czeski Cieszyn: Zarząd Główny Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Republice Czeskiej, 2006.
- SANTLEROVÁ K.: *Metody ve výuce čtení a psaní*. Brno: Paido, 1995.
- Sbírka zákonů [Dz. U.] nr 561/2004, [online], s. 10273.
- SIWEK T.: *Pole kontaktów młodzieży z polskiej i czeskiej części Śląska Cieszyńskiego. Przegląd Polonijny* 1992, č. 1992/4.
- SIWEK T., ZAHRADNIK S., SZYMECZEK J.: *Polská národnostní menšina v Československu 1945–1954*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001.
- SCHÖNWALD B.: *Prezenty dla pierwszoklasistów*. „Głos”, 28.9.2019.
- SOMR M. a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: SPN, 1987.
- SPILKOVÁ V. a kol.: *Proměny primárního vzdělávání v ČR*. Praha: Portál, 2005.
- SPILKOVÁ V.: *Přístupy české vzdělávací politiky po roce 1989: Depersonalizace učitelství a učitelského vzdělávání?*, „Pedagogika“, roč. LXVI, 4/2016, s. 368–385.
- SPILKOVÁ V. a kol.: *Současné proměny vzdělávání učitelů*. Brno: Paido, 2004.
- SPRATEK D.: *Právní poměry v evangelické církvi na Těšínsku v letech 1709–1781 a jejich vliv na uspořádání toleranční církve v Rakousku*. „Revue církevního práva“, č. 21, 2002.
- Sprawozdanie Macierzy Szkolnej na Zaolziu za rok 1938*. Cieszyn 1939.
- SPYRA J.: *Główne kierunki rozwoju szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim w XIX w. i na początku XX wieku w świetle ustawodawstwa i statystyki*. W: *Książka – biblioteka – szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego*. Red. J. SPYRA. Materiały z vědecké konference, Cieszyn 4–5 listopada 1999, Cieszyn: Książnica Cieszyńska, Zarząd Główny Macierzy Ziemi Cieszyńskiej, 2001, s. 167–216.
- SPYRA J.: *Ztracený svět Židů na Těšínském Slezsku*. Český Těšín: Ducatus Teschinensis, o.s., ve spolupráci s Muzeem Śląska Cieszyńskiego, 2013.
- SPYRA J., WODZINSKI M.: *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*. Muzeum Těšínska 2001.
- SROGOŇ T. et al. *Dejiny školstva a pedagogiky*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1981.
- Studium na VŠ se od roku 1989 změnilo a otevřelo víc lidem. Dostupný z: [https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/studium-na-vs-se-od-roku-1989-zmenilo-a-otevrel-o-vic-lidem/1792673](https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/studium-na-vs-se-od-roku-1989-zmenilo-a-otevrel-o-vic-lidem/) [datum citování 15.6.2020].
- STRNAD E.: *Didaktika školy národní v 19. století*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975.
- STRNAD E.: *Vlastenecký učitel*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1955.
- STUCHLIK-SUROWIAK B.: *Stalmach Paweł*. W: *Słownik pisarzy śląskich*. Red. J. LYSZCZYNA, D. ROTT. 4. část, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2003, s. 94–99.
- SUCHODOLSKA J.: *Identyfikacja z regionem a plany młodzieży Pogranicza*. W: *Społeczności młodzieżowe na pograniczu*. Red. T. LEWOWICKI. Cieszyn: Uniwersytet Śląski – Filia w Cieszynie, 1995, s. 41–48.
- SZCZUREK-BORUTA A., GRABOWSKA B.: *Dynamika kształtowania się tożsamości młodzieży – ku tożsamości wzbogaconej*. W: *Poczucie tożsamości i stosunek młodzieży do wybranych kwestii społecznych – studium z pogranicza polsko-czeskiego*. Red. T. LEWOWICKI, W. OGRODZKA-MAZUR, A. SZCZUREK-BORUTA. Cieszyn–Warszawa–Toruń 2009, s. 21–64.

- SZCZUREK-BORUTA A.: *Plany życiowe młodzieży związane z innymi krajami*. W: *Poczucie tożsamości narodowej młodzieży*. Red. T. LEWOWICKI. Cieszyn 1994.
- SZELONG K.: *Poláci za Olzou* [online]. Dostępny z: <https://openairmuseum.info/cz/dzialy/Zaol%C5%A1%C3%AD/Polaci-za-Olzou> [datum citování 12.6.2020].
- Szelong K.: *Polské národnostní školství na Zaolší* [online]. Dostępny z: <https://openairmuseum.info/cz/dzialy/Zaol%C5%A1%C3%AD/Polaci-za-Olzou> [datum citování: 15.6.2020].
- Szkoła podstawowa im. H. Sienkiewicza z Polskim językiem nauczania w Jabłonkowie [online]. Dostępny z: <https://www.pzsjablunkov.cz> [datum citování: 24.9.2018].
- SZKUCIK T.: *Historia szkolnictwa polskiego w Lesznej (Dolnej i Górnej)*. Leszna Dolna, 2017.
- SZNAPKA E.: *Księga pamiątkowa Liceum Pedagogicznego w Cieszynie*. Cieszyn 1959.
- SZULAKIEWICZ W.: *Polskie podręczniki na Śląsku Cieszyńskim do połowy XIX wieku*. „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1980, roč. 23, č. 3, s. 361–370.
- SZYFER A.: *Tożsamość kulturowa. Implikacje teoretyczne i metodologiczne*. „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”, 1. část: *Śląsk Cieszyński i inne pogranicza w badaniach nad tożsamością etniczną, narodową i regionalną*. Katowice 1997, s. 158–167.
- SZYMECZEK J.: *Szkolnictwo polskie w Czechosłowacji (Republice Czeskiej) od czasów jej powstania do dzisiejszego dnia*. SNPL, 2017, s. 254–274.
- SZYMECZEK J.: *Szkic dziejów Towarzystwa Nauczycieli Polskich*. W: *Tu byliśmy, tu jesteśmy. Szkolnictwo polskie na Zaolziu w ostatniej dekadzie XX wieku*. Red. S. FOŁWARCZNY. Czeski Cieszyn: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 2000.
- SZYMECZEK J., KASZPER R.: *Poláci v České republice v době transformace společnosti po roce 1989*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009.
- SZYMECZEK J.: *Od grupy etnicznej do grupy etnicznej? W kwestii „kondycji narodowej” Polaków na Zaolziu u progu XXI wieku*. W: *Józef Chlebowczyk – badacz procesów narodotwórczych w Europie XIX i XX wieku*. Red. Maria Wanda WANATOWICZ. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2007.
- SZYMECZEK J.: *Vznik Československa a evangelici augsburského vyznání v Těšínském Slezsku 1918–1923*. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2010.
- SZYMECZEK J., NOWAK K.: *Poláci v Těšínském Slezsku do roku 1918*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009.
- SZYMECZEK J.: *Prosazování práv polské menšiny v České republice na příkladu dvojazyčnosti a dvojazyčných názvů*. W: *Poláci na Těšínsku*. Red. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009.
- SZYNDLER M.: *Folklor pieśniowy Zaolzia. Uwarunkowania, typologia i funkcje*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2011.
- ŠAFRÁNEK J.: *Školy české*. Praha, 1918.
- Šimáně M.: *České menšinové školství v Československé republice*. Brno: Masarykova univerzita, 2019.
- ŠIMONÍK O.: *„Život” v představách 3–6ti letých dětí. Aktuální otázky preprimárního a primárního vzdělávání*. Ostrava: PdF Ostravské univerzity 2010.

- ŠIMEČEK B.: *O národním ruchu na Těšínsku v době 1880–1900*. Zvláštní otisk z Věstníku Matice Opavské, roč. XXXIX, Opava: Slezská Grafia, 1934.
- ŠLACHTA F.: *Kronika města Karviné 1268–1933*. Státní okresní archiv Karviná, e. č. 133. Zakoupena městským úřadem v roce 1935.
- Školství v Čechách: ročenka zemské školní rady v Praze o stavu mateřských, národních a středních škol v roce 1946*. Praha: Zemský národní výbor, 1947.
- ŠMEJKALOVÁ M.: *Čeština a škola – úryvky skrytých dějin: český jazyk a jeho vyučování na středních školách 1918–1989*. Praha: Karolinum, 2010.
- ŠTVERÁK V., MRZENA J.: *Felbiger a Kindermann: reformátoři lidového školství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.
- ŠTVERÁK V.: *Dějiny pedagogiky*. Díl 2. Praha: Univerzita Karlova, 1981.
- Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie. Jhg. 14, 1867. Wien 1867.
- Těšínsko. 1. díl: Přírodní prostředí, dějiny, obyvatelstvo, nářečí, zaměstnání*. Šenov u Ostravy: Tilia, 1997.
- Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej. [online]. Dostupný z: <https://www.tnprc.cz/pl/> [datum citování: 11.4.2020].
- TUREČKOVÁ B.: *Kultura a školství v historii města Karviné* [diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav hudební vědy, 2008.
- Tutaj był początek*. „Zwrot“, měsíčník Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Republice Czeskiej, č. 10, 2019.
- Učební plán pro pedagogická gymnázia. Praha, SPN, 1950.
- UHLÍŘ F.: *Těšínské Slezsko*. Moravská Ostrava–Praha, 1946.
- VÁCLAVÍK V.: *Cesta ke svobodné škole*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1995.
- Valentin Valeček – *Z mých pamětí*. Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, Archiv dějin učitelstva (ADU), inv. č. 108b/72, k. 4, s. 127.
- VALIŠOVÁ A., KASÍKOVÁ H., VÁŇOVÁ R.: *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada, 2007.
- VÁŇOVÁ R., RÝDL K., VALENTA J.: *Výchova a vzdělání v českých dějinách–IV. díl–1. Svazek Problematika vzdělávacích institucí a školských reforem (obecné školství–1848–1939, střední školství a učitelské vzdělávání–1914–1939)*. Praha: Karolinum, 1992.
- Věstník MŠ i MK, XXXIV, sešit 9/1978.
- VESELÁ Z.: *Vývoj české školy a učitelského vzdělávání*. Brno: Masarykova univerzita, 1992.
- Vládní nařízení č. 87/1962 Sb. o pedagogických institutech, Sbírka zákonů Československé socialistické republiky, ročník 1962, s. 383.
- VOREL P.: *Páni z Pernštějna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*. Praha: Rybka Publishers, 1999.
- VORLÍČEK Ch.: *Třicet let vysokoškolského vzdělávání v Československu*. „Pedagogika“, roč. 3, č. 4, 1977, s. 291–306.
- VYHLÁŠKA ze dne 22. června 2018, kterou se mění vyhláška č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky, ve znění pozdějších předpisů <https://www.epravo.cz/mz/vyhlaska-ze-dne-22-cervna-2018-kte-rou-se-meni-vyhlaska-c-482005-sb-o-zakladnim-vzdelavani-a-nekterych-nalezitos- tech-plneni-povinne-skolni-dochazky-ve-zneni-pozdejsich-predpisu-22181.html>
- WALTEROVÁ E. a kol.: *Úloha školy v rozvoji vzdělanosti*. 1. díl., Brno: Paido, 2004.
- WANTUŁA J.: *Początki ewangelickiej organizacji kościelnej na Śląsku Cieszyńskim*. W: *Udział ewangelików śląskich w polskim życiu kulturalnym*. Red. T. WOJAK. Warszawa, 1974.

- WANTUŁA A.: *Porządek kościelny Wacława Adam. Początki organizacji Kościoła ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim*. Warszawa, 1937.
- WAWRECZKA H., SPYRA J., MAKOWSKI M.: *Cieszyn. Czeski Cieszyn na starych widokówkach i fotografiach*. Český Těšín: Wart, 1999.
- WEINREICH U.: *Language in Contact*. The Hague: Mouton, 1953.
- WOJNAR W.: *Dowody Polskości Śląska Cieszyńskiego*. Czeski Cieszyn: nakładem „Prawa Ludu“, 1930.
- WRONICZ J.: *Gwara cieszyńska wobec innych odmian języka*. W: *Język – szkoła – przeszerzeń jako determinanty rozwoju kultury Śląska Cieszyńskiego*. Red. M. BOGUS. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2012, s. 15–24.
- ZAHRADNIK S., RYCZKOWSKI M.: *Korzenie Zaolzia*. Třinec, 1992.
- ZAHRADNIK S.: *Polacy na Zaolziu 1920–1990*. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2002.
- ZAHRADNIK S.: *Od většiny k menšině – Poláci na Zaolží*. W: *Minulost a současnost národnostních menšin na Těšínsku*. Red. I. KUFOVÁ. Český Těšín: Pedagogické centrum pro polské národnostní školství ve spolupráci s Dokumentačním centrem Kongresu Poláků v ČR, 2001.
- Zákon č. 95. Sbíрка zákonů a nařízení republiky Československé, ročník 1948.
- Zákon č. 186/1960 Sb., o soustavě výchovy a vzdělávání. Sbíрка zákonů a nařízení republiky Československé, ročník 1960.
- Zákon č. 63/1978 Sb., o opatřeních v soustavě základních a středních škol. Sbíрка zákonů a nařízení republiky Československé, ročník 1978.
- ZAREMBA A.: *Szkice z dialektologii śląskiej*. Katowice: Śląski Instytut Wydawniczy, 1988.
- ZIMPRICH: *Olmütz als deutsche Hochschulstadt in Mähren*. Esslingen am Neckar: Bruno Langer Verlag, 1974.
- ZORMANOVÁ L.: *Tożsamość narodowa i regionalna dzieci i młodzieży na Zaolziu*. „Podstawy Edukacji“, roč. 11 2018, s. 171–182.
- ZORMANOVÁ L.: *Parental Support of Biligualism in Children Attending Schools and Kindergartens with Polish Language of instruction in Zaolzie*. „Chowanna“, roč. 2, č. 53, 2019.
- ZORMANOVÁ L.: *Polské školství regionu Těšínského Slezska v 19. na počátku 20. století*. „Historia Scholastica“, 2/2017, s. 55–69.
- ZOUNEK J., ŠIMÁNEŠ M., KNOTOVÁ D.: *Socialistická základní škola pohledem pamětníků*. Wolters Kluwer, 2017.
- ŽÁČEK R.: *Dějiny Slezska v datech*. Praha: Libri, 2004.
- ŽÁČEK R.: *Politika československého státu vůči národním menšinám v letech 1945–1948*. W: *Minulost a současnost národnostních menšin na Těšínsku*. Red. I. KUFOVÁ. Český Těšín: Pedagogické centrum pro polské národnostní školství ve spolupráci s Dokumentačním centrem Kongresu Poláků v ČR, 2001.

Jmenný rejstřík

A

Adam Václav 33, 37
Adamus Alois 55
Albert Saskotěšínský 49
Albrecht z Valdštejna 35
Alžběta Lukrécie 36
Aristoteles 30
Armand Karell 95
Arnošt z Tvorkova 33

B

Bachrara Karel 72
Bartoloměj Bruntálský z Vrbna 34
Bedřich Vilém 33
Bělonožník Josef 67
Benedikt z Nursie 27
Bess Jiří z Chrostiny 72
Bloomfield Leonard 170
Boethius 30
Bogocz Irena 9, 19
Boleslav Chrabrý 25
Boleslav I. Těšínský 26
Bonitz Hermann 96
Brüll Samuel 50
Břetislav I. 25
Buchler Hugo 128
Bujak Jerzy 80
Burszta Janusz 15
Bystroń Jan 54

C

Cienciała Jerzy 85, 88
Cikán Jan Jiří 45
Cikán Karel Jindřich 45
Cikán Václav Bedřich 45
Cimała Bogdan 10
Cinciała Andrzej 54, 80

Ćmiel Magdalena 157, 158

Cyril (Konstantin) 27

Čížková Blandina 83

D

Danda Jakub 128
Dietrich Willy 128
Drózd Karol 101

E

Exner Franz Serafin 96

F

Fasal Moritz 72
Ferdinand II. 36
Ferdinand III. 36
Fiedler Antonín 72
Fierla Adolf 19
Frankl Simon 49
František II. 56, 62
Freistadiensis Silesius Henricus Arnoldus Poll 45
Freistadiensis Silesius Joannes Georgius Pfi-
cholz 45
Fridrich II. 46
Fröbel Friedrich 88

G

Gabryś Jan 128
Goldschmidt Michael 50
Grabowska Barbara 9, 17, 158
Gruchała Janusz 86
Gutenberg Johann 23

H

Hahn Albert 119
Hasner Leopold 124
Havel Václav 156

Hienrich Josef 88
 Hitler Adolf 119, 128
 Hliśnikowski Władysław 154
 Holländer Heimann 66

CH

Chlebowczyk Józef 9, 16, 41, 42, 43, 54, 73,
 85, 100, 123
 Chmelař Józef 114
 Chobot Emanuel 122
 Chotka Karel z Vojnína 88
 Chrodegang 28

J

Jakeš Miloš 156
 Jakob Eduard 77
 Jakub Singer 36
 Jan Lucemburský 26, 27
 Jan Sedlnický 36
 Jasiński Zenon 10
 Jerichovius Immanuel Traugott 53
 Jerusalem Leopold 88
 Jindřich František z Rottenhanu 62
 Jiří z Lohova 34
 Johann Ignaz von Felbiger 58, 59, 66
 Josef I. 52
 Josef II. 53, 54, 62, 63
 Josiek Józef 128
 Jungwitz Josef 42

K

Kadłubiec Karol Daniel 19, 38, 144
 Kania Paweł 85
 Kapras Jan 55
 Karel IV. 26
 Karel XII. 50
 Karl von Czoerning 56
 Kateřina Sidonie 37, 41
 Kaufmann Alois 53
 Kazimír I. 26
 Kazimír I. Těšínský 27
 Kazimír II. 30
 Kazimír Veliký 26
 Klapsia Gustav 80
 Klotz Alexandr 109
 Kneifel Reginald 56
 Kochanowski Jan 38
 Kolatschek Adolf 81
 Kolumbus Kryštof 23

Komárek Václav 84
 Konstantin I. 23
 Konvalinka Antonín 84
 Kotas Jan 90
 Kotschy Karol 57, 82
 Kotula Andrzej 82
 Kounic Václav Antonín 65
 Kožíšek Josef 124
 Krásnohorská Eliška 97
 Kubisz Jan 78, 92, 93, 94, 100, 177

L

Labocha Janina 26, 75
 Lang Pavel 43
 Larisch Jan 49
 Larisch Jan Josef Erdman 34
 Larisch Jan Bedřich 39
 Larisch Jiří 34
 Larisch-Mönnich Anna Marie Tekla 34
 Laurenz Mateusz 42
 Leibig Johann 88
 Leibig Paulina 88
 Leopold II. 34, 45
 Leopold von Otto 84
 Licin 23
 Lichtenstein Gustav 71
 Löbenstein Moses 50
 Londzin Józef 86, 105
 Löw Hermand 72
 Luther Martin 23, 37

Ł

Łaboj Paweł 104

M

Macura Adam 100
 Macura Józef 9, 120
 Malhomme Leon 109
 Marie Terezie 47, 51, 52, 58, 60, 65, 66
 Masaryk Tomáš Garrigue 106, 126, 153
 Mateusz Opolski 68
 Matyáš z Lohova 34
 Maxmilián II. 45
 Měšek 26
 Metoděj 27
 Mezera Václav 108
 Michejda Jan 85, 86, 105, 106
 Močník Franciszek 95
 Morcinek Gustaw 122, 177
 Mrovec Jiří 99

Munk Josef 50, 72
Muthmann Jan 53

N

Němcová Božena 37
Neumann Josef 49
Olszak Waław 109
Ondrusz Józef 167, 177
Opletal Jan 129

P

Palásek Jan 84
Paneth Samuel 50
Paulini Andrzej 57
Pavlovský Stanislav 34
Pestalozzi Johann Heinrich 60, 94
Petr Karvinský 34
Piłsudski Józef 85, 109
Pindór Jan 94
Piwarski Kazimierz 26
Polák Teodor 72
Popiołek Franciszek 96
Prusinovský Vilém 45
Přemyslav I. 26

R

Raclavská Jana 9
Rakus Karol 120
Reger Tadeusz 86, 105
Rej Mikołaj 38
Rudel Antonín 77
Rudolf II. 38
Rusek Halina 9, 157
Růžička Josef 67

S

Santlerová Květoslava 93
Sargánek Jiří 53
Sassadius Samuel Ludwig 53
Sedlnický Jan
Shäffer Wilhelm 50
Schindler Amand 59
Siwek Tadeusz 9, 17
Smyček Vladimír 117
Spritz Samuel 72
Stalmach Paweł 76, 80, 81
Steimetz Adam 53
Suchodolska Jolanta 9, 17

Světlá Karolína 97
Szczurek-Boruta Alina 17, 157
Szober Stanisław 126
Szura Gustaw 106
Szymbeczek Józef 9, 38

Š

Šliwka Jan 90, 95, 109
Świeży Ignacy 85, 88

Š

Šafařík Pavel Josef 56
Šeršník Leopold 57

T

Tenczyński Adam Václav 45
Thun-Hohenstein Leopold 86
Tielecki Josef 77
Toman Franciszek 111
Tomaszek Jerzy 128
Třanovský Jiří 38

U

Uhlíř František 55

V

Václav II. 26, 27
Václav III. 26
Václav III. Adam 33, 37, 38
Viola Těšínská 26
Vladislav I. Těšínský 26
Vojtěch Martin 76

W

Warchałowski Jerzy 106
Wechsberg Albert 72
Weinzig Josef 97
Wilczek František Josef 63
Wojnar Wiesław 55
Wolf Leon 108, 109
Wronicz Jadwiga 75

Z

Zahradnik Stanisław 137

Ž

Żwak Paweł 111
Žlik Ondřej 80, 81

Seznam tabulek

- Tabulka I. Administrativní jazyk používaný v kostele a jazyk používaný při bohoslužbách v roce 1648
- Tabulka II. Statistické údaje ze sčítání lidu na území Těšínského Slezska
- Tabulka III. Statistické údaje ze sčítání lidu na území Těšínského Slezska
- Tabulka IV. Kvalifikace učitelů polských a utrakvistických škol
- Tabulka V. Výsledky sčítání lidu na území československé části Těšínského Slezska
- Tabulka VI. Výsledky sčítání lidu na území československé části Těšínského Slezska
- Tabulka VII. Příklady učebnic
- Tabulka VIII. Polské národnostní školy ve školním roce 1937/38
- Tabulka IX. Polské národnostní školy ve školním roce 1937/1938
- Tabulka X. Výsledky sčítání lidu na Zaolší
- Tabulka XI. Počet mateřských škol s polským vyučovacím jazykem na Zaolší
- Tabulka XII. Počet základních škol s polským vyučovacím jazykem na Zaolší
- Tabulka XIII. Počet středních škol s polským vyučovacím jazykem na Zaolší
- Tabulka XIV. Příklady učebnic
- Tabulka XV. Učební plán pedagogických gymnázií (1950–1953)
- Tabulka XVI. Počet dětí v mateřských školách s polským vyučovacím jazykem ve školním roce 2019/2020
- Tabulka XVII. Počet žáků základních škol s polským vyučovacím jazykem ve školním roce 2019/2020
- Tabulka XVIII. Počet studentů středních škol s polským vyučovacím jazykem ve školním roce 2019/2020
- Tabulka XIX. Počet studentů středních škol s polským vyučovacím jazykem ve školním roce 2019/2020

Lucie Zormanová

Polish national education in Zaolzie

Summary

The present work describes the course of development of education in Cieszyn Silesia from the Middle Ages to the present day, based on historical, pedagogical and empirical research.

The aim of this publication was to summarize the most important facts about education in Cieszyn Silesia, especially Polish education, from its beginning till nowadays. For this purpose, an analysis of materials and documents was carried out, as well as an analysis of statistical data. An empirical study was also conducted in order to describe the characteristics of pupils who attend schools with the Polish language of instruction and children who attend kindergartens with the Polish language of instruction.

Until 1920 the work covers the development of education in the whole Cieszyn Silesia, after 1920 it describes education in the Czech part of Cieszyn Silesia, in Zaolzie. Within the framework of the study, normative prints and documents stored in the archives were used, and a library search was carried out. Other significant sources were the teachers' press, *Školský Věstník* published since 1904, *Miesięcznik Pedagogiczny*, which came out in 1892–1939 in Cieszyn, and *Przewodnik Oświatowy*. *Gwiazdka Cieszyńska* was also an important source.

In the description of the present condition of education with the Polish language of instruction in Zaolzie, the study made use of the websites of schools and kindergartens with the Polish language of instruction, the websites and pedagogical library of the Pedagogical Centre for Polish National Education and the Congress of Poles.

In order to obtain information on the characteristics of pupils and children who attend schools and kindergartens with Polish as the language of instruction, a quantitative and qualitative own survey was conducted. The questionnaire technique was used, which was addressed to parents of children from kindergarten and primary school with Polish as the language of instruction in Karviná. There were 203 participants in the study. A non-standardized interview was conducted with 18 parents of children of the primary school and kindergarten with Polish language of instruction in Karviná in order to complement the information collected in the survey. The interviews were conducted in 2018 and 2019.

Lucie Zormanová

Polské národnostní školství na Zaolší

Souhrn

V prezentované monografii se zabýváme polským národnostním školstvím na území Zaolší. Cílem této monografie bylo představení, analýza a sumarizace nejvýznamnějších událostí, vývojových rysů, statistických údajů a dalších jevů týkajících se problematiky školství v regionu Těšínského Slezska, především se zaměřujeme na oblast školství s polským vyučovacím jazykem, a to od jeho počátků do současnosti.

Téma Těšínského Slezska, čímž máme na mysli jeho nynější českou i polskou část, i téma Zaolší je relativně dobře probádáno, pokud jde o otázky historie Těšínského Slezska, otázky národní a regionální identity, problematiku národnostních sporů a vztahů mezi národnostmi obývajícími toto území či jazykovou otázku. Pokud však jde o školství s polským vyučovacím na území celého Těšínského Slezska nebo Zaolší, existují na toto téma pouze několik několik starších prací, které komplexně pojímají tuto problematiku, například monografie Józefa Macury *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu* (Z dějin polského školství na Zaolší) či Józefa Chlebowczyka *Szkolnictwo na przełomie wieków* (Školství na přelomu století).

Větší část práce, která je realizována metodami historicko-pedagogického výzkumu, se věnuje popisu vývoje školství na celém území Těšínského Slezska od prvních škol, které na tomto území byly zakládány spolu se šířením křesťanství, až do současnosti. Nejprve naznačujeme hlavní vývojové rysy školství v rámci celého území Těšínského Slezska, tedy jeho dnešní české i polské části. Po roce 1860, tedy po vzniku polských škol se zaměřujeme pouze na polské školy, terénem našeho výzkumu však stále zůstává celé území Těšínského Slezska, tedy jak jeho dnešní česká, tak i polská část, a to až do rozdělení území na polskou a českou část. Jelikož se do roku 1918 jednalo o jednotné území v rámci Habsburské monarchie, nejde v rámci monografie popsat pouze školství nacházející se na dnešní české části, neboť tím, že se jednalo o jednotné území, bylo školství na celém území Těšínského Slezska spolu provázáno. Hranice mezi Polskou a Československou republikou byly definitivně stanoveny až v roce 1920, proto se až po roce 1920 věnujeme pouze polskému národnostnímu školství v české části Těšínského Slezska, tedy na Zaolší.

V poslední kapitole se věnujeme popisu a zhodnocení současného stavu školství s polským vyučovacím jazykem na území Zaolší, a to pomocí obsahové analýzy internetových stran mateřských, základních a středních škol s polským vyučovacím jazykem, internetových stran institucí reprezentující polskou národnostní menšinu a podporující školy s polským vyučovacím jazykem, jako Pedagogické centrum pro polské národnostní školství, Kongres Poláků v České republice, Společnost polských učitelů v České republice.

V poslední kapitole jsou také prezentovány výsledky námi představeného kvantitativního a kvalitativního výzkumu, jenž se zaměřil na několik otázek týkajících se současného stavu polského národnostního školství. Za pomoci dotazníkového šetření byla zjištěna národnost rodičů žáků a dětí, které navštěvují základní a mateřské školy s polským vyučovacím jazykem, úroveň bilingvismu rodičů, zaměřili jsme se také na jazyk používaný v každodenní mluvě rodičů s dětmi, prarodičů s dětmi, rodičů mezi sebou či rodičů s prarodiči. Dotazníkového šetření se

zúčastnilo 203 respondentů. Pomocí kvalitativního výzkumu realizovaného metodou polostrukturovaných rozhovorů s 18 rodiči dětí a žáků navštěvujících mateřskou a základní školu s polským vyučovacím jazykem v Karviné jsme se zaměřili na motivy rodičů, které je vedly k zapsání dítěte do této základní či mateřské školy. Výzkum realizovaný metodou polostrukturovaných rozhovorů se zabýval také otázkou domácí přípravy na vyučování v rodinách žáků škol s polským vyučovacím jazykem.

Lucie Zormanová

Polskie szkolnictwo narodowościowe na Zaolziu

Streszczenie

W pracy tej został opisany przebieg rozwoju szkolnictwa na terenie Śląska Cieszyńskiego od czasów średniowiecznych do czasów współczesnych w oparciu o badania historyczno-pedagogiczne i empiryczne.

Celem niniejszej publikacji było podsumowanie najważniejszych faktów na temat szkolnictwa na terenie Śląska Cieszyńskiego, przede wszystkim szkolnictwa polskiego, od początku jego istnienia do dnia dzisiejszego. W tym celu przeprowadzono analizę materiałów i dokumentów, wykorzystano również analizę danych statystycznych. Przeprowadzono także badanie empiryczne w celu opisanego charakterystyki uczniów, którzy uczęszczają do szkół z polskim językiem nauczania i dzieci, uczęszczających do przedszkoli z polskim językiem nauczania.

Do 1920 roku praca ujmuje rozwój szkolnictwa na terenie całego Śląska Cieszyńskiego, po 1920 roku opisuje szkolnictwo w czeskiej części Śląska Cieszyńskiego, na Zaolziu. W ramach badania korzystano z druków normatywnych, dokumentów przechowywanych w archiwach, przeprowadzono kwerendę biblioteczną, istotnym źródłem była również prasa nauczycielska, „Školný věstník” wydawany od 1904 roku, „Miesięcznik Pedagogiczny”, który wychodził w latach 1892–1939 w Cieszynie, „Przewodnik Oświatowy”. Ważnym źródłem była również „Gwiazdka Cieszyńska”.

W opisie współczesnego stanu szkolnictwa z polskim językiem nauczania na Zaolziu wykorzystano w ramach badania strony internetowe szkół i przedszkoli z polskim językiem nauczania, internetowe strony oraz bibliotekę pedagogiczną Centrum pedagogicznego dla polskiego szkolnictwa narodowościowego oraz Kongresu Polaków.

W celu uzyskania informacji na temat charakterystyki uczniów i dzieci, które uczęszczają do szkoły i przedszkola z polskim językiem nauczania zostało przeprowadzone badanie własne ilościowe i jakościowe. Posłużono się techniką ankiety, która została skierowana do rodziców dzieci uczęszczających do przedszkola oraz szkoły podstawowej z polskim językiem nauczania w Karwinie. W badaniu wzięły udział 203 osoby. Z 18 rodzicami dzieci szkoły podstawowej i przedszkola z polskim językiem nauczania w Karwinie przeprowadzony został wywiad niestandardowy w celu uzupełnienia informacji zebranych w badaniu ankietowym. Wywiady były przeprowadzone w 2018 i 2019 roku.

Redaktor
Andrzej Charciarek

Projekt okładki
Tomasz Tomczuk

Redakcja techniczna
Małgorzata Pleśniar

Łamanie tekstu
Alicja Załęcka

Redaktor inicjujący
Paulina Janota

Nota copyrightowa obowiązująca do 30.04.2022:
Copyright © 2021 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

Sprzymyamy otwartej nauce. Od 1.05.2023
publikacja dostępna na licencji
Creative Commons
Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach
4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

Wersja elektroniczna monografii zostanie opublikowana w formule wolnego dostępu
w Repozytorium Uniwersytetu Śląskiego www.rebus.us.edu.pl.

 <https://orcid.org/0000-0002-8004-8674>
Zormanová, Lucie
Polské národnostní školství na Zaolší :
(Polskie szkolnictwo narodowościowe na Zaolziu) /
Lucie Zormanová. - Katowice : Wydawnictwo
Uniwersytetu Śląskiego, 2021

<https://doi.org/10.31261/PN.4013>
ISBN 978-83-226-4024-1
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-4025-8
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Druk i oprawa:
Volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Księcia Witolda 7-9
71-063 Szczecin

Wydanie I. Liczba arkuszy drukarskich: 13,5. Liczba arkuszy wydawniczych: 16,0. Publikację wydrukowano
na papierze offsetowym 90 g. PN 4013. Cena 29,90 zł (w tym VAT).

Niniejsza monografia poświęcona jest problematyce polskiego szkolnictwa narodowościowego na Zaolziu. Zadaniem, jakie postawiła przed sobą autorka, było przedstawienie, analiza i ocena najważniejszych wydarzeń, tendencji rozwojowych, danych statystycznych, a także innych zjawisk dotyczących nauczania w języku polskim na Zaolziu od jego początków aż do współczesności.

V prezentované monografii se zabýváme polským národnostním školstvím na území Zaolší. Cílem této monografie bylo představení, analýza a sumarizace nejvýznamnějších událostí, vývojových rysů, statistických údajů a dalších jevů týkajících se problematiky školství v regionu Těšínského Slezska, především se zaměřujeme na oblast školství s polským vyučovacím jazykem na Zaolší, a to od jeho počátků do současnosti.

In this monograph we deal with the Polish national education in the Zaolší area. The aim of this monograph was to present, analyze and summarize the most important events, developmental features, statistical data and other phenomena related to education in the region of Cieszyn Silesia, specifically with the focus on education with Polish as the language of instruction in the Zaolší area, from its beginnings to the present.

Cena 29,90 zł (w tym VAT)

ISBN 978-83-226-4025-8

9 788322 640258

Więcej o książce

